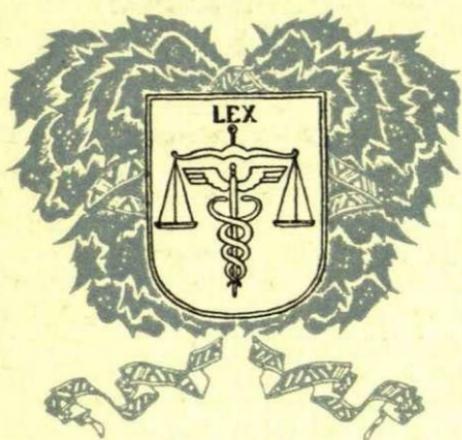

UNIVERSITĀTE RĪGĀ
TAUTSAIMNIECĪBAS UN TIESTBU ZINĀTŅU
FAKULTĀTE

TAUTSAIMNIECĪBAS **VĀRDNĪCA**

II

SAIMNIECĪBAS LITERĀTŪRAS
APGĀDS
RĪGĀ
1944

UNIVERSITĀTE RIGĀ
Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte.

TAUTSAIMNIECĪBAS VĀRDNĪCA

REDAKCIJA

Galvenais redaktors: ārk. prof. Dr. E. Dunsdorfs.

Redaktori: ārk. prof. A. Aizsilnieks, ārk. prof. K. Bērziņš,
doc. L. Šulcs.

Valodas redaktori: prof. Dr. J. Endzelīns, privātdoc. E. Hauzenberga-
Šturma.

Krievu valodas redaktrise: asist. N. Sinaiska-Lapa.

LĪDZSTRĀDNIKI

Otrā burtnīcā ar rakstiem piedalījušies: doc. B. Ābers; ārk. prof. A. Aizsilnieks; vec. asist. lektors K. Andžāns; prof. Dr. E. Balodis; ārk. prof. K. Bērziņš; inž. mežk. K. Birnbaums; mag. oec. J. Bogens; ārk. prof. K. Čakste; prof. Dr. A. Delvigs; ārk. prof. Dr. E. Dunsdorfs; vec. asist. A. Dzērve; doc. V. Eiche; doc. Dr. E. Fogels; mag. oec. A. Grinbergs; doc. Dr. E. Grinbergs; vec. asist. J. Grinbergs; lekt. A. Jankovskis; mag. oec. K. Kalniņš; doc. V. Kalniņš; lekt. A. Kānbergs; mag. math. V. Klētnieks; mag. oec. J. Kuplis; dir. N. Lagzdiņš; inž. A. Langins; inž. J. Leimanis; vec. asist. lektors R. Lindbergs; asist. F. Mētra; ārk. prof. P. Mucinieks; doc. J. Pagasts; vec. asist. A. Pavars; prof. Dr. K. Puriņš; mag. oec. E. Raisters; skolot. M. Role; vec. asist. lektors R. Roze; prof. Dr. V. Sinaiskis; agron. V. Sunaitis; ārk. prof. E. Šīrons; doc. L. Šulcs; mag. oec. B. Treijs; mag. oec. V. Velēns; asist. E. Vērzemnieks; mag. iur. A. Vinovskis; privātdoc. H. Vītols; privātdoc. K. Zīverts.

Vāku zīmējis māksl. Z. Vidbergs.

получатель аванса) — persona (iestādēs — darbinieks), kas saņem a-su izdevumu kārtošānai. Trešo personu, kas apmaksā izdevumus ar avansieņa saņemto a-su, sauc par subavansieri. Budžeta iestādi, kurai izdevumu segšanai neatver budžeta kredītu, bet izsniedz a-sus, sauc par avansieņa iestādi. jб

Avansu darījumi (Vorschußgeschäfte) → Tiesisks darījums.

Avansu līgums (Bereitstellungsvertrag) → Kontokorrents.

Avansu provīzija (Bereitstellungsprovision, Vorschußprovision, Zusageprovision) → Provīzija.

Avantūra (Aventüre, авантюра) — pasākums ar problēmatiskiem vai neētiskiem mērķiem.

Avarijs (Havarie, авария) — nelaiemes gadījums jūrniecībā. Izplatītākie a-ju veidi: lielā a., partikulārā a., kuģu sadursme, uzsēklēšana (Strandung). Par a-ju bez tam mēdz saukt arī nelaiemes notikuma zaudējumus un izdevumus, kā arī kārtību, kādā atlīdzina šos zaudējumus. jg

Avarijas apdrošināšana (Havarie-Gross, Ausfallversicherung, страхование от общей аварии) → Mantu apdrošināšana.

Avarijas bonds (Havarierevers, аварийный бонд) → Lielā avarija.

Avarijas kapitāls (Havariiekapital, аварийный капитал) → Lielā avarija.

Avarijas masa (Masse der Beitragsrechte, активная масса) → Aktivā masa.

Avarijas nauda (Havariiegeld, аварийные деньги) → Lielā avarija.

Avarijas protokols (Aufnahme der Verklarung, аварийный протокол) → Lielā avarija.

Aversijas pirkums (Aversionalkauf, аверсиональная покупка) → Pirkums.

Avis-klauzula (Avisklausel, авизо-оговорка, клаузула) — tratas nejauša sastāvdaļa, ar kuru trasants paziņo maksātājam, ka viņam jāizdara samaksa pēc speciāla paziņojuma saņemšanas, vai atkal, ka samaksa jāizdara, nesāņemot paziņojumu. kč

A vista (auf Sicht, auf Vorzeigung) — uzrādīt. Vekseļa maksāšanas termiņš, kas iestājas, vekseli uzrādīt. Šāds vekselis maksājams, tiklīdz to uzrāda. kč

Avīze (Zeitung, газета) → Laikraksts.

Avizējums (Bericht, уведомление) — paziņojums vai apstiprinājums.

Avižu saimnieciskās lappuses un pielikumi (Wirtschaftsblätter, хозяйственные приложения газет) → Laikrakstu saimnieciskās lappuses un pielikumi.

Avoti saimniecības zinātnēs (Quellen in den Wirtschaftswissenschaften, источники экономических наук) — primārais, empīriskais materiāls, uz kuŗa pamata var taisīt tādus diskursīvus secinājumus, kas paplašina atziņas kādā saimniecības zinātnēs disciplīnā. Svarīgākā avotu grupa saimniecības zinātnēs ir pētījumās parādības apraksti, to starpā liela nozīme ir statistiskiem datiem. Saimniecības politikas pētījumos svarīga avotu grupa ir leģislatīvie akti. Par avotiem saimniecības zinātnēs var nodrēt arī citu zinātņu nozaŗu dati un atziņas, piem., psiholoģijas, socioloģijas, vēstures dati un atziņas. Saimniecisko zinātņu robeždisciplīnu (piem., saimniecības vēstures, saimniecības ģeografijas) avoti ir arī korespondējošās otrās zinātnēs

(piem., vēstures, ģeografijas) avoti. ed

Avotu princips ienākumu nodokļi (Quellenprinzip bei der Einkommensteuer, принцип источников в подоходном налоге) — ienākumu nodokļa ņemšana vienīgi no tādiem ienākumiem, ko maksātājs saņem no ilgstošiem ienākumu avotiem, izslēdzot tādā no aplikšanas vienreizējos un gadījuma ienākumus. kp

Avotu teorija (Quellentheorie, теория источников) — teorija, kas raksturo ienākumu kā zināmu labumu kopumu, ko noteiktā periodā gūst indivīds savai un savas ģimenes eksistencei no ilgstoša labumu ražošanas avota. Atšķirā no citām ienākuma būtību noskaidrojošām teorijām a. t. izceļ ienākuma saistījumu ar ilgstošu ienesas avotu. Dāvinājumi, laimesti, mantojumi, vērtību pieaugumi u. c. ar ārkārtēju ienesas avotu saistītie ienākumi neietilpst ienākuma jēdzienā. Ienākuma nodokļa prakse tagad vairs neievēro dažādu teoriju izvirzītos ienākuma jēdzienus, bet, nodokļus uzliekot, ievēro l. t. fiskālus un sociālpolītiskus apsvērumus. bt

à vue [fr.], a vista [it.] (auf Sicht) — uzrādot.

AWF — LV saimnieciskās ražošanas padome (Ausschuß für wirtschaftliche Fertigung). → Racionālizācija.

AWV — LV saimnieciskās pārvaldes padome (Ausschuß für wirtschaftliche Verwaltung). → Racionālizācija.

Ažio (Aufgeld, Aufschlag, Agio, ажио, лаж) — absolūtos vai relatīvos skaitļos izteikta starpība starp kādu par pamatu pieņemtu lielumu un kādu citu lielāku atvasinātu lielumu vērtspāpīru un valūtas darījumos. **Emisijas ažio** (Emissionsagio, ажио при выпуске [эмиссии] закладных ли-

стов) — starpība starp nōmināl-kursu un augstāko realizācijas kursu vērtspāpīru jaunizlaidumiem. Piem., nōmināls — RM 200,—, emisijas vai realizācijas kurss RM 208,—, naudā izteikts a. — RM 8,—, bet procentos — 4%. **Normālais ažio** (normales Aufgeld, нормальное, типичное ажио) — korrektīvpostenis, kas rodas tadēļ, ka vērtspāpīru nōminālā augļu likme ir lielāka par parasto tirgus augļu likmi. Šai gadījumā a. uzlūkojams par iepriekš saņemtu nākamo periodu ienesu ar nākamajos gados maksājamiem augstākiem augļiem. Normālais a. ir bilances pasīvā parādāms izmaksu rēgulēšanas postenis (korrektīvpostenis) nākamām pastiprinātām izmaksām. **Ārkārtējais ažio** (außerordentliches Aufgeld, чрезвычайное ажио) jeb **bonitātes ažio** (Bonitätsagio, ажио на качество) pamatojas uz lielāku uzticību vai labāku nodrošinājumu izlaižamiem vērtspāpīriem; atzīstams par peļņu, jo neprasa no vērtspāpīru izlaidēja lielākas izmaksas ne tagadnē, ne nākotnē.

Atmaksas ažio (Rückzahlungsagio, ажио при возврате займа) — starpība starp tagadnes zemāku vērtspāpīru emisijas kursu un vēlāku, iepriekš noteiktu, augstāku atmaksas kursu, saistībā izbeidzoties; atzīstams par korrektīvposteni bilances aktivā, kas norakstāms ar kārtējiem norakstījumiem piemērotā laikā. **Izpiršanas ažio** (Rückkaufsagio, ажио при выкупе) — faktiskais zaudējums, kas rodas, izpērkot vērtspāpīrus par augstāku kursu nekā nōmināls, pirms kārtēja atmaksas termiņa. **Pārkalšanas ažio** (Neuprügungsagio, ажио на перечеканке) — starpība, kas rodas, pārkaļot metalla satūra raudzes ziņā mazvērtīgākas monētas par

metalla satura (raudzes) ziņā augstvērtīgākām. **Papīra naudas ažio** (Papiergeldagio, ажио на бумажные деньги) — piemaksa par labu metalla naudai tais gadījumos, kad parāllēli metalla naudai apgrozās arī pirktspējas ziņā mazvērtīgāka papīra nauda. **Devižu ažio** (internationales Zahlungsmittelagio, ажио на девизы) — starptautiskā apgrozībā vekseļu kursu pieaugums, salīdzinot ar zelta paritāti. Piemērs: zelta paritāte \$ 1 — RM 4,1979; kursam esot RM 4,40 par \$ 1, a. ir 5%, izejot no paritātes. **Ažio kotācija** (Agio- oder Prämiumnotierung, котировка с ажио) ir → kotācijas veids, kur atzīmē procentos novirzīšanos no iepriekš noteiktas paritātes. Piemērs: paritāte starp ASV \$ un Kubas peso ir 100:100; kursam esot 6% Kubā par \$ 100, faktiski jāmaksā 106 peso. **Uzņēmuma ažio** (Unternehmensagio,

ажио предприятия) — kluso rezervju uzkrāšanas gadījumā radies uzņēmuma mantas vērtības pieaugums, salīdzinot ar grāmatās uzrādīto vērtību. Uzņēmuma a. konstatē īpašnieku vai līdzīpašnieku maiņas gadījumos. vv

Ažio augļu teōrija (Agiotheorie, ажио теория, теория лажа) → Augļu teōrijas.

Ažio kotācija (Agionotierung, Prämiumnotierung, котировка с ажио) → Ažio. Biržas kurss.

Ažio rezerve (Agioreserve, Agiorücklage, ажио резерв) → Rezerves.

Ažiotāža (Agiotage, ажиотаж) — mākslīgi spekulantu papēmieni ar nolūku panākt mākslīgas cenu svārstības (cenu celšanos vai krišanos) precēm vai vērtspapīriem. → Spekulācija. vv

$\overset{\circ}{\text{A}} = \overset{\circ}{\text{Angström}} = 0,000\,000\,000\,1\text{ m} = 10^{-10}\text{ m}$.

B

b. (saīsin.: bezahlt) → Biržas kurss.

B (= Brief, Briefkurs) — 1) vācu biržu kotāciju biļetenos pārdevēja kurss. → Biržas kurss; 2) saīsin. naudai: Bolīvijas boliviano; Panamas balboa; Venecuēlas bolivars. → Nauda.

Babiši (Babisci, бабиши) — vecākā zināmā papīra nauda, kas pēc Marko Polo 13. g. s. liecības un pēc Pegoloti 14. g. s. liecības apgrozījusies Ķīnā. ed

Babulis, babulnieks (Pobel, бобель) → Bezzemnieki.

Baby-bonds [angl.] — ASV izdotie valsts vekseli, nelielās kuprās, ar zemu augļu likmi. B-

b-du uzdevums — novērst banknošu tēzaurāciju. rr

Bagātība (Reichtum, богатство) → Dzīves līmenis. Manta.

Bagatini (Bagattini, богатини) — Venēcijas sīknauda viduslaiku beigās.

Bagāža (Gepäck, багаж) — vispār ceļotāju līdzī vedamas lietas. Satiksmes nozarē par b-žu sauc → pasažieru lietas, kuŗu pārvešanu pārzina satiksmes līdzekļa rīkotāji, turpretim par **rokas bagāžu** (Handgepäck, ручной багаж) sauc tās lietas, ko pasažieris brauciena laikā patur savā pārziņā. aj

Bagāžas tarifs (Gepäcktarif,

багажный тариф) → Dzelzceļu tariffs.

Bahts (Baht) → Nauda.

Bailes (Furcht, страх) → Spaidi.

«**Baisse**» darījumi (Baisse Geschäfte, сделки на понижение) = → à la baisse darījumi.

Bajesa formula (Formel von Bayes, формула Бейеса) — formula, ar kuŗu var aplēst jau notikuŗu seku iespējamo cēloņu → varbūtības. Ja notikumam A var radīt dažādie cēloņi $a_1, a_2, \dots, a_n$, kam varbūtības ir attiecīgi $p_1, p_2, \dots, p_n$, un, cēlonim a_i realizējoties, A varbūtība ir P_i , tad pēc A notikšanas, varbūtība ka to radījis tieši cēlonis a_i , ir

$$r_i = \frac{p_i P_i}{p_1 P_1 + p_2 P_2 + \dots + p_n P_n}$$

Piemērs: ir 10 vienāda izskata trauki; no tiem 3 satur katrs pa 40 baltām un 10 melnām lodītēm (trauki L), 7 pārējie — pa 10 baltām un 40 melnām lodītēm (trauki N). Uz labu laimi ņem vienu no traukiem un no tā izvelk vienu lodīti. Apzīmējot trauka L paņemšanu ar a_1 , trauka N paņemšanu ar a_2 un baltas lodītes izvilkšanu ar A , būs

$$\begin{aligned} p_1 &= \frac{3}{10} & p_2 &= \frac{7}{10} \\ P_1 &= \frac{4}{5} & P_2 &= \frac{1}{5} \end{aligned}$$

Tad, zinot, ka izvilkta lodīte būs balti, ar B . f-las palīdzību iegūstam

$$r_1 = \frac{12}{19} > p_1, \quad r_2 = \frac{7}{19} < p_2.$$

Kā redzams, pēc baltas lodītes izvilkšanas šim notikumam labvēlīgākās hipotezes a_1 realizēšanās varbūtība tapusi lielāka, nelabvēlīgākai hipotezei a_2 tā tapusi mazāka. Vispārinot šo rezultātu, daži autori ar B . f-lu pamato → varbūtības teorijas lietošanu statistikā un vispār inductīvo secinājumu lietošanu eksaktās zinātnēs. eg

Baķis (Ballen, кипа, тюк) → Кипа.

Balasta braucieni (Ballastfahrten, балластные рейсы) → Баластs.

Balasts (Ballast, балласт) — slogs, kas notur līdzsvarā kādu priekšmetu vai spēku. Kuģos, ja nav kravās, kas dod vajadzīgo stabilitāti, kā b -tu agrāk lietoja smiltis, akmeņus u. c., tagad l. t. ūdeni, ko ielaiž sevišķās tvertnēs.

Balasta braucieni (Ballastfahrten, балластные рейсы) — kuģniecībā apzīmējums braucieniem bez kravās. aj

Balboa (Balboa, бальбоа) → Nauda.

Bāliņš (Mandel, полтора десятка) — skaita kora = 15 gabalu.

Balotāža (Ballotage, баллотировка) → Balsošana.

Balsošana, nobalsošana (Abstimmung, голосование) — kollēģiālā iestādē vai sapulcē izdarāms akts, lai noskaidrotu vairākuma domas kāda lēmuma pieņemšanā. B -nā ir tiesība piedalīties kollēģijas vai sapulces pilntiesīgiem dalībniekiem. Šķiro atklātu un aizklātu b -nu. Atklātā b -nā visi dalībnieki redz, par kādu priekšlikumu katrs nodod savu balsi; to izdara paceļot roku, pieceļoties kājās, izsaucot vārdus, izejot pa durvīm. Aizklātu b -nu iekārto tā, lai citi dalībnieki nezinātu, par kādu priekšlikumu katrs nobalsojis; to izdara ar zīmītēm vai bumbiņām. Pēdējā gadījumā b -nu sauc arī par **balotāžu** (Ballotage, баллотировка). Aizklāti balso tad, ja ir bažas, kā lēmumā ieinteresētās personas ietekmēs balsotājus; aizklātās b -nas nolūks ir panākt pēc iespējas objektīvus rezultātus. **Tautas nobalsošana** (Volksabstimmung, народное голосование) — b ., kuŗā tiesība piedalī-

ties visiem attiecīgas valsts piln-tiesīgiem pilsoņiem. Dažās republikās tautas nobalsošanā ievēlē valsts prezidentu, pieņem satversmi un likumus. m

Balsotājs (Stimmender, голо-сующий) — kollēģijas vai sapul-ces dalībnieks, kas piedalās → balsotānā.

Balsu tiesība (Stimmrecht, пра-во голоса) — tiesība balsot sa-biedrisku, saimniecisku, valsts un citu publisku iestāžu vai organu sēdēs, sapulcēs, vēlēšanās. B. t. kā tiesība piedalīties lēmuma pie-ņemšanā ir visplašākā kādas iestādes vai organa sēdes dalīb-nieka tiesība, kāpēc tā saistīta ar tiešu piederību organam vai iestādei; piem., biedrības pilnā sapulcē b. t. pieder biedriem. m

Balsu vairākums (Stimmen-mehrheit, большинство голосов) — likumā vai statūtos noteikts balsotāju skaits, kā piekrišana vajadzīga iestādes vai organa lēmuma pieņemšanai. Jāatšķir 1) vienkāršais jeb relatīvais b. v., kad pieņemts skaitās priekšli-kums, par kuŗu nodots lielākais balsu skaits, 2) absolūtais b. v., kad priekšli-kums ir pieņemts, ja tas dabūjis vairāk nekā pusi no visām balsīm, un 3) kvalificētais b. v., kad priekšli-kuma pieņemšanai nepieciešams likumā vai statūtos noteikts dalībnieku balsu daļas skaits, kas pārsniedz pusi, piem., $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{6}$ u. t. t. m

Baltās nedēļas (weiße Wochen, белые недели) → Izpārdošana.

Baltās ogles (weiße Kohle, белый уголь) — tekošā ūdens enerģija.

Baltcon → Cārterligums.

Baltijas birža (Baltic-Exchange, Балтийская биржа) — speciāla labības birža Londonā, kas nodo-māta vienīgi labības importa un termiņa darījumiem. → Birža

Speciālas biržas. Importa darī-jumi. Termiņa darījumi. vv

Balttime → Cārterligums.

Baltwood → Cārterligums.

Baļķu nauda (Balkengeld, ба-лочный сбор) — zviedru laikos Vidzemē nodibināts reāls no-doklis, kas cēlies no iepriekšējām zemnieku kļaušām baļķu pieve-šanā karaspēka vajadzībām. ba

Bandinieki → Bezzemieki.

Bandrole (Banderolle, банде-роль) — 1) sevišķi pagatavota papīra zīme ar preces, svāra vai skaita un šķirnes, dažreiz arī ar cenas apzīmējumu. B-les lieto akcīzes nodokļa samaksas kontro-lei; tās pērkamas valsts kasē vai kādā citā valsts iestādē. B-li uz-lipina ar akcīzes nodokli aplieka-mo priekšmetu iesaiņojumam vai traucam tā, ka, to atvepot, b. pār-trūkst; kp

2) pastā — krusta saiņojuma sūtījums par pazeminātu taksu.

Bani (Bani, бани) → Nauda.

Banjūdze (Bannmeile, банниля, городская черта) — 1) jūdze vai zināms skaits jūdžu radijā no pilsētas centra kā pil-sētas jurisdikcijas tirgus tiesību vai amata spaidu un → bantiesī-bu robeža;

2) pilsētas patrimonālā novada robeža. ba

Banka (Bank, банк) — uzņē-mums, kas aroda veidā nodarbo-jas ar kredita starpniecību un naudas un kapitālu apgrozības darījumiem. B-kas var iedalīt pēc to dažādām pazīmēm: 1) pēc pamatkapitāla lieluma, 2) pēc īpašnieka, 3) pēc darbības mēr-ķiem un 4) pēc kredita ilguma. LV b-kas iedala pēc pamatkapi-tāla lieluma: 1) **lielbankas** (Groß-banken, крупные банки) ar pamatkapitālu virs 100 milj. RM, 2) **vidējās bankas** (Mittelbanken, средние банки) ar pamatkapitālu

10—100 milj. RM, 3) **mazās bankas** (Kleinbanken, мелкие банки) ar pamatkapitālu 1—10 milj. RM. Pēc īpašnieka b-kas šķiro: 1) valsts b-kās, 2) komūnālās b-kās, 3) kooperatīvās b-kās, 4) A/S b-kās un 5) personiskās b-kās. Pēc darbības mērķiem b-kas sadalās: 1) emisiju b-kās un 2) vispārīgās b-kās. **Vispārīgās bankas** (allgemeine Banken, общие банки), ievērojot to galveno uzdevumu — kreditēt tirdzniecību, rūpniecību, kooperāciju, komūnāliestādes, amatniecību vai lauksaimniecību, šķiro 1) tirdzniecības un rūpniecības b-kās; arakšnodalījums šai grupai var būt vēl b-kas ar speciāliem uzdevumiem; 2) kooperatīvās b-kās; 3) komūnālās b-kās; 4) lauksaimniecības b-kās un 5) hipotēku b-kās. Pēc piešķiramā kredita ilguma b-kas sadalās: 1) īstermiņu b-kās, 2) vidēji termiņu b-kās un 3) ilgtermiņu b-kās. **Istermiņu bankas** (kurzfristige Banken, банки краткосрочного кредита) izsniedz kreditus līdz 1 gadam, **vidēju termiņu bankas** (mittelfristige Banken) — līdz 10 gadiem un **ilgtermiņu bankas** (langfristige Banken, банки долгосрочного кредита) — līdz 50 gadiem. Sevišķa loma saimnieciskā dzīvē ir **emisiju bankām** (Notenbanken, эмиссионные банки). To uzdevums ir uzturēt naudas stabilitāti un regulēt naudas apgrozību valstī. Parasti emisiju b-kas izdara arī valsts kases operācijas. Emisiju b-kām uz likuma pamata ir tiesība izlaist savus maksāšanas līdzekļus → banknotes. Emisiju b-kā kā valsts centrālajā naudas iestādē citas b-kas apgrozības līdzekļu trūkuma gadījumos pārdiskontē un pārķilā savus aizdevumu dokumentus (veksļus, vērtspapirus,

preču dokumentus) un grāmatu prasības. Parasti emisiju b-kas ir divējādas sistēmas: 1) **centrālizētās** (zentralisierete, централизованные) un 2) **decentrālizētās** (dezentralisierete, децентрализованные). Centrālizācijas princips ir valdošais. Tas nosaka, ka valstī ir tikai viena emisiju b., kam ir tiesība izlaist banknotes. Neviens cits b-kai šo privilēģiju nepiešķir. Reālizējot decentralizācijas principu, emisijas tiesības piešķir vairākām b-kām (ASV). No īpašnieka viedokļa emisiju b. var būt trejāda: 1) **valsts emisiju banka** (staatliche Notenbank, государственный эмиссионный банк), kur kapitāls un b-kas pārvalde ir valsts rokās. Banknošu izlaišanas tiesības piešķir uz noteiktu laiku (piem., Zviedrijas b., Ljas b.); 2) **privāta emisijas banka** (private Notenbank, частный эмиссионный банк), kam piešķirtas emisiju tiesības uz koncesijas pamata noteiktam laikam (piem., Anglijas b.); 3) **jauktais emisiju banku** (gemischte Notenbank, смешанный эмиссионный банк) tips, kuŗa pamatā ir privāta b., bet valsts piedalās vai nu tās pārvaldē (piem., LV, Itālijas, Francijas b.), vai ar kapitālu, vai arī ar kapitālu un pārvaldē (Šveices b.). Svarīga loma ir arī dažāda veida **tirdzniecības un rūpniecības bankām** (Handels- und Industrie-Banken, торговые-промышленные банки), kas dibinātas kā **akciju bankas** (Aktienbanken, акционерные банки) vai paju s-bas. Tās rūpējas par īstermiņa kredita izsniegšanu tirdzniecībai, rūpniecībai un amatniecībai. Šo b-ku starpā Vakarēiropā ir b-kas ar speciāliem uzdevumiem un mērķiem, piem., b-kas aizjūras tirdzniecībai, atsevišķu rūpniecības nozaŗu kredi-

tēšanai, ierēdņu b-kas u. c. (piem., LV: Viehmarktbanken, Metallbanken, Konzern- und Verwaltungsbanken, Holdingbanken, Deutsche Beamten-Zentralbank).

Kooperatīvo banku (Genossenschaftsbanken, кооперативные банки) mērķis ir apgādāt saviem biedriem pēc iespējas izdevīgāku kredītu. Aizdevumus izsniedz tikai biedriem. Šai grupā ietilpst arī dažāda veida sīkākas naudas iestādes, piem., krājaizdevu s-bas. Pēdējo uzdevums ir veicināt mazo krājēju noguldījumus un izsniegt kredītus saviem biedriem.

Komūnālās bankas (Kommunalbanken, коммунальные банки) nodibina pašvaldības iestādes. To uzdevums ir izsniegt aizdevumus un pieņemt noguldījumus no pašvaldības iestādēm un arī no pašvaldības iecirkņa iedzīvotājiem. Par komūnālo b-ku operācijām pilnu atbildību uzņemas pašvaldības iestādes, kas arī iemaksā pamatkapitālu.

Lauksaimniecības bankas (Landwirtschaftsbanken, сельскохозяйственные банки) piešķir īstermiņu un vidēju termiņu kredītus lauksaimniecībā un lauksaimnieciskiem uzņēmumiem. Pie ilgtermiņu b-kām piešķaitāmas dažāda veida agrārās un hipotēku b-kas. **Agrārbanku** (Agrarbanken, земельные банки) uzdevums ir izsniegt aizdevumus lauku nekustamas mantas agrāriem šādiem mērķiem: 1) zemes iegūšanai, 2) apbūvēšanai, 3) meliorācijai, 4) mantošanas lietu nokārtošanai, 5) dažādiem lauksaimnieciskiem pasākumiem.

Hipotēku bankas (Hypothekenbanken, ипотечные банки) izsniedz aizdevumus pilsētu nekustamiem īpašumiem un kuģniecībai. **Personiskās bankas** (Privatbanken, банкирские конторы) sauc arī par b-ku kantoriem. rr

Bankas akcepts (Bankakzept, банковый акцепт) — → akcepts, ko uz piešķirtā akcepta kredīta pamata izdara banka. Ar akcepta kredīta piešķiršanu banka atņemas līdz noteiktai summai vekselus akceptēt, bet klients atņemas iemaksāt tratas maksāšanas dienā segumu. kč

Bankas augļu likme (Zinssatz, процентная ставка) — augļu likme, ko bankas maksā par pasīva darījumiem un saņem par aktīva darījumiem. → Banku darījumi.

rr
Bankas justicnieks (Bankjustitiar) → Bankas komisārs.

Bankas komisārs (Bankkommissar, банковый комиссар) — uzraudzības persona, ko bijušās Vācijas valstsbankas prezidents izraudzījās bankas revīzijām. Parasti izraudzīja augstāku tiesas ierēdni, pie kam viņa uzdevumos ietilpa arī juridisko padomu došana. Vācijas valstsbankas filiālēs šos uzdevumus veica **bankas justicnieks** (Bankjustitiar).

Bankas konts (Bankkonto, банковый счет) — konts, ar kuŗu bankas klients kārto savus darījumus ar banku. Lai atvieglotu grāmatvedības darbus, atsevišķo klientu kontus numurē, un savstarpējos darījumos tie ir obligāti atzīmējami dokumentos. Parasti tie ir → tekošie konti vai → noguldījumu konti. rr

Bankas krāšanas darījumi (Banksparkverkehr, банковые сберегательные операции) — viens no noguldījuma veidiem, ar ko sevišķi nodarbojas **krājkašes** (Sparkassen, сберегательные кассы). LV lielākas bankas krāšanas darījumiem sāka piegriezt vērību tikai pēc 1927. Plašā filiāļu un aģentūru tīkla dēļ bankas varēja veikt plašu propagandas darbu. Krāšanas darījumos ban-

kas noguldītājiem izsniedz pirmajā iemaksā **bankas krāšanas grāmatiņu** (Bankspargbuch, банковая сберегательная книжка), pie kam noguldījumu izmaksām paredzēti šādi noteikumi: 1) noguldījumus līdz RM 300,— izmaksā bez uzteikšanas, bet ne vairāk kā RM 1 000,— nedēļā un RM 3 000,— 3 mēnešos; 2) noguldījumus pāri RM 500,—, līdz RM 1 000,— izmaksā, vienu nedēļu iepriekš uzteicot; 3) noguldījumus pāri RM 1 000,—, līdz RM 3 000,— izmaksā, 1 mēnesi iepriekš uzteicot; 4) noguldījumus pāri RM 3 000,— izmaksā, 3 mēnešus iepriekš uzteicot.

rr

Bankas krāšanas grāmatiņa (Bankspargbuch, банковая сберегательная книжка) → Bankas krāšanas darījumi.

Bankas likviditāte (Bankliquidity, банковый ликвидитет) → Likviditāte.

Bankas mācekļi (Banklehrlinge, банковские ученики) — LV bankās pieņemtās un apmācībai izraudzītās personas. Atkarā no izglītības b. m-ļa vidējais apmācības ilgums noteikts 2—3 gadi. Bez teorētiskām apmācībām paredzēti arī praktiskie darbi 30 mēnešus, pie kam šai laikā b. m-lim jānodrošina iespēja iepazīties ar visām banku operācijām. Mācību beigās b. m-ļiem jāiztur pārbaudījums pēc noteiktas programmas attiecīgajā tirdzniecības un rūpniecības kamerā. Izturējies pārbaudījumu, b. m-lis saņem no sava skolotāja apliecību, kuŗā minēts apmācības ilgums, uzvešanās un panākumi darbā, un no tirdzniecības un rūpniecības kameras speciālu apliecību, kas dod tiesību iestāties bankā kā mācītājam darbiniekam.

rr

Bankas noslēpums (Bankge-

heimnis, секрет банка) → Banku uzraudzība.

Bankas obligācija (Bankobligation, банковая облигация) → Obligācija.

Bankas uzņēmumu politika (Bankbetriebspolitik, политика банковых предприятий) → Banku politika.

Banking-theory → Banknošu teorijas.

Banknošu apmaiņa (Einlösung der Banknoten, обмен банкнот) → Banknošu segums.

Banknošu nodoklis (Notensteuer, налог на банковые билеты) — nodoklis, ko ņem no emitējamām banknotēm. kp

Banknošu segums (Banknotendeckung, покрытие банкнот) — samērs starp emitēto banknošu daudzumu un to nodrošinājuma lielumu. Pastāv 2 galvenās b. s-ma sistēmas — klasiskā un modernā. 1) **Klasiskā seguma sistēma** (klassisches Deckungssystem, классическая система покрытия) sadalās 2 veidos: a) **diferences** vai **kontingenta sistēma** (feste Begrenzung der nicht bar gedeckten Noten, direkte Kontingentierung, система прямого контингентирования), kas noteic zināmu banknošu daudzumu bez nodrošinājuma, nosakot, ka pārējām banknotēm jābūt nodrošinātām pilnā apmērā, vienībai pret vienību ar zeltu (piem., Anglijā 1939. 300 milj. £ bez nodrošinājuma); b) **bankveidīgā seguma sistēma** (quotenmäßiges Deckungssystem), ko sauc arī par **kvocienta sistēmu** (Quotensystem, банковая или процентная система покрытия), kas pieturas pie principa, ka nav vajadzīgs visas banknotes segt pilnos apmēros ar dārgmetallu vai ārzemju valūtu, bet pietiek ar daļēju segumu. (Piem., Itālijā 40%, Ljā 30% līdz

100 milj. ls, bet kas pāri par to — 50%.) 2) **Modernā banknošu seguma sistēmā** (modernes Dekkungssystem, современная система покрытия банкнот) izlaistas banknotes nodrošina ar valsts parādu zīmēm, tirdzniecības vekseliem, čekiem, vērtspapīriem, lombarda darījumiem, pielaižot segšanai arī zeltu un devīzes (piem., LV sākot ar 1939. 15. 6.). Klasiskās b. s-ma sistēmās paredzēta **banknošu apmaiņa** (Einklösung der Banknoten, обмен банкнот) pret dārgmetallu vai ārzemju valūtu un otrādi, bet modernā b. s-ma sistēmā apmaiņa pret segumu nav paredzēta.

rr

Banknošu teorijas (Banknoten-theorien, теории покрытия банкнот) — teorijas par banknošu segumu. **Banking-theory** [angl.] — angļa Tuka (Tooke) un Fullertona (Fullarton) nodibināta teorija, kas māca, ka normālos laikos, ja ir pieprasījums, emisiju bankas var emitēt banknotes, tās nodrošinot tikai ar daļēju metalla segumu. **Currency-theory** [angl.] — teorija, kas māca, ka naudas vērtību noteic viela, no kā tā izgatavota, un ka tādēļ apgrozībā izlaistas maksāšanas līdzekļus, kas nav pilnvērtīgi (banknotes, valsts kases zīmes), nepieciešams segt pilnos apmēros, lai katrā laikā varētu apmainīt pret pilnvērtīgu naudu.

rr

Banknote (Banknote, банковый билет, банкнота) — maksāšanas līdzeklis, ko izlaiž kāda valdības pilnvarota banka. 1) Pastāvot zelta standartam, b. pēc pieprasījuma apmaināma pret pilnvērtīgu naudu, metallu, ārzemju valūtu un otrādi. B-tes nodrošina ar zināmu daļu pilnvērtīgas naudas, metalla vai ar ārzemju valūtu un drošiem īster-

miņa darījuma vekseliem. Ja emisijas banka pārtrauc b-šu apmaiņu, tās pārvēršas par papīra naudu istajā nozīmē. 2) Par b-tēm sauc arī maksāšanas līdzekļus, ko izlaiž valdības pilnvarota banka, kas nodrošināti ar valsts un tirdzniecības vekseliem, čekiem, vērtspapīriem, lombarda darījumiem; pielaiž segšanai arī zeltu un devīzes, bet b-šu apmaiņa pret iepriekš minēto segumu nav paredzēta. → Banknošu segums.

rr

Banko (Mark Banko) — Hamburgas bankas 1619.—1813. apgrozībā ieviesta bankas nolēsumu nauda, kuņas vērtība bija $8\frac{1}{3}$ g tira sudraba.

rr

Bankrots (Bankrott, банкрот) — tāds personas mantas stāvoklis, kad tai vairāk parādu nekā mantas (pasīvs pārsniedz aktīvu). B-tu konstatē tad, kad kreditori ievada pret parādnieku piedzišanu un kad izrādās, ka parādnieka mantas nepietiek visu prasījumu apmierināšanai. Ja parādu kopsumma nepārsniedz Ls 2000,—, tad b. izpaužas parādnieka faktiskā nespējā maksāt. Ja turpretim parādu kopsumma pārsniedz Ls 2000,—, tad b. var izpausties ne vien faktiskā, bet arī juridiskā nespējā maksāt, t. i., tiesa pēc parādnieka vai kreditoru lūguma var atzīt un izsludināt parādnieku par maksāt nespējīgu.

jp

B. ir noziedzīgs nodarījums, kad, sakarā ar kādas personas atzīšanu par maksāt nespējīgu parādnieku, tā ar nolūku izvairīties no savu saistību pildīšanas vai arī vieglprātīgi pamazina savu mantu. Par **vienkāršu bankrotu** (einfacher Bankrott, простой банкрот) sauc tādu b-tu, kad parādnieks nav saimnieciski rīkojies ar mantu, bijis nolai-

dīgs vai izšķērdīgs, piem., ielaidies nedrošās operācijās un tā kaitējis savu kreditoru interesēm. Par **ļauņprātīgu bankrotu** (betrügerischer Bankrott, злостный банкрот) sauc tādu b-tu, kad parādnieka nespēja maksāt ir tikai fiktīva (ne faktiskā): viņš ar nolūku slēpis no kreditoriem līdzekļus, ar kuņiem īstenībā pietiktu šo kreditoru prasījumu apmierināšanai. B-ta sodāmības priekšnoteikums ir formāla konkursa nodibināšana pār parādnieka mantu. Ljas SL b-ta sodāmību paredzējis 558.—561. p. Vienkāršu b-tu likums soda ar cietuma sodu, un tas notiek tai gadījumā, kad parādnieks nolaidīgi kārtojis savas tirdznieciskās lietas vai bijis izšķērdīgs, no kam radusies viņa nespēja maksāt un viņa atzīšana tirdzniecības procesa kārtībā par neuzmanīgu maksāt nespējīgo (pretēji ļauņprātīgam maksāt nespējīgam). Bez tam tiesa var vainīgai personai atņemt uz 1 līdz 10 gadiem tiesības tirgoties vai rīkoties kredītiestādēs, akciju un paju s-bās, kooperatīvos, apdrošināšanas b-bās. Par ļauņprātīgu b-tu Ljas SL atzīst nodarījumu, kad par maksāt nespējīgu parādnieku izsludināta persona, kam bijis nolūks izvairīties no saistību pildīšanas: 1) kas pati slēpusies, 2) kas noklusējusi vai sniegusi nepatiesu ziņojumu par savu mantu, to tādā kārtā slēpjot; iznīcinājusi grāmatas vai izdarījusi tajās nepareizus ierakstus; 3) kas uzņēmusies izdomātu parāda saistību, lai pamazinātu konkursa masu; nodevusi citiem vai pārvedusi uz cita vārdu vai arī nobēdzinājusi savu mantu; 4) kas, kaut arī pirms maksāt nespējas izsludināšanas, bet paredzot tā neizbēga-

mību drīzā laikā, izdarījis augšminētos nodarījumus. Ļauņprātīgu b-tu likums soda ar pārmācības namu, bet, ja zaudējuma prāvuma dēļ cēlies valstij svarīgs kaitējums vai kredītiestādes darbības panikums, vai daudzu personu izpostījums, tad soda sankcija ir spaidu darbi, t. i., visaugstākais soda mērs, kādu paredz Ljas SL. lš

Banku aģents (Bankagent, банковый агент) → Aģents.

Banku darījumi (Bankgeschäfte, банковые операции) — īstermiņu bankās darījumi sadalās: 1) → aktīva darījumos, ar kuņiem banka savus un piesaistītos līdzekļus laiž apgrozībā, un 2) **pasīva darījumos** (Passivgeschäfte, пассивные операции), ar kuņiem banka iegūst svešus līdzekļus. Šie ir bankas galvenie darījumi; tie skar kredīta starpniecību. Bez tam bankas nodarbojas vēl ar dažādiem **pakalpojuma darījumiem** (Dienstleistungsgeschäfte, операции по оказанию банковых услуг) klientiem. Kredīta saņēmēji un naudas noguldītāji izmanto bankas pakalpojumus, kārtojot savus maksājumus, iegūstot, pārdodot vai liekot bankai pārvaldīt un uzglabāt ārzemju maksāšanas līdzekļus un vērtspapīrus. Banka arī pati uz sava konta var nodarboties ar → ažiotažas darījumiem, uzpērkot valsts vērtspapīrus, akcijas, obligācijas, ārzemju naudu, dārgmetāllus, devīzes u. c. Galvenie bankas aktīvie darījumi ir 1) vekseļu diskontēšana, 2) speciālais tekošais konts «on call», kas nodrošināts ar vekseliem, vērtspapīriem, precēm u. t. t., 3) aizdevumi pret dārgmetalliem, precēm, vērtspapīriem, grāmatu prasījumiem, 4) noguldījumi citās bankās, 5) vērtspapīru pirkšana

un pārdošana, 6) pārvedumi un akreditīvi, 7) darījumi ar ārzemju maksāšanas līdzekļiem, 8) inkaso operācijas, 9) depo darījumi un 10) emisijas darījumi. Bankas galvenie **pasīvie darījumi** (Passivgeschäfte, пассивные операции) ir 1) noguldījumi, 2) rediskonts, 3) relombards un 4) speciālais tekošais konts «on call», kas nodrošināts ar vērtspapīriem, vekseliem, preču dokumentiem un precēm. → Aktīva darījumi: 1) **veksļu diskontēšana** (Diskontgeschäft, учет или дисконт векселей) uzskatāma par bankas svarīgāko aktīvo operāciju. Aplešamais → diskonts ir augstāks par maksājamiem noguldījumu augļiem, un šī starpība arī sastāda bankas galveno ienesu. Atvecot klientam vekselu diskontēšanas kredītu, banka vispusīgi iepazīstas ar vekselu diskontētāja mantas stāvokli un kredītējamību, pie kam diskontēt vekselus var tikai atvērtā kredīta robežās. Diskontējot vekselus, banka piegriež lielu uzmanību iesniegto → vekselu bonitātei un diskontē tikai istus **tirdzniecības vekselus** (Handelswechsel, торговые векселя) ar termiņu, kas parasti nepārsniedz 3 mēnešus. Bez tirdzniecības vekseliem apgrozās arī **finanču vekseli** (Finanzwechsel, финансовые векселя) un **draudzības vekseli** (Kellerwechsel, дружеские векселя), kurus bankas izvairās pieņemt diskontā, jo parasti tos termiņā neizpērk, bet pagarina. Šādus vekselus, pretēji tirdzniecības vekseliem, sauc par **tukšiem vekseliem** (Leerwechsel, дружеские векселя). Diskontējot vekselus, banka tos iegūst savā pilnā īpašumā ar regresa tiesībām pret žirantiem. Banka no diskontētā vekselja kopsomas

atvelk → diskontu, damno un porto un atlikumu izmaksā vekselju diskontētājam. Pieņemot vekselus diskontēšanai, banka pārbauda, lai tie būtu izrakstīti pēc likumīgas formas, apmaksāti ar likumīgu zīmognodokli, un kontrolē, vai vekselju izrakstītāji nav agrāk savus vekselus nolaiduši līdz protestam. Diskontu aplešot, bankas veselos mēnešus parasti skaita 30 dienas un nepilnos apleš pēc kalendāra. Diskontēšanai pieņemtos vekselus banka sagrupē pēc termiņiem un novieto bankas glabātavā, ko sauc par **veksļu portfeli** (Wechselportfeuille, вексельный портфель), līdz to izpirkšanai termiņā. Termiņā neizpirktos diskontētos vekselus banka nosūta notāram protestēšanai un pēc tam ievada summas piedzišanu caur tiesu. Ja vekselu diskontētājs savus vekselus nolaiž līdz protestam, tad nekavējoties slēdz atvērto diskonta kredītu. 2) **Speciālais tekošais konts «on call»** (Abrufgeschäft, онкольный счет) — plaši piekopts bankas aktīvs darījums, it sevišķi Krievijā un Ljā. LV šāda veida operāciju nav. Pēc būtības speciālais tekošais konts «on call» ir starpveidojums starp kontokorrentu un lombarda darījumu. No kontokorrenta līguma tas atšķiras ar to, ka to ved vienpusīgi un konta saldo parasti nāk par labu bankai, jo tā ir kredītētāja un klients — dēbitors. No tīriem lombarda darījumiem speciālais tekošais konts «on call» atšķiras ar to, ka šāda veida kredīts nav slēgts atsevišķam darījumam, bet gan darījumi var būt nepārtraukti, piešķirtā kredīta robežās, nenoteiktam laikam, pie kam katra puse var šo līgumu uzteikt, iepriekš par to paziņojot kontra-

hentam. Pie speciālā tekošā konta «on call» banka piešķir kreditu, kas nodrošināms ar vekseliem, vērtspapīriem, dārgmetalliem, viegli realizējamām precēm u. tml. Parasti nodrošinājumam jābūt lielākam nekā saņemtajam kreditam par 10—25%. Deponētie vekseļi, vērtspapīri, dārgmetalli un preces nav bankas īpašums, bet gan tikai nodrošinājums atvērtam kreditam, un vajadzības gadījumā tos var izlietot kā rokas ķilu. Depoņētos objektus banka var nodot tālāk kā nodrošinājumu tikai ar klienta rakstveida piekrišanu. Kad klientam atvērts speciālā tekošā konta «on call» kredīts, viņš pēc nodrošinājuma iesniegšanas var kredīta robežās uz banku izrakstīt čekus, pie kam augļus aplēš tikai par izlietotām summām. Kolīdz izbeidzas vajadzība pēc kredīta, to var atmaksāt atpakaļ bankā. Dzešot daļu no parāda, var arī attiecīgi samazināt deponētās drošības; bankai ir tiesība 3 dienu laikā mainīt % likmi, izliekot bankas telpās paziņojumu. Bankai tiesības pilnīgi slēgt kreditu un prasīt tā atmaksu, paziņojot 5—6 dienas iepriekš. Augļus par izmantoto kreditu aplēš postnumerando pa ceturkšņiem (31. 3., 30. 6., 30. 9. un 31. 12.). 3) **Aizdevumi pret dārgmetalliem, precēm, vērtspapīriem** u. t. t. (Lombardgeschäfte, ломбардные операции) — īstermiņa krediti (līdz 9 mēnešiem), kas nodrošināti ar dārgmetalliem, viegli realizējamām precēm, kuņas ātri nebojājas, vērtspapīriem un grāmatu prasībām. Aizdevuma apmērs atkarīgs no nodrošinājuma: a) nodrošinot ar dārgmetalliem, tas var būt ne vairāk kā 90% apmērā no iekāļamā metalla biržas cenas; b) nodroši-

not ar precēm, kas ātri nebojājas, — ne vairāk kā $\frac{2}{3}$ apmērā no preču tirgus cenas; c) nodrošinot ar valsts un pašvaldības iestāžu aizņēmumu obligācijām, valsts garantētiem vērtspapīriem, — ne vairāk kā 90% no šo vērtspapīru biržas kursa; d) nodrošinot ar preču dokumentiem — ne vairāk kā $\frac{2}{3}$ apmērā no šo preču tirgus cenas; e) aizdodot pret privātiem vērtspapīriem, akcijām u. t. t. — atkarā no šo vērtspapīru drošības — 50—70% no tirdzniecības kursa. Ja nodrošinājuma tirgus kurss sāk svārstīties, banka pieprasa **papildu nodrošinājumu** (Nachschuß, дополнительное обеспечение) vai arī aizdevuma daļas atmaksu. Aizdevuma nodrošināšanai iesniegtie objekti nepāriet bankas īpašumā, bet skaitās kā rokas ķila. Lombardētās preces vai nu novieto bankai piederošās telpās, kur banka pati rūpējas par preču apsargāšanu, vai arī atstāj tās ķilas devēja telpās, bet atslēgu saņem banka un durvis aizplombē ar bankas plombi. Preces atrodas bankas valdīšanā, bet telpu apsardzība jāuzņemas ķilas devējam; preces var arī atstāt ķilas devēja atbildīgā glabāšanā un sargāšanā, pie precēm redzamā vietā piestiprinot uzrakstus par preču iekāļājumu bankā. 4) **Noguldījumi citās bankās** (Girokonto, депозиты в других банках, жиро-счет) — iemaksas bankā skaidrā naudā ar nolikumu, ka par šām iemaksām maksās augļus. Kā aktīva darijumiem noguldījumiem mazāk nozīmes, jo bankas l. t. atvēr šādus kontus emisiju bankās, lai būtu ērtāka savstarpēja nolēšanās. Emisiju bankas par šādiem noguldījumiem vai nu nemaz nemaksā augļus, vai arī augļu

Banku darījumi

likme ir ļoti zema. 5) **Vērtspapīru pirkšana un pārdošana** (An- und Verkauf von Effekten, покупка и продажа ценных бумаг) — vērtspapīrus banka pērk un pārdod uz bankas pašas konta un klientu uzdevumā. Ņemot vērā, ka vērtspapīru kursa vērtība ir svārstīga, vērtspapīru darījumus pieskaita pie spekulācijas darījumiem. Drošos, valsts garantētos vērtspapīros bankas iegulda pārējoši savus brīvos līdzekļus. Bankai nepieciešams arī turēt krājumā drošus vērtspapīrus, kādos klientūra vēlas ieguldīt savus brīvos līdzekļus. Vērtspapīru darījumos bankas ievēro jaunāko biržas kotāciju. Banka par vērtspapīriem maksā **pirceja kursu** (Geld, курс покупателей) un, tālāk pārdodot, prasa **pārdevēja kursu** (Brief, курс продавцов). Vērtspapīrus, kuŗu kursi svārstīgi, bankas parasti nepērk uz sava konta; ja to vēlas klienti, tad no viņiem iepriekš saņem apm. 10% drošības iemaksas. Banka šādos gadījumos saņem provīziju. Kursu klienti var limitēt vai arī atstāt bankai brīvas rokas, tādos gadījumos banka pērk vērtspapīrus pēc visizdevīgākā kursa. Uzdodot bankai vērtspapīrus pārdot, klienti pēc vēlēšanās bankā var saņemt avansu, bet ne vairāk kā 90% no vērtspapīru vērtības, un tikai tad, ja pārdošanas kurss nav limitēts. Par avansiem banka apleš augļus kā par aizdevumiem pret vērtspapīriem. 6) **Pārvedumi un akreditīvi** (Überweisungen und Akkreditive, переводы и аккредитивы). Pārvedums ir rakstveida uzdevums, kādu viena banka dod otrai izmaksāt noteiktu summu pārvedumā minētai personai. Bankas izsniedz 2 veida pārvedumus: **pasta** vai **vienkāršos pārvedumus** (briefliche Überwei-

sungen, почтовые или простые переводы) un **telegrafiskos pārvedumus** (telegraphische Überweisungen, телеграфные переводы). Pasta pārvedumu gadījumos banka izsniedz naudas iemaksātājam **pārveduma biļeti** (Zahlungsüberweisung, переводный билет), kuŗu izsniedz nosūtīšanai savam citpilsētas kreditoram. Par pārvedumiem banka saņem provīziju. Ja clients lūdz banku anulēt viņam piešķirto pārvedumu, tad banka to izdara, saņemot atpakaļ pārveduma biļeti, izmaksā iemaksāto pārveduma summu, bet provīziju neatmaksā. Telegrafisku pārvedumu gadījumos banka izsniedz naudas iemaksātājam kvīti par naudas saņemšanu un dod savam korespondentam telegrafisku rīkojumu izmaksāt summu norādītai personai. Par telegrafa pārvedumiem banka bez provīzijas apleš arī telegrafa izdevumus. Pēc klienta pieprasījuma banka var arī sūtīt 2 telegrammas: vienu savam korespondentam, otru naudas saņēmējam. Akreditīvs var būt divējāda veida: **naudas akreditīvs** vai **kreditvēstule** (Bar-Akkreditiv, Kreditbrief, денежный аккредитив) un **preču akreditīvs** (Waren-Akkreditiv, товарный аккредитив). Naudas akreditīva gadījumā tās saņēmējs iemaksā naudu vietējā bankā un saņem no tās kredīta vēstuli uz vēlamām vietām, pie kam naudu var saņemt uz reizi vai arī pa daļām. Preču akreditīvi ir uzdevumi korespondentiem izmaksāt naudu preču piegādātājiem pret preču dokumentiem: konosamentiem, varantiem, noliktavu zīmēm u. t. t. Maksājumu noteikumos pastāv speciāla formula **d. a. p.** (documents against payment, Kasse gegen Dokumente, naudā

pret dokumentiem). Bankas aizdod uz preču akreditīvu ne vairāk kā $\frac{2}{3}$ no preču vērtības un, akreditīvu izsniedzot, pieprasa iemaksāt $\frac{1}{3}$ no faktūras summas. Akreditīvus uz ārzemēm bankas izdod ārzemju valūtā. 7) **Ārzemju valūtas darījumi**, kas aptver **devīžu darījumus** (Devisengeschäfte, девизные операции) un **darījumus ar ārzemju naudu** (Sortengeschäfte, валютные операции); banka pērk un pārdod ārzemju maksāšanas līdzekļus: banknotes, pilnvērtīgu metalla naudu, ārzemju valūtā izrakstītus vekselus, čekus u. c. pēc kursa. Darījumi ar ārzemju valūtu var dot peļņu vai zaudējumus uz kursa diferencēm. Sevišķa nozīme šais darījumos ir **darījumiem ar ārzemju naudu** (Sortengeschäfte, валютные операции). 8) **Inkaso darījumi** (Inkassogeschäfte, инкассо операции) — banka pieņem iekasēšanai vekselus, čekus, pārvedumus un citus iekasējamus dokumentus, aplešot sev par labu provīziju, damno pēc inkaso tarifa un porto pašizmaksas apmērā. 9) **Depo darījumi** jeb **glabājuma darījumi** (Depotgeschäfte, депозитные операции) — bankas uzņemas uzglabāt un pārvaldīt klientu vērtspapīrus un vērtslietas. Vērtspapīrus pieņem uzglabāšanā **vaļējās un slēgtās aploksnēs** (verschlossene und offene Einlagen, запечатанные и открытые конверты). Ja banka pieņem vērtspapīrus vaļējās aploksnēs (offenes Depot), tad tā uzņemas arī vērtspapīru pārvaldīšanu. Terminā nogriež un iekasē notecējušus kuponus, vekselus terminā uzrāda samaksai, nesamaksas gadījumā vekselus nodod protestā u. t. t. Vērtslietu uzglabāšanai bankas ierīko tēraudas **seifus** (geschlossene Depots

[Safes], сейфы), kuros klienti uzglabā vērtslietas, naudu, vērtspakas, dokumentus u. t. t. Par seifiem nomas nauda jāmaksā par pusgadu uz priekšu, un tā ir atkarīga no seifa lieluma. 10) **Emisijas darījumi** (Emissionsgeschäfte, эмиссионные операции) → finansēšanas veids, izlaižot tirgū jaunradītus vērtspapīrus (→ obligācijas, → akcija). Emisijas darījumu parasti veic ar banku vai banku → konsorciņa palīdzību. Emisijas darījums aptver 3 fāzes: 1) vērtspapīru radīšanu, ko veic kapitālus meklējošais uzņēmums vai iestāde, t. i., **emitents** (Emittent, ЭМИТЕНТ); 2) vērtspapīru pieņemšanu bankā izplatīšanai: vai nu komisijā, kad banka vērtspapīrus izplata par emisijas kursu un saņem kā atlīdzību provīziju, vai arī ciešā kontā, kad banka saņem vērtspapīrus par noteiktu pārņemšanas kursu, pretvērtību ieskaitot emitenta rīcībā. Bankas peļņa no emisijas darījuma šai gadījumā ir starpība starp vērtspapīru pārņemšanas un pārdošanas kursu; 3) vērtspapīru pārdošanu. Banka jaunradītos vērtspapīrus var izplatīt trejādi: pārdodot biržā, izsludinot iepriekšēju parakstīšanos vai pārdodot savās telpās. Emisijas darījumos bankām piekrit svarīga loma uzņēmumu dibināšanā, pārveidošanā, paplašināšanā un sanācijā. Bieži bankas pērk vērtspapīrus, it īpaši akcijas, ciešā kontā, tā kreditejot uzņēmumus. Jauno akciju iegādē dod priekšroku vecajiem akcionāriem. Daudzkārt bankas patur akcijas savās rokās, iegūstot tādā kārtā ietekmi finansējamo organizāciju vadībā. rr, ka

Banku diskonta likme (Bankdiskontsatz, Bankrate, учетная

Banku krizes

ставка эмиссионных банков) →
Diskonta likme.

Banku krizes (Bankkrisen, Bankkrach, банковые кризисы) — stāvoklis, kad saimnieciskās dzīves depresijas laikos, politisko sarežģījumu priekšvakarā vai arī banku neizdevīgo operāciju dēļ banku noguldītājos izceļas pānīka un sākas masveidīga noguldījumu atprasīšana. Šādos gadījumos bankas nevar savas saistības pildīt un nonāk maksāšanas grūtumā. Lai atvieglotu banku stāvokli, lieto šādus līdzekļus: 1) ja viena vai dažas bankas nonākušas maksāšanas grūtumā, tad pārējās bankas cenšas izlīdzēt ar īslaicīgiem aizdevumiem, lai pānīka nepārsviestos arī uz pārējām bankām; 2) centrālā emisijas banka piešķir apdraudētajām bankām ārkārtējus kreditus noguldījumu atmaksai; 3) ar likumu izsludina → banku svētdienas; šai laikā bankām jācenšas savi aktīvi pārvērst skaidrā naudā; 4) ja pānīka pārņēmusi visu valsti un pārsviedusies arī uz emisijas banku, tad ar likumu noteic noguldījumu atmaksas maksimālo summu zināmā laikā (piem., RM 100,— ik nedēļas). B. k-žu gadījumos jāizšķiras starp divām iespējām: vai nu nodrošināt pastāvošās valūtas stabilitāti un ļaut bankām aiziet bojā, vai glābt bankas un ļaut sabrukt valūtai (F. Machlup). Lai nodrošinātu kaut daļēji noguldījumu atmaksu, privāto banku statūtos paredzēts noteikums, ka skaidrai naudai bankas kasē kopā ar bankas kasē esošo ārzemju valūtu, bankai piederošām summām uz tekošo kontu emisijas bankā un ārzemju kredītiestādēs bankai atvērto un ar reālām mantām nodrošināto korespondentu kredītu atlikumiem —

arvienu jābūt ne mazāk kā 10% no bankas saistībām. Bankas saistību kopsūma, ieskaitot tani arī visāda veida galvojumus, avalus un akceptus, nevar pārsniegt bankas akciju un rezerves kapitālu kopsūmu vairāk nekā desmitreiz. Čehoslovākijā (kopš 1924.) pastāvēja privāto banku kopējs fonds noguldījumu nodrošināšanai. Šai fondā katra banka ik gadus ieskaitīja 3% no saviem augļu ieņēmumiem un pēc 5 gadiem fonds garantēja katrai dalībniecei 15% tās noguldījumu. ASV 1933. noguldījumu nodrošināšanai nodibināja federālo rezerves depozītu apdrošināšanas s-bu (Federal Reserve Insurance Deposit Corporation), kurā obligāti jāpiedalās visām Federal Reserve Banks locekļiem un līdz 1942. arī pārējām bankām, kuŗu noguldījumu kopsūma sasniedz \$ 1 000 000. Katrs individuālais noguldījums līdz \$ 5 000 apdrošināts pilnā apmērā. Bankām par šo apdrošināšanu jāmaksā s-bai atlīdzība $\frac{1}{24}$ no 1% no bankas vidējās noguldījumu kopsūmas. Ljā 1935. maksāšanas grūtumā nonākušo kredītiestāžu noguldītāju prasījumi bija apmierināmi ar Ljas kredītbankas starpniecību no valsts līdzekļiem, izmaksājot viņiem pienākošās summas Ljas hipotēku vai valsts zemes bankas ķīlu zīmēs pēc to nōminālvērtības. Šim nolūkam finanču ministrija nodeva Ljas kredītbankai pēc faktiskās vajadzības pakāpeniski līdz trim miljoniem latu iepriekš minētās ķīlu zīmes, ņemot un norakstot tās no saimnieciskās dzīves atjaunošanas fonda.

rr

1938. Ljā noorganizēts valsts drošības fonds krājaizdevu s-bu iemaksātiem noguldījumiem. Fonds pastāvēja pie finanču mi-

nistrijas un to pārvaldīja pie šās ministrijas pastāvošā → kopdarbības fonda valde. Šai fondā valsts iemaksāja 1 milj. latu un apņēmās fondu arvienu papildināt, ja tas noslidētu zem šās summas. Vienreizējas iemaksas izdara visas Ljas kredītiestādes, bet pašām krājaizdevu s-bām bez tam bija jāiemaksā fondā katru gadu 5% no tirā atlikuma. aa

Banku maksāšanas līdzekļi (Kreditzahlungsmittel, Bankzahlungsmittel, платежные средства банков) → Maksāšanas līdzekļi.

Banku politika (Bankpolitik, банковая политика) — visu to līdzekļu kopums, ko lieto banku darbības ietekmēšanai un veidošanai, lai sasniegtu zināmus mērķus. Šās politikas veidotāja var būt vai nu valsts, vai atsevišķas bankas pašas un to apvienības. Pirmajā gadījumā tā ir → ekonomijas politikas nozare, un tāpēc tās mērķi ir atkarīgi no vispārīgās ekonomijas politikas mērķiem jeb ideāliem. Šās b. p-kas svarīgākās nozares ir → kredīta politika un → naudas politika. Otrā gadījumā b. p. atbilst vairāk **bankas uzņēmumu politikai** (Bankbetriebspolitik, политика банковых предприятий), kas apskata jautājumus par bankas vadības principiem un citiem līdzekļiem, kas lietojami, lai banka sasniegtu savu privātsaimniecisko mērķi. → Banku darījumi. aa

Banku publicitāte (Bankpublizität, банковая публичность) → Banku uzraudzība.

Banku rambursa kredīts (Bankramburskredit, рамбурсный кредит банков) → Ramburs.

Banku statistika (Bankstatistik, банковая статистика) → Naudas un kredīta statistika.

Banku svētdienas (Bankfeier-

tage, праздничные дни для банков) [angl. bank holidays] — darba dienas, kuŗās bankas ir slēgtas. LV — Lieldienu un Vasarsvētku sestdiena, Anglijā — Lieldienu un Vasarsvētku pirmdiena, augusta pirmā pirmsdiena un 26. decembris. → Banku krīzes gadījumos ar likumu izsludina b. s., lai pānikas satrauktā publika nomierinātos. rr

Banku uzraudzība (Bankenaufsicht, надзор за банками) — valsts vispārīgie un speciālie likumi un noteikumi, kas rēgulē privāto banku dibināšanu un to darbību. B. u-bas mērķis ir: 1) pasargāt no zaudējumiem noguldītājus un banku akcionārus un ar likumu palīdzību virzīt banku darbību vispārīgās tautsaimniecības interesēs. Konkrēti b. u. izteicis, bankas dibinot, **koncesiju sistēmas** (Konzessionssystem, концессионная система) veidā, kad likums prasa, banku dibinot, zināmu minimālu kapitālu, noteic bankas akciju iemaksas kārtību, paraugstatūtu pieņemšanu u. t. t., lai pasargātu noguldītājus un akcionārus no zaudējumiem, ar likumu noteic zināmu attieksmi starp noguldījumiem un bankas pašas līdzekļiem, tāpat arī skaidrās naudas un citu maksāšanas līdzekļu attieksmi ar banku vispārīgajām saistībām u. t. t. Ar likumu bankām uzliek pienākumu pēc noteikta parauga rēgulāri (ik mēnešus vai ik 4 mēnešus) publicēt saīsinātā veidā savas bilances, tāpat arī publicēt bankas gada pārskatu (**banku publicitāte**, Bankpublizität, банковая публичность). Bankām uzlieks par pienākumu klusēt par savu klientu darījumiem, noguldījumiem un saistībām (**bankas noslēpums**, Bankgeheimnis, секрет банка). B. u-bas funkcijas

piekrit 1. t. finanču ministrijai; atsevišķās valstīs (Itālijā, Spānijā) daļa no uzraudzības funkcijām piekrit emisijas bankai, kas izdara rēgulāri banku revīzijas.

rr

Banku viltojumu apdrošināšana (Bankfälschungsversicherung, страхование банков от подлогов) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Bankveidīga seguma sistēma (quotenmäßiges Deckungssystem, банковая или процентная система покрытия) → Banknošu segums.

Bans (Bann, бан) — 1) ģermāņu vārds ar pamatnozīmi: aizliegums, publisks pasudinājums; biedrū ar dažādiem apzīmētājiem šis vārds veido daudzus tiesiskus terminus. **Karaļa bans** (Königsbann, королевский бан) — viduslaikos karaļa tiesība izdot pavēles un aizliegumus ar smaga naudas soda sankciju, ko arī sauca par karaļa banu. Līdzīga tiesība piederēja arī noteiktas katēgorijas amatpersonām: **biskapa bans** (bischöflicher Bann, епископский бан), **grāfa bans** (Grafenbann, графский бан) u. c. Gruntskungi (senjori), izlietojot savu pavēles (**vana**) varu (Banngewalt, власть бана), nodibināja → bantiesības. Par **kara banu** (Heerbann, воинский бан) dēvēja karaļa vai hercoga izdotu kara spēka iesaukuma pavēli un tiesību tādu izdot, bet arī sodu par nepaklausību tai.

ba

2) (Ban) — augsts ungāru ierēdnis, turciski — kungs.

Bantiesības (Bannrechte, баналитеты) — gruntskunga vienīgā (ekskluzīvā) tiesība uz noteiktiem saimnieciskās darbības veidiem, piem., dzirnavu, maizes cepļa, vīna spiedes tiesība, vai tiesība pārdot vīnu zināmā

priekšrocības laikā. Atļaujot iedzīvotājiem izlietot gruntskunga monopoluzņēmumus, no viņiem iekasē nodevas, ko arī sauc par b-bām.

Bankieris (Bankier, банкир) — bankas īpašnieks; tirgotājs, kas nodarbojas ar naudas, kredita un vērtspapīru darījumiem.

Baras = Beri.

Barata aplēsums (Barattrechnung, баратный счет) → Barata darījums.

Barata darījums (Barattgeschäft, баратная сделка) — preces maiņa pret precī, **naturālā maiņa** (Naturaltausch, натуральная мена). Armaināmo preču aplēsumu sauc par **barata aplēsumu** (Barattrechnung, баратный счет). → Komisijas tirdzniecībā par barata aplēsumu sauc arī gadījumu, kad → komisionārs, saņēmis preces → konsignācijā, tās uz sava konta armaina pret citām precēm un ar → komitentu nolešas, it kā būtu viņa preces pārdevis.

ka

Barata tirdzniecība (Baratthandel, баратная торговля) — maiņas tirdzniecība.

Baraterija (Baratterie, баратерия) — jūras apdrošināšanā: karteiņa vai kuģa ļaužu nelikumīga rīcība.

Bārdas nodoklis (Bartsteuer, побородный налог) — Krievijā 18. g. s. Pēterja I ievestais nodoklis dižciltīgiem un tirgotājiem, kas vēlējās paturēt bārdu pēc Pēterja I izdotā bārdas valkāšanas aizlieguma. Nodokļa maksātāji saņēma sevišķus bārdas nodokļa žetonus (Bartsteuermarken). ed

Bārdas tiesa, arī **peļu tiesa** (Mäusefraßkappen) — virsmērs, noberot → kunga tiesu un → staciņu. ed

Barība (Nahrung, пища), **barības līdzekļi** (Nahrungsmittel,

пищевые средства) — dzīviem organismiem nepieciešamās vielas (b-bas vielas, Nährstoffe, питательные вещества), ko tie izmanto sava ķermeņa uzbūvei, enerģijas iegūšanai un vispār dzīvības procesu sekmēšanai; arī šo vielu savienojumi un jaukumi ar citām vielām, kurus dzīvie organismi patērē. Galvenie b-bas veidi: 1) **augu barība** (Nahrung der Pflanzen, пища растений) — rodas no ķīmiskiem elementiem un to savienojumiem, kas augiem nepieciešami, vai arī ietver tos sevī augiem izmantojamā veidā. Tie ir: ogļskābā gāze jeb oglekļa dioksīds (Kohlensäureanhydrid, Kohlendioxyd, углекислый газ), skābeklis (Sauerstoff, кислород), slāpeklis (Stickstoff, азот), fosfors (Phosphor, фосфор), kalijijs (Kalium, калий) un kalcijs (Kalzium, кальций), bet mazākos daudzumos, atkarā no atsevišķo augu īpatnībām, arī sērs (Schwefel, сера), dzelzs (Eisen, железо), magnijs (Magnesium, магний), natrijs (Natrium, натрий), silīcijs (Silicium, силиций), hlōrs (Chlor, хлор), jōds (Jod, иод), mangāns (Mangan, манган) u. c. Divas pirmās no minētajām vielām augi iegūst l. t. no gaisa, bet pārējās — ar sākņēm no zemes. Tās b-bas vielas, ko augi lielākos daudzumos iegūst no zemes, lauksaimniecībā mēdz tiem pievadīt ar kūstmēsliem (Stalldünger, навоз) un mākslīgiem mēsliem (Kunstdünger, искусственное удобрение); 2) **cilvēku barība** (Nahrung der Menschen, пищевые продукты). Tai ir divi galvenie uzdevumi: a) atjaunot nolietotos miesas audus un vispār uzturēt ķermeni veselā stāvoklī, bet nepieaugušiem sagādāt arī tās vielas, kas nepieciešamas viņu organisma augšanas procesiem, un b)

sagādāt cilvēkam tādu enerģijas daudzumu, kāds nepieciešams galveniem dzīvības procesiem un tām cilvēka veicāmām darbībām, kas piepilda dzīvi. Šīs enerģijas daudzums dienā ir apm. šāds:
Miera stāvoklī:

sievietei 2 000—2 300 kal.
vīrietim 2 400—2 600 „

Vieglā darbā:

sievietei 2 500—2 700 „
vīrietim 2 800—3 200 „

Vidēji smagā darbā:

sievietei ap 3 000 „
vīrietim „ 3 500 „

Smagā darbā:

sievietei ap 3 600 „
vīrietim 4 000—5 000 „

Cik daudz kaloriju cilvēka organisms iegūst no dažādiem pārtikas priekšmetiem, redzams pievienotajā tabulā. Galvenās b-bas vielu grupas, kas atrodamas cilvēka patērējamajos pārtikas priekšmetos, ir piecas, ja neskaita ūdeni, un proti: ogļhidrāti jeb ogļūdeņi (Kohlenhydrate, углеводы), olbaltumvielas jeb proteīni (Eiweiß, Protein, белковые вещества, протеин), minerālvielas (Mineralsalze, Nährsalze, минеральные вещества) un vitamīni (Vitamine, витамины). Ogļhidrāti kalpo l. t. enerģijas ražošanai, pie kam tie rodas l. t. no dažādiem cukura un cietes (stērķeles) veidiem. Pētījumos noskaidrots, ka 1 g ogļhidrātu cietes veidā dod 4,1 kal. enerģijas. Ja cilvēks patērē pārāk daudz ogļhidrātu, tad organisms daļu ogļhidrātu pārverš taukos un uzkrāj tos. Pie ogļhidrātiem pieskaitāma arī celuloza jeb kokšķiedra, kas ir augu šūniņu apvalka galvenā sastāvdaļa. Cilvēka organismā tā paliek nesagremota, bet tomēr ietekmē to labvēlīgi, jo sekmē zarnu peristaltiskās kustības. Tauki ir ļoti koncentrēta b-bas viela, jo 1 g

Barības līdzekļi

Barības līdzekļa nosaukums	1 kg barības līdzekļa caurm. satur				Tai pašā laikā satur arī vitamīnus A, D, B un C
	Kalori- jas	Olbalt- tūmv. g	Tauk- vielas g	Og- hidr. g	
Dzīvnieku valsts barības līdzekļi:					
a) Gaļa.					
Svaiga jērgaļa ar kauliem	1200	140	70	—	— B ¹ —
Svaigas aitas gaļas cepetis	2000	160	150	—	— B ¹ —
Svaigas aitas gaļas kotlete	1800	140	135	—	— B ¹ —
Sālīta aitas gaļa	2200	150	175	—	— — —
Jauna teļa cepetis	1350	180	70	—	— B ¹ —
Barota teļa cepetis	1700	160	120	—	— B ¹ —
Barota teļa kotlete	1600	140	115	—	— B ¹ —
Liellopu gaļa ar kauliem	1450	200	70	—	— B ¹ —
Pirmā labuma liellopu gaļas mīkstums	1850	210	110	—	— B ¹ —
Sālīta liellopu gaļa ar kauliem	1650	180	100	—	— — —
Vista	1300	160	70	—	— B ¹ —
Trekna cūkgaļa	4450	100	450	—	— B ¹ —
Sālīta trekna cūkgaļa	5000	110	500	—	— B ¹ —
Treknas cūkgaļas filē	5100	80	520	—	— B ¹ —
Svaigs cūkas šķiņķis ar kauliem, vidēji trekns	3000	300	190	—	— B ¹ —
Sālīts cūkas šķiņķis, vidēji trekns	3300	340	210	—	— B ¹ —
Visai trekns žāvēts cūkas šķiņķis	4000	230	330	—	— — —
Svaiga cūkas gaļa	4700	180	370	—	— B ¹ —
Kausēti cūkas tauki	9200	5	980	—	— — —
b) Zivis.					
Asaris	450	120	5	—	— B ¹ —
Plekste	400	90	5	—	— B ¹ —
Līdaka	450	100	5	—	A ¹ — B ¹ —
Lasis, svaigs	1800	160	110	—	A ² D ¹ B ¹ —
Marinēti nēģi	3160	190	252	8	A ¹ — B ¹ —
Sālītas silķes	1600	180	100	—	A ¹ D ¹ B ¹ —
Svaigas reņģes	1000	140	50	—	A ² D ² B ¹ —
Sālītas reņģes	1010	180	70	—	A ¹ D ¹ —
Zutis	1800	140	130	—	A ² D ¹ B ¹ —
c) Asinis un iekšas.					
* Asinis	820	180	2	—	A ¹ D ¹ B ² C ¹
Teļa smadzenes	1200	90	90	—	A ¹ — B ¹ —
Jauna teļa aknas	1400	180	70	10	A ¹ — B ² C ¹
Plaušas	900	150	35	—	A ¹ — B ² —
Sirds	1600	160	100	—	A ² D ¹ B ² —
Nieres	1150	200	40	—	A ¹ D ¹ B ² —
Svaiga vērša mēle	2200	160	170	—	— B ¹ —
Sālīta vērša mēle	2400	180	185	—	— B ¹ —

Barības līdzekļi

Barības līdzekļa nosaukums	1 kg barības līdzekļa caurm. satur				Tai pašā laikā satur arī vitamīnus A, D, E un C
	Kalorijas	Olbaltumv. g	Taukvielas g	Oglhidr. g	
d) Piena produkti.					
* Krējums ar 30% tauku	3160	45	300	45	A ³ D ³ B ² —
* " " 20% "	2200	40	200	40	A ³ D ³ B ² —
* " " 16% "	1850	38	160	40	A ³ D ³ B ² —
* " " 10% "	1260	35	100	40	A ² D ² B ² —
* Nekrejots, nevārīts piens	650	35	35	50	A ³ D ³ B ² C ²
Nokrejots sterilizēts piens	410	37	5	50	A ¹ — B ² C ¹
Paniņas	400	35	10	45	A ¹ — B ² —
Trekns siers	3750	250	290	40	A ¹ D ¹ B ² —
Pustrekns siers	2750	300	160	40	A ¹ — B ¹ —
Liess siers	2400	400	60	40	— B ¹ —
* Sviests	7900	6	850	6	A ³ D ³ B ¹ —
Margarīns	7900	6	850	6	— — — —
e) Olas.					
* Olas, kg	1350	120	90	10	A ³ D ³ B ³ —
Augu valsts barības līdzekļi:					
a) Pupas un zirņi.					
Brūnās pupas	2950	200	15	510	— — B ² —
Dzeltenie zirņi	2950	160	10	550	— — B ² —
Zaļie zirņi	2750	210	10	460	A ¹ D ¹ B ² —
b) Milti un putraini.					
Auzu pārslas un milti	3650	100	60	680	— — B ² —
Miežu putraini un milti	3600	110	20	740	— — B ² —
Manna un kviešu putraini	3450	110	15	730	— — — —
Kartupeļu milti	3300	10	—	815	— — — —
Risi	3400	60	10	750	— — — —
Smalkie rudzu milti	3450	100	20	730	A ¹ — B ² —
Rupjāki rudzu milti	3200	90	15	700	A ¹ — B ³ —
Smalkie kviešu milti	3550	120	25	740	— — — —
c) Maizes šķirnes.					
Skāba, svaiga rudzu maize	2700	85	10	590	— — B ² —
Baltmaize	2500	80	10	530	— — — —
Kviešu miltu sausiņi	3550	90	10	770	— — — —
Makaroni	3450	110	10	730	— — — —
d) Puķu un lapu kāposti.					
* Puķu kāposti	250	20	3	45	A ² D ¹ B ² C ²
* Baltie un sarkanie kāposti	250	10	—	50	A ¹ — B ² C ²
e) Pākšaugi.					
* Zaļās pupas	350	15	3	75	A ² D ² B ² C ³
* Cukurzirņi	330	32	4	40	A ² D ² B ² C ²
f) Lapu un kātu dārzeņi.					
* Galviņu salāti	185	20	—	25	A ² D ¹ B ² C ²
* Spināti	150	16	2	15	A ² D ³ B ² C ²
* Rabarbers	150	5	1	35	A D ¹ B ¹ C ²

Barības līdzekļi

Barības līdzekļa nosaukums	1 kg barības līdzekļa eaurm. satur				Tai pašā laikā satur arī vitamīnus A, D, B un C
	Kalori- je	Olbalt- umv. g	Tauk- vielas g	Ogļ- hidr. g	
g) Saknaugi.					
* Kartupeļi, ar mizu cepti	1000	11	—	210	— — B ² C ²
Kartupeļi, vārīti, mizoti	800	10	—	190	— — B ¹ —
* Burkāni	450	10	—	100	A ² D ² B ² C ²
* Kāļi	450	10	—	105	A ¹ — B ² C ³
h) Ogas un svaigi augļi.					
* Meža zemenes	450	10	—	100	A ¹ — B ² C ³
* Mellenes	500	6	—	120	— — B ² C ²
* Avenes	350	10	—	80	— — B ² C ³
* Brūklenes	550	5	—	135	A ¹ — B ² C ¹
* Bananas	950	10	—	225	A ¹ — B ² C ²
* Āboli	500	3	—	125	— — B ² C ²
* Bumbieři	500	3	—	125	— — b ² C ¹
* Ērkšķogas	650	5	—	160	— — b ² C ³
* Plūmes	700	5	—	170	— — B ² C ³
* Apelsīni	550	4	—	135	— — B ² C ³
* Tomāti	175	7	1	34	A ³ D ² B ² C ³
i) Zāvēti augļi.					
Rozīnes	2350	20	3	550	— — — —
Plūmes	2100	15	5	500	— — — —
Āboli un bumbieři	2650	15	—	650	— — — —
k) Saldumi.					
Gab. šokolāde, necukurota	5450	140	500	100	— — — —
Kakao	4100	200	300	130	— — — —
Šokolāde ar 2/3 cukura	4550	50	170	700	— — — —
Medus	3200	—	—	800	— — — —
Cukurs, graudu	3900	—	—	980	— — — —
„ smalkais	3800	—	—	950	— — — —
l) Sēnes.					
Cietenes (baravikas)	250	30	—	35	— D ² B ¹ —
Parastas sāļtas sēnes	200	15	—	35	— — — —

PIEZĪMES.

1. Daļai barības līdzekļu, pateicoties vitamīnu saturam vai labvēlīgam minerālvielu sastāvam u. t. t., ir noteikti augstāka barības vērtība, nekā to kaloriju saturs spēj izteikt. Šie barības līdzekļi, par kuru vērtību tātad jāspriež pēc citiem apsvērumiem, apzīmēti ar * barības līdzekļa nosaukuma priekšā.

2. Vitamīnu daudzums atzīmēts ar pakāpes rādītājiem pie tā burta, kas rāda attiecīgā vitamīna nosaukumu. Pakāpju nozīmes: 1 — dienā patērējamam barības līdzekļu daudzumam vitamīna saturs nav pietiekams organisma vienas dienas vajadzībai; 2 — pietiekams; 3 — pilnīgi pietiekams vai bagātīgs. Tālāk — nozīmē, ka vitamīna nav vai tā daudzums nav droši noskaidrots. Vitamīnu daudzums barības līdzekļos parasti ir svārstīgs, pie kam vasarā šis daudzums ir lielāks nekā ziemā.

tauku dod 9,1—9,3 kal. Tie ir vērtīga b-bas viela arī tāpēc, ka dažas tauku šķirnes, piem., sviests, ietver sevī dažus visai nepieciešamus vitamīnus. Ja cilvēks patērē pārāk daudz tauku, arī tie uzkrājas cilvēka organismā. Cik isti daudz tauku ir nepieciešams cilvēka uzturā, tas vēl nav galīgi noskaidrots, bet parasti domā, ka dienā nepieciešams apm. 70—120 g, atkarā no darba smaguma. Olbaltumvielas cilvēka organisms izmanto l. t. šūniņu uzbūvei, bet tās var izmantot arī enerģijas ražošanai (1 g dod apm. tikpat daudz kaloriju kā 1 g cietes). Bez tam olbaltumvielas var pa daļai pārveidoties arī par taukiem. Šūniņu uzbūvei vispiemērotākās olbaltumvielas organisms l. t. iegūst no dzīvnieku valsts pārtikas produktiem, jo daudzas augu valsts olbaltumvielas šai ziņā nav pilnvērtīgas. Jautājumā, cik daudz olbaltumvielu cilvēkam dienā nepieciešams, vēl nav vienprātības. Pēc valdošā uzskata ir nepieciešams, lai olbaltumvielu daudzums dienā nedaudz pārsniegtu 1 g uz katru cilvēka svara kg, pie kam nepieaugušiem to nepieciešams vairāk. No minerālvielām cilvēka organismam svarīgākās ir kalcijs, fosforskābe un vārāmā sāls. Tāpat nepieciešams ir arī magnijs, kalcijs, silīcijs, dzelzs, jods u. c. Šās minerālvielas atrodas kā augu, tā arī dzīvnieku valsts produktos. Līdz šim noskaidrotie un cilvēka organismam nepieciešamie vitamīni ir A, B₁, B₂, C, D, E, J, bet bez minētajiem ir atrasti arī daudzi citi, kuŗu nozīme cilvēka organismā vēl nav tuvāk noskaidrota. Pievienotajās tabulās redzams, kādas b-bas vielas un kādos daudzumos atrodamas svarīgākajos

cilvēku pārtikas priekšmetos; 3) dzīvnieku barība. → Barības normas. aa

Barības līdzekļi (Nahrungsmittel, пищевые средства) → Barība.

Barības līdzekļu tabulas (Tabellen über den Gehalt der Futtermittel, таблицы питательности различных кормов) — tabulas, kuŗās parādīta dažādu barības līdzekļu barības vērtība. Tabulās parādīts, cik noteikts daudzums attiecīgā barības līdzekļa satur sagremojamā olbaltuma, cietes vērtības, → barības vienību un sausnes, bet pilnīgākās tabulas arī — cik minerālvielu, tauku, koksnes vielas, u. c. ziņas. B. l. t. kopā ar → barības normām lieto, lai sastādītu mājlopiem pareizas barības devas. aa

Barības normas (Fütterungsnormen, кормовые нормы) — barības vielu daudzumi, kas nepieciešami dzīvnieku barībai (Nahrung der Tiere, корм). Tie ir aplēsti kā **uztura barība** (Erhaltungsfutter, поддерживающий корм), kas nepieciešama dzīvnieka ķermeņa uzturēšanai (t. i., vajadzīgā siltuma ražošanai un nolietoto ķermeņa audu atjaunošanai) un kā **ražotāja barība** (Leistungsfutter, продуктивный корм), kas nepieciešama, lai organisms ražotu piena dziedzeru sekretus (piena govīm), spēku (zirgiem) un radītu organismā jaunus audus, l. t. taukus (nobraujamiem lopiem). Uztura barības daudzums ir atkarīgs no dzīvnieka dzīvsvara, bet ražotājas barības daudzums — no veikmes (piem., no izslakuma lieluma piena govīm). Šie daudzumi ir sakopoti attiecīgās tabulās, kuŗās nolasāms, cik daudz sagremojamā olbaltuma, cietes

vērtības, → barības vienību un dažreiz arī — cik daudz sausnes mājlopiem katrā attiecīgā gadījumā jāsaņem. Ljā govslomu un zirgu ēdināšanai lieto prof. A. Bušmaņa b. n., bet cūku un aitu ēdināšanai — zviedru prof. Nilsa Hansona (Nils Hansson) b. n. → Barības līdzekļu tabulas. aa

Barības vienība (Futtereinheit, кормовая единица) — vienība barības līdzekļu barības vērtības (spējas ražot) mērīšanai. B, v-bu lieto arī → barības normu sastādīšanai. Skandināvijas zemēs viena b. v. ir vienlīdzīga viena kg normālu miežu barības vērtībai un tās spēja ražot ir caurmērā 0,75 kg piena. Tā atbilst 0,70 kg cietes vērtības. Ljā pēc prof. A. Bušmaņa priekšlikuma ir pieņemta b. v., kas līdzinās 0,60 kg cietes vērtības. LV b. v. maz pazīstama, bet tās vietā visi aplēsumi ir izdarīti cietes vērtībā. → Barības līdzekļu tabulas. aa

Bāriņu apdrošināšana (Waisenversicherung, страхование сирот) → Personu apdrošināšana.

Bāriņu pensijas (Waisenrenten, сиротские пенсии) — periodiski maksājumi bērniem, ko tie saņem pēc ģimenes apgādnieka — tēva vai mātes nāves. m

Bāriņu tiesa (Waisengericht, сиротский суд) — speciāla tiesa, kam piekrit likumā paredzēto aizbildnības un aizgādības lietu pārzināšana. Ljā šās lietas pārzina: pilsētu administratīvās robežās — pilsētu b. t-sas, pagastu robežās — pagasta tiesas. jp

Barka (Barke, барка) → Kuģis.

Barkasa (Barkasse, баркас) → Kuģis.

Bārta algas veids (Barths Lohnverfahren, вид заработной платы по системе Барта) → Algu veidi.

Batjas algas veids (Thomas

Batas Lohnverfahren, вид заработной платы по системе Батя) → Dalība peļņā.

Baudvielas (Genußmittel) — garšvielas vai barības sastāvdaļas, kam nav nemaz vai ir maza barotāja nozīme, bet ko lieto to patikamā vai uzbudinošā iespaida dēļ. Izšķir: 1) b. vārda plašākā nozīmē, kas lielākos daudzumos atrodas parastos barības līdzekļos (piem., t. s. ekstraktīvās vielas gaļā, maizes garozā, augļos u. t. t.), kam piemīt patīkama smarža un garša, un to nozīme uzturā ir ļoti liela, jo tās palielina ēstgribu; 2) b. vārda šaurākā jeb parastajā nozīmē ir garšas līdzekļi, pie kuriem pieder daži dzērieni ar alkoloīdiem — tēja, kafija, kakao, šokolāde u. c., dažādie alkoholiskie dzērieni (piem., degvīns, alus, vīns u. c.), kā arī daži līdzekļi, kas l. t. kairina gremošanas orgānus — sinepes, pipari, virces u. t. t. Arī tabaku līdz ar tās nikotīnu mēdz pieskaitīt b-lām. B-lu saimnieciskā nozīme atsevišķās zemēs ir visai liela, jo tās vai nu kā ražošanas, vai kā izplatīti patēriņa priekšmeti kļuvušas par galvenajiem nodokļu aplikšanas objektiem. kz

Baudvielu nodoklis (Genußsteuer) — nodoklis, ko ņem no dažādām baudvielām (kafijas, tējas, cukura, tabakas, dzērieniem u. tml.) muitas, akcīzes vai monopola veidā. kp

Bazārs (Basar, базар) — 1) sīku uzņēmumu sakopojums vienā vietā;

2) tirgus laukums, ap ko kopotas sīkas tirgotavas;

3) izrikojuma veids.

Baze (Basis, базис) — 1) lielums, ar ko mēri statistiskas rindas atsevišķus locekļus. Bazi parasti pielīdzina 100, izsakot pārējos rindas

locekļus %. Bazes izvēle svarīga → indekskaitļu aplēsumiem. Izšķir: 1) nemainīgu un 2) **mainīgu bazi** (veränderliche Basis, переменный базис) — a) **ķēžu un b) periodisku bazi**. **Nemainīga baze** (feste Basis, фиксированный, закрепленный базис) ir tāda, pret kuru aplēš visus rindas locekļus. Tas ir visizplatītākais veids. Par bazi izraugās skaitli (visbiežāk kādu rindas locekli), kas raksturo normālu stāvokli vai ko var uzskatīt par pārmaiņu sākuma punktu. Šai nolūkā rindām, kas uzrāda straujas svārstības, par bazi ņem vairāku laika posmu (gadu, mēnešu) vidējo. Piem., Ljas statistikas pārvalde, aplēšot lauksaimniecības pirkspēju indeku pēc agregatīvās formulas (→ Indeki), par bazi ņēma vidējās cenas un daudzumus (kā → svarus) 1927.—1931.=100. Ja katru rindas locekli mēri ar iepriekšējo, tad runā par **ķēžu bazi** (Kettenbasis, цепной базис). **Periodisko bazi** (periodische Basis, периодический базис) lieto parādībām, kas periodiski atkārtojas laikā (→ Periodiskas rindas); piem., konjunktūras statistikā, aplēšot sezonas svārstību indekus, katrai cikla fazei izraugās atsevišķu bazi. Bazei noderīgā laika posma garums atkarīgs no pētījamās parādības;

2) (baza) — galvenā vai centrālā savākšanas vai sadales noliktava. → Noliktava;

3) (основание) → Pakāpe. Eksponentfunkcija. Logaritmiskā funkcija;

4) (базис) — argabals, kurā koncentrēti līdzekļi armijas vai flotes vajadzībām.

Baznīcas ceļi (Kirchenwege, церковные дороги) → Ceļi.

Baznīcas desmitā tiesa → Desmitā tiesa.

Baznīcas finanses (kirchliche Finanzen, церковные финансы) — baznīcu materiālie līdzekļi to vajadzību apmierināšanai. kp

Baznīcas nodoklis (Kirchensteuer, налог в пользу церкви) — nodoklis, ko uzliek draudzes locekļiem baznīcas un mācītāja uzturēšanai. kp

Baznīcētēvi (Kirchenväter, отцы церкви) → Tautsaimniecības mācības vēsture.

Baznīcu būvju nastas (kirchliche Baulasten, церковные строительные повинности) — pienākums uzturēt kārtībā baznīcu ēkas un vajadzības gadījumā tās atjaunot. Viduslaikos tas bija bīskapu pienākums, jo viņi pārvaldīja visus baznīcu īpašumus. Vēlāk, sevišķi pēc baznīcas atdalījuma no valsts, baznīcu ēku uzturēšanas un atjaunošanas izdevumus sedz no baznīcu īpašumu ienākumiem, baznīcu nodokļiem un draudžu locekļu ziedojumiem.

Baznīcu vizitācija (Kirchenvisitation, визитация) — bīskapa vai citas augstākas baznīcas amata personas vai komisijas apmeklējums draudzēs, lai ar noteiktu aptaujas veidu noskaidrotu baznīcas stāvokli. Uzrakstītie b. v-ju rezultāti, vizitāciju akti un to kopoījumi **baznīcu vizitāciju grāmatās** (Kirchenvisitationsbücher, визитационные книги) noder par avotu ne vien baznīcas un kultūras, bet arī saimniecības vēsturei.

ba

Baznīcu vizitāciju grāmatas (Kirchenvisitationsbücher, визитационные книги) → Baznīcu vizitācija.

b. B (saīsin.: bezahlt und Brief) → Biržas kurss.

B-ba — šai vārdnīcā lietots saīsinājums: Biedrība.

Bēdekera (Baedeker, Бедекер) — tūristu rokasgrāmata.

Bedò algas veids (Bedaux Lohnverfahren, вид заработной платы по Бедо) → **Algu veidi**:

Bēgļi (Läuflinge, берглые, берглые крестьяне) — 1) dzimniecības laikos ļaudis, kas bez atļaujas pametuši savu dzimtkungu un dzīves vietu, aiziedami uz citu novadu, pilsētu vai pat uz ārzemēm. Tā kā dzimniecības reālizācija bija atkarīga no tam, vai dzimtkungam iespējams atdabūt b-ļus, b-ļu izdošanas kārtību savā laikā noteica starp zemes kungiem un kārtām nolikti **bēgļu līgumi** (Läufingseinigungen, договоры о выдаче берглых) vai valsts varas normatīvi akti. Livonijā, ievēdot dzimniecību, nodibināja īpašu t. s. **arkla tiesu** (Hakengericht, ракенгерихт) b-ļu izdošanas lietām. Dzimtkungi nereti atteicās no kāda b-ļa atprasīšanas, vienojoties par atlīdzību ar b-ļa pieņēmēju, par ko izdeva t. s. **zemnieku kvītis** (Bauernquittungen), kas pirms dzimniecības laikiem nozīmēja tikai parāda prasījuma cesiju. Citādi b-ļa stāvoklis varēja izbeigties ar → noilgumu;

2) senāk arī — dezertieri;

3) (Flüchtlinge, беженцы) — ļaudis, kas atstāj savu dzīves vietu, lai izvairītos no kara vai kādām dabas elementu briesmām.
ba

Bēgļu līgumi (Läufingseinigungen, договоры о выдаче берглых) → **Bēgļi**.

Beigu izmantošana (Endnutzung, Abtriebsnutzung, окончательное использование) — mežsaimniecībā: cērtamu vecumu sasniegušas mežaudzes pilnīga nociršana vienā reizē vai zināmā periodā pakāpeniski; b. i. atšķiras no → starpizmantošanas, kur

ciršanu izdara atkārtoti visā audzes attīstības laikā. ve

Beigu izmantošanas ienesa (Abtriebsertrag, Endertrag, доход от окончательного использования) — mežsaimniecībā kokneses vai vērtības ieguvums no mežaudzes beigu izmantošanas. ve

Beigu kurss (Schlußkurs, последний курс) → **Biržas kurss**.

Beigu tabulas (Endtabellen, сводные таблицы) → **Tabulas**.

Beigu vērtība (Restwert, Endwert, конечная стоимость) — pieņemtā vai faktiskā ieguldīto mantu vērtība to nolietojšanās laikā beigās. Šo vērtību sauc arī par **vecmateriāla vērtību** (Altstoffwert, Altmaterialwert, стоимость старья) vai **lūzpu vērtību** (Schrottwert, стоимость лома). → **Vērtība**. Norakstījumi. kb

Belga (Belga, бельга) → **Nauda**.

Beneficiārs — [lat.: beneficiarius] (Benefiziat, Pfründner, Bezugsberechtigter, бенефициар) — → **beneficija saņēmējs**, **labdarījuma saņēmējs**. vk

Beneficijs [lat. beneficium, labdarījums] (Benefizium, бенефици) — vārds ar vēsturiski dažādām nozīmēm, kas atvasinātas no pirmnozīmes «labdarījums», bet biežāk — 1) no kāda senjora atkarīgs zemes valdījums, sevišķi → **lēnis**. Ja ar vasalitāti apzīmē lēņa attieksmes personisko pusi, ko nodibināja ar → **komendāciju**, tad turpretim b. — zemes vai amata valdījums — **veido lēņa attieksmes lietisko komponentu**, kas pamatojas uz → **investitūru**;

2) kādai baznīcas amata personai piešķiramais nodrošinātais gadskārtējais ienākums jeb **prebenda**. ba

Beri (Kornabgabe, зерновой сбор) — senāk nosaukums **beřamām**, it īpaši labības nodevām

muižā vai pagasta labības maga-
zīnā.

Bērna daļa (Kindesteil, детская
доля) → Likumiskā mantošana.

Bērns (Kind, дитя) — 1) dēls
vai meita. **Laulības bērns** (ehe-
liches Kind, брачное дитя) —
b., kas dzimis laulībā vai ne vēlāk
kā 306. dienā pēc tam, kad laulība
izbeigusies. → Ārlaulības bērns
(uneheliches Kind, внебрачный
ребенок). **Adoptēts bērns** (Adop-
tivkind, усыновленное дитя)
— persona, kas ieguvusi lau-
lības b-na tiesisko stāvokli ar
→ adopciju. **Leģitimēts bērns**
(legitimiertes Kind, узаконенное
дитя) — ārlaulībā dzimušais
b., kas ieguvis laulībā dzimuša
b-na stāvokli ar savu vecāku vē-
lāko laulību. → Vecāku vara pār
laulības b-niem līdz viņu piln-
gadībai pieder abiem vecākiem;
izšķirēja balss pieder tēvam. Lau-
lības b. iegūst tēva uzvārdu. Tēvs
pārstāv savus b-nus viņu pers-
oniskās un mantiskās attieksmēs;
ja tēvs nevar pārstāvēt b-nus,
tad viņus pārstāv māte. B-niem
var būt → atsevišķa manta. Ve-
cāku pienākums ir rūpēties samē-
rā ar savu mantas un sabiedrisko
stāvokli par savu b-nu dzīvību un
labklājību un sagādāt tiem uzturu
līdz tam laikam, kad b-ni var
sevi paši apgādāt. Savukārt b-nu
pienākums ir apgādāt vecākus.
→ Ārlaulības bērni. Adopcija.
Audzībēns. Radniecība; kč

2) persona līdz 14 g. (LV), 15 g.
(Ljā dzimtniecības laikos), 16 g.
(Ljā pēc 1922. darba laika liku-
ma) vai citai likumā noteiktai
vecuma robežai.

Bernšteīnisms (Bernsteinismus,
Бернштейнизм) → Revizionisms.

Bērnu bērns (Enkel, внук) →
Radniecība.

Bērnu darba aizsardzība

(Arbeitsschutz für Kinder, охрана
детского труда) — leģislātivi vai
administrātivi valsts varas soļi
nolūkā a) noteikt bērnu minimālo
vecumu, pirms kura sasniegšanas
tos aizliegts nodarbināt algotā
darbā vispārīgi vai noteiktās
darba nozarēs; b) atļautajos dar-
bos nodarbināt bērnus tā, lai
darbs nekaitētu bērnu normālai
garīgai un fiziskai attīstībai, it
īpaši obligāto skolas mācību kār-
tīgai veikšanai. m

**Bērnu darbs un bērnu aizsar-
dzība** (Kinderarbeit und Kinder-
schutz, детский труд и охрана
детей). B. d. ir tāds darbs, ko
veic bērni. B. d. ģimenes apgā-
dnieka māsaimniecībā ne vien at-
ļauts, bet pat ieteikts kā audzi-
nāšanas līdzeklis, tomēr ar nosa-
cījumu, lai tas netraucētu obli-
gātās skolas mācības izpildīšanu.
Turpretim b. d. uzņēmumos un
iestādēs, it īpaši algota darba
veidā, ierobežots vai pat pilnīgi
aizliegts, lai nekaitētu bērna
garīgai un fiziskai attīstībai. Pēc
Ljas 1922. darba laika likuma par
bērnu uzskata personu līdz 16 g.,
bet pēc LV 1938. likuma par b.
d-bu un jauniešu darba laiku
bērns ir persona līdz 14 g. Sakarā
ar to Ljā bērnus pēc 14 g. vecu-
ma sasniegšanas var nodarbināt,
kamēr LV b. d. aizliegts. Izpē-
numa veidā var nodarbināt arī
bērnus, kas jaunāki par 14 g. Bez
darba laika un nodarbināšanas
ierobežojumiem b. a-bas nolūkā
pastāv stingrāki noteikumi arī
drošības, veselības un tikumības
aizsardzībā, kas jāievēro darba
devējam, bērnus nodarbinot. m

Bērnu dārzs (Kindergarten,
детский сад) — pirmsskolas vecu-
ma bērnu audzināšanas iestāde.
B. d-zā audzināšanas darbs norit
šāda vecuma bērniem piemērotās
nodarbībās, stiprinot fiziskos spē-

kus, vingrinot maņas un attīstot gara spējas. m

Bērnu mirstības statistika (Statistik der Kindersterblichkeit, статистика детской смертности) — iedzīvotāju dabiskās kustības statistikas nozare, kas pēti bērnu mirstību un tās cēloņus vecumā no 0—14 g. Tā aptver zīdaiņu un pārējo (mazbērnu un skolas apmeklēšanas vecumā no 8—14 g. esošo) bērnu miršanas gadījumus, neieskaitot nedzīvi dzimušos. Par zīdaiņiem šeit sauc bērnus vecumā līdz 1 pilnam dzīvības gadam, neatkarīgi no faktiskā barošanas veida un attīstības pakāpes. Tāpēc šis jēdziens atšķiras no ikdienas dzīvē un medicīnas zinātnē lietotā. B. m. s-kas avoti: Ljā — LStG; Vst; MB un RPStG; LV — Stat. Jb. Dt. R.; Vjh. Stat. Dt. R.; Wirtsch. u. Stat. kz

Bērnu mītne (Kinderhort, детский дом) — uzturēšanās vieta tādiem skolniekiem, kam ģimenē nav pietiekamas kopšanas un uzraudzības no skolas brīvajā laikā. B. m-nē skolnieki neuzturas pa naktīm; ar to b. m. atšķiras no → internāta. B. m-nes uzdevums ir skolniekam zināmā mērā aizstāt ģimeni, audzinot viņu rūpīgā un tīrīgā darbā, kā arī pa daļai piepalīdzot skolas uzdevumu veikšanā. Ljā b. m-nes nav plašāk pazīstamas, bet LV un citās lielrūpniecības zemēs tās ir diezgan plaši izplatītas. m

Bernulli formula (Bernoullis Formel, формула Бернулли) —

$\frac{K}{n-a}$. Formula, kas izteic ienākuma robežderīgumu. Šai formulā K ir konstante, kas rāda cenu līmeni, n — ienākuma absolūto lielumu, bet a — eksistences minimumu. Augsta ienākuma gadījumā a , salīdzinot ar n , ir samērā mazs, un tāpēc starpību starp

$\frac{K}{n}$ un $\frac{K}{n-a}$ var neņemt vērā. Pēc jaunāko laiku tautsaimnieku, piem., Zeitena (Zeuthen) domām, ienākuma robežderīgumu nav iespējams izteikt ar tik vienkāršu formulu, jo tas ir atkarīgs no vairākiem faktoriem. → Derīgums. Eksistences minims. aa

Bernulli teorēma (Bernoullisches Theorem, теорема Бернулли) → Lielo skaitļu likums.

Bēģu kase (Sterbekasse, похоронная касса) — dzīvības apdrošināšanas uzņēmuma vienkāršākais veids. Atšķirā no bēģu naudas apdrošināšanas, b. k. apdrošināšanas summu parasti neizmaksā naudā, bet tai vietā pati nokārto apbedīšanu. Apdrošināšanas maksas (prēmijas) b. k. parasti nieiekasē, bet vajadzīgos līdzekļus sagādā ar repartīciju vai arī iekasē nelielas apdrošināšanas maksas un bez tam par katru zaudējuma gadījumu vēl nelielas papildu maksas. Pēdējās nereti sauc par «liķu naudā». B. k. darbojas vai nu kā patstāvīgs uzņēmums, vai arī kā darbinieku un amatnieku apvienību vai tml. organizāciju nozarojums. B. k. var ilgi pastāvēt tikai tad, ja tai ir jauktis un ļoti plašs dalībnieku skaits. → Personu apdrošināšana. nl

Bēģu nauda (Sterbegeld, погребальные издержки) → Personu apdrošināšana.

Bēģu naudas apdrošināšana (Sterbegeldversicherung, страхование погребальных издержек) → Personu apdrošināšana.

Bēsis (Baissist, Baissier, игрок на понижение курса) → Biržas darījums.

Bez atbildības (ohne Haftpflicht, без ответственности) → Sine obligo.

Bez obligo (ohne Obligo, без обязательства) → Sine obligo.

Bez regresa (ohne Regress, без регресса на меня, без оборота на меня) → Sine obligo.

Bezalgas atvaļinājums (Werksbeurlaubung, отпуск без жалования) → Darba atvaļinājums.

Bezatlīdzības darījumi (unentgeltliche Geschäfte, безвозмездные сделки) → Tiesisks darījums.

Bezaugļu aizņēmums (unverzinsliche Anleihe, беспроцентный заём) → Aizņēmums.

Bezaugļu prasījumi (unverzinsliche Forderungen, беспроцентные требования) → Prasījumi.

Bezaugļu vērtspapīri (unverzinsliche Lospapiere, беспроцентные ценные бумаги) → Biržas kurss.

Bezdarba apdrošināšana (Arbeitslosenversicherung, страхование на случай безработицы) → Sociālā apdrošināšana.

Bezdarba statistika (Statistik der Arbeitslosigkeit, статистика безработицы) — saimnieciskās statistikas nozare, kas vāc un apstrādā ziņas par personām, kam nav darba, noskaidrojot to skaitu, sastāvu (pēc dzimuma, vecuma, arodiem), atbalsta veidu, bezdarba ilgumu un cēloņus. Izšķir 1) b. s-ku vārda šaurākā nozīmē, kas aptver algota darba meklētājas, strādāt spējīgas, bet bez darba esošas personas, un 2) b. s-ku vārda plašākā nozīmē, kas aptver visas strādāt spējīgas personas, kas reģistrācijas brīdī darba trūkuma dēļ palikušas bez ienākumiem (Erwerblose; arī — patstāvīgi strādājošos — tirgotājus, lauksaimniekus, patstāvīgos amatniekus u. tml.). Personas pēc pirmā jēdziena konstatē atsevišķās skaitīšanās vai reģistrācijās, bet pēc otra jēdziena reģistrāciju

iespējams izdarīt tikai vispārējā iedzīvotāju skaitīšanā. Praksē nav iespējams stingri norobežot gadījumus, vai bezdarbam par iemeslu ir absolūts darba trūkums vai nestrādājošā personiskie apstākļi (piem., darba spēju samazināšanās, ģimenes apstākļi, nevēlēšanās saistīties pastāvīgā darbā). Tāpēc tekošā b. s. ir nepilnīga, un tā parasti aptver tikai bez darba esošus algota darba piedāvātājus vai meklētājus, kas reģistrējušies attiecīgā iestādē (darba pārvaldē vai birojā, sociālās apdrošināšanas iestādē, arodbiedrībā u. c.). B. s-ka starptautiskos salīdzinājumus traucē vairāki apstākļi: bezdarbnieka jēdziens un reģistrējamās pazīmes netiek stingri norobežotas; bezdarbs pēc cēloņiem var būt dažāds (sezona, krīzes, tehnoloģiskais vai gadījuma); ziņas ievāc ļoti dažādas iestādes vai organizācijas, kas ietekmē datu ticamību. Ljā b. s. līdz 1940. aptvēra katra mēneša beigās bez darba palikušos darba apgādēs reģistrētos darba meklētājus, neatkarīgi no bezdarba cēloņiem. Tagad ziņas, tāpat kā LV, vāc darba pārvaldes, ierīkojot algo tiem darbiniekiem īpašu kartotēku. LV pēc 1936. okt. visas bez darba reģistrētās personas pēc to noderīguma darbam sadalīja trijās grupās: 1) pilnīgi savā arodā novietojamie, t. i., personas, kas var stāties darbā arī citos apgabalos (t. i., noderīgas darbspēka izlīdzināšanai); 2) pa daļai savā arodā novietojamie, t. i., personas, kas vai nu nav mācījušās noteiktu arodu, vai zaudējušas aroda spējas, bet uzskatāmas par pilnīgi derīgām citam darbam; 3) personas ar nepilnīgām iespējām darbā novietošanā vispār, t. i., personas, kas fizisku trūkumu, vecuma, saistību dēļ ar māj-

saimniecību vai ģimeni (sievietes, kuņģam mazi bērni) u. tml. nevar pilnīgi veikt piedāvāto darbu, bet vismaz $\frac{1}{3}$ apmērā. Tālāk šos datus sakopojā pēc personas pabalstu veida, aroda, dzimuma un darba pārvaldes iecirkņa. Sakarā ar bezdarba likvidējumu LV tagad b. s. praksē zaudējusi savu nozīmi, un tās vietā ir izveidota jauna nozare — darba iekļāves statistika. B. s-kas publicētie avoti: Ljā — DSt, LStG, MB, RPStG; E. Bulmerinks — Rīgas bezdarbnieku aptauja 1932. LV — Stat. Jb. Dt. R., Arbeit u. Arbeitslosigkeit, Wirtsch. u. Stat., Vjh. Stat. Dt. R.

kz

Bezdarbība (Unterlassung, бездействие, упущение) — atturēšanās no darbības. B. var būt arī deliktiskas → atbildības pamats. SL norādītos gadījumos b. rada arī krimināltiesisku atbildību.

kē

Bezdarbnieku aizgādība (Arbeits-, Erwerbslosenfürsorge, попечение о безработных) — valsts, pašvaldības vai sociālās apdrošināšanas iestāžu gādība par personām, kas var un grib strādāt, bet saimniecisku apstākļu dēļ nevar atrast piemērotu darbu. B. a-bu sauc par **produktīvu** (wertschaffend, продуктивное попечение), ja bezdarbniekus nodarbina esošās darba vietās vai sarīko viņiem īpašus sabiedriskus darbus, izsniedzot nodarbinātiem bezdarbniekiem noteiktu atļidzību; pēdējā parasti gan pārsniedz pastrādātā darba vērtību. B. a-bas otrs veids ir bezdarbnieku pabalstīšana, izsniedzot naudas vai naturālu pabalstu bezdarbniekiem un viņu apgādājamiem ģimenes locekļiem, neprasot pie tam nekāda darba veikšanu. m

Bezdarbs (Arbeitslosigkeit, Erwerbslosigkeit, безработица) —

darba trūkums plašākām iedzīvotāju aprindām. B. istā jeb objektīvā nozīmē ir darba trūkums personām, kas spēj un grib strādāt, bet nevar atrast piemērotu darbu saimniecisko apstākļu dēļ. B. subjektīvā nozīmē ir darba trūkums personām, kas nevar strādāt (slimības, vecuma, kropuluma dēļ) vai kas negrib strādāt (streiks). m

Bezenšons (Besenschon, Besenschaum, безеншон) — svara nolaidums mucās un kastēs iesaiņotām precēm par neliela apmēra pielipumu iesaiņojumam. B-nu izteic procentos no bruto vai neto svara, retos gadījumos arī procentos no cenas. vv

Bezgalība (Unendlichkeit, бесконечность) — apzīm.: ∞ → Bezgalīgi liels.

Bezgalīgā rinda (unendliche Reihe, бесконечный ряд) → Rinda.

Bezgalīgi liels (unendlich groß, бесконечно большой) — matemātikā: ja x mainās tā (→ Variāblais), ka, sākot ar zināmu momentu, ir $x > c$, kur c ir patvaļīgi liels pozitīvs skaitlis, tad saka, ka x ir b. l. jeb x tuvojas bezgalībai, un raksta

$$\lim x = \infty \text{ vai } x \rightarrow \infty.$$

Pēdējais pierakstījums ir tikai saīsināts izteiksmes veids. Šai gadījumā → robeža mainīgajam neeksistē. Kad $-x$ tuvojas bezgalībai, tad raksta $x \rightarrow -\infty$ vai $\lim x = -\infty$. Piem., kad n mainās pēc kārtas pa dabiskajiem skaitļiem $n = 1, 2, 3, \dots$, tad pēc definīcijas $n \rightarrow \infty$ vai $\lim n = \infty$. ef

Bezgalīgi mazs lielums (unendlich kleine Größe, бесконечно малая величина) — matemātikā tāds mainīgs lielums (→ Variāblais) x , kuŗa absolūtā vērtība, sā-

kot ar zināmu momentu, ir mazāka par jebkuŗu pozitīvo skaitli c . Piem., kad n mainās pēc kārtas pa dabiskajiem skaitļiem ($n = 1, 2, 3, \dots$), tad mainīgie lielumi

$$\varepsilon = \frac{1}{n} \text{ un } \varepsilon' = \frac{(-1)^n}{n}$$

ir bezgalīgi mazi. B. maza l-ma $\rightarrow$ robeža ir 0 jeb bezgalīgi mazais ir mainīgs lielums ε , kas tuvojas nullei:

$$\lim \varepsilon = 0 \text{ jeb } \varepsilon \rightarrow 0.$$

Ja x ir $\rightarrow$ bezgalīgi liels, tad $1/x$ ir b. m. l. Ja b. mazo l-mu attiecsmes $\varepsilon' : \varepsilon \rightarrow$ robeža ir 0, tad saka, ka ε' **kārta** (Ordnung, порядок) ir augstāka par ε kārtu. Piem., kad ε ir b. m. l., tad arī ε^2 ir bezgalīgi mazs, un tā kārtā ir augstāka par ε kārtu. Kad b. mazo l-mu attiecsmes $\varepsilon' : \varepsilon$ robeža ir 1, tad ε un ε' sauc par **ekvivalentiem lielumiem** (äquivalente Größen, эквивалентные величины). Tādi ir, piem., lielumi ε un $\varepsilon + \varepsilon^2$. ef

Bezīpašnieka lieta (res nullius, herrenlose Sache, безхозяйная вещь) $\rightarrow$ Lieta.

Bezķermeniska lieta, neķermeniska lieta (unkörperliche Sache, безтелесная вещь) $\rightarrow$ Lieta.

Bezlikvidācijas fūzija (Fusion ohne Liquidation, Verschmelzung ohne Abwicklung, Fusion unter Ausschluß der Liquidation, фюзия без ликвидации объединяемых предприятий) $\rightarrow$ Fūzija.

Bezmaksas akcijas, «grātis» akcijas (Gratisaktien, гратис-акции) $\rightarrow$ Akcija.

Bezmantnieku manta (erbloses Vermögen, выморочное имущество) — manta, kas palikusi pēc mantojuma atstājēja, kuŗam nav palikuši mantinieki vai kuŗa mantinieki likumiskā termiņā pēc publikācijas par mantojuma atklāšanos nav ieradušies vai nav

pierādījuši savas mantošanas tiesības. B. m. piekrīt valstij. B. m-tai pielīdzina arī mantu, kas paliek pēc juridiskas personas izbeigšanās, izņemot mantu, kas paliek pēc peļņas vai kopdarbības s-bu izbeigšanās. Par pēdējās likteni parasti noteikts peļņas vai kopdarbības s-bas statūtos. kč

Bēzmentsistēma (Basementsystem) $\rightarrow$ Izpārdošana.

Bezmitas preces (zollfreie Waren, не подлежащие пошлине товары) — preces, kas nav apliktas ar mitas nodokli. ag

Beznaudas maksājumu apgrozība (bargeldloser Zahlungsverkehr, зачетные операции) — maksājumu kārtošana, pārskaitot vai pārgrāmatojot attiecīgu summu no viena īpašnieka konta otrā, faktiski neapgrozot skaidru naudu vai citus maksāšanas līdzekļus. Vienkāršākais beznaudas maksāšanas veids ir, ja abiem kontrahentiem ir bankas konti vienā un tai pašā bankā. Ja abiem kontrahentiem konti ir dažādās bankās, tad beznaudas apgrozība var notikt divējādi: 1) maksātājs lūdz savu banku nokārtot maksājumu naudas saņēmēja bankai, 2) banka var izsniegt no sevis čeku uz saņēmēja bankas vārda. Abos gadījumos bankām savā starpā jānolešas. Lai atvieglotu banku savstarpējo nolēšanos, pie emisiju bankām iekārtotas klīringa jeb izlēses centrāles. Šādus pašus uzdevumus arī veic **žiro centrāles** (Girozentralen, расчётные палаты). Vairāku personu savstarpēju nolēšanos ar banku palīdzību sauc par **skontrāciju** (Skontration, сконтрация). Skontrācijas gadījumā dalībnieki pēc savstarpējas nolēšanās radušos parādu atlikumus maksā skaidrā naudā vai arī ar čeku. Lai skontrācija varētu

notikt, nepieciešams skotrācijas līgums (Skontrationsvertrag, договор сконтрации). В. м. a-bai ir šādas galvenās priekšrocības: 1) tā ievērojami samazina apgrozībā esošos maksāšanas līdzekļus; 2) savstarpējos nolēsumos aiztaupās laiks un darbs un samazinās izdevumi, kas saistīti ar naudas pārsūtīšanu; 3) tā pazemina augļu likmi; 4) bankas var turēt savās kasēs mazāk skaidras naudas tekošām izmaksām u. t. t. rr

Bezpaumtņieku apgādība (Obdachlosenfürsorge, попечение о беспризорных) — publisku vai sabiedrisku iestāžu gādība par personām, kam nav dzīvokļa, ierīkojot tām bez maksas vai par niecīgu atlīdzību naktsmītnes pārgulēšanai un izsniedzot dažkārt vakariņas un brokastis. m

Bezpeļņas uzņēmums (erwerbslose Unternehmung, неприбыльное предприятие) → Uzņēmums.

Bezprēmiju apdrošināšana (beitragsfreie Versicherung, бесплатное страхование) → Apdrošinājuma līgums.

Bezuzdevuma lietvedība (Geschäftsführung ohne Auftrag, ведение чужих дел без поручения) → Neuzdota lietvedība.

Bezvārda papīrs (Inhaberpapier, бумага на предъявителя) → Vērtspapīrs.

Bezvērts preces (Nonvaleurs, обесцененные товары) — preces, kas l. t. vai pilnīgi zaudējušas vērtību, kas norakstītas no → preču krājuma un netiek pārdošanas parastā pārdošanas kārtā. → Bezvērts vērtspapīrs. ka

Bezvērts vērtspapīri (Nonvaleurs, обесцененные бумаги) — tādu vērtspapīru apzīmējums → biržā, kas vai nu pilnīgi, vai daļēji zaudējuši savu vērtību un nav ieteicami pirkšanai. → Bezvērts preces. ka

Bezvēsts projiene (Verschollenheit, безвестное отсутствие) → Projiene.

/Bezvēsts prombūtne/ (bezvēsts projiene, Verschollenheit, безвестное отсутствие) → Projiene.

Bezzemnieki (Landlose, безземельные крестьяне, сельские рабочие, крестьянское безземельное население) — kā lauku māju saimnieku (zemnieku) pretstats — kopnosaukums laukstrādniekiem, amatniekiem u. c. lauku iedzīvotājiem, kas paši nevalda zemi vai kam zemīte ļoti maza. Pēc dažādām pazīmēm īpatnēji nosauktas b-ku atsevišķās katēgorijas vai arī nosaukumi lokāli variē. Bez → kalpiem, pušiem un meitām starp b-kiem minami **vaļinieki** (Lostreiber), kas nav saistījušies pastāvīgi strādāt pie saimnieka un dažkārt dzīvo pirtī (**pirtnieki**, Badstüber) vai kā piemītņi saimnieka telpās (**iebuviēši**, Einwohner) vai savā būdā (**babuļi**, **babulnieki**, Pobelen, бобыли). Ja b-ks patstāvīgi kopj saimnieka ierādītu zemes gabaliņu (bandas), viņu sauc par bandinieku; ar bandām bieži algoja kalpus. ba

Bfr. — saisin.: Beļģijas franks. → Nauda.

b. Gd (saisin.: bezahlt und Geld) → Biržas kurss.

BGB (= Bürgerliches Gesetzbuch) — Vācijas civilkodeks.

Bibliografija (Bibliographie, библиография) → Saimniecības bibliografija.

Bibliografijas institūts (bibliographisches Institut, библиографический институт) → Saimniecības bibliografija.

Bibliotēka (Bibliothek, библиотека) → Saimniecības bibliotēka.

Bibliotēku nodoklis (Bibliotheksteuer, налог в пользу библиотек) — mērķa → nodoklis, ko

ņem bibliotēku ierīkošanai un uzturešanai. кр

Biedra atbildība (Haftpflicht der Mitglieder, ответственность членов) — biedra pienākums atbildzināt s-bas nodarīto kaitējumu. B. a-bas raksturs un apjoms atkarīgs no s-bas veida. **Atklātas sabiedrības biedra atbildība** (Haftung des Gesellschafters, ответственность членов полного товарищества) ir neaprobežota, solidāra, tieša un primāra. K/S personiski atbildīgā biedra — **komplēmentāra atbildība** (Haftung des Komplementärs, ответственность комплементариев или товарищей) ir līdzīga b. a-bai atklātā sabiedrībā. **Komanditistu atbildība** (Haftung des Kommanditisten, ответственность коммандитариев или вкладчиков) ir solidāra, tieša, primāra, bet ierobežota, ja K/S ir reģistrēta. Komanditista atbildība ierobežota ar ieguldījuma apmēriem. **Kopdarbības sabiedrības biedru atbildība** (Haftpflicht der Genossen, ответственность членов кооперативного товарищества) ir dažāda. Iespējama neierobežota atbildība un ierobežota atbildība. Iespējama arī tieša atbildība s-bas kreditoriem un arī atbildība tikai kopdarbības s-bai, bet ne tās kreditoriem. Ierobežota atbildība var tikt ierobežota ar atbildību tikai ar pajām vai ar ierobežotu piemaksas pienākumu. **Piemaksas pienākums** (Nachschußpflicht, обязанность доплаты) ir biedru pienākums iemaksāt papildu piemaksas, kas vajadzīgas s-bas saistību segšanai. **Ierobežots piemaksas pienākums** (begrenzte Nachschußpflicht, обязанность ограниченной доплаты) ir piemaksas pienākums, kas apmēros ir kaut kādi ierobežots. **Neierobežots piemaksas pienākums** (unbe-

grenzte Nachschußpflicht, обязанность неограниченной доплаты) ir piemaksas pienākums, kas apmēros nav ierobežots. Šāda veida piemaksas pienākums pārvēršas par biedru netiešu un neierobežotu piemaksas pienākumu. Vācijā 1934. šāda veida kopdarbības s-bas pārvērstas par **kopdarbības sabiedrībām ar neierobežotu atbildību** (eingetragene Genossenschaft mit unbeschränkter Haftpflicht, кооперативное товарищество с неограниченной ответственностью). Ljas kopdarbības s-bas likums (1937.) paredz: 1) biedru ierobežotu atbildību: kopdarbības s-bām ar pamata kapitālu. Biedrs atbild ar statūtos noteiktām pamata pajām; 2) ierobežotu piemaksas pienākumu: krājkasēm — piemaksas pienākums pusapmērā no biedra parāda likvidācijas uzsākšanas dienā; savstarpējās apdrošināšanas s-bās — ne vairāk kā ar trim procentiem no biedra apdrošināšanas summas iepriekšējā gadā. Cita veida kopdarbības s-bām atbildību nosaka statūti. → Atklātā sabiedrība. кс

Biedrība (Verein, общество) — vairāku fizisku (arī juridisku) personu apvienība, kas organizēta pēc zināmiem statūtiem noteiktu mērķu sasniegšanai kopīgā darbībā. Likumā noteiktā kārtā reģistrētas vai atļautas b-bas bauda juridisku personu tiesības. B-bām ir tiesība apvienoties → savienībās, kā arī stāties sakaros ar citām līdzīga rakstura organizācijām. m
Jāizšķir **saimnieciskās biedrības** (sabiedrības) (wirtschaftliche Vereine, общества с хозяйственной целью) un **idejiskās biedrības** (ideale Vereine, Vereine mit idealen Bestrebungen, общества с идеальной целью). Praksē terminus «biedrība» un «sabiedrība»

jauc. Tā vienā un tai pašā b-bu grupā dažas b-bas sauc par b-bām, bet citas par s-bām, piem.: → patērētāju biedrība un → piensaimnieku sabiedrība. Ieteicams būtu saimnieciskās b-bas saukt par s-bām, bet idejiskās — par b-bām. Novilkot stingru robežu starp saimnieciskām un idejiskām b-bām nevar, jo katrā saimnieciskā apvienībā var būt idejiski elementi un savukārt idejiskām apvienībām dažkārt ir arī zināma saimnieciska nodarbe. Tālāk, b-bām ar vienādu nosaukumu var būt dažāds darbības apjoms, un tāpēc ar vienu un to pašu nosaukumu, ar vienādu vai atšķirīgu juridisko uzbūvi var darboties b-bas ar ļoti dažādu darbības veidu, piem., mednieku b-bas pie mums tiek dibinātas ar mērķi sniegt biedriem atpūtu medību sportā, bet Sibīrijā kādas mednieku b-bas mērķis arī varētu būt kopīgas medišanas organizēšana rūpala veidā. Izejot no šiem apsvērumiem, grūti dot cik necik aptvepošu b-bu klasifikāciju bez zināmiem trūkumiem starpformu ierindošanā vai arī bez apstrīdāmiem iedalījumiem. Bet lai arī cik subjektīva dažreiz liktos kāda klasifikācija, tai tomēr ir nozīme, jo klasifikācija dod ērtu pārskatu par apskatāmo parādību kopumu. Iedalot b-bas saimnieciskās un idejiskās, par saimnieciskām b-bām sauc tādas, kuŗu mērķis ir gūt biedriem peļņu, sagādāt viņiem ietaupījumu (piem., patērētāju b-bās) un vispār veicināt biedru saimniecisko labklājību, bet par idejiskām b-bām — tādas, kuŗu mērķis ir apmierināt biedru kultūrālās, reliģiskās, sporta u. c. intereses. Izplatīta ir arī b-bu iedalīšana peļņas un bezpeļņas b-bās, ar pirma-

jām saprotot saimnieciskās b-bas, ar otrām — idejiskās. Šis iedalījums tomēr būtu atmetams, jo ir vesela liela saimniecisko b-bu grupa (piem., kooperatīvi), kam mērķis nemaz nav peļņas gūšana, bet gan ietaupījumu sagādāšana biedriem u. c. Par īpatnēju b-bu veidu uzskatāmas politiskas partijas, kas, atkarā no valsts iekārtas veida un citiem faktoriem, var būt ļoti atšķirīgas, — sākot no atsevišķu nogrupējumu b-bām līdz organizācijām, kas pārstāv un vada visu tautu. Politisko partiju mērķi atkarā no laika un vides ir veidojušies dažādi, un tie ir tiklab idejiskas, kā arī saimnieciskas dabas. Tāpēc ir lietderīgāk politiskās partijas izdalīt īpašā b-bu grupā, necenšoties tās ietilpināt saimniecisko vai idejisko b-bu grupā. Saimnieciskās b-bas jeb s-bas savukārt var iedalīt 1) rūpala s-bās, kuŗām ir darboklas, un 2) saimniecības nozaŗu veicināšanas s-bās, kuŗu mērķi gan ir saimnieciskas dabas, bet kas tos sasniedz bez darboklām. A. Rūpala s-bas savukārt var iedalīt peļņas s-bās un bezpeļņas s-bās. Peļņas s-bu mērķis — sagādāt dalībniekiem peļņu no ieguldītā kapitāla. Raksturīgas peļņas s-bas ir, piem., → A/S, → P/S, → akciju K/S, → ierobežotas atbildības sabiedrība. Bezpeļņas s-bas raksturo mērķis sagādāt biedriem ietaupījumus un vispār sekmēt viņu saimniecisko labklājību. Bezpeļņas s-bas var būt tiklab brīvprātīgi organizētas, kā arī ar piespiedu raksturu, kur ieinteresētām personām obligāti jābūt par biedru. Pēdējais organizēšanas veids sastopams it īpaši tais nozarēs, kur lietas labā nepieciešama visu ieinteresēto personu sadarbība, kas nav nemaz (vai

ir ļoti grūti) panākama ar brīvprātīgu apvienošanās. Kā šādas piespiedu apvienošanās paraugus var minēt slimokases, meliorācijas s-bas, mežsaimniecības b-bas u. t. t. Brīvprātīgi organizētās bezpeļņas s-bas var iedalīt 2 pašķirās: 1) darboklu s-bās, ko nōorganizē un vada paši darboklas klienti, piem., kooperātīvi, kooperātīvās režijas, savstarpējās apdrošināšanas b-bas, rūpnieku kopiepirkšanas vai kōppārdošanas s-bas u. t. t.; 2) filantropiskās s-bās, kas organizē darboklas mazturīgāko iedzīvotāju (ne s-bas biedru) iespējami izdevīgākai apkalpošanai. B. Saimniecības nozaļu veicināšanas s-bas stāv vidū starp rūpala s-bām un idejiskām b-bām, spraužot sev gan idejiskus, gan arī saimnieciskus mērķus, pie kam pēdējos tās parasti sasniedz bez darboklām. Tomēr saimnieciskie mērķi šai b-bu grupai ir noteikti pārsvarā, un tās varētu ierindot s-bu grupā. Saimniecības nozaļu veicināšanas s-bas var iedalīt 1) → arod-biedrībās (piem., lauksaimniecības b-bas, amatniecības b-bas, algotu darbinieku b-bas u. t. t.) un 2) arodzināšanu izplatīšanas (pakalpojumu) s-bās, kas veicina arodzināšanu izplatīšanu un kuņu biedri kopīgi izmanto lietpratēju pakalpojumus, piem., lopkopības pārraudzības b-bas, laukkopības b-bas, dārzkopības pārraudzības b-bas u. t. t. Grupēt idejiskās b-bas ir ļoti grūti, jo tās dibina tik dažādām vajadzībām, ka arvienu atradīsies b-bas, par kuņām būs jādomā, vai un kā tās ietilpināmas kādā grupējumā. Var atzīmēt šādas idejisko b-bu grupas, ņemot pamatā b-bu mērķus: 1) ētiskās b-bas, piem., reliģiskas draudzes, dzīvnieku aizsargāšanas b-bas, labdarības b-bas

u. t. t.; 2) kultūrālās b-bas ar mērķi populārizēt un veicināt zinātnes un mākslas izplatīšanos un izkopt dalībnieku pasaules uzskatu, piem., dziedāšanas b-bas, bibliotēkas b-bas, teātra b-bas, zinātniskās b-bas, jaunātnes b-bas u. t. t.; 3) sporta b-bas ar mērķi celt atsevišķas vai visas sporta nozares, veicinot dalībnieku miesas un gara veselīgu attīstību, piem., sporta b-bas, šacha b-bas, tūrisma b-bas, filatelistu b-bas u. t. t.; 4) veselības kopšanas b-bas ar mērķi kopt un sargāt cilvēku veselību, piem., atturības b-bas, slimību apkārošanas b-bas, Sarkanais krusts, mātes un bērna aizsardzības b-bas u. t. t.; 5) nōgrupējumu b-bas ar mērķi veicināt kādas īpašas personu grupas specifiskās intereses, piem., klubi, absolventu b-bas u. t. t., un 6) nāciju b-bas ar mērķiem, kas sniedzas pāri apvienoto dalībnieku vai zināmas grupas lokam, bet iekļaujas visas nācijas interesēs, piem., militārās b-bas, atsevišķu nāciju b-bas, tautu tuvināšanās b-bas u. t. t. ka

Biedrinieki (Bedrniken, Markgenossen, общники) — latviešu zemnieki, kas viduslaikos un jauno laiku sākumā kopēji valdīja zemi. Šo zemi sauca par biedru zemi jeb biedru gabaliem. ed

Biedrošanās tiesība (Vereinigungsrecht, Verbindungsrecht, Recht der Vereinsbildung, право общения, право союзов) — pilsoņu tiesība likuma robežās brīvi apvienoties → biedrībās. B. t. var būt ierobežota personām, kas nav sasniegušas noteiktu vecumu (nepilngadīgiem), kas ieņem noteiktus publiskus amatus (kaņavīriem, ierēdņiem), ārzemniekiem, mācības iestāžu audzēkņiem. Dažās valstīs liegts apvienoties politiskās organizācijās. m.

Biedrs (Genosse, Mitgenosse, Mitglied, товарищ, член) — 1) b-bas loceklis, dalībnieks; b-ru tiesības un pienākumus nosaka b-bas līgums vai statūti un attiecīgie likumi; 2) (Kamerad) draugs, palīgs vai dalībnieks darbā vai citās kopējās gaitās; 3) (Genosse) personas titulējums PSRS, līdzīgi «kunga» vārdam citās valstīs un tautās.

Biezums, audzes biežība (Schluß, густота насаждения) — mežsaimniecībā lielāks vai mazāks koku daudzums mežaudzes aizņemtajā platībā; noteiktāk — mežaudzes koku šķērsriezumu (pēc mērījumiem 1,3 m augstu no zemes) laukumu summas attiecsmes (izteikta ar skaitļiem 0,9, 0,8 u. t. t.) pret rasmus (augšanas gaitas) tabulās uzrādīto mežaudzes (ar līdzīgu platību, bonitāti un vecumu) koku normālu (izteiktu ar skaitli 1,0) šķērsriezumu laukumu.

Biežāk sastopamā vērtība (dichtester, häufigster Wert, мода, наиболее частое значение) → Mode.

Biezuma jeb intensitātes attiecsmju skaitļi (Häufigkeitsziffern, Dichteziffern, отношения интенсивности) → Relatīvie skaitļi.

Biezuma poligons (Häufigkeitspolygon, полигон распределения) → Sadalījuma rinda.

Biezuma rindas (Häufigkeitsreihen, ряды распределения) → Rinda.

Biezuma sadalījuma līkne (Häufigkeitskurve, кривая распределения) → Sadalījuma rinda.

Biezuma sadalījuma tabula (Verteilungstafel, Häufigkeitstabelle, таблица распределения) → Tabulas.

Biezums (Häufigkeit, частота). **Absolūtais biežums** (absolute Häufigkeit, абсолютная частота) ir skaitlis m , kas rāda, cik dau-

dziem pētījumā → kolektīva elementiem, kam kopskaits ir n , piemīt kāda noteikta pazīme (piem., cik daudzi no valsts iedzīvotājiem ir pilns 20 g. veci, vai ir nodarbināti lauksaimniecībā). **Relatīvais biežums** (relative Häufigkeit, относительная частота) ir

attiecsmes $\frac{m}{n}$; to izteic procentos,

promillos u. t. t., attiecinot uz 100, 1 000 u. t. t. elementiem. Pēc → lielo skaitļu likuma pietiekami lielam n relatīvais b . maz atšķiras no attiecīgās pazīmes varbūtības. Ja pazīme raksturojama kvantitatīvi (piem., iedzīvotāju vecums), sadalot kolektīva elementus klasēs pēc šās pazīmes vērtībām, dabūjam b -ma sadalījuma tabulu, ko uzskatāmi var attēlot ar b -ma sadalījuma līkni. Piemērs: Ljas iedzīvotāju sadalījums pēc nodarbošanās (1935. gada tautas skaitīšanas rezultāti):

	absolūtais b.	relat. b. %
strādājošie	1 192 517	61,14
no īpašuma un kapitāla pārtiekošie un pensioņāri	33 852	1,74
piederīgie	680 731	34,89
sociāli apgādājami, ieslodzītie, klaidoņi	43 402	2,23

kopā 1 950 502 100,00
eg

Big five [angl.] — burtiski «piecas lielās» — apzīmējums lielākajām Anglijas bankām: Midland, Westminster, Lloyds, Barclays, National Provincial Bank. rr

Bigelova algas veids (Bigelows Lohnverfahren, заработная плата по системе Бигелова) → Algu veidi.

Bijons (Billon, биллон) — 1) nepilnvērtīgs dārgmetāls, nepilnvērtīga nauda;

2) Šveices sīknauda.

Bikè (Biquet) — monētu svāri.

Bikvadrats (Biquadrat, биквадрат) → Pakāpe.

Bilance (Bilanz, баланс) — uzņēmuma, iestādes vai personas mantas stāvokļa attēlojums naudas vērtībā noteiktā laika momentā, kurā uzņēmuma, iestādes vai personas mantas nostādītas pretīm šo mantu avotiem. Lai šo b-ci norobežotu no pārējiem b-ces jēdzieniem, pēdējos gadu desmitos to mēdz lietot kopā ar kādu apzīmētāju, un b-ci sauc par 1) **mantas bilanci** (Vermögensbilanz, баланс по имуществу) tādēļ, ka b. rāda, kādas mantas uzņēmumā atrodas un no kādiem avotiem tās saņemtas, 2) **kapitāla bilanci** (Kapitalbilanz, баланс по капиталу) — tādēļ, ka b. rāda reālā jeb konkrētā kapitāla veidus un abstrakto kapitālu kā to avotu, vai 3) **stāvokļa bilanci** (Bestände-bilanz) — tādēļ, ka b. rāda mantu un mantu avotu (parādu un pašu līdzekļu) stāvokli. No šiem dažādajiem vienas un tās pašas lietas apzīmējumiem ieteicams lietot apzīmējumu mantas b. B-ces sastādīšanu kārtu tirdzniecības likumi, kādēļ b-ci bieži, pretstatā → nodokļu bilancei, nepareizi sauc par → tirdzniecības bilanci. B-ces jēdzienu bez tam plaši lieto līdzsvara nozīmē, sevišķi divu pretēju lielumu preti nostādīšanai, piem.: rezultātu b., apgrozījumu b., atlikumu b., pārbaudes b., tirdzniecības b., maksāšanas b., prasījumu un parādu b., enerģijas b. u. c. Pēc satura b. līdzinās → inventāram, no kura atšķiras ar to, ka b-cē daudzies inventāra posteņi sakopti lielās vienvērtīgās grupās un parādīti vienīgi naudas vērtībā. B. sastāv no 2 daļām — aktīva un pasīva. → Aktīvs (Aktiva, актив) rāda, kādas mantas uzņē-

mumā atrodas, ar kādām mantām uzņēmums strādā, bet → pasīvs (Passiva, пассив) rāda šo mantu avotus — personas, kas uzņēmumam devušas mantas, pie kam tās var būt svešas personas (parādu devēji) vai uzņēmuma īpašnieks vai kopīpašnieki. B-ces aktīvs un pasīvs ir vienmēr līdzsvarots, jo aktīva kopsumma vienmēr līdzinās pasīva kopsummai. Tas tādēļ, ka viena un tā pati lieta — uzņēmumam nodotās mantas — b-cē parādīta no divi dažādiem viedokļiem: aktīvā no saimnieciskā viedokļa — pēc mantu izlietošanas vai uzdevumiem uzņēmumā, bet pasīvā no tiesiskā viedokļa — pēc avotiem, no kādiem mantas saņemtas. Parasti b-ci sastāda → konta veidā, bet praksē lieto arī b-ci kā vienu otrai sekojošu aktīva un pasīva tabulu. B-ces posteņus parasti grupē pēc to likviditātes, t. i., mantas — pēc iespējas pārvērst tās skaidrā naudā un parādus — pēc to atmaksas termiņiem, sākot b-ci vai nu ar likvidākiem, vai nelikvidākiem posteņiem.

B-ci iedala šādās lielās grupās:

Aktīvs	Bilance	Pasīvs
I. Apgrozības mantas	I. Svešs kapitāls (parādi)	
II. Ieguldītas mantas	II. Pašu kapitāls	
III. Pārējie posteņi	III. Pārējie posteņi	

B-ces grupas iedala posteņos, piem.: 1. Kase, 2. Noguldījumi, un tos savukārt apakšposteņos, piem.: 1-a vietējā naudā, 1-b ārzemju naudā. Par **apgrozības mantām** (Betriebsvermögen, Umlaufvermögen, оборотное имущество) uzskata tās mantas daļas, kas tieši noder apgrozījumam un ienesas gūšanai; parasti savu formu tās maina vienu vai vairākas reizes gadā. **Ieguldītās**

mantas (Anlagevermögen, immobile имущество, недвижимое имущество) — ieguldītas uzņēmumā ilgām laikiem; tās nepārdod ienesas gūšanai, bet lieto tik ilgi, kamēr tās nolietojas vai uzņēmuma darbam vairs neder.

Svešs kapitāls (Fremdkapital, заемный капитал) ir uzņēmuma parādi svešām personām par uzņēmuma rīcībā nodotām mantām vai sniegtiem pakalpojumiem.

Pašu kapitāls (Eigenkapital, Reinvermögen, собственный, предпринимательский капитал) rāda, par kādu vērtību mantas uzņēmumam nodevis uzņēmuma īpašnieks vai kopīpašnieki. B-ces aktīvā pārējo posteņu grupā parasti parāda → korrektīvposteņus un → norobežojuma posteņus, kā arī → tiro zaudējumu kapitālsabiedrību b-cēs. Bez tam šai grupā parāda arī iztrūkumu jeb → deficitu. B-ces pasīvā pārējo posteņu grupā parāda → korrektīvposteņus, → rezervējumus, → norobežojuma posteņus, kā arī → tīrienesu kapitālsabiedrību b-cēs. Pēc Ljas grāmatvedības likuma (Lkr. 1939. 8. nr.) b-cē jāieraksta viss uzņēmuma aktīvs un pasīvs, un likums runā tikai par uzņēmuma mantas stāvokli, kādēļ jāsecina, ka b-cē nav jāparāda tirgotāja personiskā jeb privātā manta (Privatvermögen) un personiskie parādi. Turpretim LV tirdzniecības likums (39. §) nosaka, ka b-cē jāparāda visas tirgotāja mantas, prasījumu un parādu sastāvdaļas, tāpat arī tirgotāju personiskā jeb privātā manta. Uzņēmuma rīcībā esošā **sveša manta** (Fremdvermögen, чужое имущество) Ljā sakopojama vienveidīgās grupās un parādāma pēc b-ces noslēguma ārpus b-ces posteņu veidā. LV svešas mantas un avotus parasti parāda **bilances**

priekšailē (Bilanzvorspalte, частная графа баланса). B-ci sastāda, saskaņojot grāmatvedības datus ar inventūras datiem un noslēdzot grāmatas, kādēļ šādu b-ci sauc arī par **inventūras vai inventāra bilanci** (Inventurbilanz, Inventarbilanz, инвентарный баланс). B-ces sastādīšanas pamats arvien ir → inventārs. Uzņēmumos, kur grāmatas ved pēc divkāršās grāmatvedības principiem, b-ci var sastādīt arī bez inventūras, pēc grāmatvedības datiem. Šādu b-ci sauc par **grāmatu bilanci** (Buchbilanz, книжный или счетный баланс) un to sastāda vienīgi darbības gada vidū, piem., mēneša beigās, kad vajadzīgs ieskaits uzņēmuma mantas stāvokli, bet inventūru izdarīt saimniecisku apsvērumu dēļ neattaisnojas. Nav droši, ka grāmatu b. rāda pareizu uzņēmuma mantas stāvokli, jo grāmatvedības kontu atlikumi var nesaskanēt ar mantu un ar mantu avotu faktiskajiem atlikumiem. B-ci sastādot, jāturas pie skaidruma, patiesīguma un kontinuitātes principa. **Bilances skaidruma** (Bilanzklarheit, ясность баланса) princips prasa, lai b. viegli saprotamā un skaidrā veidā attēlotu uzņēmuma mantas stāvokli, ko panāk, lietojot skaidrus un lietu būtībai atbilstošus posteņu nosaukumus un posteņus lietderīgi grupējot. **Bilances patiesīguma** (Bilanzwahrheit, правдивость баланса) princips prasa, lai b. atbilstu īstenībai un rādītu faktiskos, inventūrā pārbaudītos mantu un mantu avotu atlikumus. Mantu un mantu avotu vērtējumam jābūt pareizam, un b-cē jāpārņem visi inventāra mantu un parādu posteņi. **Bilances kontinuitātes** jeb **bilances pastāvības** (Bilanzkontinuität, Bilanzstetig-

keit, преемственность или постоянство баланса) princips nozīmē, ka sākuma b-cei pilnīgi jāsakā ar iepriekšējā darbības gada slēguma b-ci. Sekojošo gadu b-cēs jālieto tādi paši posteņi nosaukumi un grupējumi, un vērtējumi jāizdara pēc tādiem pašiem principiem kā iepriekšējos gados. No iepriekšējos gados ieturētās kārtības jāatkāpjas tikai tad, ja ar to labo agrāk pielaistās kļūdas. B. jāstādā, uzsākot uzņēmuma darbību, piem., nodibinot jaunu uzņēmumu vai iesākot vest grāmatas uzņēmumā, kur tās līdz šim nav vestas, kā arī katra darbības gada beigās. B. ir pamats grāmatu atvēršanai, kādēļ šai gadījumā to sauc par sākuma jeb atvēršanas bilanci (Anfangsbilanz, Eröffnungsbilanz, начальный баланс). Ar b-ces sastādīšanu darbības gada beigās nobeidzas tekošā gada grāmatvedības darbs, kādēļ šai gadījumā b-ci sauc par gada jeb slēguma bilanci (Jahresbilanz, Schlußbilanz, годовой или заключительный баланс). Sās ar uzņēmuma tekošo darbību saistītās b-ces sauc par kārtējām bilancēm (ordentliche Bilanzen, очередные балансы), un pie tām jāpieskaita arī t. s. starpbilances (Zwischenbilanzen, промежуточные балансы), ko darbības gada gaitā sastāda kontroles nolūkos un ko, atkarā no to sastādīšanas biežuma, sauc par pusgada, ceturksņa, mēneša, dekadas, nedēļas vai dienas bilanci (Halbjahresbilanz, Quartalsbilanz, Monatsbilanz, Dekadenbilanz, Wochenbilanz, Tagesbilanz, полугодовой, кварталный, месячный, декадный, ежедневный, ежедневный баланс). Uzņēmuma darbības rezultāta parādīšanai sastāda sevišķu → rezultātu bilanci (Erfolgsbilanz,

результатный баланс) kā → izmaksu un → ienesu pretī nostādījumu. Bez apskatītajām kārtējām b-cēm b-ces jāstādā visos gadījumos, kad notikušas pārmaiņas uzņēmuma tiesiskajā formā vai īpašnieku sastāvā, vai arī ārkārtējas pārmaiņas uzņēmuma mantas stāvoklī, piem., dibināšanas bilance (Gründungsbilanz, вступительный или организационный баланс), pārveidošanas bilance (Umwandlungsbilanz, баланс превращения), apvienošanas jeb fūzijas bilance (Verschmelzungsbilanz, Fusionsbilanz, фузионный баланс), sanācijas bilance (Sanierungsbilanz, баланс санирования), izdalīšanas bilance (Auseinandersetzungsbilanz, разделительный баланс), finansēšanas bilance (Finanzierungsbilanz, баланс финансирования), likvidācijas bilance (Liquidationsbilanz, ликвидационный баланс), konkursa bilance (Konkursbilanz, конкурсный баланс) u. tml. Šis b-ces sauc par ārkārtējām bilancēm jeb speciālbilancēm (außerordentliche Bilanzen, Sonderbilanzen, внеочередные, специальные балансы), un no kārtējām b-cēm tās atšķiras l. t. atsevišķu b-ces posteņu novērtējumā, kas izdarīts pēc citiem principiem. Apvienojot kāda uzņēmuma atsevišķo nodaļu b-ces, dabū kopbilanci jeb galveno bilanci (Gesamtbilanz, Hauptbilanz, Generalbilanz, сводный, генеральный баланс). Koncernā apvienoto uzņēmumu kopbilanci sauc par → koncerna bilanci. Atkarā no tam, vai b. sastādīta uzņēmuma iekšējām vajadzībām vai domāta publicēšanai vai ieskatam ārpus uzņēmuma stāvošiem, runā par internām bilancēm (interne Bilanzen, внутренний баланс) un ekster-

nām bilancēm (externe Bilanzen, внешний баланс). Pēc uzņēmuma tiesiskās formas b-ces iedala vienpersonas uzņēmumu, atklāto s-bu, K/S, paju s-bu, A/S, kopdarbības s-bu u. c. b-cēs, kas viena no otras atšķiras pašu kapitālu, tiriēnesas un tīrā zaudējuma nolēsumos. Pēc saimniecības nozarēm b-ces iedala tirdzniecības, rūpniecības, amatniecības, lauksaimniecības, banku, apdrošināšanas u. c. uzņēmumu b-cēs, kas viena no otras atšķiras ar nedaudziem katrai nozarei īpatnējiem b-ces posteņiem, kādu ir samērā maz; dažām nozarēm, piem., tirdzniecībai, rūpniecībai un amatniecībai nekādu sevišķu atšķirību nav, un tās lieto vienveidīgu b-ces schēmu. B. jāsastāda noteiktai dienai, t. s. **balances dienai** (Bilanztag, Bilanzstichtag, день, на который составляется баланс), kas kārtējām b-cēm arvienu ir grāmatu slēguma diena un inventūras diena, izņemot starpbilances, kurās sastādot inventūru neizdara. B-ces diena līdz ar uzņēmuma nosaukumu rakstāma b-ces virsrakstā, piem., «Tirdzniecības un rūpniecības A/S «Daugava» bilance 1942. gada 31. decembrī»; praksē to pašu b-ces dienu raksta arī «..... uz 1943. gada 1. janvāri», kas nav pareizi, kādēļ aizstājams ar «..... 1943. gada 1. janvārim». Laika ziņā tas ir viens un tas pats, jo nozīmē pirmajā gadījumā — «1942. 31. 12. pl. 24,00» un otrā gadījumā — «1943. 1. 1. pl. 00,00». Bez b-ces dienas blakus parakstiem raksta arī b-ces sastādīšanas jeb pabeigšanas datumu, piem., «Rīgā, 1943. gada 15. martā», jo b. ir svarīgs dokuments, kādēļ jāredz, kad tā sastādīta. B. jāparaksta: vienperso-

nas uzņēmumos — uzņēmuma īpašniekam (vienpersoniskam tirgotājam), atklātās s-bās un komanditsabiedrībās — biedriem ar neierobežotu atbildību, bet uz statūtu pamata nodibinātās s-bās — valdei un rīkotājam direktoram; bez tam visos uzņēmumos — arī uzņēmuma grāmatvedim. Parasti paraksta → bilanču grāmatā ierakstīto b-ci. S-bu uzņēmumos b. jāapstiprina (jāpieņem) biedru kopasulcei vai citam pārvaldes organam s-bas līgumā vai statūtos paredzētā kārtā. B. ir → darbības pārskata sastāvdaļa. Dažiem uzņēmumu veidiem vai nozarēm b-ces jāsastāda pēc noteiktām b-ces schēmām, piem., akciju s-bām, paju s-bām, kopdarbības s-bām, banku uzņēmumiem, apdrošināšanas uzņēmumiem u. c. LV pēc obligātās A/S b-ces schēmas b-ces sastāda arī pārējie uzņēmumi, piešķaujot to katra uzņēmuma īpatnībām. Akciju, kopdarbības u. c. s-bu, kā arī zināmu nozaļu, piem., banku un apdrošināšanas uzņēmumu b-ces jāpublicē uzraudzības iestāžu noteiktos periodiskos izdevumos. B-ces jāiesniedz kredītētājam, nodokļu iestādēm — vai nu obligāti, vai pēc uzņēmuma ieskata, statistikas pārvaldēm — likumos noteiktiem uzņēmumu veidiem vai nozarēm, un uzraudzības iestādēm — likumos vai statūtos noteiktos gadījumos. → Privātmanta. Privātkapitāls. Pašu kapitāls. Likvidācijas bilance. Koncerna bilance. Pārbaudes bilance. kb

Bilancējums (Bilanzierung) → Bilancēšana.

Balances aizplīvurojums (Bilanzverschleierung, вуалирование баланса) → Balances delikts.

Balances analīze (Bilanzanalyse,

анализ баланса) — balances datu apstrādāšana, sadalot tos vienāda veida grupās un salīdzinot savā starpā dažādās grupas, lai noskaidrotu to sakarus un iegūtu uzņēmuma mantas stāvokļa vai darbības novērtēšanai noderīgus rādītājus. B. a. arī pārbauda, vai apstrādājami materiāli sakopotī pareizi un derīgi salīdzināšanai. B. a-zi praksē un literatūrā bieži sauc par → balances kritiku; priekšroka dodama terminam b. a., jo tas ir pilnīgāks un labāk izteic lietu būtību. B. a-zei izmanto ne tikai vienas balances datus, bet vairāku gadu balances, radniecisku nozaļu balances, kā arī darbības pārskatus un grāmatvedības datus. Sakarā ar šādu b. a-zes bāzes paplašināšanos b. a-zes vietā lieto terminus «darbības pārskata analīze» vai «uzņēmuma saimnieciskās darbības analīze». Pēc satura b. a. var būt formāla vai materiāla, bet pēc b. a-zes izdarītājiem — interna vai eksterna. kb

Balances apstiprināšana (Bilanzgenehmigung, утверждение баланса) — balances pieņemšana vai atzišana par pareizu. Apstiprināšanu izdara uzņēmuma pārvaldes organi. → Bilance. Darbības pārskats. kb

Balances ar ārzemēm = ārējo maksājumu bilance.

Balances delikts (Bilanzdelikt, Bilanzvergehen, балансовый деликт) — balances sastādīšanas principu pārkāpums. Atkarā no tam, kāds princips pārkāpts, runā par deliktiem pret balances skaidruma, patiesīguma vai kontinuitātes (pastāvības) principu (→ Bilance). B. d. ir arī kārtīgas → grāmatvešanas principu pārkāpums, jo grāmatvedībā pieļautie nepareizumi pāriet bilancē, un b. d. atkal pāriet nākamā

gada grāmatās. Tipiskākie b. d-ti ir — posteņu nepareiza apvienošana vai sadalīšana, nepareizu vai neskaidru un lietu būtībai neatbilstošu nosaukumu lietošana, divu pretēju balances posteņu — piem., debitoru un kreditoru — starpību izlēšana un uzrādīšana bilancē, nepareizi vērtējumi, neesošu mantu vai parādu uzrādīšana bilancē, mantu vai parādu noslēpšana un neuzrādīšana bilancē, nepareizu ziņu ievietošana vai svarīgu apstākļu noklusēšana gada pārskatā u. c. B. d. var būt: **balances viltojums** (Bilanzfälschung, подделка баланса), **balances aizplivurojums** (Bilanzverschleierung, вуалирование баланса), **balances frizējums** (Bilanzfrisur), **balances sagrozījums** (Bilanzschiebung, искажение баланса) u. c. Skaidri norobežot dažādos b. d-tus nav izdevies. Balances viltojums ir apzināta nepareiza mantas stāvokļa vai darbības rezultāta uzrādīšana. Balances aizplivurojums ir apzināta neskaidra vai nesaprotama mantas stāvokļa uzrādīšana. Balances frizējums ir «labākas» balances uzrādīšana nekā tā īstenībā ir. Kā balances frizējums, tā sagrozījums uzskatāms par balances aizplivurojuma paveidu. Starpība starp balances viltojumu un aizplivurojumu ir tā, ka viltotā bilancē pašu kapitāls vai darbības rezultāts uzrādīts nepareizi, kamēr aizplivurotā bilancē tie ir pareizi, tikai neskaidri vai nesaprotami parādīti. B. d-ti var būt sodāmi vai neso-dāmi, kas izšķirams pēc konkrētiem apstākļiem un piekritīgajā valstī spēkā esošiem likumiem. → Bilance. kb

Balances diena (Bilanztag, Bilanzstichtag, день, на который составляется баланс) → Bilance.

Balances frizējums (Bilanzrisur) → Bilances delikts.

Balances grāmatvedība (Bilanzbuchhaltung, балансовое счетоводство) → Grāmatvedība.

Balances grozījums (Bilanzänderung, изменение баланса) — kāda bilances posteņa pareizas summas aizstāšana ar citu, arī pareizu summu. (Pareiza summa = likuma noteikumiem atbilstoša summa). B. g. arvienu skaņ divus bilances posteņus, kaut arī jāgroza tikai viena posteņa summa. Jēdziens b. g. plašākā nozīmē aptver arī → bilances labojumu. Bilanci var brīvi grozīt, kamēr tā nav iesniegta uzraudzības, nodokļu, tiesu, kredita u. c. iestādēm; pretējā gadījumā bilanci var grozīt sazinā ar piekritīgajām iestādēm. Ja likumi, statūti vai līgumi paredz bilances apstiprināšanu (pieņemšanu), tad tādā pašā kārtā jāapstiprina arī b. g.-mi. B. g.-mu un bilances labojumu grāmatotošanas tehnika ir vienāda. kb

Balances identitāte (Bilanzidentität, тождество баланса) — sākuma bilances pilnīga saskaņa ar iepriekšējā gada slēguma bilanci, sevišķi iedalījuma un vērtējuma ziņā. → Bilance. kb

Balances kontinuitāte (Bilanzkontinuität, преемственность баланса) → Bilance.

Balances kots (Bilanzkonto, балансовый счет) — 1) kots, kuŗa atlikumu grāmatu gada slēgumā pārnes → slēguma bilancē, pretstatā ārpusbilances kontiem, kuŗu atlikumus parāda ārpus bilances jeb zem bilances. → Kots. Bilance.

2) Par b. k.-tiem dažkārt nepareizi sauc arī → sākuma bilances kontu vai → slēguma bilances kontu. kb

Balances kritika (Bilanzkritik,

критика баланса) — kritisks bilances novērtējums ar nolūku noskaidrot, vai bilance sastādīta pēc likumu priekšrakstiem un bilances sastādīšanas principiem. Šai definīcijā b. k. uzskatīta par priekšdarbu → bilances analīzei. Terminu b. k. lieto arī plašākā nozīmē kā apzīmējumu bilances datu analītiskai apstrādāšanai, t. i., vienādā nozīmē ar terminu «bilances analīze», no kam ieteicams izvairīties. → Bilance. kb

Balances kurss (Bilanzkurs, балансовый курс, стоимость по балансу) — uz bilances datu pamata aplēsta akcijas vai dalības zīmes vērtība, kas līdzinās procentos izteiktai pašu kapitāla attieksmei pret pamatkapitālu (nominālkapitālu). B. k.-su aplēš pēc formulas: pašu kapitāls (piem., 125 000,—) × 100 : pamatkapitāls (piem., 100 000,—).

$$B. k. = \frac{125\,000 \times 100}{100\,000} = 125\%_0.$$

B. k.-sa pareizums atkarīgs no tam, cik pareizi aplēsts pašu → kapitāls. Akcijas vai dalības zīmes b. k. rāda to iekšējo vērtību, kas nav atkarīga no ienesas un parasti nesakrīt ar → bilances vērtību vai → biržas kursu. kb

Balances labojums (Bilanzberichtigung, исправление баланса) — bilances sastādīšanā pielaišto kļūdu izlabošana, aizstājot kāda posteņa nepareizo summu vai tekstu ar pareizu summu vai tekstu. B. l.-ma noteikumus → Bilances grozījums. kb

Balances parakstīšana (Bilanzunterzeichnung, скрепление баланса подписью) — uzņēmuma īpašnieka, pārvaldes organu locekļu un grāmatveža parakstīšanās zem bilances. → Bilance.

Balances pārbaude (Bilanzprüfung, проверка, ревизия баланса) → Revīzija.

Balances pārbaudītājs (Bilanzprüfer, ревизор по балансу) → Revidents.

Balances pastāvība (Bilanzstetigkeit, постоянство баланса) → Balance.

Balances patiesīgums (Bilanzwahrheit, правдивость баланса) → Balance.

Balances peļņa (Bilanzgewinn, прибыль по балансу) → Tīrpeļņa. Tīrienesa.

Balances postenis (Bilanzposten, статья баланса) → Postenis.

Balances priekšaile (Bilanzvorspalte, подсобная графа баланса) → Balance.

Balances principi (Bilanzgrundsätze, принципы составления баланса) — balances sastādīšanas principi. → Balance.

Balances publicēšana (Bilanzveröffentlichung, опубликование баланса) — balances izsludināšana noteiktos periodiskos izdevumos. → Balance.

Balances revīzija (Bilanzrevision, ревизия баланса) → Revīzija.

Balances sagrozījums (Bilanzschiebung, искажение баланса) → Balances delikts.

Balances sastādīšana (Bilanzaufstellung, Bilanzierung, Aufmachung der Bilanz, составление баланса) — balances sarakstīšana pēc grāmatu slēguma un inventūras datiem. → Balance.

Balances skaidrums (Bilanzklarheit, ясность баланса) → Balance.

Balances tabula (Bilanztabelle, балансовая таблица) → Slēguma tabula.

Balances teorijas (Bilanztheorien, теории баланса) — mācības par balances uzdevumiem. Dažādās b. t. atšķiras l. t. balances iedalījuma, mantu un parādu vērtēšanas un rezultātu aplēses

jautājumos. 1) **Statiskās balances** (statische Bilanz, статический баланс) teorija ir mācība, kas par balances uzdevumu uzskata mantas stāvokļa (sastāva) parādīšanu. Rezultātu noteikšanu statiskās b. t.-ja uzskata par → rezultātu aplēses uzdevumu. Statiskās b. t.-ja visumā saskan ar praksē un likumdošanā nodibinātiem uzskatiem par → bilanci. 2) **Dinamiskās balances** (dynamische Bilanz, динамический баланс) teorija ir mācība, kas par balances galveno uzdevumu uzskata peļņas (rezultātu) aplēsi. Dinamiskā balance ir kāda pastāvīgās kustības acumirkļa stāvokļa attēlojums. Balance uztver uzņēmumā noritotās kustības, kuŗu vienā pusē ir → izmaksas, bet otrā → ienesa. Starpība starp kāda perioda izmaksām un ienesu ir peļņa. Rezultātu aplēses uzdevums ir noteikt → uzņēmuma darbības saimnieciskumu, pie kam saimnieciskuma mērogs ir piekritīgā perioda peļņa. Izmaksu un ienesas un līdz ar to arī peļņas augstums atkarīgs ne vien no tiešās uzņēmuma darbības, bet arī no dažādām ārējām un iekšējām ietekmēm, kuŗu rezultāti jāizslēdz no piekritīgā perioda peļņas. Piekritīgo periodu peļņai jābūt salīdzināmai, jo tikai tad tā var derēt par saimnieciskuma mērogu. 3) **Organiskās balances** (organische Bilanz, органический баланс) teorija ir mācība, kas par balances uzdevumu uzskata mantas un rezultātu aplēsi. Uzņēmuma eksistence atkarīga no tirgus, ar kuŗu tas organiski saistīts, tādēļ mantas jāvērtē par katrreizējo dienas vērtību (Tageswert, стоимость дня), t. i., **atkaliegādes cenu** (Wiederbeschaffungspreis, восстановительная цена, цена вновь приобретен-

ного объекта) bilances vai apgrozījuma dienā. Ištā peļņa ir starpība starp atkaliegādes cenu un par to augstāko pārdošanas cenu. Starpība starp iegādes un atkaliegādes vērtību ir **mantas vērtības pārmaiņa** (Vermögenswertänderung, изменение стоимости имущества), kas — neskatot rezultātu aplēsi — parādāma bilancē kā pašu kapitāla korrektīvpostenis un rāda tā pirkospēju svārstības. Nav svarīgi, vai palielinājies pašu kapitāls, ja tam naudas pirkospēju krišanas dēļ pretim stāv mazāki mantu substances daudzumi. Piem., ja precī, kuņas iegādes vērtība ir RM 100,—, pārdod par RM 125,—, bet aplēstā atkaliegādes vērtība piekritīgajā dienā ir RM 110,—, tad uzņēmuma mantu vērtības pārmaiņa ir $(110 - 100 =)$ RM 10,— un ištā peļņa $(125 - 110 =)$ RM 15,—. Pēc tādiem pašiem principiem aplēš arī isto zaudējumu un mantu vērtības pārmaiņu.

4) **Eudīnamiskās bilances** (eudynamische Bilanz, эвдинамический баланс) teorija ir mācība, kas pirmajā vietā liek noteiktu uzņēmuma substances saglabāšanu. Mantas vērtējot, ņemamas vērā visas zaudējumu iespējas (visi riski). Peļņu no kredīta pārdevumiem var aplēst tikai tad, ja darījuma summa faktiski saņemta. 5) **Totālās bilances** (totale Bilanz, тотальный баланс) teorija ir no statiskās bilances mācības izveidota teorija, ka bilancē jāuztver un jāizskaidro visas parādības uzņēmumā. Totālās bilances mācība izšķir 1) **stāvokļa bilanci** (Bestandsbilanz), kas sastāv no a) kapitāla stāvokļa bilances un b) mantu stāvokļa bilances; 2) **kustības bilanci** (Bewegungsbilanz), kas sastāv no a) **apgrozījuma bilances** (Umsatzbilanz,

оборотный баланс), b) izmaksu un ienesas bilances un c) rezultāta bilances (zaudējumu un peļņas bilances). → Sastāva bilance. Kustības bilance. kb

Bilances vērtība (Bilanzwert, стоимость по балансу) — vērtība, ar kādu mantas vai mantu avoti parādīti bilancē. Ja mantu vai mantu avotu vērtības samazinājumus bilancē parāda pēc netieša veida kā korrektīvpostenus bilances pretējā pusē, tad, attiecīga posteņa b. v-bu aplēšot, korrektīvpošteņu summa atskaitāma nost. B. v-bai identisks jēdziens ir → grāmatu vērtība. Piem., bilances aktīvā «Mašīnas RM 10 000,—», bet pasīvā «Mašīnu korrektīvie norakstījumi RM 3 000,—»; mašīnu b. v. (RM 10 000,— — RM 3 000,—) = RM 7 000,—. kb

Bilances viltojums (Bilanzfälschung, подделка баланса) → Bilances deliktas.

Bilances zaudējums (Bilanzverlust, убыток по балансу) → Tīrais zaudējums.

Balancēšana (Bilanzierung, балансирование) — 1) bilances sastādīšana;

2) → mantu, → mantu avotu, → norobežojuma pošteņu vai → korrektīvpošteņu ievietošana → bilancē. B-nu, kas saskan ar → kārtīgas grāmatvedības principiem, sauc par **kārtīgu balancēšanu** (ordnungsgemäße Bilanzierung, ordnungsmäßige Bilanzierung, правильное балансирование). Aktīva posteņa b-nu sauc par **aktīvēšanu** (Aktivierung, балансирование по активу), bet pasīva posteņa b-nu — par **pasīvēšanu** (Passivierung, балансирование по пассиву). Bilancē ievietoto posteni sauc par **balancējumu** (Bilanzierung), pie kam aktīva posteņa bilancējumu sauc

par **aktīvējumu** (Aktivierung), bet pasīva posteņa bilancējumu — par **pasīvējumu** (Passivierung). Ja uzņēmumam b-nas ziņā brīvas rokas, tad runā par **balancēšanas brīvību** (Bilanzierungsfreiheit, свобода балансирования) vai par **aktīvēšanas brīvību** (Aktivierungsfreiheit) un **pasīvēšanas brīvību** (Passivierungsfreiheit). Uzņēmuma tiesību ievietot zināmus posteņus bilancē sauc par **balancēšanas tiesību** (Bilanzierungsrecht, право балансирования), pie kam, attiecoties uz aktīva posteņiem, to sauc par **aktīvēšanas tiesību** (Aktivierungsrecht), bet, attiecoties uz pasīva posteņiem — par **pasīvēšanas tiesību** (Passivierungsrecht). Ja b-na ir saistīga uz likumu, noteikumu vai → kārtīgas grāmatvedības principu pamata, tad to sauc par **balancēšanas pienākumu** (Bilanzierungspflicht, обязанность балансирования) vai — atkarā no tam, uz kādiem posteņiem tas attiecas — par **aktīvēšanas pienākumu** (Aktivierungspflicht) vai **pasīvēšanas pienākumu** (Passivierungspflicht);

3) mantas, mantas avotu vai korrekтивposteņu uzrādīšana vai ievietošana bilancē. kb

Balancēšanas brīvība (Bilanzierungsfreiheit, свобода балансирования) → Bilancēšana.

Balancēšanas pienākums (Bilanzierungspflicht, обязанность балансирования) → Bilancēšana.

Balancēšanas tiesība (Bilanzierungsrecht, право балансирования) → Bilancēšana.

Bilanču grāmata (Bilanzbuch, книга балансов) — obligāta grāmata, kuŗā ieraksta uzņēmuma slēguma bilances un → zaudējumu un peļņas kontus un pēc vēlēšanās arī → starpbilances. B. g-tu var aizstāt uz vaļējām

lapām sastādītas bilances, zaudējumu un peļņas konti un starpbilances, ja tās sakārtotas uzglabā un par zināmiem laika sprīžiem sašuj kopā vai iesien grāmatā. → Grāmatvedības grāmata. kb

Bilanču mācība (Bilanzlehre, балансоведение) — ekonomijas zinātņu praktiska disciplīna, kas noskaidro bilances būtību, uzdevumus, sastādīšanas principus un bilances datu izlietošanu uzņēmuma darbības novērtēšanai. B. m. ir → uzņēmuma saimniecības mācības sastāvdaļa. Ekonomijas zinātņu augstskolās ar b. m-bas kursu nobeidzas → grāmatvedības studijas. kb

Bilaterālais monopols (bilaterales Monopol, билатеральная монополия) → Monopolu veidi.

Bilaterāls, divpusisgs (bilateral, двусторонний) → Tirdzniecības līgumi.

Biļjons (Billion, миллиард) → Skaitļu nosaukumi.

Bill of Exchange [angl.] — Anglijā lietotais → pārvedu vekseļu nosaukums.

Bill of Exchange [angl.] — apgrozībā izlaistie valsts ieremīna vekseļi.

Billbroker [angl.] — vekseļu mākleris, starpnieks Anglijas un ASV vekseļu tirgū.

Billet de Change Circulaire [fr.] — cirkulāra veida kredītvēstule ceļotājiem.

Biļete (Billett, Fahrkarte, Eintrittskarte, Platzkarte, билет) — 1) dokuments, kas tā uzrādītājam dod tiesību ierasties teātrī, operā, kino vai citā sarīkojumā, braukt tramvajā, autobusā, dzelzceļa vilcienā vai kādā citā publiskās satiksmes līdzeklī. B. dod tiesību tās uzrādītājam prasīt tanī minētās izrādes vai sarīkojuma vai tanī noteiktā brauciena realizēšanu vai — pretējā gadījumā —

par b-ti samaksātās naudas atmaksu, izņemot kārtējos publiskās satiksmes līdzekļus — dzelzceļu, tramvaju, autobusus, kur, nerealizējot braucienu, kam b. derīga, tās vērtību neatlīdzina;

2) par kredīta bijetēm (Kreditbillett, кредитный билет) sausa emisijas banku izlaistās banknotes Krievijā.

Bijetens (Bulletin, бюллетень) — oficiāls dokuments, ziņojums, pārskats; periodisks izdevums.

Bimestris (Bimester, биместр) — divu mēnešu laika spridis.

Bimetalliskās naudas sistēmas (bimetallistische Geldsysteme, биметаллистические денежные системы) — naudas iekārtas, kuŗās naudas vienība saistīta ar divu metālu dažādiem daudzumiem (pēc līdzšinējās prakses — ar zelta un sudraba daudzumiem). B. n. s-mu veidi: 1) **Paralēlā valūta** (Parallelwährung, параллельная валюта) — valūta, kuŗai pastāvot abi metāli pēc to īpašnieku vēlēšanās neaprobežotos daudzumos pārvēršami attiecīgā metāla naudā, bet viena metāla naudas apmaiņai otra metāla naudā nav likumīgas attieksmes, abiem metāliem nav kopējas naudas vienības, pat tad, ja nosaukumi sakristu; apmaiņa izdarāma tikai uz vienošanās pamata, un, parādu nodibinot, jānoteic, kādā naudā (piem., zelta vai sudraba naudas vienībās) tas domāts. 2) **Divkāršā valūta** (Doppelwährung, двойная валюта) — abiem metāliem kopēja naudas vienība, piem., Francijā no 1 kg 0,900^o zelta kala 3 100 franku un no 1 kg 0,900^o sudraba — 200 franku. Katrs zelta vai sudraba īpašnieks var pārvērst to naudā pēc likumīgā svara (nododot to pārkalšanai pret nelielu atli-

dzību). Maksājumiem neaprobežotos daudzumos der abu metālu nauda; banknotes pēc pieprasījuma jāapmaina pilnvērtīgā metāla naudā. Ar šādu naudas iekārtu nodibināta likumīga apmaiņas proporcija starp zeltu un sudrabu. Taču šiem metāliem ir tirgus cenā izteiktā apmaiņas proporcija, kas viegli var nesakrist ar likumīgo. Tad katram kļūst izdevīgi iegādāties tirgū samērā lētāko metālu un likt to pārkaltnaudā, bet samērā dārgākā metāla monētas izņemt, kur vien iespējams, no apgrozības un pārdot kā metālu. Dārgmetālu importa un eksporta iespējas un divkāršās valūtas nepastāvēšana citās valstīs pastiprina šo procesu, tā ka faktiski valūtas metāls iznāk arvien viens — samērā lētākais. Valsts, kaldama par saviem līdzekļiem arī dārgākā metāla naudu, cieš zaudējumus. Lētākā metāla pieplūdums draud radīt inflāciju. Šādos apstākļos Francijā atcēla sudraba naudas kalšanu no publiskas piegādātā metāla. Sudraba nauda pēc tam kļuva nepilnvērtīga, bet tomēr ne maiņas nauda, jo tā arvien bija jāpieņem maksājumos neaprobežotos daudzumos (vēlāk ievēda arī sudraba maiņas naudu). Tikai no šā juridiskā viedokļa šādu t. s. **kli-bojošo zelta valūtu** (hinkende Goldwährung, хромяющая золотая валюта) var pieskaitīt b-kām n. s-mām, bet pēc naudas vērtības piesaistīšanas metālam tā ir monometaliska. 3) Par **bimetālismu** (Bimetallismus, биметаллизм) literātūrā ir apzīmēta projektētā divkāršās valūtas sistēma, kuŗu vienveidīgi ar starptautiskiem līgumiem ievestu visās svarīgākajās valstīs cerībā padarīt neiespējamas citādas tirgus

cenу nodibinātas resp. nelikumīgās zelta un sudraba apmaiņas proporcijas. → Naudas sistēmas.

Bimetallisms (Bimetallismus, биметаллизм) → Bimetalliskās naudas sistēmas.

Binomiālkoefficienti (Binomialkoeffizienten, коэффициенты бинома) — funkcijas $(1+x)^n$ at-

tīstījuma (→ Rinda) → koeficienti ar vispārīgo veidu $\binom{n}{k} = \frac{n(n-1)\dots(n-k+1)}{1.2\dots k} = \frac{n!}{k!(n-k)!}$
→ Faktoriāls. ef

Pirmajām 13 n vērtībām atbilstošie binomiālkoefficienti ir šādi:

$\binom{n}{0}$	$\binom{n}{1}$	$\binom{n}{2}$	$\binom{n}{3}$	$\binom{n}{4}$	$\binom{n}{5}$	$\binom{n}{6}$	$\binom{n}{7}$	$\binom{n}{8}$	$\binom{n}{9}$	$\binom{n}{10}$	$\binom{n}{11}$	$\binom{n}{12}$	$\binom{n}{13}$
1	1	1											
2	1	2	1										
3	1	3	3	1									
4	1	4	6	4	1								
5	1	5	10	10	5	1							
6	1	6	15	20	15	6	1						
7	1	7	21	35	35	21	7	1					
8	1	8	28	56	70	56	28	8	1				
9	1	9	36	84	126	126	84	36	9	1			
10	1	10	45	120	210	252	210	120	45	10	1		
11	1	11	55	165	330	462	462	330	165	55	11	1	
12	1	12	66	220	495	792	924	792	495	220	66	12	1
13	1	13	78	286	715	1287	1716	1716	1287	715	286	78	13

Šo tabulu, ko sauc par **Paskala trīsstūri** (Pascalsches Dreieck, треугольник Паскаля), iespējams paplašināt ar pieskaitīšanu lielākam n un k skaitam. Katru tabulas skaitli dabū, saskaitot divus blakus esošus skaitļus, kas atrodas virs meklējamā skaitļa. Piem., $84 = 56 + 28$.

Binominālais sadalījums, Bernulli sadalījums (Binomialverteilung, биномиальное распределение) → Sadalījums.

Binoms (Binom, бином) — divu locekļu summa $A+B$.

Biodinamika (Biodynamik, биодинамика) → Darba zinātne.

Biografija (Biographie, биография) — cilvēka dzīves apraksts.

Biokinematika (Biokinematik, биокинематика) → Darba zinātne.

Bioloģija (Biologie, биология) — mācība par dzīvām būtēm; mācība par dzīvības norisēm un

dzīvo būšu eksistences noteikumiem.

Bioloģisms (Biologismus, биологизм) — → atziņas teorijas virziens, kas atziņu atvasina no bioloģiskām funkcijām.

Biomechanika (Biomechanik, биомеханика) → Darba zinātne.

Biometrija (Biometrie, биометрия) — 1) bioloģijas daļa, kas bioloģijas jautājumu atrisināšanai cenšas lietot arī statistiskās un matēmatikas metodes;

2) mirstības aplēsumi. Šās nozares zinātniekiem jāpateicas par vairāku statistisku metožu izkopšanu, kas noder arī saimniecības zinātnēs.

Biometriskās funkcijas (biometrische Funktionen, биометрические функции) — → funkcijas, kas raksturo mirstību kādā iedzīvotāju kolektīvā: miršanas varbūtība, vidējais mūžs u. t. t. kā attiecīgā vecuma funkcijas. eg

Biostatika (Biostatik, биостатика) 1) → Darba zinātne;

2) 19. g. s. ar šo terminu dažī pētnieki apzīmēja → demografiju.

Birka (Kerbbholz, бирка) — 1) agrāk parasts koka rīks dažādu saimniecības datu reģistrēšanai ar iegrieztām zīmēm, visbiežāk garenisks divdaļu parādu burtskoks, no kuŗa vienu pusi patur kreditors, otru parādnieks, lai, nolīdzinot parādu, abas b-kas puses saliktu kopā un izdeldētu attiecīgās zīmes. B-kas galā iegrieza īpašuma zīmi;

2) mazs dēlītis ar uzrakstu, ko piestiprina sevišķi apzīmējamam priekšmetam, piem., b. ar adresāta vārdu sūtījumam. ba

Birkavs (Schiffpfund, шиффунт) — svars, kas Ljā pastāvēja līdz metriskās sistēmas ieviešanai. Krievu laikos 1 b. līdzinājās 1 krievu berkovecam, t. i., 10 pudiem resp. 163,805 kg. Priekš krievu laikiem un pa daļai arī krievu laikos 1 b. = 20 podiem, katrā podā 20 Rīgas mārciņu. Tā kā Rīgas mārciņa bija 420 g, 1 b. = 168,0 kg. Palaikam b. bija arī tilpuma mērs, atbilstot 4 pūriem. Spriežot pēc nosaukuma, b. bijis pazīstams Ljā jau priekšvācu laikos. B. — Dānijā (= 160,0 kg); Hamburgā (= 133,69066 kg); Agrāk Ljā (= 168,0 kg, 163,8 kg); Nīderlandēs (= 148,0105 kg); Nirnbergā (= 153,06351 kg); Norveģijā (= 159,488 kg); Prūsijā (= 154,34463 kg); Saksijā (= 154,205601 kg); Zviedrijā (= 170,0303 kg). ed

Biroja iekārta (Büroeinrichtung, Büroausstattung, обстановка бюро, конторы) → Iekārta.

Biroja izmaksas (Bürokosten, конторские расходы, издержки бюро) → Izmaksas.

Biroja mašīnas (Büromaschinen, конторские машины, бюромашины) — biroja darba veikšanai konstruētas ierīces, kas šo darbu paātrina vai uzlabo, palielinot tādā veidā darba ražību. Pie b. m-nām pieskaitāmas dažāda veida lēsējmašīnas, grāmatošanas mašīnas, kontrolkases, rakstāmmašīnas, pavairojamie aparāti, adresējamās mašīnas, diktējamās mašīnas, pasta apmaksas mašīnas, kopējamās mašīnas, vēstuļu aiztaisāmās mašīnas, caurumotāji u. c. sīkākas speciālas mašīnas un aparāti. ak

Biroja mašīnu apdrošināšana (Büromaschinenversicherung, страхование бюро-машин) → Mantu apdrošināšana.

Biroja materiāli (Büromaterialien, материалы для бюро) → Materiāli.

Birojs (Büro, Bureau, Dienststelle, Schreibstube, бюро, контора) — 1) uzņēmuma vai iestādes nodaļa, **kantoris** (Kontor, контора), kas izdara, nosūta un saņem dažādus rakstu darbus. B-ja daļu, kas izdara rakstu darbus, sauc par rakstvedību; to daļu, kas reģistrē izejošos un saņemtos rakstus, sauc par **reģistrātūru** (Registatur, регистратура), bet to daļu, kas uzglabā un sakārto saņemtos rakstus, sauc par archīvu;

2) uzņēmuma vai iestādes nodaļa, kas nodarbojas ar darba procesa organizāciju un kontroli nolūkā sasniegt labākos darba rezultātus;

3) telpas, kuŗās izdara, nosūta un saņem rakstu darbus. vv

Birokratija (Bürokratie, бюрокра́тия) — 1) kancelejas kundzība, ierēdņu vara un kundzība; uzskats par dzīvi un pienākumiem, kas lielāko vērību piegriež

formas precizitātei un rūpībai, ne lietas būtībai;

2) šādu kundzisku ierēdņu kopa.

Birokratisms (Bürokratismus, бюрократизм) — biroju sistēma; valsts pārvaldes iekārta, kur lemsana uzticēta atsevišķiem augstākiem ierēdņiem — iestāžu vadītājiem, bet pārējie darbinieki izpilda sava priekšnieka pavēles un sagatavo lietas viņa izlemšanai. B-ma pretstats ir → kollēģiju iekārta.

Birokrats (Bürokrat, бюрократ) — ierēdnis, kas iegrimis formālismā un nesaprot dzīves vajadzības; likuma un priekšrakstu burta kalps.

Birža (Börse, биржа) — kārtēji, ik dienas vai periodiski, notiekošs lieltirgus, kurā tirgotāji (ieskaitot rūpniekus, kuģiniekus u. t. t.) savstarpēji informējas, līgst un slēdz tirdzniecības, t. s. → biržas darījumus par klāt neesošām, aizstājamām sugas precēm vai pakalpojumiem saskaņā ar īpašiem b-žas nosacījumiem vai b-žas uzacēm par šo preču daudzumu, kvalitāti un darījumu slēgšanas veidu. Īpaši jāizdala dažādi biržveida iestādījumi, t. s. **neistā birža** (unechte Börse), kas gan saucas par b-žu, bet pēc būtības izpilda b-žas funkcijas tikai pa daļai, jo atļauj darījumus arī ar individuāliem priekšmetiem, piem., dārgakmeņu b-žas, nekustamas mantas b-žas u. c. Pēc darījuma objekta izšķir šādas b-žas: 1) **vērtspapīru biržas** (Effektenbörsen, Fondsbörsen, фондовые биржи), kuņu darījumu objekti ir dažādi vērtspapīri — akcijas, obligācijas, kuksi, vekseli un čeki. Tās savukārt sadalāmas — a) **vispārīgā vērtspapīru biržā** (allgemeine Effektenbörse), kurā apgrozās visāda veida vērts-

papīri, b) **speciālā vērtspapīru biržā** (spezielle Effektenbörse), kurā darījumu objekts ir kāds noteikts vērtspapīru veids, piem., kuksu b. Esenē; īpaši jāizdala c) **valūtas jeb naudas birža** (Valutabörse, Geldbörse, валютная или денежная биржа), kuņas darījumu objekts ir ārzemju valūta, devīzes, vekseli un čeki; 2) **preču biržas** (Warenbörsen, товарные биржи), kuņu darījumu objekts ir t. s. b-žas prece un ar precēm saistītie blaku darījumi. Arī še izšķir a) **vispārīgās preču biržas** (allgemeine Warenbörsen, общие товарные биржи) un b) **speciālās preču biržas** (Warenspezialbörsen, специальные товарные биржи) atsevišķiem preču veidiem, piem., dzelzs b. Briselē, petrolejas b. Brēmenē u. t. t. Dažreiz vēl izdala īpašas c) **produktu biržas** (Produktenbörse, продуктовая биржа) tirdzniecībai ar lauksaimniecības u. c. ražojumiem. Ja b-žā pērk un pārdod vienīgi preces, tad tādu b-žu sauc par d) **īstu preču biržu** (reine Warenbörse, чисто-товарная биржа), bet, ja b. reālīzē arī dažādus preču blaku darījumus, piem., preču uzglabāšanas, transporta, apdrošināšanas darījumus, tad tādu b-žu sauc par e) **jauktu preču biržu** (gemischte Warenbörse, биржа разнородных товаров); 3) **pakalpojumu biržas** (Dienstleistungsbörse, биржа услуг), kas līgst dažādus pakalpojumu darījumus. Še pieder **apdrošināšanas birža** (Versicherungsbörse, биржа страховых операций, страховая биржа), u. c.; 4) **neistā birža jeb biržveida iestādījums** (unechte Börse, börsenähnliche Veranstaltung) — starpforma starp b-žu un tirgu, jo b-žas funkcijas tā izpilda tikai

pa daļai. Galvenais neisto b-žu veids ir **zemesgabalu birža** (Grundstückbörse, биржа имущественных имуществ) — daļa no tās darījumu objektiem ir neaizstājamas, individuālas lietas, piem., atsevišķi zemesgabali, ēkas un dzīvokļi, un tikai daļa — aizstājamas, piem., hipotēkāras obligācijas, vai aizstājamas pa daļai, piem., standartizētas ģimeņu mājas, apbūves gabali. B-žas darījuma objekts preču b-žā ir **biržas prece** (Börsenware, börsengängige Ware, Börsengut, биржевой товар). B-žas prece ir noteiktas preču b-žas darījumos pieļautās apgrozīgās, dalāmās, aizstājamās noteiktas šķirnes preces noteiktā daudzumā un kvalitātē. Šādām prasībām visbiežāk atbilst dažādas jēlvielas. Preču īpašību tapt pieļautām b-žas darījumos sauc par **biržas spēju** (Börsenfähigkeit, Börsengängigkeit, биржевая способность). **Biržas slēgums** (Börsenabschluß, Schluß, единообразный минимум сделки) ir noteikts b-žas preču daudzums, kuŗu b-žas nosacījumi atzīst par pamatdarījumu noteiktā b-žā un par kuŗu mazāki darījumi daudzuma ziņā b-žā nav pieļauti. **Kvalitātes spriegums** (Qualitätsspannung, предельная качественность) ir noteiktas kvalitātes galējās robežas, kuŗu pārkāpšanas gadījumos preces zaudē b-žas spēju. Kvalitātes spriegums vajadzības gadījumos var tikt iedalīts vairākās **kvalitātes pakāpēs** (Qualitätsunterschied, степень добротности). Atsevišķai precei ilgam laikam noteikto raksturīgo kvalitāti sauc par **biržas tipu jeb standartu** (Börsentyp, Börsenstandart, биржевой стандарт). Ja kvalitātes spriegums ir tik liels vai mainīgs, ka nav iespē-

jams noteikt b-žas tipu, tad darījumus ligst pēc **biržas parauga** (Börsenmuster, Börsenprobe, биржевой образец). B-žas paraugs ir b-žas preces mazākā vai maza daļama daļa, kas kvalitātes ziņā atbilst pašai precei. Pārnestā nozīmē par b-žas precēm sauc arī vērtspapīru un pakalpojumu b-žas darījumu objektus. **Biržas nosacījumi** (Börsenbedingungen, биржевые постановления, правила) ir noteiktas b-žas izdotie priekšraksti par b-žas darījumos pieļauto preču kvalitāti, kā arī par cenas pārmaiņām tais gadījumos, kad prece neatbilst paredzētam tipam vai paraugam. **Biržas uzances** (Börsenusanzen, биржевые обычаи или узанции) ir spēkā esošas b-žas paražas. **Biržas telpas** (Börsenraum, биржевое помещение) — vieta b-žā, kur noligst b-žas darījumus un kas kārtēji pieejama tikai b-žas apmeklētājiem un dalībniekiem. **Biržas laiks** (Börsenzeit, биржевое время или биржевые часы) — oficiālais, pirmsbiržas un pēcbiržas darbības laiks b-žā. Tikai oficiālajā laikā slēgtie b-žas darījumi sastāda oficiālo b-žas apgrozību, un tikai šai laikā slēgto darījumu cenas ievēro kursus kotējot. **Pirmsbiržas apgrozība** (vorbörslicher Verkehr, сделки до наступления биржевых часов) — to b-žas darījumu kopums, kas noslēgti b-žā pirms oficiālā b-žas laika. **Pēcbiržas apgrozība** (nachbörslicher Verkehr, сделки по окончании биржевых часов) — to b-žas darījumu kopums, kas noslēgti b-žā pēc oficiālā b-žas laika. → Biržas darījums. Biržas organizācija. Biržas tiesības. Kotācija. Biržas kurss. vv

Biržas apgrozījumu nodoklis (Börsenumsatzsteuer, налог на

биржевые обороты) → Biržas nodoklis.

Biržas apmeklēšana (Börsenbesuch, посещение биржи) → Biržas tiesības.

Biržas apmeklētājs (Börsenbesucher, посетитель биржи) → Biržas darījums.

Biržas bijetens (Börsenbulletin, биржевой бюллетень) — periodisks biržas kotējumu pārskats. → Biržas kurss.

Biržas cena (Börsenpreis, биржевая цена) → Cenu veidi. Biržas tiesības. Biržas kurss.

Biržas dalībnieks (Börsenmitglied, член биржи или биржевого общества) → Biržas darījums.

Biržas darbinieki (Börsenfunktionäre, биржевые деятели) → Biržas tiesības.

Biržas darījums (Börsengeschäft, биржевая сделка) — biržā ligts tirdzniecības darījums ar noteiktām, klāt neesošām, aizstājamām precēm vai pakalpojumiem. Dažos speciālos darījumos vai speciālās biržās iespējami darījumi arī ar neaizstājamām precēm, piem., gruntsgabaliem, vai arī klātesošām precēm, piem., dārgakmeņiem. **Angažements** (Engagement, ангажмент) — ikviens spekulatīvs darījums vai vairāku darījumu kopums, neatkarīgi no tam, vai šis darījums ligts biržā vai ārpus tās. Pēc darījumu līdzēju piederības biržai izšķir **iekšējos darījumus** (Innengeschäfte, внутренние сделки), kuŗus ligst savā starpā biržas dalībnieki, un **ārējos darījumus** (Außengeschäfte, внешние сделки), kuŗus ligst ar personām ārpus biržas vai arī kuŗu nolīgšanas vieta atrodas ārpus biržas. Pēc darījumu rakstura izšķir **labprātīgos darījumus** (freiwillige Geschäfte, добро-

вольные сделки), kuŗus darījumu dalībnieki ligst brīvprātīgi, bez kāda ārēja spaida, un **piespiedu jeb eksekūcijas darījumus** (Zwangs- oder Exekutionsgeschäfte, экзекуционные, принудительные сделки), kad piespiedu kārtā uz trešās personas konta notiek pirkšana vai pārdošana, lai segtu šās trešās personas laikā neveiktus pienākumus. Pēc darījumu seguma izšķir **segtos darījumus** (bedeckte Geschäfte, покрытые сделки), kur darījuma objekts faktiski eksistē un atrodas pārdevēja rīcībā, **blanko darījumus** (Blankogeschäfte, бланковые, непокрытые сделки), kuŗu objekts ir faktiski eksistējoša prece vai pakalpojums, bet kas pārdevējam pašreiz vēl nepieder un kuŗu viņš cer iegādāties un nodot tikai tad, kad būs iestājies darījuma termiņš, un **diferences darījumus** (Differenzgeschäfte, сделки на разность), kuŗu izpildījums nenotiek piegādājot darījumā paredzēto preci, bet gan vienīgi izmaksājot cenas starpību (diferenci) starp darījuma nolīgšanas un tā izpildīšanas dienu. Pēc darījuma vietas un laika izšķir **arbitrāžas darījumus** (Arbitragegeschäfte, арбитражные сделки), kuŗos izmanto cenu starpību dažādās vietās (biržās), un **spekulācijas darījumus** (Spekulationsgeschäfte, спекулятивные сделки), kuŗos izmanto cenu starpību dažādā laikā (tagadnē un nākotnē). Pēc darījuma mērķa izšķir «hausse» darījumus (→ à la hausse/darījumi), kuŗos spekulants cer nopelnīt, cenām ceļoties nākotnē, un tādēļ preces tagad pērk, lai vēlāk varētu dārgāk pārdot, un «baisse» darījumus (→ à la baisse/darījumi), kur

spekulants cer nopelnīt, cenām pazeminoties, kādēļ viņš tagad preces pārdod, lai vēlāk varētu lētāk iepirkt. Pēc laika secības izšķir šādus darījumus: 1) **atklāšanas darījumu** (Eröffnungsgeschäft, начальная сделка) — darījumu virknes pirmo darījumu, piem., «baisse» spekulācijā pirmais darījums ir pārdevums; 2) **prolongācijas darījumu** (Prolongationsgeschäft, пролонгационная сделка) — darījumu virknes darījumu, ar kuŗu turpina, pagarina vai atjauno kādu noligtu darījumu; 3) **likvidācijas vai reālizācijas darījumu** (Liquidations- oder Realisationsgeschäft, ликвидационная сделка) — darījumu virknes pēdējo darījumu. Dažādu veidu biržās izveidojušies īpatņēji darījumi (no tiem daļa nav tipiski b. d-mi). Preču biržā izšķir: 1) **«loco» darījumus** (Locogeschäfte, сделки «loco»), kur prece jāpiegādā nekavējoties un tai jau darījuma nolīgšanas dienā jāatrodas darījuma nolīgšanas vietā; 2) **nosūtīšanas darījumus** (Ablade-geschäfte, сделки по отправке), kur prece jānosūta uz citu vietu un kur sīkāk precizēts nosūtīšanas, bet ne saņemšanas laiks; 3) **saņemšanas jeb piegādes darījumus** (Lieferungsgeschäfte, сделки на поставку), kur prece jāatsūta no citas vietas un kur sīkāk precizēts saņemšanas, bet ne nosūtīšanas laiks; 4) **«kargo» darījumu** (Kargogeschäft, Kargo-kontrakt, сделка «kargo»), kas aptver veselu, nedalītu sūtījumu, un 5) **daļu jeb parcelu darījumus** (Parzellgeschäfte, Parzellkontrakte, долевые сделки или операции), kas aptver tikai kāda sūtījuma vienu daļu. Vērtspapīru biržās izšķir šādus darījumus: 1) **kases darījumus** (Kassageschäfte,

кассовые сделки), kas izpildāmi nekavējoties saskaņā ar vietējām biržas paražām, t. i., tai pašā dienā vai kādā no nākamajām dienām; 2) **laika darījumus** (Zeit-geschäfte) ar vēlāku piegādes laiku, piem., vērtspapīri nododami 3 mēnešu laikā, bet tos var nodot arī ātrāk, un 3) **termiņa darījumus** (Termingeschäfte, Fixgeschäfte, срочные сделки), kas izpildāmi nākotnē noteiktā termiņā, piem., vērtspapīri nododami 1944. 1. 7. Ja kādam no darījuma dalībniekiem ir tiesības pret noteiktu samaksu (prēmiju) grozīt darījuma noteikumu vai arī izraudzīties vienu no vairākām iespējām, tad runā par **prēmiju darījumiem** (Prämiengeschäfte, сделки с премией). Atkarā no tam, vai prēmiju maksā darījumu līgstot vai izpildot, izšķir **priekšprēmiju darījumus** (Vorprämiengeschäfte, сделки с предварительной премией) un **pēcprēmijas darījumus** (Rückprämiengeschäfte, сделки с обратной премией). **Atkāpšanās tiesības** (Rückzugsrecht, право на отступление) b. d-mos — ir prēmiju darījumos kontrahentam piešķirtās alternatīvās tiesības atkāpties no darījuma resp. to nepildīt pa daļai vai pilnā apmērā pret atkāpšanās prēmijas samaksu. **Atkāpšanās prēmija** (Rückzugsprämie, премия за отступление) b. d-mos — prēmija, ko maksā viens kontrahents otram par atkāpšanos no darījuma. Procentos izteikta atkāpšanās prēmija (parasti % no pirkuma summas) prēmiju darījumos saucas **ekārs** (Ecart, экарт). Tālāk izšķir **vienkāršos prēmiju darījumus** (einfache Prämiengeschäfte, простые сделки с премией), kur viens no

Biržas darījums

dalībniekiem pret prēmijas samaksu (ekāru) var no darījuma atkāpties, un **sarežģītos prēmiju darījumus** (komplizierte Prämienengeschäfte, сложные сделки с премией), kur prēmijas maksātājs var ne vien izvēlēties, vai viņš vispār darījumu izpildīs, bet arī, kā viņš to pildīs. Še pieder 1) **alternatīvie darījumi** (Börsengeschäfte mit Alternation, альтернативные биржевые сделки), kur prēmijas maksātājs no vairākām darījuma variācijām var izraudzīties sev labvēlīgāko, piem., izraudzīties sev vēlamu kvalitāti; 2) **atkārtošanas prēmijdarījumi, papildu darījumi** (Nachgeschäft, кратная сделка), kur ir tiesības pavairot piegādājamo preču vairumu; 3) **stellāžas darījumi** (Stellageschäfte, стеллаж), kur noteiktā termiņa dienā prēmijas maksātājs var izraudzīties, vai nu precī pirkot vai pārdot. Izcilu vietu b. d-mos ieņem reporta un deporta darījumi. **Deporta darījums** (Deportgeschäft, депорт) ir prolongācijas darījums, ko līgst bēsisists tais gadījumos, kad nav iestājusies viņa paredzētā kursa krišanās, bet tāda sagaidāma nākotnē. Šai nolūkā bēsisists līguma segšanai pērk vajadzīgos vērtspapirus par kādu noteiktu kursu un tai pašā laikā pārdod tos pašus vērtspapirus par zemāku kursu, bet ar vēlāku nodošanas termiņu. Tieši pretējs ir **reporta darījums** (Reportgeschäft, репорт), ko līgst ūsists un kuŗā viņš vērtspapirus pārdod, lai pēc tam atpirktu atpakaļ par augstāku kursu, bet ar vēlāku termiņu. Reporta un deporta darījumus kopā sauc par **prolongācijas vai pansijas darījumiem** (Prolongationsgeschäfte, Pensionsgeschäfte, Kostgeschäfte, пролонгационные или пансион-

ные операции). Praksē gandrīz ikviens b. d. reizē var piederēt pie vairākām darījumu grupām, piem., iekšējais darījums reizē var būt arī eksekūcijas, nosūtīšanas un «kargo» darījums. **Biržas apmeklētājs** (Börsenbesucher, посетитель биржи) ir persona, kam biržas noteikumi atļauj biržu apmeklēt. Personu, kam tiesības biržā līgt arī b. d-mus, sauc par **biržas dalībnieku** (Börsenmitglied, член биржевого общества). Biržas dalībnieku, kas šīs tiesības arī faktiski izmanto un līgst b. d-mu, sauc par **biržas darījuma kontrahentu** vai vienkārši par **biržas kontrahentu** (Börsenkontrahent, контрагент биржевой сделки). Atsevišķu uzņēmumu biržas apmeklēšanai un darījumu nolīgšanai deleģētās personas saucas par **biržas pārstāvjiem** (Börsenvertreter, представители биржи). **Biržas māklēris** (Börsenmakler, биржевой маклер) ir persona, kas biržā darbojas kā bezpartejisks starpnieks b. d-mu līgšanā, b. d-mu registrācijā un kursu kotācijā. B. d-mu kontrahentus, atkarā no viņu nolīgto darījumu rakstura, sauc: **arbitrāzēris** (Arbitrageur, арбитражист) — kas līgst arbitražas darījumus; **spekulants** (Spekulant, спекулянт, игрок) — kas līgst spekulācijas darījumus; **spekulants**, kas līgst «baisse» darījumus resp. spekulē uz cenas pazemināšanos, saucas **bēsisists** (Baïssist, Baïssier, игрок на понижение курса), bet kas līgst «hausse» darījumus resp. spekulē uz cenas celšanos, — par **ūsistu** (Haussist, Haussier, игрок на повышение курса). Persona deporta darījumos, kas pārdod bēsisistam prolongācijai nepieciešamos vērtspapirus, saucas **deportieris** (Deporteur, Hereinge-

ber, Hineingeber, депортер), bet persona, kas reporta darījumos pieņem resp. reportē vērtspapirus — par **reportieri** (Reporteur, Hereinnehmer, репортер). B. d-mus nolīgšot, abiem kontrahentiem jāparaksta un jāapmainās ar t. s. **slēguma notām** (Schlußnote, Schlußzettel, Schlußbrief, заключительная нота), kas ir rakstveida pierādījums nolīgta b. d-mam. To pagatavo, atkarā no katras biržas uzancēm, 2—5 eksemplāros — abiem kontrahentiem un starpniekiem. Slēguma notā min nolīgšanas vietu un datumu, biržas kontrahentu un mākleļu vārdus, preces apzīmējumu, kvantumu, kvalitāti un cilmes vietu, cenu un samaksas noteikumus, izpildīšanas vietu un laiku, varbūtējo **rokas naudu** (Börsenangeld, Angeld, задаток) un dod kontrahentu un mākleļu parakstus. Slēguma nota ir b. d-mu nolīgšanas dokuments, kurai pretī stāv b. d-mu izpildīšanas dokumenti, kas saucas — termiņa darījumos par **likvidācijas zīmi** (Liquidationsschein), laika darījumos par **nodošanas zīmi** (Aufgabeschein), bet preču b. d-mos par **uzteikuma zīmi** (Kündigungsschein, заявление). Pati zīme funkciju un satura ziņā lielā mērā līdzinās → varantam, jo piešķir zīmes uzrādītājam tiesības saņemt zīmē uzrādītās biržas preces. Pašu b. d-mu izpildīšanu noteiktā laika posmā līgtiem b. d-miem sauc par **likvidāciju** (Liquidation, ликвидация) termiņa darījumiem; **nodošanu** (Aufgabe, сдача) laika darījumiem; **uzteikumu** (Andienung, Kündigung, заявление, предупреждение) preču b. d-miem. **Nodrošināšanās darījumi** (Sicherungsgeschäft, Hedgegeschäft, сделка обес-

печения) ir b. d-mi, kuŗu mērķis ir pasargāt kāda jau pastāvoša biržas termiņa darījuma dalībnieku no varbūtējiem zaudējumiem, kursam svārstoties. Še pieder 1) **patapinājuma darījumi** (Leihgeschäft, Börsenleihgeschäft, ссудная сделка) un 2) **svapdarījumi** (Swargeschäft, сделка «Swap»). Svaps (Swap, switching) ir → atstarpe vienam un tam pašam objektam vienā biržā, bet dažādos termiņos. Svapdarījumos biržas termiņa darījuma segumu sagādā jau tūlīt ar kases darījumu. Patapinājuma darījumi atšķiras no svapdarījumiem ar to, ka segumu nesagādā ar pirkumu, bet gan ar patapinājumu. Ar to panāk, ka kursu svārstības risku nes patapināto vērtspapīru īpašnieks resp. patapinātājs pret sevišķu atlīdzību. vv

Per ultimo — biržas termiņa darījumu veids, kad darījuma izpildīšanas (likvidācijas) diena nolīgta mēneša beigās. Parasti tos sauc par **ultimo darījumiem** (Ultimogeschäft, сделки на срок ultimo). → Birža. Kotācija. Biržas tiesības. ka

Biržas godatiesa (Ehrengericht der Börse, Börsenehrengericht, биржевой суд чести) → Biržas tiesības. Biržas organizācija.

Biržas iekārta (Börsenordnung, биржевой распорядок) → Biržas tiesības.

Biržas komisārs (Staatskommissar der Börse, биржевой государственный комиссар) = Biržas valsts komisārs.

Biržas komisijas darījums (Kommissionsgeschäft im Börsenhandel, биржевой комиссионный договор) → Komisijas darījums.

Biržas komiteja (Börsenkomitee, биржевой комитет) → Biržas tiesības.

Biržas kontrahents, biržas darījuma kontrahents (Börsenkontrahent, контрагент биржевой сделки) → Biržas darījums.

Biržas kotācija (Börsenkotation, биржевая котировка) → Kotācija.

Biržas kurss (Börsenkurs, биржевой курс) — uz darījumu pamata → biržā veidojusies un noteikta biržas preču vai pakalpojumu → cena. Atkarā no → biržas darījumu objekta izšķir **preču kursu** (Kurs der Ware, курс товаров), ko parasti sauc par **biržas cenu** (Börsenpreis, биржевая цена), **vērtspapīru kursu** (Effektenkurs, Wertpapierkurs, курс ценных бумаг), **ārzemju naudas kursu** (Sortenkurs, курс иностранных денег), **devīžu kursu** (Devisenkurs, курс девиз) jeb → vekseļu kursu; vedammaksu kursu parasti sauc par **vedammaksas likmi** (Frachtsatz, ставка фрахта). Parasti b. k. biržā veidojas pieprasījumu un piedāvājumu sacensības attieksmē, izņemot pakalpojumu, piem., apdrošināšanas biržu, kur pakalpojuma cenu vienpusīgi nosaka pakalpojuma piedāvātājs. Tomēr arī tā ir sacensība starp dažādiem tā paša pakalpojuma piedāvātājiem vienā biržā vai starp līdzīgām citām biržām. **Kursa veidošanās** (Kursbildung, образование курса) norisē piedalās piekritīgo mantu vai pakalpojumu tirdzniecībā ieinteresētās aprindas, pie kam kursu veidošanās parasti norit biržas apmeklētāju acu priekšā, kuņiem pēc vēlēšanās iespējams piedalīties kursu veidošanās gaitā ar saviem pieprasījumiem vai piedāvājumiem. **Kursu noteikšanu** (Kursfeststellung, установление курса) parasti izdara biržas valde kopā ar **kursu mākļiem** (Kursmakler,

курсовые маклеры) vai sevišķas kotācijas komisijas, piem., Rīgas biržā; biržās, kur (piem., Berlīnē) pastāv **mākļņu kameras** (Maklerkammer, палата маклеров), oficiālās biržas cenas noteic mākļņi mākļņu kameras uzraudzībā. Noteikto kursu atzīmēšanu **kursu galdīņos** (Kurstafel, курсовая доска) vai **kursu bijētenos** (Kurszettel, курсовые бюллетени) sauc par **kursu kotāciju** (Kursnotierung, Kurskotierung, Kursnotiz, котировка или нотирование курсов). Izšķir divus kotācijas veidus: a) **tiešo kotāciju** (direkte Notierung, прямая котировка) jeb **cenās kotāciju** (Preisnotierung, Preisnotiz, котировка цены), kuņā uzrāda, kādu cenu vietējā valūtā maksā par noteiktu preču, vērtspapīru, ārzemju naudas vai devīžu daudzumu. Preču tirdzniecībā kotējamie daudzumi, kam nosaka biržas cenu, ir ļoti dažādi, atkarā no kotējamās preces piekritīgās valsts mēru vai svaru sistēmas un vietējām paražām, piem., 1 kg, 50 kg, 100 kg, 1 t, 1 lb, 1 cwt. u. t. t. Ārzemju naudu un devizes kotē vai nu par 1, vai par 100 ārzemju naudas vienībām. Rīgas biržā Anglijas mārciņas un ASV dolarus kotēja par 1 vienību, bet pārējo valšķu valūtu — par 100 vienībām. Vērtspapīrus kotē vai nu par 1 gabalu, vai par 100 nōminālvērtības vienībām, t. i., % no to nōminālvērtības. Tas ir gandrīz viscaur sastopamais kotācijas veids, un to lieto LV un arī Ljā; b) **netiešo kotāciju** (indirekte Notierung) jeb **daudzuma kotāciju** (Mengennotierung, Quantitätsnotierung, Warennotierung, котировка по количеству), kad kursu nosaka ārzemju naudā par vietējās naudas 1 vai 100 vienībām, vai arī

zināmā preču daudzumā par noteiktu vietējās naudas vienību skaitu. Noteikto kursu te sauc par **daudzuma kursu** (Mengenkurs, курс по количеству). Netiešā jeb daudzuma kotācija preču tirdzniecībā sastopama izņēmumu veidā, piem., Indijā — labības tirdzniecībā, Galicijā — olu un linu tirdzniecībā un Japānā — indigo tirdzniecībā. Šo kotācijas veidu lieto nedaudz vietās ārzemju naudas un devižu tirdzniecībā, piem., Anglijā, pa daļai arī Ņujorkā uz vietām ar franku valūtu, Meksikā un Buenos-Airesā uz Londonu, Parīzi un Berlīni. No Eiropas cietzemes biržām daudzuma kotācija bija Konstantinopolē un Lisabonā uz Londonu. Atkarā no kursu izteikšanas vai apzīmēšanas veida izšķir šādus kotāciju veidus, kas l. t. ir tiešās jeb cenas kotācijas paveidi: a) **procentu kotāciju** (Prozentnotierung, procentuale Notierung, Prozentnotiz, процентуальная котировка), ko piekropj vērtspapīru tirdzniecībā; kursu nosaka % no vērtspapīra nōminālvērtības jeb par 100 nōminālvērtības vienībām (aplēsums: nōminālvērtība $\times$ kurss : 100). Tas ir LV valdošais kotācijas veids kā obligāciju, tā akciju un citu daļības zīmju tirdzniecībā, izņemot apdrošināšanas s-bu akcijas, **bezaugļu vērtspapīrus** (unverzinsliche Losspapiere, беспроцентные ценные бумаги), ar būves s-bu akcijas, kurām nemaksā dividendes, un likvidējamu vai konkursā nonākušu s-bu akcijas, kur daļa no kapitāla jau atmaksāta. Ārzemēs un Ljā šo veidu lieto l. t. obligāciju kotācijā. Pēc šā kotācijas veida noteikto kursu sauc par **procentuālo kursu** (Prozentkurs, курс в

процентах). Literātūrā un praksē par procentu kursu dažkārt sauc arī par 100 preču vai naudas vienībām noteiktu kursu, kas nav pareizi; b) **gabala kotāciju** (Stücknotierung, Stücknotiz, поштучная котировка), kad kursu nosaka par kotējamo biržas preču 1 vienību jeb 1 gabalu (aplēsums: gabalu skaits $\times$ kurss). Šo kotācijas veidu lieto l. t. vērtspapīru tirdzniecībā ārzemēs, it sevišķi akciju un daļības zīmju kotācijā. Ljā pēc šā veida bija paredzēta akciju kotācija. LV pēc šā veida kotē kalnrūpniecības s-bu kuksus (Kux) un tos vērtspapīrus, ko nekotē pēc procentu kotācijas principiem. Par 1 gabalu noteikto kursu sauc par **gabala kursu** (Stückkurs, поштучный курс); c) **āžio kotāciju** (Agionotierung, Prämiumnotierung, котировка с ажио) un **disāžio kotāciju** (Disagionotierung, Discountnotierung, котировка с дизажио), kad, izejot no pastāvīgas valūtu vērtību attieksmes, kotē tikai $\rightarrow$ āžio jeb virsmaksu un $\rightarrow$ disāžio jeb atvilkumu, par cik tas pārsniedz vai ir zem pieņemtās vērtību attieksmes, piem., 100 Kubas pezo = 400 RM = = 100 ASV dolariem. Ja Kuba uz Berlīni kotē +2%, tad tas nozīmē, ka par 400 RM maksā 102 Kubas pezo. Šo kotācijas veidu lieto devižu tirdzniecībā satiksmē ar Spāniju, Meksiku, Peru, San-Salvadoru, Ekvadoru un Kanadu. Tā kā kursu izsaka % virs vai zem pieņemtās pastāvīgās valūtu attieksmes, tad literātūrā arī šo kotācijas veidu sauc par **procentu kotāciju** (Prozentnotierung, процентуальная котировка), kas nav pareizi; d) **augļu kotāciju** (Rentennotierung, котировка по процентам), kas ir Francijā un Itālijā parastā

valsts vērtspapīru kotēšana % no vērtspapīru augļu likmes. Piem., Parīzē par 3% vērtspapīru, par kuŗu maksā 3 fr augļu gadā, cenu nosaka % atkarā no tam, par cik šādu ienesu var pirkt vai pārdot. Biržas darījumos, kur kursi veidojas pieprasījumu un piedāvājumu sacensībā, parasti nosaka 2 kursus: a) **pircēju kursu** (Geldkurs, saisin.: G, курс покупателей), t. i., cenu, ko par zināmu ārzemju naudu, devizēm, vērtspapīriem vai precēm piedāvā pircējs; tas ir zemākais no biržas biļetenos atzīmētiem kursiem. Par šo kursu bankas pērk ārzemju naudu vai devīzes no publikas, bet pārdod publikai par pārdevēja kursu, kas parasti ir par 0,5% augstāks par pircēja kursu; b) **pārdevēja kursu** (Briefkurs = B; Dienvidvācijā: Papier = P; Austrijā: Ware = W, курс продавцов), t. i., cenu, ko pārdevējs prasa par biržas darījuma objekta zināmu daudzumu. Par šo kursu bankas pārdod publikai ārzemju naudu vai devīzes; tas ir augstākais no biržas kotācijās atzīmētiem kursiem. Atzīmējams, ka devīžu bankas savā starpā nolešas par **vidējo kursu** (Mittelkurs, средний курс). Kursu svārstību minimālās atstarpes, t. i., minimālo naudas summu, par kādu vienas kotācijas kurss pieaug vai samazinās salīdzinājumā ar iespējamo nākamo kotāciju, sauc par **punktiem** (Punkt, Point, точка); to lielums dažādās biržās, dažādos biržas darījumos vai dažāda lieluma darījumos var būt dažāds. Piem., Cīriches biržā akcijas ar kursa vērtību zem 100 Šv. fr. kotē veselos frankos, pusfrankos vai ceturtdaļfrankos, bet akcijas ar kursa vērtību virs 100 Šv. fr. kotē veselos frankos vai pusfrankos;

obligācijas kotē ar 5 santimu (rapu) atstarpēm ik par 100 frankiem. Vērtspapīru kursus var noteikt kopā ar augļiem vai dividendēm, vai bez tām. LV, Ljā, Ņujorkā un Amsterdamā **augļu vērtspapīrus** (festverzinsliche Wertpapiere, процентные ценные бумаги), par kuŗiem maksā iepriekš noteiktu likmju augļus, kotē bez augļiem, bet → dividendžu papīrus kotē, ieskaitot kursā arī dividendes. Londonā, Parīzē un Vīnē vērtspapīrus kotē ar augļiem, t. i., kursu noteikšanā ņem vērā arī augļus. Tādēļ vērtspapīriem ar svārstīgu ienesu, kursu nosakot, pieņem parastu augļu likmi, piem., 4 vai 5%. Atkarā no biržas darījumu veidiem izšķir **kases kursus** (Kassakurs, кассовый курс) kases darījumos un **ultimo kursus** (Ultimokurs, ликвидационный курс) termiņa darījumos. Vispilnīgāk kursa kotācija izveidota vērtspapīru tirdzniecībā. Svarīgākie LV biržās kotētie kursi ir: a) **cietie kursi** (feste Kurse, твердые курсы), par kuŗiem vienojas pircējs ar pārdevēju, darījumu līgstot, un kas spēkā tikai šim darījumam. Vienā dienā vienam un tam pašam vērtspapīram vai precei var būt vairāki dažādi kursi, t. i., kurss var mainīties ar katru nākamo darījumu. Šos kursus tekoši reģistrē darījumu slēgšanas kārtībā, kādēļ tos sauc par **tekošiem kursiem** (laufender Kurs, fortlaufender Kurs, текущий курс), un tādēļ /ka tie arvien mainās vai svārstās, — par **variabliem kursiem** (variabler Kurs, wechselnder Kurs, переменный курс) jeb **svārstību kursiem** (Schwankungskurs, колеблющийся курс). Šos kursus, pretstatā aplēstiem kursiem, sauc arī par **nolīg-**

Biržas kurss

tiem kursiem (abgemachter Kurs, условленный курс). Variablo jeb svārstības kursu vienā dienā var būt daudz, tādēļ praksē no visiem **atsevišķiem kursiem** (Einzelkurs, частный курс) publicē izlases kārtā tikai raksturīgākos kursus, kā: **sākuma kursu** (Anfangskurs, начальный или первый курс) jeb pirmā darījuma kursu, **slēguma kursu** jeb **beigu kursu** (Endkurs, Schlußkurs, Abschlußkurs, заключительный или последний курс) un t. s. **robežkursu** (Grenzkurs, предельный курс) jeb **augstāko kursu** (Höchstkurs, вызший курс), kāds sasniegts, un **zemāko kursu** (Niedrigstkurs, нисший курс), par kādu piekritīgajā dienā slēgti darījumi: piem., no šādas kursu rindas, par kādiem slēgti darījumi: 118,0; 117,7; 118,5; 117,7; 117,5; 119,0; 120,1; 122,0; 121,2 kotēti tiek tikai šādi kursi: 118,0; 117,5; 122,0; 121,2. Pēc tiem pašiem principiem kotē arī termindarījumu kursus; b) **aplēstie kursi** (errechneter Kurs, вычитанный курс), kurus aplēš kursu mākleři uz tiem nodoto pirkumu un pārdevumu uzdevumu pamata pēc principa, lai par noteikto kursu būtu iespējama lielākās uzdevumu daļas izpildīšana, t. i., sasniegts lielākais apgrozījums. Par aplēsto kursu parasti izpildāmi visi biržas mākleirim nodotie pirkumu vai pārdevumu uzdevumi, kādēļ to sauc par **vienatīgo kursu** (Einheitskurs, единый курс). Vienatīgais kurss jānosaka ar tādu apsvērumu, lai par to būtu izpildāmi: visi par **izdevīgāko kursu** (Bestenskurs, bestens, наиболее выгодный курс) dotie pirkumu un pārdevumu **izdevīgākie uzdevumi** (Bestensaufträge, поручения по наиболее выгодному курсу), visi pirkuma

uzdevumi, kas limitēti augstāk nekā vienatīgais kurss, visi pārdevumu uzdevumi, kas limitēti zemāk nekā vienatīgais kurss, un vismaz daļa uzdevumu, kas limitēti par vienatīgo kursu. Piem., saņemti (RM 1000,— nōminālvērtībā):

a) pirkumu uzdevumi:

20 par izdevīgāko kursu
20 à — 120,—
30 à — 121,—
80 à — 122,—
10 à — 123,—

160

b) pārdevumu uzdevumi:

10 par izdevīgāko kursu
40 à — 121,—
30 à — 122,—
30 à — 123,—
20 à — 124,—

130

Par katru no minētajiem kursiem var izpildīt šādus uzdevumus (à RM 1000,— nōminālvērtībā):

Kurs	Pirkumu uzdevumi	Pārdevumu uzdevumi	Apgro- zījums
120,—	40	10	10
121,—	70	50	50
122,—	150	80	80
123,—	160	110	110
124,—	20	130	20

Par vienatīgo kursu noteiks kursu 123,—, jo par to iespējams izpildīt lielāko uzdevumu skaitu jeb sasniegt lielāko apgrozījumu. Ja pieprasījums ar piedāvājumu nesedzas, piem., kursam esot à 90,—, saņemts 50 pirkumu uzdevumu par izdevīgāko kursu un 200 pārdevumu uzdevumu, tad lieto t. s. **repartēšanas** jeb **racionēšanas paņēmieni** (Verfahren der Repartierung bzw. Rationierung, метода рационаировки), izpildot šai gadījumā pēc pirkumu un pārdevumu uzdevumu attiecsmes vienu no katriem četriem

pārdevumu uzdevumiem. Arī **vidējie kursi** (Mittelkurs, средний курс) ir aplēstie kursi. Biržās kotētos kursus sauc par **primāriem kursiem** (primärer Kurs, первичный курс); pretstatā tiem par **aplēstiem kursiem** (errechneter Kurs, высчитанный курс) sauc tos kursus, kur tiešu kotāciju trūkuma dēļ, piem., Šanhaja uz Rīgu, kursu apleš ar kāda primāra, piem., Berlīnes kursa palīdzību. Literatūrā piemin t. s. **izvairīšanās kursu** (Ausweichkurs, Scheinkurs, курс уклонения), par kādu bankas savus vai kontrolētos vērtspapirus, ar kuriem biržā darījumi nav notikuši, ievieto kursu biļetenos par piedāvāto pircēja vai pārdevēja kursu. Ja vērtspapirus par šo kursu piedāvā pirkts vai pārdots, tad banka izvairās no darījumu slēgšanas tik ilgi, līdz sasniegts vēlamais kursa stāvoklis. Pie šā paņēmiena bankas ķeņas, lai ieinteresētu publiku par zināmiem vērtspapīriem. Principā jāizšķir **noligtie kursi** (abgemachter Kurs, условленный курс) jeb **maksātie kursi** (bezahlder Kurs, уплачиваемый курс) un **pieprasītie kursi** jeb **cenas** (Nachfragepreis) vai **piedāvātie kursi** jeb **cenas** (Angebotspreise, предложенный курс или цена), kas kā atklāti piedāvājumi vai pieprasījumi palikuši neizpildīti. Dažās biržās, it sevišķi ūtrupju darījumos, tādēļ atsevišķi kotē **maksātos kursus** (bezahlder Kurs, bezahlt, уплачиваемый курс), kamēr nereālizētos piedāvājumus vai pieprasījumus kotē kā **pircēja kursu** (Geldkurs, курс покупателя) vai **pārdevēja kursu** (Briefkurs, курс продавца). Literatūrā runā par **oficiāliem kursiem** (offizieller Kurs, amtlicher Kurs, официальный курс), kas ir apskatītie oficiālā

kārtā konstatētie kursi, un **neoficiāliem kursiem** (nichtamtlicher Kurs, неофициальный курс), kas bijuši pamatā biržā oficiāli neregistrētiem vai ārpus biržas slēgtiem darījumiem. B. k-sus publicē sevišķos sarakstos vai **kursu biļetenos** (Kurszettel, Kursblatt, курсовые бюллетени); tie var būt **oficiāli kursu biļeteni** (amtlicher Kurszettel, официальные курсовые бюллетени), ja tos publicē piekritīgās biržas vai sevišķi pilnvarotas s-bas, piem., Ņujorkā, vai **privāti kursu biļeteni** (privater Kurszettel, частные курсовые бюллетени), kas ir vai nu oficiālo biļetenu izvilkumi, vai arī uz pašu novērojumu pamata publicēti cenu saraksti par oficiāli nekotētām biržas precēm vai pakalpojumiem. LV kursu, it sevišķi vērtspapīru kursu biļetenos blakus kotētiem kursiem lieto šādus apzīmējumus biržas tendences raksturošanai: 1) **B** (= Brief, Briefkurs; Dienvidvācijā: **P** = Papier; Austrijā: **W** = Ware), kas nozīmē, ka par kotēto kursu pārsvarā piedāvājumi; slēgumu nav nekādu vai tie ir niecīgi; 2) **G** (= Geld, Geldkurs): pārsvarā pieprasījumi; nekādu slēgumu vai niecīgi slēgumi; 3) **bz** vai **b.** (= bezahlt): slēgti darījumi; piedāvājumi un pieprasījumi līdzsvarojušies vai gandrīz līdzsvarojušies; 4) **b. B** (= bezahlt und Brief): slēgti darījumi; par kotēto kursu limitētie pārdevumu uzdevumi nav pilnīgi izpildīti; 5) **b. G** (= bezahlt und Geld): slēgti darījumi; par kotēto kursu limitētie pirkumu uzdevumi nav pilnīgi izpildīti; 6) **etw. b. B** vai **et. b. B** (= etwas bezahlt und Brief): daži slēgumi; par kotēto kursu limitēto pārdevumu uzdevumu lielākā daļa palikusi neizpildīta; 7) **etw. b. G** vai

et. b. G (= etwas bezahlt und Geld): daži slēgumi; par kotēto kursu limitēto pirkumu uzdevumu lielākā daļa palikusi neizpildīta; 8) **svitra, svitrots** (— vai —) (Strich, gestrichen, черта, зачеркнуто) jeb **kotējuma svitrojums** (Streichung der Notiz, зачеркивание котировки) biržas bijetenā nozīmē, ka ar piekritīgo vērtspapīru šai dienā darījumi nav slēgti; svitrošanas iemesli var būt arī citi, piem., apķilāšana, izņemšana no apgrozības, izslēgšana no kotācijas; 9) **X** (= Re-partierung): sakarā ar pirkumu uzdevumu pārsniegumu pār pārdevumu uzdevumiem vai otrādi notikusi repartēšana; 10) **B X**: piedāvājumi par izdevīgāko kursu pārsnieguši kopieprasījumu; 11) **G X**: piedāvājumi par izdevīgāko kursu pārsnieguši kopie-dāvājumu; 12) **plūs zīme** (+ + +) (Pluszeichen, drei Kreuze, знак плюс): sevišķi liels pieprasījums pēc piekritīgā vērtspapīra bez atbilstoša piedāvājuma, kādēļ jātur par iespējamu stipra kursa celšanās; ar plūs zīmi apzīmē kāpjošu tendenci; 13) **minus zīme** (— — —) (Minuszeichen, drei Striche, знак минус): piekritīgā vērtspapīra sevišķi liels piedāvājums bez atbilstoša pieprasījuma, kādēļ jātur par iespējamu stipra kursa krišanu; ar minus zīmi apzīmē slidošu tendenci. Biržas kursam saimnieciskajā dzīvē svarīga nozīme, jo tas noder par pamatu mantu un parādu vērtēšanai, sastādot bilanci, sastādot → kalkulācijas, kā arī darījumu līgšanai un izpildīšanai. → Biržas darījums. Cena. Kuponu kurss. Ārzemju naudas kurss. Vekseļu kurss. Vērtība. Vērtēšana. kb

Biržas laiks (Börsenzeit, биржевое время, биржевые часы) → Birža.

Biržas mākleris (Börsenmakler, биржевой маклер) → Biržas darījums.

Biržas nodoklis (Börsensteuer, биржевой налог) — nodoklis, ko ņem no biržā noslēgtiem darījumiem (vērtspapīru, preču u. c. pārdevumiem). kp

Ar LV pastāvošo **biržas apgrozījumu nodokli** (Börsenumsatzsteuer, налог на биржевые обороты) apliek vērtspapīru darījumus, kas slēgti iekšzemē vai arī ārzemēs, ja vismaz viens no kontrahentiem ir iekšzemnieks. Atbrīvoti vērtspapīru pirmiegūšanas darījumi, publisko vērtspapīru pieņemšana nodokļu samaksai. Nodokli apleš no noligtās cenas, un tarifi svārstās atkarā no tam, vai darījums slēgts starp tirgotājiem, vai netirgotājiem. bt

Biržas nosacījumi (Börsenbedingungen, биржевые постановления, биржевые правила) → Birža.

Biržas noskaņojums (Börsenstimmung, биржевое настроение) → Biržas tendence.

Biržas organi (Organe der Börse, органы биржи) → Biržas organizācija.

Biržas organizācija (Organisation der Börse, организация биржи) — principi, pēc kādiem dibina biržas. Pastāv 2 principi: a) **brīvprātīga biržas organizācija** (Börsenfreiheit, биржевая автономия) un b) **koncesiju kārtība**. Brīvprātīgi biržas organizējas ASV un Anglijā, kur tās ir neatkarīgas privātas apvienības, kas pašas izstrādā savus statūtus un darbības nosacījumus, izraugoties sev piemērotāko uzbūvi. Koncesiju kārtība pastāv LV un pārējās Eiropas valstīs. Biržu darbību LV regulē → likums par biržām. Valsts

saimniecības ministrs ir augstākā instance biržu lietās. Viņam ir tiesības ierīkot un slēgt biržas un kārtot visas biržu lietas. Biržu tiešo uzraudzību valsts saimniecības ministrs parasti uzdod tirdzniecības un rūpniecības kamerām, bet kā valdības pārstāvi ieceļ katrā biržā **biržas valsts komisāru** (Staatskommissar an der Börse, государственный комиссар). Pēdējais uztur sakaru starp biržu un valsts saimniecības ministru, kā arī piedalās **biržas godatiesā** (Börsenrengericht, биржевой суд чести). Atsevišķas b. o.-ju noteik katrai biržai ipata **biržas satversme** (Börsenverfassung, биржевой устав), ko izstrādā attiecīgā rūpniecības un tirdzniecības kamera un apstiprina valsts saimniecības ministrs. Biržas satversmē ietilpst nosacījumi 1) par biržas darbību (→ Biržas darījums. Kotācija) un biržas orgāniem, 2) par biržas darbības nozarēm, 3) par biržas pieejamību un 4) par cenu un kursu kotāciju. **Biržas orgāni** (Organe der Börse, органы биржи) ir šādi: 1) **biržas priekšsēdis** (Börsenpräsident, председатель биржи). To ieceļ attiecīgā rūpniecības un tirdzniecības kamera un apstiprina amatā valsts saimniecības ministrs. Biržas priekšsēdis rīkošanas autoritāri visās biržas darīšanās un viens pats arī nes atbildību par biržas darbību. Biržas priekšsēdim ieceļ arī vietnieku. Svarīgākos jautājumus (piem., par pielaišanu biržas sanāksmēs, par disciplinārlietām u. tml.) biržas priekšsēdis aspriež ar biržas valdi vai īpašām komisijām no valdes locekļu vidus; 2) **biržas valde** (Börsenvorstand, биржевое правление), kas ir padomdevēja orgāns, kuŗa locekļus ieceļ (un atceļ) rūpniecības

un tirdzniecības kamera no biržas dalībnieku vidus; 3) **biržas godatiesa** (Börsenrengericht, биржевой суд чести), kas sastādās no rūpniecības un tirdzniecības kameras valdes locekļiem, kuŗus deleģējusi rūpniecības un tirdzniecības kamera. Godatiesā sauc pie atbildības personas, kas → biržas darījumos pielaidušas ar godu vai tirgotāja uzticību nesašķanošu rīcību. Godatiesā var sodīt ar izslēgšanu no biržas vai ar naudas sodu; 4) **biržas trijviru komisija** (Dreimänner-Kommission an der Börse, комиссия трех), kas sastādās no biržas valdes locekļu vidus. To ieceļ parasti biržas priekšsēdis. Šās komisijas uzdevums — izšķirt strīdus par biržas noteikumu un paražu iztulkošanu. Komisijas lēmumi nav pārsūdzami. To neizpildīšana var būt iemesls izslēgšanai no biržas. Pārējos strīdus, kas cēlušies biržas darījumos, var izšķirt vai nu parastā tiesā, vai arī 5) **biržas šķirējtiesā** (Börsenschiedsgericht, биржевой третейский суд), ko sastāda pašu strīdošos pušu pieaicināti šķirējtiesneši no biržas dalībnieku vidus vai arī biržas valdes ieceltas personas; 6) **pielaidu komisija** (Zulassungsstelle, приемная комиссия). To ieceļ rūpniecības un tirdzniecības kamera, pie kam vismaz pusei no tās locekļiem jābūt personām, kas nenodarbojas arodveidā ar vērtspapīru tirdzniecību biržā. Pielaidu komisijas uzdevums ir pārbaudīt, vai piedāvātie vērtspapīri pielaižami biržā (Börsenzulassung von Wertpapieren, допущение котации на бирже) vai ne. Biržā nepelaistie vērtspapīri nevar tikt kotēti biržā. Pielaidu komisijas mērķis — pasargāt publiku no mazvērtīgu vērtspapīru iegādāšanās, kā arī virzīt

kapitālu tirgū emisiju tautas saimniecībai vēlamā gultnē. **Personu pielaišana biržā** (Börsenzulassung von Personen, доступ в биржевое собрание, биржевая правоспособность) var būt aprobežota ar biržas biedru skaitu (ASV) vai arī neierobežota (Börsenfreiheit). LV principā katrs tirgotājs vai viņa palīgi var apmeklēt biržu. Biržu satversme paredz, ka personas biržā pielaiž biržas priekšsēdis pēc ieinteresētās personas lūguma, kad iemaksāta iestāšanās nauda, iesniegta drošība un nokārtotas citas formālītātes. Bankrotējušas, tiesībās ierobežotas, no biržas ar godatības lēmumu izslēgtas u. tml. personas nevar tikt uzņemtas biržā. **Biržas reģistrs** (Börsenregister, биржевой реестр) — īpaša protokolu grāmata, kuņā atzīmē darījumus noligtos kursus. → Birža. Biržas tiesības. ka

Biržas pānika (Börsenkrach, Börsenpanik, биржевая паника) → Konjunktūra. Biržas tendence.

Biržas paraugs (Börsenmuster, Börsenprobe, биржевой образец) → Birža.

Biržas pārstāvis (Börsenvertreter, представитель биржи) → Biržas darījums.

Biržas pārvalde (Börsenverwaltung, биржевое управление) → Biržas tiesības.

Biržas prece (Börsenware, börsengängige Ware, Börsengut, биржевой товар) → Birža.

Biržas priekšsēdis (Börsenpräsident, председатель биржи) → Biržas organizācija.

Biržas reģistrs (Börsenregister, биржевой реестр) → Biržas organizācija.

Biržas satversme (Börsenverfassung, биржевой устав) → Biržas organizācija.

Biržas slēgums (Börsenschluß,

Börsenabschluß, Schluß, единый образный минимум сделки) → Birža.

Biržas spēja (Börsenfähigkeit, Börsengängigkeit, биржевая способность) → Birža.

Biržas standarts (Börsenstandard, биржевой стандарт) → Birža.

Biržas šķīrējtiesa (Börsenschiedsgericht, биржевой третейский суд) → Biržas tiesības. Biržas organizācija.

Biržas telpas (Börsenraum, биржевое помещение) → Birža.

Biržas tendence (Börsentendenz, тенденция биржи) jeb **biržas noskaņojums** (Börsenstimmung, биржевое настроение) — izturēšanās vai virziens darījumu līgšanā. Noskaņojums labs, ja lieli apgrozījumi un kursi kāpj; to raksturo atbilstošas atzīmes biržas biļetenos, piem.: dzīvi, kustīgi, stabili, uzlabojas, tendence stingra, u. tml. Noskaņojums atturīgs («atturīgi»), ja samērā maz darījumu un kursu svārstības mazas, ko apzīmē: mierīgi, klusi, atturīgi. Nelabs noskaņojums, ja apgrozījumi niecīgi vai to nemaz nav un kursi krīt, ko raksturo atzīmes, piem.: svārstīgi, nedzīvi, slidoši, u. tml. B. t-cī raksturo arī darījumus raksturojošās atzīmes, kurus kotējot (→ Biržas kurss). Saimniecisku vai politisku notikumu radīto straujo kursu krišanu, kad uzticību zaudējušie cenšas par katru cenu pārdot tiem piederošos vērtspapirus, preces u. c., sauc par **biržas pāniku** (Panik an der Börse, Börsenkrach, биржевая паника). → Konjunktūra. kb

Biržas tiesības (Börsenrecht, биржевое право) — parasti → tirdzniecības tiesībām piešķirtāms normu kopums, kas aptver tiklab publiski tiesiskās normas

par **biržas iekārtu** (Börsenordnung, биржевой распорядок), **pārvaldi** (Börsenverwaltung, биржевое управление) un **biržas uzraudzības iestādēm** (Börsenaufsichtsbehörden, ведомство биржевого надзора), kā arī privāttiesiskās normas par **biržas darījumiem** (Börsengeschäfte, биржевые сделки). Publiski tiesiskās normās ietilpst noteikumi 1) par atsevišķas biržas organizāciju, uzraudzību un tiesisko stāvokli, kā, piem., noteikumi par **biržas valsts komisāriem** (Staatskommissar der Börsen, государственный комиссар) kā valdības uzraudzības organu, noteikumi par **biržas valdi** (Börsenvorstand, биржевое правление) jeb **biržas komiteju** (Börsenkomitee, биржевой комитет), **biržas godatiesu** (Ehrengericht der Börse, биржевой суд чести) un **biržas šķirējtiesu** (Börsenschiedsgericht, биржевой третейский суд), 2) par **biržas cenas** (Börsenpreis, биржевая цена) noteikšanas kārtību, 3) par personisko un lietisko **pielaišanu** (Zulassung, допущение на биржу) **biržas tirdzniecībā** (Börsenhandel, биржевая торговля) un par **biržas apmeklēšanu** (Börsenbesuch, посещение биржи), 4) par **biržas darbiniekiem** (Börsenfunktionäre, биржевые деятели). Sevišķa b. t.-bu privāttiesiska nozare ir **starptautiskās privātās biržas tiesības** (internationales Börsenprivatrecht, частное международное биржевое право). → Birža. Biržas darījums. Biržas organizācija. jg

Biržas tips (Börsentyp, биржевой стандарт) → Birža.

Biržas tirdzniecība (Börsenhandel, биржевая торговля) → Biržas tiesības.

Biržas trijviru komisija (Dreimänner-Kommission an der Bör-

se, биржевая комиссия трех) → Biržas organizācija.

Biržas uzances (Börsenusanzen, биржевые обычаи или узанци) → Birža.

Biržas uzdevums (Börsenauftrag, биржевое поручение) — biržas māklerim iesniegts vērtspapīru, preču u. t. t. **pirkuma uzdevums** (Kaufauftrag, поручение на покупку) vai **pārdevuma uzdevums** (Verkaufsauftrag, поручение на продажу). Šie uzdevumi var būt **limitēti uzdevumi** (limitierter Auftrag, лимитированное поручение), ja pirkuma vai pārdevuma kurss cieti noteikts, norobežots, vai **izdevīgākie uzdevumi** (Bestensauftrag, поручение по наиболее выгодному курсу), ja paredzēta to izpildīšana par pircējam vai pārdevējam izdevīgāko kursu. Izdevīgākais kurss pircējam ir zemākais kurss, bet pārdevējam — augstākais kurss. Ja nekotē pircēja un pārdevēja kurss, kā, piem., ir **vienatīgā kursa** (Einheitskurs, единый курс) kotācijā, tad uzdevumu izpildījums notiek par kotēto vienatīgo kursu. Uzdevums var iesniegt līdz **kursu noteikšanas** (Kursfestsetzung, Kursmachen, установление курса) brīdim. Parasti mākleris tekoši informē par saņemtajiem uzdevumiem un paredzamo kursu. Tādēļ interesenti, kas grib novērst straujas kursu svārstības, vēl pēdējā brīdī var iesniegt kursu uzturēšanai vēlamā augstumā atbilstošus uzdevumus; praksē to sauc par **kursu regulēšanu** (Kursregulierung, регулирование курса). → Biržas darījums. Biržas kurss. kb

Biržas uzraudzības iestādes (Börsenaufsichtsbehörden, ведомство биржевого надзора) → Biržas tiesības.

Biržas valde (Börsenvorstand,

биржевое правление) → Biržas tiesības. Biržas organizācija.

Biržas valsts komisārs (Staatskommissar an der Börse, биржевой государственный комиссар) → Biržas organizācija. Biržas tiesības.

Biržveida iestādījumi (börsenähnliche Veranstaltungen) → Birža.

Bisenieks, šāvējs, strēlnieks (Schütze, стрелок) — zemnieks, kas gruntkungam atkalpoja savu zemi ar mednieka gaitām. ba

Biskapa bans (bischöflicher Bann, епископский бан) → Bans.

Biskapija (Bistum, Stift, епископия, епископство) → Bīskaps.

Biskapijas fogts (Stiftsvogt, церковный фогт) → Fogts.

Bīskaps (Bischof, епископ) — kristīgo baznīcās formāli apstiprināts garīgs un pa daļai administratīvs vadonis baznīcas novadā (diecēzē) jeb **bīskapijā** (Bistum, Stift, Bischofssprengel, епископство), kur ietilpst lielāks skaits atsevišķu draudžu. Vislielākās ir b-pu pilnvaras katoļu baznīcā, kur viņus uzskata par apustuļu pēctečiem un kur viņu pārvaldes varu izsaka b-pa jurisdikcijas (iurisdictionis episcopalis) jēdziemā. Baznīcas pārvaldē viņus atbalsta un ierobežo slēgtas garīdznieku kollēģijas pie katedrāles — **domkapitulī** (Domkapitel, кафедральный капитул, капитул каноников). Vairāku b-pu diecēzes te apvienotas baznīcas provincē jeb mētropolijā, kas pakļauta **archibīskapa** (Erzbischof, архиепископ) jurisdikcijai (bez tam archibīskaps tieši pārvalda ar b-pa tiesībām savu archidiecēzi). Turpretim daudzās evaņģēliskās zemēs archibīskaps ir tikai primus inter pares citu b-pu vidū. Evaņģēliskajā baznīcā

ne vienmēr sastopama episkopālā (b-pu) satversme; b-pus nereti te aizstāj ģenerālsuperintendenti. Viduslaikos b-pi un archibīskapi ļoti bieži bija arī zemes kungi — garīgie jeb baznīcas → firsti. ba

Bišu nodoklis (Bienensteuer, пчелиный налог) — nodoklis, ko ņem no katras bišu saimes noteiktas naudas summas apmērā. Šis nodoklis tagad reti sastopams; parasti tas ir pašvaldības nodoklis. kp

Bītnieks (Bönhase, Pfusch, Störer, нецеховой ремесленник, плохой мастеровой) — amatnieks, kas, amata spaidiem pastāvot, nepieder pie → amata; tāpēc viņu uzskata par nemākuli, traucētāju un vajā, atņemot darba rīkus un materiālus u. tml. ba

B. I. Z. (Bank für internationalen Zahlungsausgleich) — vācu saīsinājums starptautiskai izlēmumu bankai Bāzelē. Angļu saīsinājums — BIS (Bank of International Settlements).

Bižuterija (Bijouterie, торгөвля предметами украшения) — tirdzniecība ar rotaslietām.

Blackfar → Cārterligums.

Blakizmaksas (Nebenkosten, побочные издержки, расходы) → Izmaksas.

Blaku amats (Nebenamt, побочная должность) — amats, ko publiskas iestādes darbinieks ieņem blakus saviem **pamata amatam** (Hauptamt, основная должность). No vienas puses, darbiniekam ir pienākums izpildīt b. a-tu vai atsevišķus uzdevumus ar priekšniecības rīkojumu. No otras puses, b. a-ti vispārīgi skaitās aizliegti, jo darbiniekam viss darbaspēks jāziedo pamata amatam. Ar augstākā priekšnieka atļauju pielaižami izņēmumi. Atļauju izpildīt b. a-tu

vai papildu pienākumus pret atbildību dod uz noteiktu laiku (parasti 1 g.), un to var atsaukt katrā laikā. Atļauja nav vajadzīga personisko īpašumu pārvaldīšanai, kā arī nodarbībai ar zinātnei, mākslu vai rakstniecību.

Blaku darbība (Nebentätigkeit, побочная деятельность) → Darbība.

Blaku darbokla (Nebenbetrieb) → Darbokla.

Blaku izmantošana (Nebennutzung, побочное пользование) — mežsaimniecībā: visi citi mežu izmantošanas veidi, izņemot galveno izmantošanu, kas dod ienākumus, piem.: sveķu, miecēkļu, sēņu, ogu, lopbarības u. c. iegūšana.

Blaku laiks (Nebenzeit, дополнительное время) → Laika studijas.

Blaku lauks (Wechselschlag, Wechselacker, выключное поле) — lauksaimniecībā zemes daļa, kas uz laiku izslēgta no saimniecībā pastāvošā augu maiņā noteiktās kārtas un aizņemta ar ilggadīgiem laukaugiem (lucernu) vai citām īpašām kultūrām.

Blaku lieta (Nebensache, побочная вещь) → Lieta.

Blaku līgums (Nebenvertrag, побочный договор) → Līgums.

Blaku nodarbošanās (Nebenbeschäftigung, побочное занятие) → Nodarbošanās.

Blaku patents (Zusatzpatent, дополнительный патент) → Patentu tiesības.

Blaku ražojumi (Nebenprodukte, Nebenerzeugnisse, побочные продукты, изделия) → Ražojumi.

Blaku sūdzība (Beschwerde, частная жалоба) → Pārsūdzība.

Blaku tiesība (Nebenrecht, побочное право) → Tiesība.

Blanko (Blanko, бланко) — balts, neaizpildīts, tukšs.

Blanko akcepts (Blankoakzept, blankový акцепт) → Vekselis.

Blanko cesija (Blankoession, бланко-цессия) → Cesija.

Blanko čeks (Blankoscheck, blankový чек) → Čeks.

Blanko darījumi (Blankogeschäfte, бланковые, непокрытые сделки) → Biržas darījums.

Blanko indosaments (Blankoindossament, бланковая передаточная надпись, бланко индоссамент) → Indosaments.

Blanko kredīts (Blankokredit, blankový кредит) → Kredīts.

Blanko pārdevumi (Leerverkäufe, Leerabgaben, продажа бланко) → Termina darījumi.

Blanko trata (Blankotratte, бланковая тратта) → Trata.

Blanko uzraksts (Blankoaufschrift, бланковая надпись) → Cesija.

Blanko vekselis (Blankowechsel, бланко-вексель) → Vekselis.

Bloka paņēmieni (Blockverfahren, способ листов или блока) → Statistikas materiāla apstrādāšanas paņēmieni.

Blokāde (Blockade, блокада) — kādas ienaidnieka vai ienaidnieka okupētas ostas vai piekrastes noslēgšana satiksmei ar ārpusauli, kas izdarāma ar pietiekamiem militāriem spēkiem (efektivitātes princips, ko prasa → Parizes jūras deklarācija). B-dei tikai tad ir tiesisks spēks, ja tā izsludināta un → notificēta neitrālām valstīm un bloķētās piekrastes iestādēm. B. ir atvasināta no sauszemes cietokšņu aplenkšanas taktikas; pirmie to sāka lietot holandieši un angļi 16. un 17. g. s. B-des laušanas mēģinājumā pieķertais kuģis → konfiscējams vai → sekvestrējams, atkarā no tam, vai b-des

forsēšanas mēģinājums izdarīts kara vai miera laikā. **Miera laika jeb tirdznieciskā blokāde** (Friedensblockade, блокада в мирное время) ieviesusies vēlāk par **kara laika blokādi** (Kriegszeitblockade, Blockade, блокада во время войны), 18. g. s. Bez tam vēl ir trešais b-des veids — **saimnieciskā blokāde** (Wirtschaftsblockade, хозяйственная блокада). Pēdējā izriet no Tautu savienības pakta 16. panta noteikumiem, kas visām valstīm zināmos gadījumos noliedz katru finanču tirdzniecības un personisku satiksmi ar vainīgās valsts (pakta 12., 13. vai 15. p. pārkāpējas) pavalstniekiem. Pirmo reizi šāda veida b. realizēta Itālijas un Abesīnijas konflikta laikā pret Itāliju. Vācu 1939. Prisenordnung b-dei velti 44.—52. p. B. nav samaināma ar → jūras nosprosti. hv

Bloks [fr. bloc], politiskais (politischer Block, политический блок) — parlamentārā iekārtā dažādu politisko partiju vai frakciju apvienība cīņai pret kopējo pretinieku kopēju politisku vai saimniecisku mērķu sasniegšanai. kk

Blokēšana (Sperren, блокирование) — 1) izsludinātās → blokādes realizēšana; 2) pilnīga vai daļēja izmaksas aizlieguma uzlikšana privātpersonu vai iestāžu kontiem kreditistādēs. Parasti b-nas cēlonis ir kādas likumīgas prasības pret konta īpašnieku, bet rīkojumu blokēt var izdot administratīvā kārtā vai uz likuma pamata, piem., iemaksāt privātpersonām pienākošos ārzemju valūtu blokējamās kontos, tāpat daļu izmaksājamo algu kara laikā var iemaksāt kontos kā noguldījumus līdz kara beigām, u. tml. fm

Blokēti konti (Sperrkonten,

блокированные счета) → Devīžu politika.

Blokēti līdzekļi (gespernte Gut-haben, блокированные средства) — noguldījumi, kurus noliegts izlietot. jb

Bočka (Botschka, бочка) — tilpuma mērs Krievijā (= 4,91958 hl).

Bodmereja (Bodmerci, бодмерца) — jūras aizdevuma darījums, ar kuru kapteinis, rikodamies uz sava likumiskā pilnvarojuma pamata, ieķīlā brauciena turpināšanai kuģi, kravu vai vedamāksu ar noteikumu, ka aizdotā nauda atmaksājama vienīgi brauciena laimīga nobeiguma gadījumā. B. ir pārdzīvots jūras tiesību institūts, kas praksē vairs nav sastopams un pakāpeniski izzūd no likumdošanas. jg

Boikota apdrošināšana (Boykottversicherung, страхование на случай бойкота) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Boikots (Boykott, Verruf, Aussperrung, бойкот) — vairāku personu plānveidīga atturēšanās no sociālās attieksmes ar kādu personu vai personu grupu. B. ir jaunāko laiku pārveidojums senajos, vidus- un vēl jaunajos laikos pazīstamai trimdai resp. **ekskomunikācijai** (Bann, изгнание, отлучение от церкви), ko lietoja laicīgā un garīgā vara pret saviem pretiniekiem. B-ta galvenie veidi: 1) **darba boikots** (Arbeitsboykott, рабочий бойкот), kad strādnieki atsakās iestāties vai darba devēji atsakās pieņemt uzņēmuma darbā, un 2) **preču boikots** (Warenboykott, бойкот товаров), kad boikotētāji atsakās pirkt vai pārdot preces. → Autsaideris. m

Bojā eja (Untergang, гибель) — lietas eksistences izbeigšanās. Ar lietas b. eju izbeidzas īpašuma tiesības uz šo lietu. Ja saistības

priekšmets bez parādnieka vainas aiziet bojā, tad vai nu parādnieks atbrīvojas no saistības pienākuma, vai viņam uzlikta atbildība par lietas nejaūšo b. eju, atkarā no tam, kam jānes → risks.

kč

Bojājums (Verschlechterung, повреждение) — lietas vērtības vai derīguma samazinājums. Ja saistības priekšmets bez parādnieka vainas bojājas, tad atbildība par to uzlikta parādniekam vai kreditoram, atkarā no tam, kam jānes → risks.

kč

Bojāšana, mantas (Sachbeschädigung, повреждение вещей) → Mantas bojāšana.

Bolivars (Bolivar, бoливар) → Nauda.

Bolivians (Boliviano, боливиано) → Nauda.

Boļševisms, arī lielniecisms (Bolschewismus, большевизм) — marksistiskā komūnisma mācība, kas radusies, Ļeņinam un tā pēctečiem papildinot un īpatnējiem Krievijas apstākļiem pielāgojot Marksa mācību par proletāriskās revolūcijas iespējām un taktiku un par proletāriāta diktatūras realizēšanu un mērķiem. Pretēji austromarksistiem (→ Austromarksisms) un maziniekiem, boļševiki atzina proletāriskās revolūcijas iespēju kādā vienā valstī resp. Krievijā un, proletāriāta pusē šē piedabūjot arī sikos zemniekus un daļu krievu kaŗaspēka, panāca 1917. proletāriskās revolūcijas uzvaru. B. papildināja arī Marksa mācību par proletāriāta diktatūru, pretēji austriešu un citiem marksistiem, pārliecībā, ka tā var balstīties arī uz mazākumu, t. i., uz boļševiku jeb komūnistu partiju. Par šādas diktatūras valstisko formu b. atzīst proletāriāta resp. darba ļaužu deputātu padomes, kuŗām pieder

visa likumdevēju un izpildu vara. Arī saimnieciskā politikā b. laua Marksa un citu mērenāku marksistu uzskatus, sākot ar varu realizēt valsts sociālismu, ko nodibināja, nacionālizējot privātos īpašumus un tirdzniecības, amatniecības un rūpniecības uzņēmumus un kolektīvizējot ražošanu lauksaimniecībā, amatniecībā, zvejniecībā, medniecībā u. c. Personiskā īpašumā varēja palikt tikai inesai neizmantojami īpašumi, piem., mazākas savrupmājas un vasarnīcas, kā arī dzīvokļu iekārtas, zinātnisku un mākslas kolekciju, mākslas, iedzives un saimniecības priekšmeti, kuŗiem nav ražošanas līdzekļu rakstura. Protams, tāds diktatūras veids, kas jau pašā sākumā balstījās uz mazākumu, prasīja īpašu varas līdzekļus un noveda pie visasīpānākā terrora, kādu pasaule jebkad pazinusi. Kaut gan b. par sava piepildījuma mērķi uzskata t. s. komūnistisko sabiedrību, kas radišoties, pakāpeniski izzūdot valsts varai, un komūnistisko cilvēku, kas, Ļeņina vārdiem runājot, augstākā pienākuma apziņā strādāšot pēc savām spējām un patērēšot pēc savām vajadzībām, — savā līdzšinējā stadijā tas reprezentē uz masu terroru un rafinētu izspiegošanu balstošos brutālu varu, kas koncentrēta partijas centrālkomitejas pirmā sekretāra (kopš Ļeņina nāves — Staļina) rokās, un dzimtniecību, par kādu pārvērtušies boļševiku plānveida ražošanas sistēma, kuŗā strādnieks, ierēdnis un kalpotājs piesaistīts savai darba vietai un pakļauts pilnīgai valsts varas resp. komūnistu partijas patvaļai. Šās sistēmas sekas, kā jau varēja paredzēt, ir beztiesiskums, garīga paralize un nabadzība miljonu masās un visādas privilēģijas par-

tijas ļaudīm, tātad patiesībā nevis īsts sociālisms, bet gan attālināšanās no tā. er

Bona fides → Labticība.

Bonifikācija (Bonifikation, бонификация) — 1) svāra → atlaide, ko piešķir pircējam kā atlīdzinājumu par bojātām vai nelietojamām precēm;

2) → provīzija bankām vērtspapīru komisijas darījumos, parasti 1,5%, par ķīlu zīmju pārdevumiem ar noteikumu, ka pārdošanās ķīlu zīmes pircēja rokās paliek vismaz gadu;

3) → Apgrozījuma bonifikācija. Bonus. kb

Bonistika (Bonistik, бонистика) — vēstures palīgzinātne, kas pēti bonus un papīra naudu kā vēstures dokumentus.

Bonitāte (Bonität, бонитет) — 1) labas parādnieka kredīspējas (Kreditwürdigkeit, кредитоспособность);

2) prasījuma labums termiņā paredzamās samaksas dēļ;

3) vispār kādas mantas labas kvalitātes, labuma (Güte, добротность, качество) apzīmējums. kb

4) (Standortsgüte, Bonität, добротность места произрастания) — mežsaimniecībā: kādas mežsaimnieciski izmantojamas platības augsnes ražošanas spēja, ko izteic mežaudzes elementi (koksnes masa vai koku augstums) zināmā vecumā. Atšķirā no b-tes izšķir mežaudzes bonitāti (Bestandsgüte, Bestandsbonität, добротность насаждения) — esošās mežaudzes ienesas spēju.

Bonitātes ažio (Bonitätsagio, ажи на бонитет) → Ažio.

Bonitātes disažio (Bonitätsabgeld, дизажио на бонитет) → Disažio.

Bonitēšana (Bonitierung, бонитировка) — salīdzinoša novērtē-

šana. Par b-nu sauc arī lauka izmēģinājumu novērtēšanu. → Ažamzemes novērtēšana.

Bons (Bon, Gutscheine, бон) → Vērtspapīrs.

Bons du trésor [fr.] — Francijas valsts parādu zīmes ar 3—15 gadu izpiršanas termiņu. rr

Bonus (Bonus, вознаграждение) — atlīdzinājums pircējiem, ko piešķir zināmu periodu beigās samērā ar iepirkumiem. → Skonts. Atlaide. kb

Boom [angl.] — augstas konjunktūras posma apzīmējums saimnieciskajā dzīvē. Pretēja parādība — «slump». rr

Borderò [fr.] (Bordereau, бордеро) — saraksts: 1) banku operācijās — saraksts iesūtītiem diskontējamiem vai inkaso vekseliem (diskontnota) un vērtspapīriem; 2) diplomātisko saiņu saraksts. kb

Bornāža (Bornage, борнаж) — 1) kuģa brauciens vienā jūrā, iekšzemes piekrastēs, ne tālāk par 15 jūras jūdžēm no krasta vai arī no kuģa piederības ostas. Attiecās uz kuģiem, kas nav lielāki par 25 bruto reģistra tonnām;

2) kapteiņa tiesības (atkarā no viņa izglītības) vadīt kuģus jūrā ne tālāk par 15 jūras jūdžēm no piederības ostas. → Kabotāža. vv

Borta konosaments (Bordkonossement, коносамент на груз погруженный) → Konosaments.

Bovleja duopols (Bowleysches Duopol, дуополь Вовлея) → Duopols.

Brachigrafija (Brachygraphie, брахиграфия) — israksts, piem., → stenografija.

Brakteāts (Brakteat) — viduslaiku monēta ar kalumu vienā pusē.

/Brāķeris/ → Šķirotājs.

/Brāķis/ → Niece.

Brālība — 1) (Brüderschaft, по-братимство, названное братство), senāk **asinsbrālība** (Blutsbrüderschaft, побратимство) — ar tradicionālu līgumisku aktu nodibināta attieksme starp divi personām, kas tām uzlika tādas saistības, kādas bija brāļu starpā, piem., asinsatriebības pienākumu;

2) (Bruderschaft, братство) — viduslaikos dažāda veida ciešas korporācijas, piem., → gilde un → amats. ba

/Branša/ (Branche, бранш, отрасль) — saimnieciskās darbības nozare vai speciālitate.

Braucamā ceļa tiesība (Fahrwegerechtigkeit, право на дорогу проезжую) → Servitūts.

Braucamie ceļi (Fahrwege, проезжие дороги) → Ceļi.

Briesmu teorija (Gefahrentheorie, теория страха, теория распределения риска) → Apmērošana.

Briga (Brigg, бриг) → Kuģis.

Brigāde (Brigade, бригада) — kaņaspēka vienība; Vācijā — no vairākiem standartiem sastāvoša SA vienība. **Darba brigāde** (Arbeitsbrigade, рабочая бригада) — neatliekamai sabiedrisku darbu steidzīgai veikšanai sastādīta darbinieku grupa.

Brigantīna (Brigantine, бригантина) → Kuģis.

Brieseles cukura konvencija (Brüsseler Zuckerkonvention, Брюссельская сахарная конвенция) — Eiropas galveno cukura ražotāju valšķu 1902. Briselē notikusī vienošanās par pirms tam piekoptās → izvedpēmiju sistēmas likvidēšanu cukura eksportā. Vienošanās pastāvēja līdz pirmajam pasaules kaņam. fm

Brīvā alga (freier Lohn, свободная заработная плата) → Alga.

Brīva amatnieku biedrība (freie Innung) → Amatnieku biedrība.

Brīvā apgrozība (freier Verkehr, свободное обращение) → Ārējās tirdzniecības statistika.

Brīvā cena (freier Preis, вольная цена) → Cenu veidi.

Brīvā konkurence (freie Konkurrenz, свободная конкуренция) → Konkurence.

Brīva manta (freies Vermögen, свободное имущество) — bērnu → atsevišķa manta.

Brīvā pārdošana (freihändiger Verkauf, вольная продажа) → Emisija.

Brīvā saimniecība 1) (freie Wirtschaft, свободное хозяйство) — tāda saimniecības sistēma, kurā saimnieciskie procesi rit neatkarīgi ne tikai no valsts varas, bet arī no privāto monopolu varas. Tirgus cenas, darba algas un kapitāla augļi b. s.-bā veidojas brīvās sacensības kārtā un ir → pieprasījuma un → piedāvājuma neierobežotas spēles rezultāts. B.-vās s.-bas pretstats ir **saistītā saimniecība** (gebundene Wirtschaft, связанное хозяйство). Tā ir tāda saimniecības sistēma, kurā saimniecisko procesu norisi kārtā valsts varas vai privāto monopolu rēgulējumi. B. s. un saistītā saimniecība tirā veidā ir ideāltipi, tātad tīri teorētiskas konstrukcijas, kas īstenībā nav sastopamas. Reālītātē sastopamās saimniecības sistēmas svārstās starp šām divām galējībām, laiku pa laikam tuvodamās vairāk gan vienai, gan otrai no tām. Piem., 19. g. s. pārsvarā bija b. s., kamēr → merkantilisma laikmetā dominēja saistītā saimniecība; aa 2) (вольное хозяйство) → Laukkopības sistēma.

Brīvais darbs (freie Arbeit, свободный труд) → Darbs.

Brīvais ienākums (freies Ein-

kommen, свободный доход) — ienākums, kas paliek personas ricībā pēc viņas nepieciešamo vajadzību armierināšanas. кр

Brīvais kapitāls (freies Kapital, свободный капитал) → Kapitāls.

Brīvakcijas (Freiaktien, свободные акции) → Akcija. Grātisakcija.

Brīvarkls (Freihaken, вольный гак, вольная земля) — zeme, ko valda brīvzemnieks.

Brīvās ganības (freie Weide, вольное, неогороженное пастбище) → Ganību sistēma.

Brīvās muitas noliktavas (Freilager, Freibezirke, свободные таможенные склады) → Muitas noliktavas.

Brīvās profesijas (freie Berufe, свободные профессии) — arodi, kas nav saistīti ar darba tiesību noteikumiem. B-vo p-ju darbinieki (ārsti, advokāti, mākslinieki, rakstnieki, izgudrotāji), savu arodu piekopjot, nav pakļauti pacienta, klienta, pasūtītāja vai cita darba devēja vadībai, un par savu darbu tie saņem honorāru, kuŗa armēra noteikšana nepakļaujas stingrām likmēm, bet kas atkarīgs no darītāja spējām un citiem sevišķiem apstākļiem. m

Brīvcieņš (Freidorf, вольная деревня) — ciems, ko veido → brīvzemnieku saimniecības resp. tās ciems, kuŗa saimnieki atsvabināti no kādiem parastiem zemnieku pienākumiem (kunga tiesas, klausām). ba

Brīvgads (Freijahr, льготный год) — laiks, ko gruntskungs atvēl jaunsaimniekam līdumā vai postazā dzīvot bez jebkāda atlīdzinājuma par zemi (gobas un gaitas), parasti — 3 gadi. ba

Brīvgrāmata (Freibrief, отпускная, вольная) — 1) raksts, kas zemnieku atbrīvoja no →

klausām un → kunga vai desmitās tiesas;

2) raksts, ar ko vergam vai dzimcilvēkam piešķir personas brīvību vai kuŗā apliecināta personas brīvlaišana (emancipācija).

Brīvi pavairojamie saimniecības labumi (beliebig vermehrbare Güter, beliebig reproduzierbare Güter, свободно воспроизводимые хозяйственные блага) → Labums. Cenas teōrija.

Brīvības pakāpe (Freiheitsgrad, степень свободы) → Saskaņas kritērijs.

Brīvie arodi (freie Berufe, свободные профессии) — arodi, kuŗus piekopj aroda pratēji ar augstāko izglītību; b-vos a-dus sauc arī par → brīvām profesijām. av

Brīvie augļi (freier Zins) → Augļi.

Brīvie labumi (freie Güter, свободные блага) → Labums.

Brīvlaika iekārtošana (Freizeitgestaltung, использование свободного времени) — LV «Prieks dod spēku» (Kraft durch Freude, радость — источник силы) organizācijas uzdevums darbinieku personības veidošanas laukā. «Prieks dod spēku» ierīko darbiniekiem iestādījumus atpūtai, saviesīgai dzīvei un dalībai tautas izglītības, kultūras, mākslas un zinātnes laukā. m

Brīvlaika kolonijas (Ferienkolonien, летние колонии) — atpūtas nami laukos, jūrmalā vai mazpilsētās, kur novieto skolas brīvlaikā lielpilsētu skolniekus. Parasti b. k-jā ierodas kādas skolas skolnieki kopā ar audzinātājiem; iespējama arī atsevišķu skolnieku ierašanās, kad viņi pavada atpūtas laiku b. k-jās audzinātāju uzraudzībā. B. k-ju attīstība stāv sakarā ar lielpilsētu attīstību un nepieciešamību

pilsētu bērniem atpūsties brīvā dabā. m

Brīvlaišana (Freilassung, освобождение, отпущение на волю) — nebrīvu cilvēku vai ļaužu grupu atbrīvošana no personiskas kunga varas. 1) **Vergu brīvlaišana** (Sklavenbefreiung, Sklavenfreilassung, отпущение на волю, освобождение рабов) antīkajā pasaulē un viduslaikos parasti bija individuāla (piem., Livonijā dreļļu b. Oto Ikskila 1417. testamentā), jaunākos laikos — kopēja (piem., nēģeru b. ASV 1862.). 2) **Dzimtļaužu brīvlaišana, zemnieku brīvlaišana, zemnieku emancipācija** (Bauernbefreiung, освобождение крестьян) jaunākos laikos parasti notika kopēji vai nu valsts mērogā, vai pa atsevišķām provincēm. Šī b. aptvēra a) zemnieku personiskās atkarības atcelšanu, b) zemnieku reālnastu izbeigšanu (Grundentlastung, освобождение от вотчинных повинностей) gan izpērkot, gan citā veidā, c) zemnieku zemturības tiesību uzlabošanu. Praksē visas šās trīs fazes likumdošana kārtoja vai nu uz reizi, vai pakāpeniski. Ljā zemnieku b-nas likumus apstiprināja: Kurzemei 1817. 25. 7., Vidzemei 1819. 26. 3., Latgalei 1861. 19. 2. Kurzemes un Vidzemes zemnieki ar b-nu ieguva tikai ierobežotu personisku brīvību, zaudējot zemi. Klausu likvidēšana notika tikai 19. g. s. 60-ajos un 70-ajos gados. Tai pašā laikā zemnieki sāka arī intensīvāk izlietot agrāk piešķirto tiesību iepirkt mājas. Latgalē zemnieki pēc b-nas paturēja agrāk lietoto zemi ar tiesību šo zemi izpirkt. Šo tiesību 1863. pārvērta par obligātu zemes izpirkšanas pienākumu, reizē izbeidzot arī klausas. ed

Brīvmarka (Freizeichen, знаки общего употребления) → Preču marka.

Brīvmeistars (Freimeister, нецеховой мастер) — amatnieks, kas, amata spaidiem pastāvot, nepieder pie → amata, bet kam amats, pilsētas kungs, pilsētas pašvaldība vai zemes kungs atļauj patstāvīgi strādāt savā arodā, samaksājot atļāvējam nodevu vai veicot kādus pienākumus. ba

Brīvnauda (Freigeld) — 1) naudas nodeva gruntskungam, ko → brīvzemnieks maksāja parasto muižas gaitu vai kunga tiesas vietā; ba

2) → Dilstošā nauda.

Brīvnieki (Freie, свободные, вольные) — kārtu sabiedrībā visi personiski brīvie cilvēki pretstatā personiski nebrīviem (dzimtļaudīm, kalpiem, vergiem u. tml.). Starp b-kiem izšķir vēl **vienkāršos brīvniekus** (Gemeinfreie) pretstatā privilēģēto kārtu piederīgiem. ba

Brīvosta (Freihafen, вольная гавань) — no valsts muitas teritorijas izslēgta jūras osta vai tās daļa; b-tas pieder pie brīvteritorijām (Zollausschlüsse). ag

Brīvpilsēta (Freistadt, вольный город) → Pilsēta.

Brīvprātīgā aizstāvība (freiwillige Verteidigung, добровольная защита) → Aizstāvība.

Brīvprātīgā apdrošināšana (freiwillige Versicherung, добровольное страхование) → Apdrošināšanas organizācija.

Brīvprātīgie korespondenti (freiwillige Korrespondenten oder Berichterstatter, добровольные корреспонденты) → Korespondenti.

Brīvprātīgs aizņēmums (freiwillige Anleihe, добровольный заём) → Aizņēmums.

Brīvs darbs (freie Arbeit, свободный труд) → Darbs.

Brīvteritorija (Zollausschluss, вольная таможенная территория) — no valsts muitas teritorijas izslēgts apgabals (brīvosta, robežupe, robežceļš, sala, robežapgabals u. t. t.), kas ar valsts robežu iekļauts valsts politiskajā teritorijā; starp b-ju un valsts muitas iekšzemi (Zollinland, внутренние пошлины) pastāv muitas robeža; preču satiksmes ziņā ar iekšzemi b-jas pielīdzināmas muitas ārēmēm (Zollausschlussland, внешние пошлины). **B. ir** tādā valsts politiskās teritorijas sastāvdaļa, kas neiekļaujas valsts muitas iekšzemē un valsts muitas teritorijā. ag

Brīvirdniecība (Freihandel, свободная, вольная торговля) — tirdzniecības un rūpniecības politikas sistēma, → protekcionalisma jeb aizsargsistēmas pretmets. Šās sistēmas piekritēji prasa brīvu starptautisko preču maiņu, uzsverot → starptautiskās darba dalīšanas priekšrocības. Teorētiski b-bas mācību nodibināja un izveidoja tautsaimniecības mācību klasiskā skola kā reakciju pret → merkantilismu. Kā pirmais nopietnais b-bas sistēmas un teorijas kritiķis jāmin vācu tautsaimnieks Fr. Lists, kas norādīja, ka b-bu var piekopt tikai saimnieciskās un tehniskās attīstības un politiskās varas ziņā līdzvērtīgas valstis, pretējā gadījumā mazās un saimnieciski vājās valstis nonāks rūpniecības valšķu atkarībā; līdz līdzvērtības pakāpes sasniegšanai jāievēro → aizsargsistēma. Mūsu dienās b-bu saprot šaurāk, tomēr tās piekritēji joprojām atzīst tikai fiskālas muitas. fm

Brīvvalsts (Freistaat, республика) — 1) ārējā nozīmē —

valsts, kas neatkarīga no kādas citas valsts varas;

2) iekšējā nozīmē — valsts, kas neatkarīga no monarha varas. Vispār pieņemtajā nozīmē b. jēdziens sedzas ar → republikas jēdzienu; b. ir valsts, kurā no monarha brīvai tautai pieder augstākā valsts vara. m

Brīvzeme (Freiland, вольная земля) — no parastām reālnastām brīva zeme; zeme, par ko nav jāmaksā noma. → Brīvzemes zeme. Brīvarkls. ba

Brīvzemiņš — 1) (Freibauer, zadelnyj krestyjanin) zemiņš, kam feodālās saimniecības laikā par savas zemes valdījumu nebija jāpilda parastās muižas gaitas un kunga tiesa, jo viņš kalpoja gruntskungam ar kādu muižas amatu, kaŗa jātnieka dienestu, amatnieka darbu vai izpirkās ar → brīvnaudu u. tml.;

2) (Freisaße, Freiseß) — zemiņš, kas savu zemi valdīja kā ipāšnieks. ba

BRT — saīsin.: bruto reģistra tonna. → Tonna.

Bruģu kungs [vidus lejsvāc. bruggemeister, no: brugge, tilts (un ceļš)] (Brückenmeister, Ordnungsrichter, ордунгсрихтер, исправник) — amatpersona, kuras uzdevumos ietilpa gādāt par publisko tiltu, ceļu, lielceļu, (Heer- und Landstraßen) un pārceltuvju uzturēšanu. Kopš zviedru laikiem Vidzemē b. k-jiem bija uzdotas ne tikvien dažādas policijas un pārvaldes funkcijas uz laukiem, kā: zemiņu → bēgļu izdošana, gada tirgu uzraudzība, upju satiksmes un aizsprostu lietas, bet arī mazāku noziegumu sodīšana, kāpēc ieviešās **kārtības tiesneša** (Ordnungsrichter, ордунгсрихтер), **kārtības tiesas, bruģu tiesas** (Ordnungsgericht, ордунгсгерихт)

nosaukums. B. k-gam bija divi palīgi (adjunkti) ar līdzīgām funkcijām.

Brūgu tiesa (Ordnungsgericht, ордунгсгерихт) → Brūgu kungs.

Bruljons (Brouillon, брульон, черновая книга, черновик) — 1) grāmata tirdzniecībā, kurā īsi, piezīmju veidā ieraksta dienas darījumus;

2) uzmetums, melnraksts.

Brūņnieka muiža (Rittergut, дворянская вотчина) — feodāla → muižu katēgorija, kurās iegūt un valdīt principā bija tiesība tikai → brūņniecības locekļiem (tikai jaunākajos laikos, sevišķi 19. g. s., brūņnieku kārtā zaudēja šādu eksklūzīvu tiesību). Tā kā b. m-žas vēsturiski izcēlās no agrākajiem brūņnieku → lēņiem, par kuriem to valdītāji izpildīja vasaja (kaņa un galma) gaitas, tad par b. m-žu zemi nebija jāmaksā parastie nodokļi, nedz jāpilda publiskas klaūšas. Kad brūņnieki kaņa gaitās vairs negāja un nesūtīja jātniekus, tad gan viņiem šās gaitas bija jāizpērk ar kādu speciālu nodokli, kurā objekts tomēr mēdza būt zemnieku zeme. Ar lēņa valdījumu saistītās publiskās tiesības vismaz pa daļai palika spēkā arī b. m-žām kā → landtāga spēja, → reāltiesības, bet patrimoniālā jurisdikcija izvērtās par muižas policijas varu. B. m-žu novads rēgulāri sadalījās muižas un zemnieku zemē, un, tā kā valsts nodokļus un klaūšas parasti uzlika tikai zemnieku zemei, tad pēdējo, pretstatā muižas brīvzemei, sauca par klaūšu un gobas zemi. B. m-žas varēja būt ierakstītas īpašā b. m-žu sarakstā. ba

Brūņnieks (Ritter, рыцарь) → Brūņniecība.

Brūņnieku kārtā (Ritterstand,

рыцарское сословие) → Brūņniecība.

Brūņnieku matrikula (Rittermatrikel, Adelsmatrikel, матрикула) → Brūņniecība.

Brūņniecība (Ritterschaft, Adel, рыцарство, дворянство) — kārtā, kurā kā profesionālā grupā viduslaikos ietilpa karavīri, kas mēdza cīnīties kā smagās bruņās tērpti kavaleristi (**brūņnieki**, Ritter, рыцари). Daļa b-bas veidoja garīgos brūņnieku → ordeņus. Pasaulīgās b-bas materiālās eksistences pamats 1. t. bija zemes valdījums → lēņu veidā, un brūņnieki bija vasaji vai → ministriāli. Ar laiku profesionālā b. pārvērtās dzimtā (dižciltīgā) **brūņnieku kārtā** (Ritterstand, рыцарское сословие), kas noslēdzās ar aristokrātiskām priekšrocībām apbalvotā muižnieku korporācijā, kurā uzņemtās dzimtas tika ierakstītas īpašā sarakstā, t. s. **brūņnieku matrikulā** (Rittermatrikel, Adelsmatrikel, Ritterzettel, матрикула). ba

Brūņniecības muiža (Ritterschaftsgut, вотчина дворянства) — muiža, kas pieder kādai brūņnieku korporācijai (b-bai).

Brūņošānās saimniecība (Wehrwirtschaft, хозяйство на оборону) → Kaņa saimniecība.

Bruto, sāisin.: Bo, Bro, Btto, bto (brutto; no it. — brutto — jēls, бруто, валовой) — vesela vai kopuma (= kop-) apzīmējums dažādos salikumos, piem., bruto budžets = budžets, kas aptver ieņēmumu un izdevumu pilnas summas; bruto alga = izpelnītā alga, bez atvilkumiem; bruto svars = kopsvars; bruto ienesa = kopienesa u. c. kb

Bruto apdrošināšanas maksa (Bruttoprämie, Bruttoversicherungsbeitrag, страховой платеж

брутто) → Apdrošināšanas maksa.

Bruto augļi (Bruttozins, roher Zins, проценты брутто) → Augļi.

Bruto bilance (Bruttobilanz, Rohbilanz, баланс брутто) → Pārbaudes bilance.

Bruto ienākums (Roheinkommen, валовой доход) → Ienākums.

Bruto ienesa (Bruttoertrag, Rothertrag, валовой доход) → Ienesa.

Bruto par neto (Brutto für Netto, брутто за нетто) — cenu klauzula, kas nozīmē, ka cena noteikta par preču bruto svaru, t. i., kā par preču tīrsvaru, tā par iesaiņojuma svaru, kādēļ iesaiņojums uzskatāms par pārdotu līdz ar preci. Šī klauzula ir pārdevēja interesēs, ja tara ir lētāka par attiecīgo preci. kb

Bruto prēmija (Bruttoprämie, брутто страховая премия) → Apdrošināšanas maksa.

Bruto princips (Bruttoprinzip, принцип брутто) — 1) valsts un pašvaldību saimniecībā ieņēmumu un izdevumu atšķirta nolēšana pilnās summās;

2) bilancē posteņu uzrādīšana pilnās summās, neizlešot starpību starp 2 pretējiem posteniem, piem., debitoru un kreditoru summām;

3) grāmatvedībā saņemto un izlietoto vai pārdoto preču vai materiālu, kā arī radniecisku izmaksu un ienesu atšķirta nolēšana dažādos kontos, lai grāmatās būtu redzamas piekritīgo grāmatojumu kopsummas. kb

Bruto reģistra tonna (Bruttoregistertonne, брутто регистровая тонна) → Tonna.

Bruto svars (Rohgewicht, Bruttogewicht, вес брутто, вес товара с укладкой) → Svārs.

Bruto zaudējums (Brutto-

schaden, брутто убыток) → Apdrošināšanas zaudējums.

BThU — saīsin.: British Thermal Unit [angl.] — siltuma daudzums, kas nepieciešams 1 angļu mārciņas ūdens sasildīšanai par 1 gradu Fārenheita tad, kad ūdens ir visblīvāks.

bu — saīsin.: Bushel [angl.] → Bušelis.

Bubble Act = burbuļu akts.

Būdnieks (Büdner, Häusler, Köthner, Kötter, Kätner, бобыль) — sīkas lauku saimniecības iedzīvotājs vai īpašnieks, kas blakus darbam savā saimniecībā parasti iet strādāt svešās saimniecībās, lai gūtu blaku ienākumus.

Budžeta deficīts (eigentliches Defizit, materielles Defizit, бюджетный дефицит) → Valsts budžets.

Budžeta tiesības (Budgetrecht, Haushaltsrecht, бюджетное право) — 1) plašākā nozīmē: tiesību normas, kas nokārto valsts budžeta ierosināšanu, apspriešanu, pieņemšanu un izpildīšanu. Šai gadījumā b. t. attiecas uz likumdevēju un pārvaldes iestāžu darbību valsts saimniecības plāna laukā; 2) šaurākā nozīmē: tiesību normas, kas nokārto likumdevējas iestādes (it īpaši parlamenta) tiesības budžeta apspriešanā, pieņemšanā un izpildīšanas uzraudzībā. B. t. kā parlamenta tiesības iejaukties valsts saimniecības plāna uzstādīšanā un realizācijā bija viens no svarīgākajiem parlamenta ieročiem konstitucionālā monarha varas ierobežošanai. m

Budžets (Haushaltsplan, Budget, Etat, бюджет) — paredzamo ieņēmumu un izdevumu līdzsvārots plāns kādam priekšā stāvošam laika sprīdim. Šādus plānus

var sastādīt kā atsevišķām personām, tā mājturībām un uzņēmumiem (→ Uzņēmuma saimniecības plāns). Pašvaldību un valsts saimniecībā b-tam ir sevišķi svarīga loma. → Pašvaldību budžets. Valsts budžets. jb

Budžetu pārskata statistika (Statistik der Haushaltsrechnungen, статистика отчетности по бюджетам) → Finanču statistika.

Buferu valsts (Pufferstaat, буферное государство) — vāja valsts, kas pastāv starp kaimiņu lielvalstīm to sacensības dēļ.

Bukani (Bukaniere, буканьеры) — 17. g. s. jūras laupītāji Spānijas koloniju ūdeņos.

Buljonisms (Bullionismus, буллонизм) → Merkantilisms.

Bullion [angl.] (Barren, буллион, слиток) — dārgmetalls lējums vai stieņos.

Burbuļu akts (Bubble Act) → Dienvidjūras spekulācijas.

Burinieks (Segelschiff, Segler, парусное судно) → Kuģis.

Burtu iespiešanas paņēmiens (Typendruckverfahren) → Rakstu pavairošana.

Buržuazija [fr. bourgeoisie] (Bourgeoisie, буржуазия) — 1) viduslaikos namnieku kārtā pilsētās;

2) pilsonība, sevišķi mantiskās aprindas pretstatā pārējai tautas masai. Šķiru pretišķību izcelšanai marksisti b-jas jēdzienā ietilpina kapitālistus un ekspluatātorus, nostādot b-jai pretstatā proletāriātu. kk

Bušelis (Bushel, бушель) — tilpuma mērs ASV (= 35,23716 l); Lielbritānijā (Imperial Bushel) = 36,347664 l, Winchester Bushel = 35,23716 l). B. ir arī svara mērs, bet ar mainīgu saturu, atkarā no vielas, ko sver. Piem., Lielbritānijā — ogļu b. =

33,86825 kg, bet auzu b. = 17,690115 kg.

Būtiska atšķirība (wesentliche Abweichung, wesentlicher Unterschied, существенное различие) → Nejausa atšķirība.

Būtiskas sastāvdaļas (wesentliche Bestandteile, существенные составные части) → Sastāvdaļas.

Būvaplēsums (Baukostenanschlag, строительная смета) — projektētās celtnes saimniecisks vai būvmechanisks aplēsums. Saimnieciska aplēsuma nolūks ir sastādīt celtniecības darba materiālu un darbaspēka daudzuma un maksas aplēsumu jeb tāmi, ņemot pamatā būvdarbu normas un vietējās tirgus vai oficiālās cenas. Būvmechaniskā aplēsuma rezultātam jāpierāda atsevišķo celtnes elementu un visa darinājuma noturība un stiprība, iedarbojoties pašsvaram un statiskām un dinamiskām slodzēm. al

Būvaugļi (Bauzinsen) — darbībai nepieciešamā kapitāla (betriebsnotwendiges Kapital) → augļi pa kādas mantas ražošanas, celšanas vai izgatavošanas laiku. B. ir attiecīgās mantas → izmaksu sastāvdaļa. kb

Būvbiedrības (Baugenossenschaften, Bauvereine, строительные кооперативы) → Dzīvokļu kooperātīvi. Būvju sabiedrības.

Būvbirojs (Bauhütte, строительная контора) — noteiktam vai nenoteiktam laikam būvdarbu organizēšanas, vadības un uzraudzības vajadzībām iekārtotas telpas. Piem.: Ķeguma spēkstacijas b. Rīgā un būvdarbu vietā; Rīgas pilsētas b. fm

Būvdarbības statistika (Statistik der Bautätigkeit, статистика строительства) → Būvju statistika.

Būves nolēse (Baubrechnung,

строительный расчет) — pilnīgs izmaksu kopsavilkums kādam būves objektam, kur ietilpst ne vien tiešās būves izmaksas, bet arī būves pārvaldes, būves kredītēšanas, gruntsgabala iegūšanas u. c. tml. izmaksas. vv

Būves tiesība (Baugerechtig-keit) → Servitūts.

Būvhipotēka (Baugeldhypothek, строительная ипотека) → Hipo-
tēka.

Būvju policijas atlīdzes (Bau-
polizeigebühren, полицейский
строительный сбор) → Atlīdzē.

Būvju sabiedrības (Baugesell-
schaften, строительные общест-
ва) — s-bas, kas peļņas nolūkos
uz sava vai citu konta izdara
dažādas būves, l. t. ģimeņu vai
īres ēkas. Organizācijas, kas ar-
mierina kopdarbības kārtā savu
biedru dzīvokļu vajadzības, sauc
par **būvbiedrībām** (Bauvereine,
Baugenossenschaften, строитель-
ные кооперативы) pretstatā ie-
priekš minētajām kapitālistiskām
b. s-bām, kas pērk, pārdod,
īrē vai izīrē būvju objektus peļ-
ņas nolūkā. S-bas, kas speciāli-
zējušās tieši lielu neapbūvētu
zemes gabalu iegūšanā un sadalī-
šanā mazākos gabalos, lai pēc
tam pēdējos izpārdotu, izīrētu
vai apbūvētu izpārdošanai vai
izīrēšanai, sauc par **apbūves sa-
biedrībām** (Terraingesellschaften,
общества по застройке и экспло-
атации земельных участков), bet
s-bas, kas nodarbojas l. t. ar jau
esošu gruntsgabalu vai būvju
eksploatāciju, sauc par **apbūves
gabalu sabiedrībām** (Grundstück-
gesellschaften, Immobiliengesell-
schaften, Liegenschaftsgesell-
schaften, общества по эксплоа-
тации недвижимостей). Uzņēmū-
mus, kas citu uzdevumā un uz
citu konta izdara dažādus būv-
darbus, sauc par **būvuzņēmumiem**

(Bauunternehmungen, строитель-
ные предприятия).

Būvju statistika (Baustatistik,
строительная статистика) — sta-
tistikas nozare, kas vāc, apstrādā
un publicē ziņas par būvju stā-
vokli un pārmaiņām un ar šo
datu palīdzību pēti dzīvojamo un
darba telpu apstākļus. Būvju
skaitu un stāvokli pēc svarīgā-
kām pazīmēm noskaidro vai nu
īpašās skaitīšanās, vai citāda
rakstura vispārējās skaitīšanās
(piem., ziņas par lauksaimniecī-
bas ēkām iegūst lauksaimniecības
skaitīšanās, par rūpniecības u. c.
saimniecības ēkām — rūpniecī-
bas un tirdzniecības skaitīšanās).
Skaitīšanās objekts l. t. ir augst-
būves jeb ēkas, retāk — dziļbū-
ves (piem., ostas izbūves, akas).
Daļu no pēdējām (piem., kanāli-
zāciju, ūdensvadu) reģistrē tikai
kā ēku vai gruntsgabalu labierī-
cības pazīmes. Pārmaiņas būvju
skaitā un stāvoklī konstatē **būv-
darbības statistika** (Statistik der
Bautätigkeit, статистика строи-
тельства) tekošas reģistrācijas
kārtā. Arī tā l. t. aptver ēku
celtniecību un reģistrē jauncel-
tās, pārbūvētās, piebūvētās, no-
plēstās vai iznīcinātās ēkas, pēc
būves nolūka vai izmantošanas
veida, lieluma (piem., dzīvoja-
mām ēkām pēc dzīvokļu skaita
un lieluma), pēc izlietotiem
līdzekļiem un pēc īpašnieka. Ja
izdodas tekoši reģistrēt visas klāt
nākušās, noplēstās un nopostītās
(arī ugunsgrēkos) ēkas, tad ir
iespējams konstatēt tīro pieau-
gumu noteiktā laika posmā un,
izlietojot skaitīšanas rezultātus,
aplēst ēku skaitu un lielumu no-
teiktā laika momentā. Pamat-
materiāls būvdarbības statistikā
ir apstiprinātie → būvprojekti un
uzraudzības iestāžu ziņojumi par
pabeigtām un pieņemtām būvēm.

Praksē šī statistikas nozare reģistrē l. t. tikai būvdarbību pilsētās. B. s. aptver: 1) **ēku statistiku** (Gebäudestatistik, статистика строений), kur pamatmateriālus iegūst **ēku skaitīšanās** (Gebäudezählungen, перепись строений), noskaidrojot ēku būves nolūku vai izmantošanas veidu (piem., dzīvojamās ēkas un ēkas, kurās nedzīvo; pēdējās ir iestāžu un uzņēmumu ēkas), lielumu (telpu un stāvu skaitu; kubātūru vai būves laukuma kvadrātūru), būves gadu un materiālu, labierīcības (pieslēgumu kanalizācijai, ūdensvadam, gāzes un elektrības tīklam) un īpašnieku. Plašāk izveidota ir **dzīvojamo ēku statistika** (Wohnhäuserstatistik, статистика жилых домов), īpaši par pilsētām, kur bez minētajiem jautājumiem noskaidro arī telpu skaitu un raksturu, aizņemtās un brīvās dzīvojamās telpas, apdrošinājumu pret uguni, īpašnieku sastāvu. Ēku skaits atkarīgs no tam, kādā nozīmē lieto **ēkas** (Gebäude, строение, здание) vārdu; parasti tā sauc katru celtni ar atsevišķiem pamatiem un patstāvīgu jumtu, kas novietota citām ēkām ar ugunturīgu mūri no pagraba līdz jumtam. Reizē ar ēku skaitīšanu pilsētās izdara arī **gruntsgabalu skaitīšanu** (Grundstückzählung, перепись поземельных участков), kur noskaidro gruntsgabala atrašanās vietu un platību, tā izmantošanas veidu (apbūvēts vai neapbūvēts), uz apbūvēta gruntsgabala esošās ēkas un labierīcības, īpašnieku sastāvu; 2) **dzīvokļu statistiku** (Wohnungsstatistik, квартирная статистика), kur dzīvojamo telpu skaitu un sastāvu konstatē vispārējās **dzīvokļu skaitīšanās** (Wohnungszäh-

lungen, квартирная перепись), noskaidrojot dzīvojamās ēkas atrašanās vietu (pilsētas rajonu), būvmateriālu, dzīvokļa vertikālo novietojumu (pagrabā, noteiktā stāvā, bēniņu telpā) un izlietošanas veidu (tikai dzīvošanai, darba vai veikala telpām), telpu skaitu un raksturu (dzīvojamās istabas, virtuve, vannas istaba, kalpones istaba), dzīvokļa lielumu (istabu skaitu, kubātūru vai kvadrātūru), sanitāri-higiēnisko iekārtu (logu platību, apkures veidu, apgaismošanu, ventilāciju, ūdens apgādi, pieslēgumu kanalizācijai, atēju), telpas ārpus dzīvokļa (pagrabs, malkas šķūnis u. t. t.), **dzīvokļa apdzīvotājus** (Bewohner der Wohnung, жильцы квартиры) jeb iemītniekus pēc mājturībām (pēc tā noskaidro dzīvokļu trūkumu vai pārpalikumu) un to sastāvu (dzimums, vecums, arods, attieksme pret mājturības galvu). Dzīvokļu skaitīšanās parasti noskaidro arī, vai dzīvoklis apdzīvots vai neapdzīvots, un dzīvokļu īres (→ Cenu statistika). Dzīvokļu skaitīšanas l. t. ir apvienotas ar → iedzīvotāju skaitīšanu, jo tas sekmē pēdējās labāku paveikšanu, ja nav citu traucētāju apstākļu. Nereti arī, ja to prasa svarīgi apstākļi, izdara atsevišķas vispārējās skaitīšanās reizē ar gruntsgabalu un ēku skaitīšanu (piem., Rīgā 1933. un 1939.). Skaitīšanas rezultāti atkarīgi no tam, kā izprot dzīvokļa jēdzienu. Izpratnei pamatā var būt: a) tehniskais viedoklis, kad par **dzīvokli** (Wohnung, квартира) uzskata katru būvnieciski norobežotu, apdzīvošanai derīgu telpu ar kopēju ieeju, neatkarīgi no tam, kādā savstarpējā attieksmē ir dzīvokļa apdzīvotāji; b) juridiskais viedoklis, kad par dzīvokli uzskata

telpu kopumu, par kuŗu dzīvokļa turētājs ar dzīvokļa īpašnieku noslēdzis īres līgumu. Ievērojot juridisko viedokli, lai dabūtu kopējo dzīvokļu skaitu, vēl jāpieskaita **īpašnieku dzīvokļi** (Wohnungen der Eigentümer, Eigenwohnungen, квартира собственника) un **dienesta dzīvokļi** (Dienstwohnung, служебная квартира). Dzīvokļa lielums atkarīgs no tam, ko sauc par **apdzīvojamo telpu** (Wohnraum, жилое помещение) vai **apdzīvojamo platību** (Wohnfläche, жилая площадь); to noteic divējādi: pēc apdzīvojamo istabu skaita (neieskaitot blaku telpas: gaitenis, vannas istabu, ateju) vai pēc telpas tilpuma (m^3) resp. platības (m^2). Otrs veids ir precīzāks, bet lietojams tikai tur, kur dzīvokļu lielums uzņēmēts īres u. c. aplēsumiem. Pirmais veids līdz šim ticis biežāk lietots, un rezultāti atkarīgi no tam, kādas telpas ietilpina istabu skaitā (piem., vai pieskaita arī kalpones istabu un apdzīvojamu virtuvi). Aplešot, cik uz katru dzīvokļa apdzīvotāju iznāk dzīvojamās telpas (m^3 resp. m^2) vai cik cilvēku iznāk uz vienu istabu, konstatē dzīvokļu **apdzīvotības biežumu** (Belegungsdichte der Wohnungen, Wohndichte, уплотненность); 3) **darba telpu statistiku** (Arbeitsräumestatistik, статистика производственных помещений), kas praksē parasti ir arvienota ar attiecīgām saimniecības statistikās nozarēm. Šī statistikas nozare noskaidro darba telpu lielumu un iedalījumu, labiercības (ventilācija, apkure, apgaismošana, gaisa tilpums uz 1 personu, ateja, dzeļamais ūdens), blaku telpas (ģērbtuves, mazgājamās telpas), aizsargu līdzekļus pret nelaimes gadīju-

miem un drošību pret uguni. Ljā vispārīgas b. s-kas nav, bet tā sadalīta starp atsevišķām statistikas nozarēm (rūpniecības, tirdzniecības un lauksaimniecības statistiku), kur attiecīgās vispārējās skaitīšanās ievērtas ziņas par ēkām. Vispārējās dzīvokļu skaitīšanas pilsētās ir izdarītas reizē ar visām līdz šim notikušajām iedzīvotāju skaitīšanām; dzīvokļa jēdziena pamatā ir l. t. bijis tehniskais viedoklis. Bez tam Rīgas pilsētā ir izdarītas atsevišķas vispārējas gruntsgabalu, ēku un dzīvokļu skaitīšanas (pēc pirmā pasaules kara) 1924./25., 1933. un 1939. Laukstrādnieku dzīvojamo telpu skaitīšana notikusi reizē ar lauksaimniecības skaitīšanu 1935. Būvdarbības statistika pastāvēja līdz 1940. okt., un tā aptvēra tikai būves pilsētās. LV arī nav vispārējas b. s-kas; tā sadalīta starp atsevišķām nozarēm. Pedējā gruntsgabalu, ēku un dzīvokļu skaitīšana notika 1927., izdarot vispārēju reģistrāciju pašvaldībās, kur iedzīvotāju skaits lielāks par 5 000; pārējās pašvaldībās skaitīšana bijusi tikai daļēja. Dzīvokļa jēdziena pamatā bija juridiskais viedoklis, un par dzīvojamām telpām uzskatīja telpas, kur ilgstoši uzturas cilvēki (piem., istabas, apdzīvojamās virtuves un kambaŗus), neatkarīgi no tam, vai tās apsildāmas vai ne, un vai tām ir āra logs vai nav. Turpmākos gados skaitīšanas notikušas tikai atsevišķās pilsētās. Pārmaiņas ēku un dzīvokļu skaitā konstatē pēc būvdarbības statistikas rezultātiem. Katru mēnesi ievēro no visām pašvaldībām, kur iedzīvotāju skaits lielāks par 50 000, ziņas ar plašāku iztaujas lapu, no mazākām pašvaldībām — ar

sašaurinātu iztaujas lapu. Mazākās pašvaldības sīkākas ziņas sniedz gada beigās. Noskaidro dzīvošanai nelietoto ēku (telpu m³) un dzīvojamo ēku (pēc dzīvokļu skaita un lieluma) pieaugumu un līdzekļus, ar kādiem būvdarbi paveikti. Šās ziņas grupē pēc pašvaldību lieluma. Statistikas avoti: Ljā — LStG, MB, E. Bulmerinks — Rīgas dzīvokļu apstākļi (1931.), Rīgas pilsētas gruntsgabalu, ēku un dzīvokļu skaitīšana 1933., Laukstrādnieku dzīvojamās telpas (1937.); LV — Vjh. Stat. Dt. R., Stat. Dt. R., Stat. Jb. Dt. G., Stat. Jb. Dt. R.

kz

Būvklaušas (Baufron, барщина, отправляемая при постройке) — feodālisma un muižas kundzības laikos zemnieku pienākums dot no sava vidus strādniekus un zirgus, lai sagādātu būvmateriālus un celtu ēkas kungam, baznīcai, zemniekiem vai valstij, piem., pils, muižas, baznīcas, zemnieku mājas u. t. t.

ba

Būvkrājķases (Bausparkassen, ссудостроительные кассы) — speciāli kredītinstitūti dzīvokļu būvniecības financēšanai. B. līdzekļus iegūst no krājējiem, kas saistīti ar noteiktu kolektīvu krāšanas līgumu. Iemaksas izdarāmas ik mēnesi. B-ses biedri saņem aizdevumus pēc speciāli izstrādātas sadales atslēgas, kuras pamatos ir divi principi: 1) slēgtās grupas princips, kurā ietilpst kā vienība visi biedri, kas iestājušies vienā gadā, 2) atklātās grupas princips, kurā kā vienība ietilpst visi kases biedri, neatkarīgi no iestāšanās laika. Aizdevumus piešķir atsevišķiem biedriem no uzkrātā kapitāla un atmaksātiem deldējumiem: 1) pēc reģistrācijas kārtības, 2) izlozes

kārtā, vai 3) pēc iekrātā kapitāla lieluma. Aizdevumu izsniedzot, pārbauda projektējamās ēkas būvplānu un finansiālo aplēsumu un nodrošinās ar hipotēku. rr

Būvkredits (Baukredit, строительный кредит) → Kredits.

Būvkungs (Bauherr, предприниматель) — juridiska vai fiziska persona, būves pasūtītājs; uzņēmējs, kas financē kaut kādu būvi. vv

Būvniecības financēšana (Baufinanzierung, финансирование строительства) — līdzekļu sagādāšana dzīvojamu ēku jaunbūvju vajadzībām. Pilsētām strauji pieaugot, jau pirms 1914. brīvais kapitāla tirgus celtniecības vajadzības nespēja pietiekami apmierināt. Ap 1920. Eiropas valšņu vairumā bija jūtams ass → dzīvokļu trūkums. B. f-nai bija jāizlieto plaši valsts un pašvaldību līdzekļi gan kredīta, gan pabalstu veidā. Sociālpolitiskos nolūkos šai darbā bija jāiesaista visas tieši un netieši ieinteresētās aprindas, kā darba devēji, rūpnieki, sociālās apdrošināšanas sektors ar tā brīvo kapitālu rezervēm, paši dzīvokļu īrnieki ar viņu organizācijām, kredītkooperācija u. c. Atsevišķa problēma ir laukstrādnieku dzīvokļu jauncēšanas financēšana. Ljā brīvvalsts pēdējos gados valsts attīstīja jūtamu aktivitāti šai nozarē, jo šķiet, ka lielajam laukstrādnieku trūcumam Ljā daļējs svarīgs cēlonis bija visai neapmierinošais stāvoklis laukstrādnieku dzīvokļu ziņā. fm

Būvniecības noteikumi (Bauordnungen, правила строительства) — pārvaldes iestāžu izdoti tehniski, sanitāri, nedegamības un sabiedriskās drošības nosacījumi, kas ievērojami, sastādot

būvprojektus un veicot būvdarbus.

Būvpienākums (Baulast, строительная повинность) — zemes valdītāja vai nomnieka pienākums pa daļai vai pilnīgi gādāt par zināmu celtni vai celtnes uzturēšanu vai jauncelšanu. В-му var paredzēt nomas līgumā, bet tas var būt arī reālnasta, piem., ja tas attiecas uz baznīcu, skolu celšanu u. tml.

Būvprojekts jeb mets (Bauprojekt, строительный проект) — celtniecības uzdevuma atrisinājums mērogā izgatavotu rasējumu veidā, saskaņā ar būvprogrammu, būvniecības noteikumiem un gaumes prasībām. Būv-

niecības uzraudzības iestādēm apstiprināšanai iesniedzamā b-tā parasti jābūt visiem vajadzīgiem celtnes plāņiem, fasādēm un griezumiem.

Būvtechniķis (Bautechniker, техник-строитель) → Techniķis.

Būvuzņēmējs (Bauunternehmer, подрядчик) — uzņēmējs, kas būves īpašnieka uzdevumā pilnīgi vai pa daļai ar saviem līdzekļiem izdara noteiktus būvdarbus. v

Būvuzņēmumi (Bauunternehmungen, строительные предприятия) → Būvju sabiedrības.

B X → Biržas kurss.

bz (saīsin.: bezahlt) → Biržas kurss.

C

C — saīsin.: 1) nauda: Nīderlandēs, ASV — cents, Beļģijā, Francijā — santims;

2) romiešu skaitlis: 100 (centum);

3) Coulomb, → kulons;

4) Celzija gradi;

5) loģikā — pretstata (contrapositio) simbols.

С — saīsin.: Salvadoras kolons [colón] → Nauda.

Ca (saīsin.: circa) → Apmēram.

Cable transfer [angl.] — apzīmējums telegrafiskām naudas izmaksām uz un no aizjūras zemēm. → Pārvedumi.

Caf = «coût, assurance, fret» [fr.] — → cif-klauzulas saīsinājums franču valodā.

Cal — saīsin.: → kalorija.

Camionnage — šveiciešu apzīmējums → spedicijai.

Cand. (saīsin.: candidatus) → Kandidāts.

Carīste (Zarenreich, царство) — cara valsts. **Cars** (Zar, цар) bija austrumslavu un dienvidslavu valdnieku (krievu, serbu, bulgāru) tituls. Krievijā faktiski ar šo titulu apzīmēja valdnieku kopš 12. g. s. līdz 1917., kamēr oficiāli Krievijas valdnieki to lietoja 1547.—1721. Kopš 1721. oficiālais Krievijas valdnieka tituls bija — ķeizars, imperators.

Carte blanche [fr.] = balta lapa — neierobežota pilnvara.

Cash and Carry klauzula [angl.] — samaksāt skaidrā naudā un pašam aizgādāt projām] (Cash and Carry Klausel) — 1) klauzula, kas uz 1937. neitrālītātes likuma pamata piešķīra ASV prezidentam tiesības noliegt amerikāņu kuģiem preču transportu uz kapotājām valstīm un pieļaut preču eksportu uz tām

vienīgi pret iepriekšēju samaksu skaidrā naudā;

2) ASV — arī klauzula tirdznieciskos darījumos. kk

Cash before delivery [angl.] saīsin.: CBD; (Kasse vor Lieferung, уплата до доставки) — tirdzniecībā apzīmējums, kas nozīmē, ka → maksājums izdarāms pirms piegādes.

Cash note [angl.] (Scheck, чек) — → čeka apzīmējums angļu valodā.

Cash on delivery [angl.] saīsin.: COD; (Kasse bei Lieferung, уплата при доставке) — tirdzniecībā apzīmējums, kas nozīmē, ka → maksājums izdarāms piegādājot.

Casus [lat.] — gadījums, nejaušība. Tiesībās — zaudējums, kas noticis bez kādas personas vainas vai bez ļauna nolūka.

Casus belli [lat.] — kara iemesls. Pārnestā nozīmē — nauda iemesls.

Caudillo [spāņu] — spāņu valdonis (Franko).

Caurejoši posteņi (Durchgangsposten, durchlaufende Posten, переходящие статьи) — uzņēmumam nepiederošu mantu vai ieņēmumu nolēsuma posteņi, piem., atvilkumi no darbinieku algām, kas nomaksājami nodokļu iestādēm, sociālās apdrošināšanas iestādēm, arodbiedrībām u. tml., kā arī fiduciārā pārvaldīšanā esošu mantu, saņemtu drošību u. tml. posteņi. C. p. parasti bilancē līdzsvarojas, izlīdzinās, jo aktīva postenim parasti korespondē piekritīgs pasīva postenis. Bieži c-šus p-ņus uzrāda ārpus bilances vai bilances priekšailē kā → atzīmju posteņus. → Bilance. kb

Caurgrāmatojums (Durchschreibebuchung, копированная запись) → Caurraksta grāmatvešana.

Caurmēra bilance (Durchschnittsbilanz, средний баланс) — no mantu un mantu avotu caurmēra atlikumiem sastādīta → bilance. Parastā mantas bilance ir mantas stāvokļa attēlojums noteiktā brīdī. Tā kā grāmatu slēguma un bilances dienu parasti noliek klusākā darbības posmā, kad uzņēmumā mazāki preču un materiālu krājumi, tad iespējams, ka slēguma bilancē uzrādītie mantu un mantu avotu atlikumi var ievērojami atšķirties no caurmēra; sevišķi spilgti tas redzams t. s. sezonas uzņēmumos, bet arī pārējos uzņēmumos gada gaitā vērojama liela svārstība. Parastā bilance šādos gadījumos salīdzinājumiem un analīzei nav noderīga, un tādēļ uzņēmumi sastāda c. b-ces pēc dienas, nedēļas vai mēneša bilanču datu aritmētiskiem vidējiem vai arī speciāli savākiem statistiskiem datiem. → Bilance. Pārbaudes bilance. kb

Caurmēra cena (Durchschnittspreis, средняя цена) → Cenu veidi.

Caurmēra ieguvums (Durchschnittsertrag, средняя добыча) → Ieguvums.

Caurmēra izmaksas (Durchschnittskosten, средние издержки) → Izmaksas.

Caurmēra kvalitāte (Durchschnittsqualität, gute Durchschnittsqualität, Handelsgut mittlerer Art, Fair average quality, Faq, среднее качество) — klauzula biržas darījumos (automātiski lietojama arī tad, ja trūkst labuma apzīmējuma), kas atļauj piegādāt vidēja labuma precī: iekšzemes precēm — pēc vietējām paražām, ārzemju precēm — pēc cilmes vietas un laika paražām. vv

Caurmēra laiks (Durchschnitts-

zeit, среднее время) → Laika studijas.

Caurmēra peļņa (Durchschnittsgewinn, Durchschnittsprofit, средняя прибыль) → Peļņa.

Caurmēra pieaugums (Dickenzuwachstum, прирост в толщину) → Pieaugums.

Caurmēra prēmija (Durchschnittsprämie, средняя премия) → Apdrošināšanas maksa.

Caurmērs (Durchschnitt, средняя величина, диаметр) → Vidējie skaitļi.

Caurraksta aparāts (Duschreibegerät, копировальный прибор, копировальная доска) → Caurraksta grāmatvešana.

Caurraksta grāmatvešana (Durchschreibebuchführung, копировальный учет) — → grāmatvešanas paņēmieni, kad ar kopējamā papīra vai krāsu lentes palīdzību vienā **darba paņēmienā** (Arbeitsgang, рабочий прием) izdara grāmatojumus divās vai vairāk vietās. C. g. nav jauna → grāmatvedības sistēma vai veids, bet divkāršās grāmatvedības principiem pieskaņots **grāmatvešanas paņēmiens** (Buchführungsverfahren, бухгалтерский прием), kas pēdējos gadu desmitos arvien vairāk aizstāj pārnesumu grāmatvešanu. Divkāršajā grāmatvedībā arvien vajadzīgs **chronoloģiskais grāmatojums žurnālā un divi sistematiskie grāmatojumi divos dažādos kontos**. Izdarot grāmatojumus pēc **pārnesumu grāmatvešanas** (Übertragungsbuchführung) principiem, vispirms darījumus iegrāmatoja žurnālā un no tā pārnesa jeb pārrakstīja sistematisko grāmatu kontos; te vajadzīgi vismaz trīs dažādi grāmatojumi — žurnālā, viena konta dēbetā un kāda cita konta kreditā. C. g-nā **chronoloģisko un divkāršo**

sistematisko grāmatojumu, t. i., žurnālā, viena konta dēbetā un kāda cita konta kreditā raksta vai nu a) vienā darba paņēmienā visās vajadzīgajās vietās, ko sauc par **vienpaņēmienu** jeb **vienrāviena grāmatvešanu** (Einzugbuchführung, Einzugverfahren), vai b) divos darba paņēmienos — vispirms žurnālā un konta dēbetā un pēc tam žurnālā un pretkonta jeb korespondējošā konta kreditā, ko sauc par **divpaņēmienu** jeb **divrāvieni grāmatvešanu** (Zweizugbuchführung, Zweizugverfahren). Pārnesumu grāmatvešanā visi grāmatojumi ir **originālgrāmatojumi** (Originalschrift, Originalbuchung, оригинальная запись) jeb **pirmgrāmatojumi** (Urschrift, Urbuchung, первичная или основная запись); c. g-nā tikai viens no katrā darba paņēmienā izdarītiem grāmatojumiem ir **originālgrāmatojums** jeb **pirmgrāmatojums**, bet otrs vai pārējie grāmatojumi ir **caurgrāmatojumi** (Durchschreibebuchung, копированная запись) jeb **caurraksti** (Durchschrift, копированная запись). Ja caurraksta kārtā grāmatojums rakstīts vienā vietā, t. i., ja ir tikai viens caurraksts, tad to sauc par **vienkāršu caurgrāmatojumu** jeb **vienkāršu caurrakstu** (einfache Durchschrift, простая копированная запись), bet, ja caurrakstā grāmatojumus raksta divās, trijās vai vairākās vietās, tad runā par **divkāršu, trīskāršu vai daudzkārtēju caurrakstu** (doppelte Durchschrift, dreifache Durchschrift, mehrfache Durchschrift, дважды, трижды и многократно копированная запись). Ar vairāku caurrakstu palīdzību vienā darba paņēmienā iespējams ne vien veikt visus vajadzīgos grāmatojumus,

bet arī veikt vajadzīgo korespondenci un izgatavot kontrolei vai statistikai vajadzīgos **pamatus** (Unterlage, основы). Daudzos praksē lietojamās c. g-nas veidus, atkarā no tam, kur raksta oriģinālgrāmatojumu, iedala: a) **žurnāla oriģinālmetodes** (Originalgrundbuchmethode) c. g-nā, ja oriģinālgrāmatojumu raksta žurnālā, kā tas, piem., ir **Hinea caurraksta grāmatvešanas** (Hinz-Durchschreibebuchführung) u. c. veidos, un b) **konta oriģinālmetodes** (Originalkontomethode) c. g-nā, ja oriģinālgrāmatojumu raksta kontā, kā tas, piem., ir **Rūfa, Teiloriksa u. tml. caurraksta grāmatvešanas veidos** (Ruf-Durchschreibebuchführung, Taylorix-Durchschreibebuchführung). C. g-nā blakus vienu otrai var lietot kā iesietas grāmatas, piem., žurnālam, tā vaļējas lapas, piem., grupu kontiem vai kopsavilkumiem, un kartītes, piem., atsevišķiem kontiem. Ja grāmatvešanā lieto vaļējas lapas, tad runā par **vaļēju lapu grāmatvešanu** (Loseblattbuchführung, учет на свободных листах), bet ja lieto kartītes, tad — par **kartišu grāmatvešanu** (Kartenbuchführung, карточный способ учета). Atkarā no tam, vai grāmatojumus veic ar roku vai ar mašīnu (→ Grāmatvešanas mašīnas), c. g-nu sauc par **manuālo caurraksta grāmatvešanu** (manuelle Durchschreibebuchführung, ручной копировальный учет) vai **mašīnu caurraksta grāmatvešanu** (maschinelle Durchschreibebuchführung, машинный копировальный учет). Manuālā c. g-nā darba atvieglšanai lieto sevišķus **caurraksta aparātus** (Durchschreibergeräte, копировальный прибор, копировальная доска), kas piemēroti vajadzīgo veidlapu

un kopējamā papīra vai krāsu lentes piestiprināšanai un grāmatojamo lapu un kartīšu novietošanai vajadzīgajā vietā. **Caurraksta metodes** (Durchschreibemethode, копировальный метод) jeb **caurraksta papēmiena** (Durchschreiberverfahren, копировальный прием) lietošanas priekšnoteikums ir veidlapu lietošana ar precīzi saskaņotu lineāturu. C. g. ievērojami samazina un paātrina grāmatvešanas darbu un novērš **pārnese kļūdas** (Übertragungsfehler, ошибки при переносе), kas pārnese grāmatvešanā neizbēgamas. Dažādie c. g-nas veidi ar sevišķiem pārkārtojumiem vai papildinājumiem labi piemēroti atsevišķu grāmatvešanas uzdevumu veikšanai, piem., materiālu, algu, izmaksu u. t. t. nolēsei. Caurraksta metodi var lietot arī pēc vienkāršās grāmatvedības principiem iekārtotā grāmatvedībā. → Grāmatvedība. Grāmatvešana. Grāmatvedības sistēma. Grāmatvedības organizācija. Knts. kb

Caurraksta metode (Durchschreibemethode, копировальный метод) → Caurraksta grāmatvešana.

Caurraksta papēmieni (Durchschreiberverfahren, копировальный прием) → Caurraksta grāmatvešana.

Caurraksts (Durchschrift, копированная запись) → Caurraksta grāmatvešana.

Caurumotāmās grāmatošanas mašīnas (Lochkartenmaschinen, перфорационные счетные машины) → Grāmatošanas mašīnas.

Caurumošanas grāmatvešana (Lochkartenbuchführung, бухгалтерия по перфорационной системе, счетно-аналитический учет) → Grāmatvešana.

Caurumotas kartītes (Loch-

karten, перфорационные карточки) → Elektriska izskaitļošana.

Caurumoto kartīšu paņēmieni (Lochkartenverfahren, метод перфорационных карточек) → Hollerita mašīna. Elektriskā izskaitļošana.

Cauņu dreni (Röhrendrains, дренаж из труб) → Drenāža.

Causa [lat.] — 1) tiesiska akta (darījuma) pamats resp. mērķis; 2) iztiesājamā lieta; piem.: c. criminalis — krimināllieta; 3) cēlonis.

cb — saīsin.: cubic [angl.] = kubiks.

CBD — saīsin.: Cash before delivery [angl.] — maksājums pirms piegādes.

cbkm [vāc.] — kubikkilometrs.

cbm [vāc.] — kubikmetrs, arī ciešmets (1 000 kubikdecimetru).

ccm [vāc.] — kubikcentimetrs.

cdm [vāc.] — kubikdecimetrs.

Cedents (Zedent, цедент) → Cesija.

Cekina (Zecchino, цекин) → Dukāts.

Celibāts (Zölibat, целибат) — bezlaulības dzīve.

Cēlmetalla svars (Feingewicht, вес благородного металла) → Svārs.

Cēlmetalls (Edelmetall, благородный металл) → Dārgmetalli.

Celmu nauda (Stockpreis, поленная стоимость) — naudas summa, ko saņem meža īpašnieks par pārdoto meža gabalu vai atsevišķiem kokiem, pie kam izciršanas, izvešanas un visus pārējos izdevumus sedz pircējs. b

Cēlonība (Kausalität, причинность) — sakars cēloņu un seku starpā. C-bas princips nosaka, ka katrai norisei ir savs cēlonis, bez cēloņa nekas nevar notikt. Jau Kants formulēja kauzālītātes principu šādi: visas pārmaiņas

norisinās saskaņā ar cēloņu un seku saistīšanas likumu. C-bas jēdziens ir domāšanas pamatlukums, kategorija. Tā kā šis jēdziens padara katru pieredzi vispār par iespējamu, tad tas ir apriors, t. i., no pieredzes neatvasināts. Kauzālais sakars rūpīgi metodiski jāpētī, lai nepieņemtu tikai šķietamo cēloni (Scheinursache, видимая причина) vai daļējo cēloni (Teilursache, частичная причина) par kādas parādības īsto jeb vienīgo cēloni («post hoc» pieņem par «propter hoc»). Jau vienreizējs novērojums var atsegt kauzālo sakaru, sevišķi vēsturē, kur sastopamies ar t. s. vienreizējo, singulāro c-bu. Visu reālītātes sfairu iespējams izskaidrot kauzāli, jo bez c-bas nekādu pārmaiņu nevar pamatot. Tādā kārtā var runāt par kauzālītāti tautsaimniecībā, tiesību sfairā u. t. t. Šī kauzālītāte tomēr neizslēdz mērķveidīgo, finālo aspektu, kas sevišķi svarīgs sociālzinātnēs. Pozitīvisma pārstāvji (Konts, Avenārijs, Machs u. c.) kauzālītātes principu neatzīst un c-bas vietā lieto «funkcionālas atkarības» jēdzienu. lš

Cēlonības pētīšana (Forschung ursächlicher Zusammenhänge, Ursachenforschung, исследование причинных связей) → Sakaru pētīšana.

Cēlonis (Ursache, причина) — fiziskās vai psihiskās pasaules norišu reālais pamats. C. ir parādība, kas rada kādu pārmaiņu, ko sauc par sekām (Folgen, следствие) un kas ir atkarīga no šā c-ņa. Tā kā c. savukārt var būt atkarīgs no cita c-ņa, kas to radījis, tad var runāt par t. s. **kauzālo virkni** (Kausalkette, цепь причин), kuŗai nevar saskatīt ne sākuma, nedz arī beigu. Metafizika gan atzīst, ka ir arī

c., kas nav atvasināts no kāda cita c-ņa, bet ir pats savs c. (causa sui). Tā kā kauzālās virknes locekļi ir c-ņi un sekas un katrs c. savukārt ir kādas parādības sekas un ikvienas sekas ir c. citam fainomenam, tad šī virkne ir nepārtraukta norise, kuŗā katru locekli pēc vajadzības var uzlūkot par c-ņi, bet tam laikā sekojošo locekli — par sekām. C-ņu atsegšana atkarājas no katrreizējā zinātnes stāvokļa. Daļa mūsdienu dabzinātņu spriež, ka c-ņa jēdziens esot pavisam nevajadzīgs un arī nedrošs. Parādību c-ņus mēs konstatējam ar t. s. indukciju, kuŗas metodes ir izstrādājis angļu filozofs Mills. Tomēr šī indukcija sniedz mums tikai lielāku vai mazāku varbūtību kāda fainomena c-ņu noteikšanā, bet ne absolūtu drošību. (Absolūtu drošību iegūstam tikai matemātiskā indukcijā.) Tāpēc arī indukcijas secinājuma formula ir: $M_1, M_2, M_3, \dots$ ir P; M_1, M_2, M_3 ir S; visi S ir P. Mēs runājam par kādas parādības pilnu c-ņi, kas tieši šo parādību rada, un arī par c-ņa daļu, kas ir tikai viens šā darinājuma pamats un kas kādā konkrētā gadījumā var sevišķi interesēt. Atsegt parādību c-ņus sociālās zinātnēs ir daudz grūtāk nekā dabzinātnēs, jo pirmajās nāk klāt daudz irracionālu faktoru.

lš

Celsme (Errichtung, учреждение) → Dibināšana.

Celtniecības birojs (Bauhütte) — 1) dibinājums, kā nolūks aparot dzīvokļu trūkumu. C. b-jā ar kapitālu piedalās valsts, pašvaldības un citas juridiskas personas. Parastais c. b-ja veids ir ierobežotas atbildības s-ba;

2) celtniecības organizāciju centrālais birojs.

Celtniecības riska apdrošināšana (Baurisikoversicherung, страхование строительного риска) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Celtnieks (Baumeister, строитель) → Arhitekts.

Celtuves kuģis (Eisenbahnfähre, железнодорожный паром) → Kuģis.

Ceļa atlīdzze (Wegeabgabe, дорожный сбор) → Atlīdzze. Ceļa nauda.

Ceļa izdevumi (Reisekosten, Wegspesen, путевые расходы) — izdevumi, kas darbiniekam ceļas dienesta braucienos (→ Komandējums) vai mainot pastāvīgo dzīves vietu dienesta interesēs. C. i-mos ietilpst izdevumi par darbinieka, viņa ģimenes locekļu un viņu mantu pārvadāšanu, uztura jeb dienas un dzīvokļa nauda pa ceļošanas laiku. C. i-mus atlīdzina dienesta iestāde, pie kam to apmērs un atlīdzināšanas kārtība publisku (valsts un pašvaldības) iestāžu darbiniekiem noteikta likumā vai noteikumos, bet privātu iestāžu un uzņēmumu darbiniekiem — parasti vienošanās kārtā.

m

Ceļa nauda (Wegegeld, прогонные, суточные) — 1) **ceļa atlīdzze, ceļa nodeva** (Wegeabgabe, дорожный сбор), publiski tiesisks maksājums par ikreizēju ceļa (parasti šosejas) lietošanu vai periodiski — samērā ar personas rīcībā esošiem satiksmes līdzekļiem (piem., automobiļiem), dažreiz arī nodoklis, piem., spēkratu nodoklis;

2) ikdienas nozīmē — naudas summa, ko dod līdzī ceļa izdevumu segšanai personai, kas dodas garākā ceļā;

3) (командировочные) dienestā — īpaša piemaksa darbiniekam dienesta braucienos, lai segtu

paugstinātos izdevumus ceļojuma laikā (→ Ceļa izdevumi). m

Ceļa nodeva (Wegeabgabe, дорожный сбор) → Ceļa nauda.

Ceļa servitūts (Wegegerechtigkeit, дорожный сервитут) → Servitūts.

Ceļamspēja (Tragfähigkeit, грузоподъемность) — noteiktā vagona izturība, ko krava nedrīkst pārsniegt; lielākais svars, ko vagonam var izturēt. Normālo **kravsvāru** (Ladegewicht, грузовой вес) var arī pārsniegt sevišķos gadījumos (Vācijas dzelzceļos atļauts 5%). Ja vagonam ir viens uzraksts, piem., Ljas dzelzceļu vagoniem uz platsliežu ceļiem bija 10, 12, 15, 17, 20 un pat 30 t, tad tas nozīmē kravsvāru, ja divi uzraksti, tad mazākais skaitlis nozīmē kravsvāru, bet lielākais — c-ju. jl

Ceļi (Wege, пути) — 1) ikdienišķā dzīvē — virziens vai tālums kāda ķermeņa kustībai no vienas vietas uz otru; domas gaita;

2) (дороги) tiesiskā un saimnieciskā nozīmē — dabisks vai mākslīgs ierīkojums, ko var lietot satiksmē, piem., iešanai, jāšanai, braukšanai, kustoņu dzišanai, kuģošanai. Pēc ceļa tiesiskā stāvokļa šķiro a) **privātos ceļus** (Privatwege, частные дороги), kas ir tikai noteiktu personu lietošanā un pieder privātpersonām. Šādu ceļu lietošanā jāturas pie civillikumu vispārīgiem noteikumiem par privātpašumā esošo lietu lietošanu, un b) **publiskos ceļus** (öffentliche Wege, общественные дороги), kas ir vispārīgai lietošanai un par tādiem ir atzīti ar attiecīgo valsts iestāžu aktiem. Publiska ceļa lietošanu nevar noliegt uz privātpašuma tiesību pamata, kaut arī tas ietu pa privātu zemes gabalu. Ja pēc objektīviem apstākļiem publiska

ceļa lietošana iespējama un pilsonis ievēro ceļa lietošanas noteikumus, tad viņam nevar aizliegt ceļu lietot. Pēc ceļu lietošanas uzdevuma un tehniskā ierīkojuma šķiro a) dzelzceļus, b) ūdens ceļus — upes, kanālus, ezerus, jūras un okeanus, un c) **zemes ceļus** (Landwege, грунтовые дороги, шоссе, проселочные дороги), kas aptver šosejas, bruģus, grantētos un vienkāršos ceļus. Zemes ceļus, atkarā no to svarīguma militārā un valsts saimniecības ziņā, iedala vairākās šķirās. Ljā ir četras zemes ceļu šķiras: I šķ. c. ir valsts c., ko uztur ar valsts līdzekļiem; šē pieder šosejas, bruģi un daļa grantēto ceļu; II šķ. c. ir lielceļi, ko uztur pagasti kļaušu kārtā un ar valsts palīdzību; III šķ. c. ir pagastu c., ko uztur pagasti kļaušu kārtā; IV šķ. c. ir māju c., kas nobeidzas vienā saimniecībā vai ko lieto tikai nedaudzas saimniecības un ko uztur šo saimniecību īpašnieki. IV ceļu šķirai pieskaita arī publiskos kājceļus. Bez tam publiskos zemes ceļus šķiro: pēc lietošanas veida — **auto** (Kraftwagenwege, автомобильные дороги), **braucamos** (Fahrwege, проезжие дороги), **jājamos** (Reitwege, дороги для верховой езды), **velo ceļus** (Radfahrerwege, дороги для велосипедной езды) un **kājceļus** (Fußwege, дороги для пешеходов); pēc lietošanas mērķa — **pasta** (Postwege, почтовые дороги), **tirdzniecības** (Handelswege, торговые дороги), **kaŗa** (Kriegswege, военные дороги), **dzirnavu** (Mühlenswege, дороги на мельницу), **baznīcas** (Kirchenwege, церковные дороги) un **skolas ceļus** (Schulwege, школьные дороги); pēc lietošanas gada laika — **vasaras** (Sommerwege, летние дороги)

un ziemas ceļos (Winterwege, зимние дороги), m

Ceļojošais aģents (reisender Agent, Handlungsreisender, Provisionsreisender, Reisevertreter, разъезжающий, странствующий агент) → Aģents. Tirdzniecības ceļotājs.

Ceļojošais apdrošinājums (Wanderversicherung, переходящее страхование) → Personu apdrošināšana.

Ceļojošais komijs (reisender Gehilfe, commis voyageur, коммивояжер) → Tirdzniecības ceļotājs. Komijs. Komivojažieris.

Ceļojošie amatniecības uzņēmumi (Wanderhandwerksbetriebe, ремесленные предприятия на разнос) → Ceļojošie rūpali.

Ceļojošie rūpali (Wandergewerbebetriebe, Gewerbebetriebe im Umherziehen, промысловые предприятия на разнос) — nestacionāri rūpali, kam nav pastāvīgu veikala telpu un kas pārvietojas no vienas vietas uz otru. Pie šiem r-ļiem pieskaitāmi **ceļojošie amatniecības uzņēmumi** (Wanderhandwerksbetriebe, ремесленные предприятия на разнос), **ceļojošie tirdzniecības uzņēmumi** (Wanderhandelsbetriebe, торговые предприятия на разнос) un retumis arī mazāki ceļojoši rūpniecības uzņēmumi. jg

Ceļojošie tirdzniecības uzņēmumi (Wanderhandelsbetriebe, торговые предприятия на разнос) → Ceļojošie rūpali.

Ceļojuma bagāžas apdrošināšana (Reisegepäckversicherung, страхование дорожного багажа) → Mantu apdrošināšana.

Ceļojuma čeks (Reisescheck) → Čeks.

Ceļojuma pabalsts (Viatikum, проездные, путевые деньги) — pabalsts, ko saņēma → gāteris no amata ceļojumu pabalsta kasēm.

Ceļojumu birojs (Reisebüro, бюро путешествий) — uzņēmums, kas organizē ceļojumus, apgādā ceļotājiem biļetes vilcienos, autobusos, tvaikoņos un satiksmes lidmašīnās, pasūtina istabas viesnīcās u. t. t. Ljā tāds c. b. bija Ljas dzelzceļu uzņēmums Ceļtrans, kas organizēja arī tūrisma vilcienus. LV lielākais c. b. ir **Viduseiropas ceļojumu birojs** (Mitteleuropäisches Reisebüro, saīsināti — Mitropa, Средне-европейское бюро путешествий), kas ekspluatē arī guļamvagonus un restorānvagonus, apkalpojt ar tiem LV, Šveici, Dāniju, Zviedriju, Holandi un Balkānu valstis. Vecākais c. b. ir Thomas Cook Londonā jeb Wagon Lits c. b. er

Ceļošanas zīme (Wanderschein, дорожное удостоверение) — apliecība, ko → darba pārvalde LV izdod aroda darbības laiku beigušam bezdarbniekam pēc viņa pieprasījuma, ja darba pārvalde ceļošanu atzīst par lietderīgu piemērotas nodarbošanās atrašanai vai tālākai arodizglītībai. m

Ceļu akts (Turnpike Act) — Anglijas likumi, kas, sākot ar 17. g. s., atļāva atsevišķām personām, s-bām vai pašvaldībām taisīt ceļus un ņemt atlīdzību par šo ceļu lietošanu. ed

Ceļu klaūšas (Wegebaulast, дорожные повинности) — lauku nekustamas mantas īpašnieku pienākums ierīkot, labot un uzturēt noteiktas zemes ceļu šķiras (→ Ceļi). Sakarā ar ceļu ierīkošanas un uzturēšanas tehnikas attīstību c. k. samazina, pie kam klaūšu kārtā pilnīgi ierīko un uztur tikai zemākās šķiras ceļus, kamēr vidējās šķiras ceļus dažās zemēs (piem., Ljā) mēdz gan labot klaūšu kārtā, bet tos ierīko valsts; augstākās šķiras ceļus

tagad visās zemēs ierīko un uz-
tur valsts. m

Ceļu spaidi (Straßenzwang) — parādība, kad feodālisma laikmetā zemes kungi piespieda tirgotājus doties pa noteiktiem ceļiem, tiltiem vai upēm, lai par to lietošanu iekasētu muitu. ed

Cena (Preis, цена) — naudas daudzums, kas jāsamaksā, lai iegūtu zināmas preces vienu vienību. C. var būt kā precēm (**preces cena** — Warenpreis, товарная цена), tā arī pakalpojumiem un pat tiesībām. Apstākļos, kur nav naudas saimniecības, c. var būt izteikta arī kādas citas preces daudzumā. Jaunākā laikā tautsaimniecības mācība arī atlidzību par darbu, kapitālu un zemi uzskata par cenu, kas vairāk vai mazāk pakļaujas tiem pašiem likumiem, kuņi novērojami cenas veidošanās procesā. Mainas saimniecības apstākļos c. ir ievērojama saimnieciskās dzīves rēgulētāja. Tā rēgulē attiecīgās preces ražošanu un patērēšanu, kā arī rēgulē un veido → ienākuma sadalījumu. → Cenas veidošanās. Cenu sakars. Cenu rēgulēšana. Cenu veidi. Cenu stabilitāte. aa

Cena zeltā (Goldpreis, цена в золоте) → Cenu veidi.

Cenas atlaide (Preisnachlaß, Preisabzug, скидка с цены) → Atlaide.

Cenas diskriminācija (Preisdiskriminierung) → Diferencēšana. Diskriminācija.

Cenas elastība pieprasījumam (Preiselastizität der Nachfrage, эластичность спроса по отношению к цене) → Elastība.

Cenas kotācija (Preisnotierung, Preisnotiz, котировка цены) → Biržas kurss.

Cenas teorija (Preistheorie, теория цены) — teorija, kas iz-

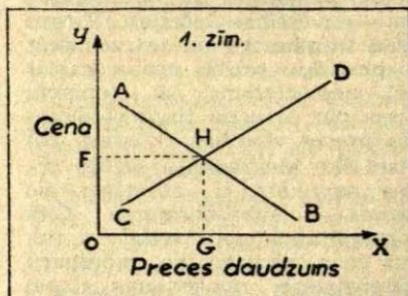
skaidro, no kādiem faktoriem atkarīgs atsevišķo preču cenu augstums. Galvenās c. t.-ju grupas: 1) **izmaksu cenas teorijas** (Kosten-Preistheorien, теория издержек производства) — tirgus cena ir atkarīga no pieprasījuma un piedāvājuma, un tā svārstās ap **dabisko cenu** (natürlicher Preis, естественная цена), kas atkarīga pēc dažiem uzskatiem no iestrādātā darba (Ricardo, Marx), bet pēc citiem — no ražošanas izmaksām vispārī (John Stuart Mill). Dabiskā cena ir tikai **brīvi pavairojamiem saimniecības labumiem** (beliebig vermehrbare Güter, свободно воспроизводимые хозяйственные блага), kamēr **retajiem saimniecības labumiem** (Seltenheitsgüter, редкие хозяйственные блага), piem., vecmeistaru gleznām, tādas nav. Šās c. t.-jas izveidojusi klasiskā skola, kāpēc tās mēdz saukt arī par **klasiskām cenas teorijām** (klassische Preistheorien, классические теории цены); 2) **derīguma** jeb **subjektīvā cenas teorija** (Nutzen-Preistheorie; subjektivistische Preislehre, теория полезности или субъективная теория цены) pamatojas uz robežderīguma → vērtības teorijas. Tirgus cena ir atkarīga no tās zemākās pieprasītāju solītās cenas, kas ir vēl nepieciešama, lai nopirktu visas par šo cenu tirgū piedāvātās preces vienības (Wieser), bet atsevišķo pieprasītāju solītās cenas savukārt ir atkarīgas no preces → robežderīguma. Citā formulējumā mēdz teikt, ka tirgus cena atkarīga no **robežpāru** (Grenzpaare, предельная пара) vērtējuma. Piem., ja tirgū būtu kādai precei 8 pircēji un 8 pārdevēji, no kuņiem katrs gribētu pirkt vai pārdot vienu preces vienību, pie kam viņi vērtētu šo vienību šādi:

Cenas veidošanās

pircēji — 8 7 6 5 4 3 2 1,
pārdevēji — 1 2 3 4 5 6 7 8,

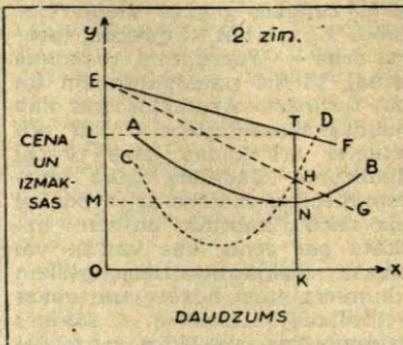
tad tirgū būtu pārdotas un nopirktas tikai 4 vienības, un cena būtu starp 4 un 5. Ja cena celtos virs 5, tad ceturtais pircējs vairs nepirktu, bet sacensībā iestātos piektais pārdevējs, un cena slīdētu. Tāpat arī, ja cena būtu zem 4, tad ceturtais pārdevējs vairs nepārdotu, bet sacensībā iestātos piektais pircējs, un cena augtu. Tātad robežpāri būtu 4. un 5. pircējs un 4. un 5. pārdevējs. Šo atziņu mēdz saukt par **robežpāru likumu** (Gesetz der Grenzpaare, закон предельной пары); 3) c. t-jas, kas māca, ka cena atkarīga no visiem faktoriem, kuŗi ietekmē pieprasījumu un piedāvājumu. Šās teorijas ir valdošās (K. Diehl, Marshall). → Pieprasījums. Piedāvājums. Cena. Cenas veidošanās. Vērtības teorijas. Klasiskā skola. Robežderīguma skola. Izmaksas. Labums. aa

Cenas veidošanās (Preisbildung, образование цены) — cenas rašanās process. Raksturīgākie c. v-nās veidi: 1) pilnīgās → konkurences apstākļos cena tiecas uz to līmeni, pie kuŗa → pieprasījums

līdzinās → piedāvājumam. Ja, piem., (1. zīm.) AB būtu kādas preces pieprasījuma līkne un CD tās pašas preces piedāvājuma

likne, tad cena tiektos uz līmeni OF, jo, tik augstai cenai pastāvot, kā pieprasījums, tā arī piedāvājums būtu līdzīgs OG. Punktu H, kuŗā pieprasījuma un piedāvājuma līkne krustojas, sauc par **līdzsvara punktu** (Gleichgewichtspunkt, точка равновесия), un cenu OF, kas atbilst šim punktam, — par **līdzsvara cenu** (Gleich-

gewichtspreis, цена равновесия), jo, šādaī cenai pastāvot, tirgū iestājas līdzsvars: visi, kas vēlas preci par šo cenu pirkt, var to nopirkt, un visi, kas vēlas preci par šo cenu pārdot, var to pārdot; 2) pilnīgā → monopola apstākļos cena tieksies uz to augstumu, kuŗā robežizmaksas (→ Izmaksas) līdzinās robežienesai (→ Ienesa), jo tad monopolista tīrienesa sasniedz maksimu. Ja, piem., (2. zīm.) līkne AB attēlotu kādas preces caurmēra kopizmaksu (→ Izmaksas) līkni, CD — robežizmaksu līkni, EF — caurmēra ienesas līkni, kas monopola gadījumā ir arī pieprasījuma līkne, un EG — robežienesas līkni, tad punkts H būtu tas punkts, kuŗā robežizmaksas līdzinās robežienesai, jo šai punktā krustojas robežienesas līkne EG ar robežizmaksu līkni CD. Tas nozīmē, ka monopolists vislielāko

Centrālizētā emisiju banka (centralisierete Notenbank, централизованный эмиссионный банк) → Banka.

Centrālizētā grāmatvedība (centralisierete Buchhaltung, централизованное счетоводство) → Grāmatvedības organizācija.

Centrālizētā statistika (centralisierete Statistik, vereinigte Statistik, централизованная статистика) → Statistikas organizācija.

Centrālizētās bankas (centralisierete Banken, централизованные банки) → Banka.

Centrālizētās emisiju bankas (centralisierete Notenbanken, централизованные эмиссионные банки) → Banka.

Centrālkontrolpulkstenis (Zentralkontrolluhr, центральные контрольные часы) → Laika kontrole.

Centrālkooperatīvs (Zentralgenossenschaft, Hauptgenossenschaft, центральный кооператив, кооперативный союз, союз союзов, центросоюз) — kooperatīvā savienība vai savienību savienība, arī centrālā savienība. → Kooperatīvs. eb

Centrālpuķstēnis (Zentraluhr, центральные часы) → Laika kontrole.

Centrāltirgus (Zentralmarkt, центральный рынок) → Tirgus.

Centrocon → Cārterlīgums.

Centrs (Zentrum, центр) — viduspunkts, vidus; piem., parlamentā partijas, kuŗu deklarētais viedoklis ir vidējs, salīdzinot ar galējo viedokļu partijām. **Administratīvs centrs** (Verwaltungszentrum, административный центр) — pilsēta, kur atrodas augstākās valsts vai pašvaldības iestādes.

Cents (Cent, цент) → Nauda.

Centurija [lat. centuria] (Zenturie, Hundertschaft, центурия,

сотня) — skaita vienība ar simts daļām; romiešu karaspēka vienība ar 100 vīriem; arī — šo simts karavīru apstrādātā zemes platība, kas līdzinās 200 → jūgeriem (100 × 2 jūgeri = 200). vk

Centweight [angl.] — angļu tirdzniecības svara mērs = 50,8023824 kg; saīsin.: cwt. Šis termins novecojies; tagad lieto terminu «hundredweight».

Cenu apture (Preisstop) — rīkojums LV, ar kuŗu aizliegts paaugstināt cenas virs 1936. 17. 10. līmeņa. Izņēmumus var atļaut vienīgi valsts cenu komisārs (→ Cenu rēgulēšana) vai viņa pilnvarota iestāde aiz tautsaimnieciskiem iemesliem, vai arī, lai izvairītos no kādiem sevišķiem grūtumiem. → Cenu rēgulēšana. Cenu stabilitāte. aa

Cenu atstarpe (Preisspanne) → Atstarpe.

Cenu attieksme (Preisrelation, соотношение цен) = Cenu sakars.

Cenu augstākā robeža (Preisobergrenze, высший предел цен) → Uzņēmuma cenu politika.

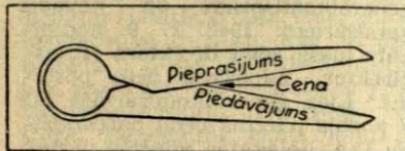
Cenu diferencēšana (Preisdifferenzierung, дифференцирование цен) → Diferencēšana.

Cenu direktors (Preisdirektor, директор цен) → Cenu rēgulēšana. Cenu pārraudzības iestāde.

Cenu dzirkles, cenu šķēres (Preisschere, ножицы цен) — 1) attieksme starp zināmas nozares pārdodamo un pērkamo preču cenu līmeni. Šo attieksmi parasti parāda ar indekskaitļiem. Piem.: lauksaimniecības ražojumu pirktspēju indekss. Ljā 1936. lauksaimnieku pārdoto preču cenu indekss bija 61, bet pirktu — 71 pie 1930.—1933. = 100. Tātad dzirkles bija 61:71 jeb — indeka veidā — 86. Jo mazāks šis indekss, jo attiecīgās nozares ražotāju stāvoklis

neizdevīgāks, t. i., viņu ražojumu pirktspēja, salīdzinot ar pērkamo preču pirktspēju, dilst;

2) dažās tautsaimniecības mācības grāmatās ievietotais šķēru vai dzirkļu attēls, kuŗa nolūks uzskatāmi ilustrēt cenas veidošanos brīvās konkurences apstākļos.

→ Cenu līmenis. Indeks. Cenas veidošanās. aa

Cenu inspektors (Preisinspektor, инспектор цен) → Cenu rēgulēšana.

Cenu izlīdzināšanās (Preisausgleich, выравнивание цен) — vienas un tās paŗas preces cenu sliekšme izlīdzināties brīvās konkurences apstākļos, tuvojoties vienai cenai vienā un tai paŗā tirgū. aa

Cenu klasificēšana (Preisklassifizierung, классификация цен) — kartelēto preču iedalījums klasēs pēc to kvalitātes pakāpēm. Katrs kartelī ietilpstoŗs uzņēmums atbilst zināmāi šā iedalījuma klasei, un tam jāturas pie šai klasei atbilstošām cenām. aa

Cenu kombinācija (Preiskombination, комбинация цен) — kopēja cena vairākām precēm. Ja kādas preces cena tiktāl krīt, ka nesedz vairs pārdevēja → izmaksas, tad dažreiz zaudējumus mēģina novērst, pārdodot ņo precī kopā ar kādu citu precī, kas dod peŗņu. LV noliegts pārdot ņās abējāda veida preces par kopēju cenu (lai pasargātu publiku no

maldināŗanas), bet katras preces cena jāuzrāda atseviŗķi. ka

Cenu komisārs (Preiskommisсар, комиссар цен) → Cenu rēgulēŗana.

Cenu konstatēŗana (Preisermittlung, констатирование цен) → Cenu statistika.

Cenu līmenis (Preisniveau, Preisspiegel, durchschnittlicher Preisstand, уровень цен) — preču cenu saurmēra augstums zināmā valstī un zināmā laika punktā vai posmā, salīdzinot ņās cenas ar cenām kādā citā laika punktā vai posmā. C. l. ir cieŗā sakarā ar **naudas pirktspēju** (Kaufkraft des Geldes, покупательная способность денер). Pētijot c. l-ŗa augstumu, mēdz noskaidrot, kāds naudas daudzums ir jāatdod dažādos laika posmos vai punktos par vienu un to paŗu preču daudzumu, bet, pētijot naudas pirktspēju, — kādu daudzumu preču iespējams nopirkt par vienu un to paŗu naudas daudzumu dažādos laika posmos vai punktos. Tāpēc naudas pirktspēja mainās apgriezti proporcionāli c. l-nim. C. l-ŗa mēŗīŗanai lieto cenu indeksus. Ja c. l-ŗa uzdevums ir rādīt vispārīgo naudas pirktspēju, tad c. l-ŗa mēŗīŗanai vislabāk noder vairumtirdzniecības cenu indeki. Blakus **vispārīģajam cenu līmenim** (allgemeines Preisniveau, общий уровень цен) tautsaimnieki dažreiz interesēŗas arī par atseviŗķu preču grupu c. l-ŗiem, ko sauc par speciāliem c. l-ŗiem. Tādu speciālu c. l-ŗi, piem., rāda dzīves → izmaksu indeki, pēc kuŗiem iespējams spriest par alģu pirktspēju (→ Alģa). Galvenos faktoros, no kuŗiem atkarīģs c. l., mēdz savilkst kopā vienā formulā,

un proti,
$$P = \frac{M \cdot V + M' \cdot V'}{T}$$
, kuŗā

P nozīmē vispārīģo c. l-ni, M —

naudas daudzumu apgrozībā, ko lieto maksājumiem par precēm, V — naudas apgrozības ātrumu, M' — banku maksāšanas līdzekļu daudzumu, V' — banku maksāšanas līdzekļu apgrozības ātrumu, bet T — apgrozto preču daudzumu. Šo formulu mēdz saukt par c. l-ņa formulu. Tā ir iegūta no t. s. **apgrozības vienādojuma** (ko, pielāgojoties matemātikas terminoloģijai, agrāk sauca par **apgrozības nolīdzinājumu** / Verkehrs-gleichung, уравнение обращения), un proti, $P \cdot T = M \cdot V + M' \cdot V'$. Šai formulā ietverto sakaru sauc par **kvantitātes teoriju** (Quantitätstheorie, квантитативная теория) tās jaunākajā formulējumā (Gustav Cassel, Irving Fisher). Agrākā — t. s. **naivā kvantitātes teorija** (naive Quantitätstheorie, наивная квантитативная теория) bija: naudas vērtība mainās apgriezti proporcionāli naudas daudzumam. Jaunākajā laikā ir radies uzskats, ka ne tikai c. l. P ir atkarīgs no tiem faktoriem, kas minēti c. l-ņa formulas labajā pusē, bet arī šie faktori savukārt atkarīgi no c. l-ņa P . → Naudas apgrozības ātrums. Maksāšanas līdzekļi. aa

Cenu noteikšana (Preisbestimmung, установление цен) = Cenu rēgulēšana.

Cenu pārraudzības iestāde, cenu uzraudzības iestāde (Preisüberwachungsstelle, ценонадзорное учреждение) — institūts noteikumu izpildīšanas pārraudzībai, attiecoties uz cenu rēgulēšanu. Šādu iestāžu vajadzība Vācijā radās ar 1936. 26. 11. rīkojumu par → cenu apturi, bet to nozīmē un darba apjoms sevišķi pieauga kara laikā, kad izdots ļoti daudz likumu un rīkojumu par preču sadali un cenām. C. p. ie-dei ir tiesība daļu savu uzraudzības

pienākumu, piem., naudas sodu uzlikšanu, veikalu slēgšanu u. tml. nodot tālāk vispārīgām zemākām administratīvām iestādēm. Ljā brīvvalsts laikā cenu pārraudzība bija 1932. nodibinātās cenu inspekcijas rokās. Ar Austrumu apgabalu reichskomisāra 1941. 16. 9. rīkojumu cenu uzraudzība Ljas teritorijā uzlikta ģenerālkomisāram un novadu komisāriem. 1942. 27. 9. nodibināts īpašs **cenu direktora** (Preisdirektor, директор цен) postenis. Ljas ģenerālkomisāriāta III d nodaļa pārzina cenu pārraudzību Ljā; lielākajās pilsētās pastāv sevišķas cenu pārraudzības komandas, bet pārējās pilsētās cenu pārraudi darbojas kā vietējā apriņķa priekšniekam padoti darbinieki. Pēdējo darbinieku grupu mēdz saukt par **cenu policiju** (Preispolizei, ценонадзорная полиция). fm

Cenu policija (Preispolizei, ценонадзорная полиция) → Cenu pārraudzības iestāde.

Cenu politika (Preispolitik, политика цен) — visu to līdzekļu kopums, ko lieto cenu ietekmēšanai ar nolūku sasniegt zināmus mērķus. Šās politikas veidotāja un realizētāja var būt vai nu valsts, vai arī atsevišķie uzņēmumi un to apvienības. Pirmajā gadījumā to sauc par valsts **cenu politiku** jeb **nacionālo cenu politiku** (nationale Preispolitik, государственная или национальная политика цен), bet otrā gadījumā tā būs **privātsaimnieciskā c. p.** Valsts c. p. ir → ekonomijas politikas daļa, un tāpēc tās mērķi ir atkarīgi no vispārīgās ekonomijas politikas mērķiem jeb ideāliem. Raugoties pēc šiem mērķiem, var būt nepieciešama → cenu līmeņa vai atsevišķo preču **cenu uzturēšana, paaugsti-**

nāšana vai **pazemināšana** (Aufrechterhaltung, Erhöhung und Senkung der Preise, сохранение, повышение и понижение товарных цен). To paņā ar → cenu rēgulēšanu. Tās cenas, kas atbilst ekonomijas politikas vispārīgajam virzienam, mēdz saukt par **piemērotām cenām** (angemessener Preis, соответствующая цена). Privātsaimnieciskā c. p. ir → uzņēmuma politikas daļa, izņemot → kooperatīvo c. p.-ku, kas no uzņēmēja c. p.-kas ievērojami atšķiras, kaut gan arī ieskaitāma privātsaimnieciskajā c. p.-kā. → Cena. Uzņēmuma cenu politika.

aa

Cenu rādītājs (Preisliste, указатель цен) → Cenrādīs.

Cenu rēgulēšana (Preisregulierung, Preisregelung, регулирование цен) — cenu noteikšana ar attiecīgiem rīkojumiem. Tā var būt **tieša** (unmittelbare Preisregelung, прямое регулирование цен) vai **netieša** (mittelbare Preisregelung, косвенное регулирование цен). Tiešo c. r-nu iespējams izdarīt a) nosakot cenu augstumu; šim nolūkam mēdz noteikt virziena, norobežotās, maksimālās, minimālās vai cietās cenas (→ Cenu veidi); b) nosakot cenu atstarpes — norobežoto, maksimālo, minimālo vai cieto atstarpi; (→ Atstarpe); c) nosakot cenu aplēšanas kārtību; šim nolūkam normēs un ierobežo pašizmaksu sastāvdaļas, kā arī ierobežo peļņas apmērus. Iespēju netieši rēgulēt cenas sastītā saimniecībā ir daudz. Piem., var ietekmēt preču piedāvājumu, pastiprinot vai ierobežojot ražošanu, palētinot izejmateriālus u. t. t. Var ietekmēt vispārējo → cenu līmeni, palielinot naudas daudzumu apgrozībā, sašaurinot to, mainot → naudas apgrozības ātrumu u. c.

Tāpat var ietekmēt arī algas, nodokļus, ierobežot dažus konkurences paņēmienus u. c. Tiešo c. r-nu parasti izdara speciāla iestāde, ko LV vada **valsts cenu komisārs** (Reichskommissar für die Preisbildung, государственный комиссар цен), ko reizēm sauc arī par **cenu komisāru** (Preis-kommissar, комиссар цен), bet Ljā **cenu direktors** (Preisdirektor, директор цен, agrāk — **cenu inspektors**). Cenu direktoram uzdota arī **cenu uzraudzība** (Preisüberwachung, надзор за ценами) un piešķirtas tiesības sodīt rēgulēto cenu neievērotājus. aa

Cenu revolūcija (Preisrevolution, революция цен) — strauja cenu celšanās (tāda bija, piem., Eiropā 16. un 17. g. s. sakarā ar dārgmetallu iepildumu caur Spāniju no Amerikas kontinenta); tās rezultātā pārveidojas sakari starp cenām un vispār mainās visa → cenu struktūra. aa

Cenu risks (Preisrisiko, риск в отношении цен) → Risks.

Cenu saistīšana (Preisbindung, регулирование цен) — tirgotāju vai rūpnieku vienošanās par cenām, minimālām pārstrādāšanas atstarpēm, minimālām tirdzniecības atstarpēm, augstāko rabatu, minimālo **piecenojumu** (Zuschlag, наценка, накидка) u. t. t. (→ Karteļi. Karteļu cenu politika). Kā c. s-nas piemēru LV var minēt grāmatirtirdzniecības cenas. Jau 1887. vācu grāmatirtirgotāju apvienība (Börsenverein) Leipcigā ievada statūtus nosacijumu, ka grāmatirtirgotājiem grāmatas jāpārdod savos veikalos par apgādu noteiktām cenām. Šo c. s-nu apvienība garantē un aizsarga joprojām. Pēc tam kad stājies spēkā 1934. 11. 12. rīkojums par c. s-nu, pēdējā LV iespējama tikai ar cenu komisāra atļauju.

Ja apstākļi prasa, cenu komisārs var arī atcelt pastāvošos cenu saistījumus. Arī Ljā grāmatu apgādātāji ir panākuši c. s-nu, pie kam noteiktas ir ne tikai pārdošanas cenas, bet arī atkalpārdevējiem un siktirgotājiem piešķirmais rabats. C. s. praksē izpaužas 2 virzienos: 1) **horizontālā cenu saistīšanā** (horizontale Preisbindung, Preisbindung erster Hand). Tā ir ieteikums vai pavēle ieturēt noteiktas cenas starp apvienībām (Verband, Zusammenschluß) un to biedriem, kā arī nebiedriem vienas **saimniecības pakāpes** (Wirtschaftsstufe, хозяйственная ступень) robežās (piem., starp ražotājiem u. t. t.); 2) **vertikālā cenu saistīšanā** (vertikale Preisbindung, Preisbindung zweiter Hand). Tā ir ieteikums vai pavēle noņēmejiem ieturēt par precēm vai pakalpojumiem noteiktas mazumtirdzniecības cenas, pie kam te c. s. norit otrā saimniecības pakāpē (piem., grāmatu izdevēji noteic atkalpārdevējiem mazuma cenas).

ka

Cenu sakars (Preisgefuge, соотношение цен) — sakars, arī attiecīgs, kas pastāv starp dažādu preču cenām. Mēdz šķirt **vispārīgo cenu sakaru** (Interdependenz der Preise, общее соотношение цен) no **speciālaļiem cenu sakariem** (Preiszusammenhang, Preisverbundenheit, специальное соотношение цен). Vispārīgais c. s. izriet no tā apstākļa, ka cilvēku ienākumi ir ierobežoti, bet to preču dažādums, kuŗas cilvēki vēlētos par ienākumu iegūt, ir ļoti liels. Tāpēc, jo zemākas ir pirmās nepieciešamības priekšmetu (piem., maizes, kartupeļu, gaļas) cenas, jo samērā lielāks kļūst otras nepieciešamības

priekšmetu (piem., dzīvokļa iekārtas, grāmatu) pieprasījums, kas ietekmē šo priekšmetu cenas. Bet, jo lielāks pieprasījums un jo augstāka kļūst gatavā produkta cena, jo vairāk aug arī šā gatavā produkta ražošanas līdzekļu cenas. Bet arī otrādi — gatavā produkta cenas nevar uz ilgu laiku attālināties no ražošanas → izmaksām, kas savukārt atkarīgas no ražošanas līdzekļu cenām. Bet daudzi ražošanas līdzekļi ir nepieciešami vairāku preču ražošanai. Piem., darbs un kapitāls ir nepieciešami katras preces ražošanai. Tāpēc no vienu un to pašu ražošanas līdzekļu cenām ir atkarīgas daudzu gatavo preču cenas. Tā gala rezultātā visu preču cenas ir saistītas savā starpā. Speciāliem c. s-riem izšķir četrus veidus: 1) tos rada saistītie pieprasījumi, kas raksturīgi **komplementārām precēm** (komplementäre Waren, nachfrageverbundene Waren, дополнительные товары), piem., spalvām un tintei, dzelzs rūdai un koksam. Jo zemāka ir cena vienai no šādām precēm, jo augstāku cenu pircējam iespējams maksāt par otru preci; 2) speciālos c. s-rus rada konkurējoši pieprasījumi, kas rodas tad, ja vienai un tai pašai precei ir vairākas pircēju grupas, pie kam katra no tām paredz preci izmantot citādi. Piem., kartupeļus pērk gan cilvēku uzturam, gan spirta dedzinātāvām, gan cietes fabrikām, gan lopbarībai. Kartupeļu cenai, neatkarīgi no tā, kādai vajadzībai tie domāti, būs tendence izlīdzināties, jo pretējā gadījumā prece plūst turp, kur augstāka cena. Tādā kārtā kartupeļu cena ietekmē visu to produktu cenas, ko no tiem ražo; 3) speciālos c. s-rus rada saistītie piedāvājumi, kas

raksturīgi saistītiem ražojumiem (produktionsverbundene Produkte, Kuppelprodukte, связанные по производству товары), kuŗi top vienā ražošanas procesā. Piem., gāzes fabrika ražo vienā un tai pašā ražošanas procesā gāzi, koksu un sērskābo amonjaku. Jo augstāka cena ir vienam no šiem produktiem, jo lētāk iespējams pārdot citus; 4) speciālos c. s-rus rada konkurējoši piedāvājumi, kas raksturīgi tādām precēm, kuŗas noder vienas un tās pašas vajadzības apmierināšanai un tādā kārtā spēj cita citu aizstāt, kādēļ tās sauc par **aizstājēju jeb substitūtu** (Substitut, Ersatz, субститут), piem., sviests un margarīns. Vienas šādas preces cenas maiņa parasti ietekmē arī otrās preces cenas maiņu tādā pašā virzienā. → Cena. Cenas veidošanās. Pieprasījums. Piedāvājums. aa

Cenu saraksts (Preisliste, указатель цен) — cenrādīs. → Reklāma.

Cenu saslāpošanās (Preisschichtung) — atsevišķu preču cenu atkarība no pircēju ienākumu augstuma un turības. Jo lielāka starpība ienākumu ziņā ir starp turīgākiem un mazāk turīgiem iedzīvotājiem, jo vairāk saslāpošanas arī cenas. Piem., pilsētās turīgāko iedzīvotāju kvartālos rodas greznāki veikali, kur nereti pārdod arī tās preces, ko pērk mazāk turīgie iedzīvotāji, bet tikai grezno iesaiņojumos, kādēļ tur arī cenas ir augstākas. aa

Cenu stabilitāte (Preisstabilität, стабильность, устойчивость цен) — cenu nemainīgums. To var saprast 1) kā → cenu līmeņa nemainīgumu, kamēr atsevišķo preču cenas mainās, un 2) kā atsevišķo preču cenu nemainīgumu. Brīvā saimniecībā c. s. uz ilgāku vai

īsāku laiku var iestāties automātiski. Saistītā saimniecībā valsts vara rūpējas par stabilu cenu līmeni, jo tad ir stabila arī naudas pirktpēja. Šai nolūkā, piem., LV ir izdoti rīkojumi par → cenu apturi un → algu apturi. Par atsevišķo preču c. s-ti saistītā saimniecībā var rūpēties tiklab valsts, kā arī privātie monopoli ar savu → cenu politiku. LV par atsevišķo preču c. s-ti rūpējas valsts cenu komisārs (→ Cenu regulēšana), bet pārtikas preču nozarē — **pārtikas saimniecības galvenās apvienības** (Hauptvereinigungen der Ernährungswirtschaft), kamēr valsts cenu komisārs patš rūpējas tikai par t. s. **politiskajām cenām** (politische Preise, политические цены), t. i., cenām tādām precēm, kuŗu sajūtams liels trūkums, vai cenām, kuŗas valsts aiz kādiem citiem apsvērumiem atzīst par visai svarīgām. Ljā par c. s-ti rūpējas cenu direktors. → Cena. Cenas veidošanās. Cenu regulēšana. aa

Cenu starpība (Preisdiffereenz, Preisunterschied, разница цен) — uzņēmuma → lēsvedībā starpība starp preču, materiālu vai citu mantu iegādes vai izmaksu vērtību un to cenu, par kādu šās mantas, pārdodot tās vai izlietojot uzņēmuma vajadzībām, noraksta (kreditē) no piekritīgiem kontiem. C. s. var parādīties arī gada beigās, apgrozības mantu atlikumu vērtējot par tirgus cenām, ja tās zemākas par iegādes vai izmaksu vērtību. C. s. var būt pozitīva (ienesas) vai negatīva (zaudējums). C. s. parādās tad, ja pārdotās preces, izlietos materiālus u. c. noleš par katrreizējām tirgus cenām vai **aplēsuma cenām** (Verrechnungspreis, расчётная цена), kas var būt vai nu pieņemtas **normālas cenas** (Nor-

malpreis, нормальная цена), vai **standarta cenas** (Standardpreis, стандартная цена). Pirmajā gadījumā aplēstā c. s. būs realizēta jeb faktiskā c. s., bet otrā gadījumā tā uzskatāma par nerealizētu jeb lēsveida c. s.-bu. Pēc LV grāmatvedības noteikumiem c. s. ir darbībai svešas izmaksas vai ienesas, kādēļ grāmatojamas norobežotāju kontu klasē kā neitrālas izmaksas vai ienesas. Ārzemju naudas, vērtspapīru, ārzemju valūtā izrakstīto devižu, ārzemju valūtā noteikto prasījumu vai parādu c. s.-bu parasti sauc par **kursa starpību** (Kursdifferenz, курсовая разница), tādēļ ka to cenu parasti nosaka biržās. → Izmaksas. Ienesa. Cenu veidi.

kb

Cenu statistika (Preisstatistik, статистика цен) — statistikas nozare, kas vāc un kopo ziņas par cenām un ar šo datu palīdzību pēti atsevišķu preču grupu vai vispārējā → cenu līmeņa pārmaiņas. Izšķir: 1) **preču cenu statistiku** (Warenpreisstatistik, статистика товарных цен). 2) **dzīvokļu ires statistiku** (Mietpreisstatistik, Wohnungsmietenstatistik, статистика квартирной платы) un 3) **pakalpojumu cenu statistiku** (Preisstatistik der Dienstleistungen, статистика цен за услуги). Publiskā preču c. s. no dažādajiem → cenu veidiem visbiežāk reģistrē 1) lieltirdzniecības jeb vairumtirdzniecības cenas, 2) ražotāju cenas un 3) sīktirdzniecības jeb mazumtirdzniecības cenas. Atsevišķos gadījumos, speciāliem pētījumiem un atkarā no tam, vai pastāv brīva vai saistīta saimniecība, publiskā statistika uztver arī citus cenu veidus (piem., brīvās un saistītās cenas). Ziņas par dažiem cenu veidiem (piem., par aplēsuma cenu, iegādes cenu,

pārņemšanas cenu) ievāc un kopo tikai paši uzņēmumi vai ražotājas saimniecības. → Uztveršanas vienība preču c. s.-kā ir pirkšanas un pārdošanas gadījums, kur cena nav vienīgā, tomēr svarīgākā pazīme. Lai noteiktu kādas preces faktisko tirgus cenu, būtu jāreģistrē katra darījuma cena un daudzums noteiktā laikā un vietā. Šāda pilnīga vienību uztveršana preču c. s.-kā l. t. tomēr nav iespējama, bet jāapmierinās ar vienību izlasi, ierobežojumu laikā un vietā. Tāpēc arī cenu uztveršanai lieto kādu no daļējas → uztveršanas paņēmieniem. Cenu uztveršanu sauc arī par **cenu konstatēšanu** (Preisermittlung, констатирование цен). Izraudzītam darījumam un preču skaitam jābūt tādām, kas pietiekami reprezentē noteiktas preču šķirnes. Preču cenas reģistrē kādā noteiktā laika momentā (piem., mēneša vidū, pirmajā vai pēdējā dienā) vai tekoši katru dienu, pēc iespējas konstatējot arī daudzumus, kas par atzīmētajām cenām pirkti vai pārdoti. Cenas reģistrējot, 1) jābūt skaidri noteiktam preces nosaukumam, šķirnei un kvalitātei; 2) jāuzrāda, kādi tirdzniecības un maksāšanas noteikumi noteic atiecīgas preces šķirnes un kvalitātes cenu; 3) jāuzrāda laiks un vieta, kur cena pastāvējusi, un 4) preču sortimentam jābūt pietiekami plašam, izraugoties svarīgākās un raksturīgākās preces. Lieltirdzniecības c. s.-kā preces nosaukuma, šķirnes un kvalitātes apzīmēšana nesagādā nopietnākus grūtumus, pat starptautiskā mērogā, jo lielākā daļa izejvielu, pusfabrikātu un fabrikātu agro-zās vairuma tirdzniecībā (sevišķi biržās un lielos tirdzniecības centros) pēc noteiktiem standar-

tiem. Lielāki grūtumi cenu uz-
tveršanā brīvas saimniecības ap-
stākļos ir vienīgi ar atsevišķām
precēm, kas neapgrozās tirgū pēc
stingri noteiktām šķirnēm. Se-
višķi tas sakāms par mājlopiem,
kuŗu cenas valšķu lielākajā daļā
lidz šim bija lielākā vai mazākā
mērā vērtējumi. Mazumtirdzniecī-
bā un lauksaimniecības ražoĶumu
tirgū apgrozītām precēm grūtāk
uzstādīt kopēju, vienveidīgu nō-
menklāturu pa atsevišķām vietām
un laika momentiem; tāpēc re-
ģistrē vidēja labuma šķirnes, kas
visbiežāk apgrozās darījumos.
Ražotāju cenas visbiežāk atse-
višķi reģistrē lauksaimniecībā.
Bet arī še atsevišķās valstīs ražo-
tāja cenas jēdziens var būt
dažāds: maksa, ko lauksaimnieks
saņem par saviem ražojumiem
a) tikai savā saimniecībā, b) savā
saimniecībā vai ārpus tās. Tāpēc
visos reģistrācijas gadījumos cenu
jēdzienam jābūt skaidri noteikt-
tam, jo pretējā gadījumā salidzi-
nājumi ir neiespējami. Atzīmējot
tirdzniecības noteikumus, noteikti
jāņem vērā arī preces iesaiņo-
jums un darījuma lielums. Pēdē-
jais ietekmē cenu augstumu, un
tas nepieciešams vidējās cenas
aplēšanai. Atzīmes par cenām
ievāc kā → primārās statistikas
vai → sekundārās statistikas
materiālus. Pirmajā gadījumā
statistikas iestādes lieto 1) kores-
pondentu paņēmienu (→ Statisti-
kas materiāla savākšana), kur
iztaujas lapas piesūta attiecīgiem
uzņēmumiem, korespondentiem
vai iestādēm, kas ziņas savāc resp.
ieraksta un izpildītās iztaujas
lapas atsūta atpakaļ; 2) ekspedi-
cijas paņēmienu, kur īpaši skaitī-
tāji apstaigā veikalus u. c. darī-
juma vietas un iztaujā ziņu
sniedzējus. Otrā gadījumā kā
ziņu avotus izlieto dažādu uzņē-

mumu vai iestāžu pārskatus un
publikācijas (piem., biržas bilete-
nus, firmu cenu rādītājus). Sais-
tītā saimniecībā viens no galve-
nājiem cenu avotiem ir attiecīgo
iestāžu (piem., LV — cenu
komisāra, Ljā — cenu direktora)
izdotie rikojumi un noteikumi par
cietām jeb normētām cenām.
Datu precizitāte un ticamība at-
karīga arī no ziņu sniedzējiem un
iegūšanas avotiem (piem., pircējs,
pārdevējs vai birža, vai arī cenas
vienkārši norakstītas no veikalu
skatlogiem). Savākto cenu mate-
riālu sakopošanā cenas izteic kā
1) vidējus, 2) norobežotus vai 3)
visbiežāk sastopamus lielumus.
Pirmās l. t. aplēš pēc vidējā arit-
mētiskā (→ Vidējie lielumi) paņē-
miena kā nesvērtās vai svērtās
vidējās cenas, lietojot parasti par
svariem apgrozīto preču daudz-
umus. Labākie izteiksmes veidi ir
svērtās vidējās cenas un biežāk
sastopamās cenas (noteikšanai
lietota mode; → Vidējie lielumi);
pēdējās atbilst biežāk sastopa-
mām un faktiski maksātām ce-
nām. Praktšē grūtumus sagādā
apgrozīto preču daudzumu kon-
statēšana; tāpēc bieži lieto arī
nesvērtās vidējās cenas. Nereti
atsevišķām precēm cenas uzrāda
norobežotā veidā (no..... lidz
.....); šāds paņēmiens maz no-
derīgs salīdzinājumiem un pēti-
jumiem, sevišķi, ja atstarpes lie-
las un nav zināmi apgrozītie
daudzumi par dotajām cenām.
Bieži jau reģistrējot (sevišķi ma-
zumtirdzniecībā un lauksaimniecī-
bas ražojumiem) atzīmē vidējās
cenas, no kuŗām tad aplēš savu-
kārt vidējās gada vai mēneša
cenas, kas, ja nav zināmi arī ap-
grozītie preču daudzumi, tikai
aptuveni rāda cenu svārstību
galvenās tendences. Preču cenas
salīdzināmas dažādos laikos un

dažādās vietās, ja sakrīt 1) preču šķirne un kvalitāte, 2) tirdzniecības un maksāšanas noteikumi, 3) cenu izteiksmes veids un 4) preču daudzuma vienība. Bez tam cenām jābūt izteiktām vienādā valūtā un vienādas pirktspējas naudas vienībā. Šās prasības vieglāk ievērot vairumtirdzniecības cenām, tāpēc arī tās ir noderīgākas plašākiem salīdzinājumiem un pētījumiem. Siktirdzniecības jeb mazumtirdzniecības cenas l. t. ievēro un izlieto → dzīves iztikas izmaksu statistikai resp. aplēšanai. Preču grupu vai vispārēja cenu līmeņa pārmaiņas pēti ar → preču cenu indekiem u. c. indekiem (→ Indeksi. Dzīves iztikas izmaksu statistika). Dzīvokļu īres statistika vāc un kopo ziņas par dažāda lieluma (1, 2, 3 u. t. t. istabu) dzīvokļu īri atkarā no labierīcībām dzīvoklī vai ēkā (→ Būvju statistika), dzīvokļa novietojuma ēkā (piem., kuŗā stāvā, pagraba vai jumta telpās) un attiecīgā teritorijā (piem., pilsētas centrā vai nomalēs). Tāpēc, reģistrējot dzīvokļu īri, jābūt skaidri noteiktam dzīvokļu jēdzienam un dzīvokļu raksturīgām pazīmēm, uz ko ir attiecas. Ziņas par dzīvokļu īri ievāc vispārējās ēku un dzīvokļu skaitīšanās, vai arī ar īpašu izlases veida reģistrāciju pa noteiktiem laika posmiem. Ievāktos materiālus kopo pēc dzīvokļa lieluma, labierīcībām un novietojuma, aplēšot attiecīgām dzīvokļu grupām vidējo vai biežāk sastopamo īri par dzīvokli vai apdzīvojamas platības vienību (piem., m²). Kā avotus lieto arī sekundārās statistikas materiālus (piem., nodokļu statistiku) un piekritīgo iestāžu pēdējā laika rīkojumus par cietām dzīvokļu īrēm. Dzīvokļu īres sta-

tistika ir nepieciešams materiāls dzīves iztikas izmaksu pētījumiem un indeka aplēšanai. Pakalpojumu c. s. vāc un kopo ziņas par dažādiem pakalpojumiem. Rēgulāri ziņas par cenām ievāc parasti tikai par tiem pakalpojumiem, kas nepieciešami dzīves iztikas izmaksu aplēšanai; par pārējiem — tikai atsevišķu pētījumu gadījumos. Tāpēc praksē pakalpojumu c. s. kā atsevišķa nozare l. t. nepastāv. Ljā publikā preču c. s. noorganizēta ar 1920., kad Ljas statistikas pārvalde sāka vākt ziņas par siktirdzniecības cenām ar korespondentu palīdzību pilsētās un laukos. Korespondenti ziņojumus iesūtīja divi reizes mēnesī — mēneša pirmajā un otrā pusē, un tie aptvēra 105 patēriņa labumu nosaukumus. Bez šiem kārtējiem ziņojumiem vēl ievāca ar korespondentiem 3—4 reizes gadā ziņas par 196 citiem patēriņa priekšmetiem un no 342 veikliem par 261 precī; šās ziņas izlietoja dzīves iztikas izmaksu indeka aplēšanai. Korespondenti sniedza savā apvidū atzīmētās vidējās cenas par vidēja labuma nebojātu precī. No iesūtītajām cenu atzīmēm aplēsa mēneša un gada vidējās cenas (pēc nesvērtā aritmētiskā vidēja). Vairumtirdzniecības c. s. pastāv kopš 1922. Sākumā ziņas par vairumtirdzniecības cenām ņēma no Rīgas biržas komitejas biļeteniem, kur ievietotas mākleļu aptaujas kārtā ievāktās ziņas no piekritīgajām firmām. Sākot ar 1928. pa daļai, bet no 1937. pilnīgi ziņas ievāca Ljas statistikas pārvalde tieši no firmām, kuŗām bija jāuzrāda noteiktas preču šķirnes un kvalitātes faktiskās cenas mēneša 15. un pēdējā dienā (pēc vienādiem tirdzniecības un maksāšanas noteikumiem). No iesūtītajiem firmu

ziņojumiem aplēsa vidējās mēneša un gada cenas. 1930. Ljas statistikas pārvalde noorganizēja lauksaimniecības ražojumu (resp. ražotāju) c. s-ku, kuņas datus publicēja, sākot ar 1931. Ziņas vāca brīvprātīgie korespondenti, uzrādot vidējās cenas, ko lauksaimnieki saņem, pārdodot savus ražojumus vietējā tirgū vai pašu saimniecībā. Korespondenti ziņas sniedza reizi mēnesī par galvenajiem lauksaimniecības ražojumiem (arī mājlopiem) un no tām aplēsa vidējās mēneša un gada cenas, kuņas izlietoja arī → lauksaimniecības ražojumu indeku aplēšanai. Publicētie avoti: MB, LStG, DSt, lauksaimniecības ražojumu cenas — arī LL. Rīgas pilsētas statistiskais birojs arī vāca un publicēja savā RPStG 1) siktirdzniecības vidējās mēneša un gada cenas Rīgas tirgos (22 precēm cenas aplēstas kā vienkāršais aritmētiskais vidējais pēc tirgus inspekcijas ziņotām cenām norobežotā veidā); 2) vairumtirdzniecības cenas (pēc Rīgas biržas komitejas biļetena); 3) mājlopu cenas (dzīvsvārā) atsevišķās tirgus dienās (lopkautuvēs ziņotās cenas norobežotā veidā); 4) tarifu cenas (par gāzi, ūdeni, elektrību u. c.). Arī Liepājas pilsētas statistiskajā gada grāmatā (1934. un 1935.) sakopotas mazumtirdzniecības vidējās cenas norobežotā veidā par nedaudziem priekšmetiem. Ljas lauksaimniecības centrālbiedrība resp. Ljas lauksaimniecības kamera 1928.—1936. izdeva iknedēļas Lauksaimniecības tirgus ziņas, kur publicēja lauksaimniecības ražojumu cenas (norobežotā veidā) lielāko pilsētu tirgos. Publicējums bija domāts lauksaimnieku informācijai. Preču cenas atsevišķās nozarēs līdz 1940. kopoja arī lielākie

tirdzniecības uzņēmumi (piem., Ljas piensaimnieku centrālā savienība, Bēkona eksports u. c.). Preču c. s-kas materiāli, jau pilnīgākā veidā apstrādāti, publicēti arī E u. c. periodiskos izdevumos. Tagad Ljas statistikas pārvalde saņem ziņas par mazumtirdzniecības cenām no 19 aprīņu pilsētu pašvaldībām, kas savukārt tās ievāc no veikaliem divi reizes mēnesī: mēneša vidū un beigās; ziņas par apgērbu cenām pa daļai dabū arī no atsevišķu tirdzniecības uzņēmumu ziņojumiem. Pašvaldības ziņo vidējā labuma preču vidējās cenas, ko lieto dzīves iztikas izmaksu indeka aplēšanai. Vairumtirdzniecības cenas ievāc tieši no uzņēmumiem un kā c. s-kas avotus izlieto arī piekritīgo iestāžu publicētos rīkojumus par cietām cenām. Tikai pēc pēdējiem avotiem kopo arī ziņas par ražotāja cenām galvenajiem lauksaimniecības ražojumiem. Dati par dzīvokļu īrēm kopš 1941. kopoti pēc izlases kārtā savāktām ziņām par daļu dzīvokļu 19 aprīņa pilsētās, apļešot vidējo īri par attiecīga lieluma dzīvokli (istabas + virtuve) un m² dzīvokļa platības (ieskaitīta kopējā istabu, virtuves, priekšnoma, vannas istabas u. c. platība). LV tagad vairumtirdzniecības c. s-kas pamatā l. t. ir cenu veidotāju un tirgus kārtotāju iestāžu un organizāciju rīkojumi (īpaši — cenu komisāra, Vācijas valsts pārtikas sagādes organizācijas, cenu uzraudzības iestāžu), kā arī sindikātu, kartēju un lielāka skaita atsevišķu firmu ziņojumi. Ziņotāju un preču izvēlē piedalās arī aroda organizācijas. Ziņas pa mēnešiem vāc un kopo tikai LV statistikas pārvalde. Īpaši izveidota — arī reģionālā virzienā — ir labību un mājlopu vairumtirdzniecības c. s.

Minētajām precēm ir noteiktas pamatcenās un pieskaitījumi resp. atskaitījumi, atkarā no preču šķirnes un labuma, pārdošanas vietas un laika. Tekoši reģistrē ne tikai šās cenās, bet cenās atrast arī salīdzinājumiem nepieciešamo kontinuitāti ar agrāko gadu cenu rindām. Jūpas zivju, ogļu un sīvēnu lieltirdzniecības cenās arī kopo pēc reģionālā principa. Vairumtirdzniecības c. s. tekoši reģistrē gandrīz visas svarīgākās lauksaimniecības un rūpniecības jēlvielu, pusfabrikātu un fabrikātu cenās. Izdarītas arī īpašas cenu reģistrācijas (piem., par būvmateriāliem u. c.). Ziņas kopo, apļešot mēneša vidējās cenās, neņemot vērā apgrozītos daudzumus (izņemot jūpas zivis). Kalendāra vai saimniecības gada vidējās cenās apļeš pēc nesvērtā aritmētiskā vidējā. Mazumtirdzniecības cenu materiālu vākšana ir pašvaldību (agrākajās robežās — 233) rokās; tās, atkarā no lieluma, šim darbam ir piesaistījušas lielāku vai mazāku skaitu mazumtirdzniecības veikalus, kas tekoši sniedz ziņas par cenām. Pašvaldības tālāk ziņo — pavalšķu un valsts iestādēm — tikai vidējās vai biežāk sastopamās cenās. Ekspedīcijas kārtā reizi vai divi reizes mēnesī reģistrē l. t. cenās veikalos, izņemot Berlīni, kur reģistrē arī cenās tirgus lieveņos («hallēs»). Valsts statistika izlieto vidējās mazumtirdzniecības cenās tikai dzīves iztikas izmaksu indeksa aplēšanai; biežāk sastopamās, augstākās un zemākās cenās pieprasa tikai atsevišķiem gadījumiem. LV statistikas pārvaldes mazumtirdzniecības c. s. tagad aptver šādas patēriņa labumu grupas: pārtiku, apģērbu un aparātus, mājsaimniecības priekšmetus, apkuri un apgaismošanu,

dzīvokļu īres un pakalpojumus. Avoti: Wirtsch. u. Stat., Stat. Jb. Dt. R. un Vjh. Stat. Dt. R. kz

Cenu struktūra (Preisgefüge, Preisstruktur, структура цены) — cenu sistēma zināmā saimnieciskā telpā. Tā aptver cenu uzbūvi, → cenu saslāpošanos un cenu savstarpējo sakaru. → Cenu sakars.

aa

Cenu šķēres (Preisschere, ножицы цен) → Cenu dzirkles.

Cenu takses (Preistaxen, таксы) — viduslaikos un jauno laiku sākumā pilsētas pārvaldes, amata vai gildes noteiktās obligātās cenās. C. t-šu nolūks bija nodrošināt → taisnīgu cenu. ed

Cenu uzraudzība (Preisüberwachung, надзор за ценами) → Cenu rēgulēšana.

Cenu veidi (Preisarten, виды цен). Biežāk literatūrā un praksē sastopamie c. v. ir šādi: **afekcijas cena** jeb cienītāju cena (Affektionspreis, Liebhaberpreis, аффекционная цена) — augsta cena, kādu maksā par retuma priekšmetiem to cienītāji; **aplēsuma cena** jeb kalkulācijas cena (Verrechnungspreis, Kalkulationspreis, расчетная цена) — cena, pēc kuņas nodod pusfabrikātus vai preces vienā un tai pašā uzņēmumā no vienas nodalīšanas otrā. Šī cena ir aplēsta grāmatvedības, bet ne šo pusfabrikātu vai fabrikātu pārdošanas nolūkam. Šās cenās paveids ir standarta cena, bet pretstats — pārdošanas cena; **aptiekas cena** (Apothekerpreis, аптекарская цена) — 1) medikamentu cena, tos pērkot aptiekā; 2) ļoti augsta cena; **atkāliegādes cena** (Wiederbeschaffungspreis, восстановительная цена, цена вновь приобретаемого объекта) — cena, par kuņu, pārdodot preci, tirgotājs spēj tādu pašu preces

daudzumu iepirkt atkal no jauna. Pie šādas cenas tirgotāji cenšas pieturēties tad, kad cenām ir augoša tendence, piem., → inflācijas gadījumos; **atsevišķa cena** (Einzelpreis) — cena, kas attiecas tikai uz kādu vienu preces veidu vai šķirni. Pretstats — kopcena; **augoša cena** (steigender Preis, возрастающая цена) — cena, kas pastāvīgi pieaug. Pretstats — slīdoša cena; **augstākā cena** jeb **maksimālā cena** (Höchstpreis, максимальная цена) — saistītās cenas gadījumā noteiktā augstākā robeža, kuŗu cena nedrīkst pārsniegt; **biržas cena** jeb **kotētā cena** (Börsenpreis, Notierungspreis, биржевая цена) — vairumtirdzniecības cena, kas kotēta → biržā; **brīvā cena** (freier Preis, вольная цена) — cena, kas rodas tirgū brīvās konkurences kārtā, neierobežotas pieprasījuma un piedāvājuma spēles rezultātā. Pretstats — saistītā cena; **caurmēra cena** jeb **vidējā cena** (Durchschnittspreis, средняя цена) — zināmas preces cenu caurmērs zināmā laika posmā, piem., vienā mēnesī vai vienā gadā. Tas var būt vai nu vienkāršais, vai svērtais caurmērs (→ Cenu statistika); **cena zeltā** (Goldpreis, цена в золоте) — zeltā pārlēsta cena. Tā praksē visbiežāk sastopama → inflācijas laikā. Pretstats — nōminālā cena; **cenrāža cena** jeb **kataloga cena** (Katalogpreis, цена по прейскуранту) — cena, kas paredzēta cenrādī. Pretstats — lēses cena; **cienītāju cena** — afekcijas cena; **cieta cena** (Festpreis, твердая цена) — 1) tāda saistītā cena, no kuŗas nedrīkst atkāpties; 2) vispār tāda cena, no kuŗas uzņēmums neatkāpjas; 3) ilgākam laikam, piem., sukcesīvās piegādes līgumos starp diviem uzņemu-

miem nolīgta cena. Pretstats — slīdoša cena; **cif-cena** (Cif-Preis, циф цена) — cena ar cif-klauzulu; **cīņas cena** (Kampfpreis, Schädigungspreis, руйнирующая цена) — karteļu vai līdzīgu apvienību zināmam laikam noteikta zema cena, kuŗas nolūks uzņēmumus, kas šādā apvienībā nepiedalās, piespiest tanī piedalīties vai tos ruinēt; **commune pretium** — parastā vērtība jeb cena, kas jāmaksā ikvienam bez izņēmuma; **dabiskā cena** (natürlicher Preis, естественная цена) → Cenas teorija; **deflatētā cena** (deflatierter Preis, дефлятированная цена) — cena, kas pārlēsta naudā ar vienādu pirktspēju. Pretstats — nōminālā cena. → Deflatēšana; **dempinga cena** (Dumpingpreis, цена при демпинге) — → dempinga nolūkos veidota cena; **diferencēta cena** (Mengenpreis, дифференцированная цена, цена от количества) — cena, kuŗas augstums noteikts atkarā no pērkamā preces daudzuma; **eksporta cena** (Ausfuhrpreis, экспортная цена) — cena, par kādu zināmu preci eksportē. Tā dažreiz var ievērojami atšķirties no iekšzemes cenām, piem., → dempinga gadījumā; **faktūras cena** — lēses cena; **fantastiska cena** (Phantasiapreis, фантастическая цена) — ļoti augsta cena; **fob-cena** (Fob-Preis, фоб цена) — cena ar → fob-klauzulu; **franko cena** (Franko-Preis, франко цена) — cena ar → franko klauzulu; **grūtību cena** (Notpreis, вынужденная цена) — zema cena, kas nesedz izmaksas un par ko uzņēmums ir spiests pārdot preci sakarā ar maksāšanas grūtībām, kuŗās tas nokļuvis; **iegādes cena** (Anschaffungspreis, Einstandspreis, цена приобретения) — preces iepirkšanas cena plūs visas

izmaksas, kamēr prece nonāk pircēja noliktavā; **ierāvēja cena** (Wucherpreis, ростовщическая, произвольная цена) — ļoti augsta cena, izmantojot preču trūkumu tirgū; **ilglaika cena** (Dauerpreis, долговременная цена) — cena, kuŗai → brīvās saimniecības apstākļos sliekšme izveido ties ilgā laika posmā. Statiskos (→ Statika) apstākļos tai ir sliekšme tuvoties ražošanas → izmaksām; šai gadījumā → klasiskā skola to sauc par dabisko cenu, bet vēlākie autori arī par normālo cenu; **iustum pretium** → Taisnīga cena; **izdevīgākā cena** jeb optimālā cena (optimaler Preis, оптимальная цена) — cena, kas dod augstāko tīrienesas kopsummu. Tā ikreiz, bet it sevišķi monopola apstākļos, nav tā cena, ar kuŗu iespējams vislielākais apgrozījums vai viszemākās caurmēra izmaksas; **izmaksu cena** (Kostenpreis, стоимость) — cena, kas sedz visas izmaksas, bet uzņēmam nedod tīrienesu; **izpārdošanas cena** (Ausverkaufspreis, распродажная цена) — cena, par ko izpārdod neejošas preces, sezonas beigās pāri palikušās sezonas preces, arī preces uzņēsuma pilnīgas vai daļējas likvidācijas gadījumā; **jutīga cena** jeb **reaģējoša cena** (reagibler Preis, реагирующая цена) — 1) tādu preču cena, kas pirmās (un pie tam stipri) reaģē uz → konjunktūras svārstībām; 2) cena, kas stipri mainās, mainoties attiecīgās preces piedāvājumam; **kalkulācijas cena** — aplēsuma cena; **karteļa cena** (Kartellpreis, Verbandspreis, картельная цена) — karteļa noteikta cena, kas pēc savas dabas ļoti bieži tuvojas monopola cenai; **kases cena** (Kassapreis, Barpreis, Geldpreis, Kontantpreis, кассовая цена) —

cena, kas maksājama, precī vai preču dokumentu (piem., konosamentu) saņemot. LV uz ieraduma pamata kases cena ir spēkā, ja samaksa notiek arī dažu (augstākais astoņu) dienu laikā pēc preces vai preču dokumenta saņemšanas. Pretstats — termiņa cena; **kataloga cena** — cenrāža cena; **konkurences cena** (Konkurrenzpreis, Wettbewerbspreis, цена при свободной конкуренции) — 1) brīva cena; 2) konkurenta vai konkurentu cena; **kopcena** jeb paušālcena (Gesamtpreis, Bauschpreis, Pauschalpreis, огульная цена) — cena, kas aptver dažādas preces veidus vai šķirnes. Pretstats — atsevišķa cena; **kotēta cena** — biržas cena; **lēses cena** jeb **faktūras cena** jeb **rēķina cena** (Rechnungspreis, Fakturenpreis, цена по счету или фактурная цена) — cena, kas ierakstīta lēsē un kas no cenrāža cenas var atšķirties ar dažādiem atskaitījumiem vai pieskaitījumiem; **lieltirdniecības cena** — vairumtirdniecības cena; **limitētā cena** (limitierter Preis, лимитная цена) — komisijas darījumos komitenta noteiktā cena, par kuŗu augstāku cenu komisionārs nedrīkst maksāt iepirkšanas uzdevuma gadījumā, vai arī par kuŗu lētāk nedrīkst precī pārdot pārdošanas uzdevuma gadījumā; **loco cena** (Loco-Preis, loco /цена, цена на месте) — cena preces atrašanās vietā, nepieskaitot transporta izmaksas līdz preces nodošanas vai iekraušanas vietai; **maksimālā cena** — augstākā cena; **mazumtirdniecības cena** (Einzelhandels-, Kleinhandels-, Detailhandels-, Detailpreis, розничная цена) — cena, kas pastāv → mazumtirdniecībā un ko par precī maksā patērētājs. Tā, salīdzinot ar vairumtirdniecības

cenu, ir augstāka un pie tam ievērojami stabilāka un nejutīgāka; **minimālā cena** — zemākā cena; **monopola cena** (Monopolpreis, монополюная цена) — cena, ko noteicis monopols ar nolūku iegūt augstāko iespējamo tiriešanas kopsummu. → Cenas veidošanās. Monopols; **monopoloīda cena** (Monopoloīdpreis, монополюидная цена) — cena, kas izveidojusies, pastāvot → monopoloīda apstākļiem; **monopsona cena** (Nachfragemonopolpreis, монопосонная цена, цена монополюного спроса) jeb pieprasījuma monopola cena — cena, ko noteicis → monopsons; **nepareiza cena** (Fehlpreis, ошибочная цена) — kļūdaini kalkulēta jeb aplēsta cena. → Kalkulācija; **nieka cena** (Schleuderpreis, Schundpreis, ничтожная или убыточная цена) — ļoti zema cena, kas pārdevējam rada zaudējumus; **nominālā cena** (Nominalpreis, номинальная цена) — 1) tādā naudā izteikta cena, kas ir likumīgs maksāšanas līdzeklis. Pretstati — cena zeltā un deflatētā cena; 2) vērtspapīros, piem., obligācijās rakstītā vērtība jeb cena; pretstats — kotētā cena; **normālā cena** (Normalpreis, нормальная цена) — 1) taisnīga cena; 2) standarta cena; 3) ilglaika cena statistiskos apstākļos; **normēta cena** — valsts vai pašvaldības noteikta cena; **norobežota cena** (Rahmenpreis, ограниченная цена) — saistīta cena, kuņai noteikta augstākā un zemākā robeža. Parasti šo cenu nosaka tad, kad attiecīgās preces lielais kvalitātes dažādums vai kādi citi apstākļi neļauj noteikt cietu cenu; **oligopola cena** (Angebotsoligopolpreis, олигопольная цена) — cena, kas veidojas → oligopola apstākļos; **oligopsona cena** (Nachfrage-

oligopolpreis, олигопосонная цена или цена олигополюного спроса) — cena, kas veidojas → oligopsona apstākļos; **optimālā cena** — izdevīgākā cena; **pamatcena** (Basispreis, Grundpreis, основная, исходная цена) — zināmai preces kvalitātei paredzēta cena, no kuņas aplēsē cenas šās preces pārējām kvalitātēm, izdarot attiecīgus pieskaitījumus vai atskaitījumus. Tā sastopama kartēļu un līdzīgu apvienību līgumos (→ Cenu statistika); **parastā cena** (gemeiner Preis, обыкновенная цена) — tirgū parasti sastopamā cena; **pārdošanas cena** (Verkaufspreis, продажная цена) — cena, par kādu prece ir pārdota vai par kādu to pārdod, pretstatā aplēsuma cenai. Tā var būt vairumtirdzniecības cena, mazumtirdzniecības cena vai kāda cita cena; **pārņemšanas cena** (Übernahmepreis) — cena, par kuņu precī vai vispār mantu pārņem kāds cits uzņēmums (piem., divu uzņēmumu fūzijas gadījumā; tad ir pareizāk runāt par pārņemšanas vērtību) vai tā paša uzņēmuma cita nodaļa. Pēdējā gadījumā tā būs aplēsuma cena; **pasaules tirgus cena** (Weltmarktpreis, цена мирового рынка) — cena, kas kotēta tādā → biržā, kuņai ir pasaules tirgus nozīme. Dažreiz šāda cena var būt → dempinga ietekmēta; **pašcena** jeb **pašizmaksas cena** (Selbstkostenpreis, Kostendeckungspreis, цена по себестоимости) — cena, kas sedz tikai ražotāja vai tirgotāja izmaksas; **patērētāja cena** (Verbraucherpreis, цена потребителя) — mazumtirdzniecības cena kā pretstats ražotāja cenai; **paušāl-cena** — kopcena; **pazemināta cena** (ermäßigter Preis, пониженная цена) — cena, kuņu pārdevējs kaut kādu iemeslu vai apsvē-

Cenu veidi

rumu dēļ ir pazeminājies. Pretstats — parastā cena. Sal. ar reklāmas cenu; **piemērota cena** (angemessener Preis, соразмерная, соответствующая цена, соразмерная цена, подходящая, сходная цена) — 1) cena, kas sedz izmaksas un dod uzņēmumam labu tīrienesu; 2) vispār cena, ko pircējs vai pārdevējs uzskata zināmos apstākļos par pieņemamu; 3) taisnīga cena; **pieprasījuma monopola cena** — monopona cena; **politiska cena** (politischer Preis, политическая цена) — saistīta cena tādai precei, kuŗas tirgū liels trūkums vai kuŗu valsts aiz kādiem citiem apsvērumiem atzīst par visai svarīgu; tāpēc šādas cenas uzturēšanai pat dažreiz izdara īpašas piemaksas. Ljas brīvvalsts laikā tāda cena bija, piem., tautas audumu cena; **ražotāju cena** (Erzeugerpreis, цена производителя) — cena, ko saņem ražotājs par savu ražojumu; **reaģējoša cena** — jutīga cena; **rēgulēta cena** — saistīta cena; **reklāmas cena** (Einführungspreis, Werbepreis, Umsatzsteigerungspreis, рекламная цена) — kādas preces samērā zema cena, kas dažreiz pat nesedz uzņēmuma izmaksas (tās nolūks ir pievilkt jaunus pircējus); **rēķina cena** / — lēses cena; **saistīta cena** jeb **rēgulēta cena** (gebundener Preis, regulierter Preis, регулированная цена) — valdības, pašvaldības vai karšu un līdzīgu apvienību kaut kādā veidā noteikta cena. Pretstats — brīva cena; **sezonas cena** (Saisonpreis, сезонная цена) — zināmos gada laikos grōzīta cena, lai ar to panāktu apgrozījuma izlīdzinājumu; piem.: pazemināta cena akmeņoglēm vasarā; **sīktirdzniecības cena** — mazumtirdzniecības cena; **sintētiskā cena**

(synthetischer Preis) — karšu un līdzīgu apvienību rēgulēta cena; **slidoša cena** — 1) (gleitender Preis, скользящая цена) — ilgākam laikam nolīgta cena, kas noteikta nevis cietas cenas veidā, bet gan kā mainīga cena, kas atkarīga no katrreizējas cenas tirgū. Piem., «2 fenīpi virs Hamburgas birzā kotētās cenas»; 2) (sinkender Preis, убывающая цена) — cena, kas slid jeb dilst. Pretstats — augoša cena; **smiekla cena** (Spottpreis, бесценок) — ļoti zema cena; **speciāla cena** (Sonderpreis, особая цена) — cena, kas noteikta speciālam gadījumam, piem., «baltās nedēļas» cena. Tā var būt arī monopola apstākļos, ja notiek tirgus sadalīšana, nosakot atsevišķām pircēju grupām katrai savu speciālo cenu; **stabila cena** (stabiler Preis, устойчивая цена) — cena, kas ilgāku vai īsāku laiku paliek nemainīga, neatkarīgi no tam, kas ir šās stabilitātes iemesli — spēki, kas darbojas brīvās → konkurences apstākļos, valsts vara, privāts monopols vai kas cits; **standarta cena** (Standardpreis, Normalpreis, стандартная, нормальная цена) — tāda aplēsuma cena, kas uzņēmumā pieņemta lietošanai ilgākam laikam; **taisnīga cena** (gerechter Preis, справедливая цена) → Taisnīga cena; **termiņa cena** — 1) (Zeitpreis, Zielpreis, Zielverkaufspreis) — cena, kuŗu maksā tad, ja maksājums notiek zināmu laiku (piem., trīs mēneši) pēc preces vai preču dokumenta saņemšanas. Šo cenu dažreiz sauc arī par kredita cenu. Pretstats — kases cena; 2) (Terminpreis) — cena termiņa darījumos. → Biržas darījums; **tirgus cena** (Marktpreis, рыночная цена) — cena, kas faktiski tirgū pastāv. Parasti to

domā kā brīvo cenu, pie kam tā var būt mazumtirdzniecības, vairumtirdzniecības vai ražotāja cena; **vairumtirdzniecības cena** jeb **lieltirdzniecības cena** (Großhandelspreis, Engrospreis, оптовая цена) — cena, kas pastāv → vairumtirdzniecībā. Brīvās saimniecības apstākļos tā ir visjutīgākā cena pieprasījuma un piedāvājuma spēlē. No šās cenas kā vadītājas cenas tirgū ir atkarīga tiklab mazumtirdzniecības cena, kā arī ražotāja cena; **veikala cena** (Ladenpreis, лавочная цена) — mazumtirdzniecības cena, saņemot precī veikalā, pretstatā cenai, kas jāmaksā, ja precī piegādā pircējam mājās; **vidējā cena** — saurmēra cena; **vienatīga cena** (Einheitspreis) — cena pēc zināmas fiksētas cenu skālas (piem., 50 feniņi, 75 feniņi, 1 RM, 1,50 RM ū. t. t.) dažādiem preču veidiem. Šādas cenas sastopamas l. t. Ipašos lielpilsētu preču namos, kas domāti saurmēra patērētājiem; **vienības cena** (Einheitspreis, цена единицы товара) — cena par vienu preces vienību; **vienveida cena** (einheitlicher Preis, единая цена) — cena, kādu par vienu un to pašu precī uzņēmums prasa no visiem pircējiem bez izšķiras. Pretstats — speciāla cena; **virscena** (Überpreis, Aufpreis) — blakus pamatcenai sevišķām preces šķirnēm noteikta cena, kas pārsniedz pamatcenu; **virziņa cena** (Richtpreis) — autoritāras vadības iestāžu vai apvienības ieteikta cena, kas rāda cenas virzienu tādai precei, kuŗas kvalitāte nav stingri nosakāma. Pārdevēja resp. pircēja cena drīkst šo cenu tiklab pārsniegt, kā arī nesasnēgt; **zaudējuma cena** (Verlustpreis, убыточная цена) — cena, par kuŗu, pārdodot preces, uzņemu-

mam jācieš zaudējumi; **zemākā cena** jeb **minimālā cena** (Mindestpreis, минимальная цена) — saistītās cenas gadījumā noteiktā zemākā robeža, par kuŗu cena nedrīkst būt zemāka. Pretstats — augstākā cena. → Cena. Cenas veidošanās. Cenu apture. Cenu statistika. Pieprasījums. Piedāvājums. aa

Cenu vēsture (Preisgeschichte, история развития цен) → Saimniecības vēsture.

Cenu zemākā robeža (Preisuntergrenze, низший предел цен) → Uzņēmuma cenu politika.

Cenu ziņošanas sistēma (Preismeldesystem, система заявки цен) — zināmas nozares uzņēmumu kopdarbības paņēmieni, saskaņā ar kuŗu šie uzņēmumi ir apvienojušies **atklāto cenu apvienībā** (offener Preisverband, kuŗai tie rēgulāri ziņo cenas, par kādām tie savas preces pārdod. Apvienība savukārt ziņo šās cenas citiem dalībniekiem, neminot firmu, kas šās cenas tai ziņojusi. aa

Cenzori 1) [lat. censores] (Zensoren, Schätzer, цензоры) — augstas romiešu amatpersonas, kuŗu galvenais uzdevums bija klasificēt pilsoņus un viņu mantu, t. i., cenzēt.

2) → Cenzūra. vk

Cenzs [lat. census] (Zensus, Bürgerschätzung, Vermögensschätzung, цenz) — 1) romiešu pilsoņu un to mantas klasificējums, ko izdarīja cenzori, sastādot sarakstus;

2) Romas valstī ķeizaru laikā — mantas novērtējums nodokļu ņemšanai, nodokļu saraksts; vk

3) noteikumi pilsoņu politisko tiesību izlietošanai. Izšķir: izglītības c-zu, kad politiskas tiesības piešķir personai, kas beigusi likumā paredzēto mācības iestā-

di; mantas c-zu, kad politiskas tiesības ir personai ar noteiktu mantu (plūtokratiskās valstīs); nodzīvošanas c-zu, kad politiskas tiesības piešķir personām, kas attiecīgā vietā nodzīvojušas paredzētu laiku. Līdzīgs ir arī vecuma c.;

4) **dienesta vai stāža cenz** (Dienstzensus, служебный ценз): augstāku amatu var ieņemt tikai tā persona, kas noteiktu laiku bijusi zemākā amatā;

5) **skolotāja cenz** (Lehrerzensus, учительский ценз): pēc attiecīgas izglītības iegūšanas šo c-zu piešķir sevišķa **skolotāju cenza komisija** (Lehrereignungskommission, ценовая комиссия для учителей). Līdzīga iekārta daudzās valstīs pastāv arī citiem sevišķi kvalificētiem amatiem.

Cenzūra (Zensur, цензура) — iespieduma darbu, īpaši periodisko izdevumu, uzraudzība no politiskā, ētiskā vai ideoloģiskā viedokļa. Cēlusies no baznīcas rakstu pavairošanas uzraudzības. Izšķir **priekšcenzūru** un **pēccenzūru** (Vor- und Nachzensur, предварительная и последующая цензура), atkarā no tam, vai iespieduma darbu **cenzors** (Zensor, цензор) skata sauri pirms vai pēc izdevuma iespīšanas. Priekšcenzūra aizkavē izdevuma iespīšanu, bet pēccenzūra slēpj sevī izdevuma apķīlāšanas draudus. fm

Cerības pirkums (Hoffnungskauf, купля на удачу) → Pirkums.

Cērtamība (Haubarkeit; Haubarkeitsalter, спелость) — mēz-saimniecībā koka vai mēzaudzes vecums, kādā tā iegūst vērtību, kas atbilst mēzsaimnieciskiem apsvērumiem. ve

Certificat final [fr.] → Certifikāts.

Certificate of origin [angl.] → Certifikāts.

Certificate to be final [angl.] → Certifikāts.

Certificēts čeks (zertifizierter Scheck, bestätigter Scheck) → Certifikācija.

Certifikācija (Zertifikation, Certifying [angl.], сертификация) — bankas rakstveida apliecinājums uz čeka, ka čekam ir segums. Dodot šo apliecinājumu, banka bloķē čeka izrakstītāja kontu čeka summas apmērā. Šādu čeku sauc par **certificētu čeku** (zertifizierter Scheck, bestätigter Scheck). Vācijas valsts bankai savā laikā deva tiesības izlaist šādus čekus 1916. 31. 8. rīkojums. LV likumi tagad šādus čekus neparedz. Turpretim šādi čeki apgrozās, piem., ASV; apliecinājumu atzīmē ar uzrakstu «good» vai «certified», ar ko banka uzņemas maksāšanas pienākumu. Ja c. nenotiek pēc čeka izrakstītāja, bet pēc čeka turētāja ierosinājuma, tad banka par čeku atbild kā vienīgais parādnieks, un čeka izrakstītājs un indosanti no atbildības atbrīvojas. → Čeks. kb

Certifikāts (Zertifikat, сертификат) — apliecinājums, atestāts. Par c-tu parasti sauc oficiālu iestāžu vai amatpersonu izdotus dokumentus, piem.: 1) starptautiskajā tirdzniecībā — «certificate of origin» [angl.] vai → cilmes apliecinājums, kas apliecina preču cilmi no zināmas valsts; 2) klauzulu «certificate to be final» [angl.] vai «certificat final» [fr.] labības un eļļas augu pirkuma līgumos, kas nozīmē, ka kvalitātes noteikšanā izšķirēja vai pārdevēja nodota oficiālas vai neatkarīgas iestādes izdota apliecinājums; 3) akcionāriem izsniegto pagaidu apliecinājumu, ko sauc arī par **akciju certifikātu**

(Aktienzertifikat); → Akcija; 4) banku izsniegta apliecības par deponētiem vērtspapīriem; 5) dažāds → kuģa papīrus; 6) ASV — apliecības par nodoto zeltu un sudrabu; → Nauda; 7) ASV un Anglijā — A/S akcionāriem uz vārda jebkuņā summā izrakstītas apliecības par saņemtām iemaksām; ja iemaksāta daļa no parakstītā kapitāla, tad šās apliecības sauc par «share certificate» [angl.], bet, ja iemaksāts viss kapitāls — par «stock certificate» [angl.]; 8) apdrošināšanas uzņēmuma apliecinājumu par spēkā esošu apdrošinājuma līgumu. → Apdrošināšanas tehnika. kb

Cesija, pārņodošana (Zession, Abtretung, цессия) — prasījuma tālākņodošana bez parādnieka atļaujas. **Cedents** (Zedent, цедент) — persona, kas prasījumu cedē; **cesionārs** (Zessionar, цессионарий) — persona, kam prasījums cedēts. Par c-jas priekšmetu var būt dažādi prasījumi, kam nav personiska rakstura. Par c-jas priekšmetu nevar būt pienākumi. C. notiek uz likuma, tiesas sprieduma vai tiesiska darījuma pamata. Šo tiesisko darījumu var noslēgt jebkādā formā. Bet, ja par cedējamo prasījumu sastādīts akts, tad nepieciešams ievērot noteiktu formu: c. jāatzīmē ar uzrakstu uz akta, vai par c-ju jā sastāda sevišķs dokuments. C-jas uzrakstā parasti atzīmē cesionāra vārdu. Ar c-ju cesionārs iegūst agrākā kreditora tiesības. Parādnieka stāvoklis ar c-ju nevar pasliktināties, un parādnieks var celt pret cesionāru arī tās ierunas, kas viņam bijušas pret cedentiem. Lai ierobežotu ierunu daudzumu un lai atvieglotu prasījumu apgrozību, pastāv **blanko cesija** (Blankozession, бланко-

цессия) — c. ar **blanko uzrakstu** (Blankoaufschrift, бланковая надпись), t. i., uzrakstu uz akta, kuņā nav norādīts cesionāra vārds. **Fidūciāra cesija** (fiduziarische Zession, фидуциарная цессия) — c., ar kuņu prasījums cesionāram nodots ārēji, attiecoties pret trešām personām, bet cedenta un cesionāra attieksmē cedents paliek kreditors. Fidūciāras c-jas paveidi ir **inkaso cesija** (Inkassozession) — c., ar kuņu cesionāram nodots prasījums iekasēšanai, lai viņam dotu stiprāku — kreditora — stāvokli un nevis kreditora pilnvarnieka stāvokli, un **drošības cesija** (Sicherheitszession) — c., ar kuņu cesionāram ārēji piešķirts kreditora stāvoklis, lai gan cedenta un cesionāra savstarpējā attieksmē cesionāram nodota tikai ķīlas tiesība uz cedēto prasījumu. kč

Cesionārs (Zessionar, цессионарий) → Cesija.

Ceteris paribus [lat.] — citādi līdzīgos apstākļos.

Ceturkšņa bilance (Quartalbilanz, кварталный баланс) → Starpbilance.

Ceturkšņa nolēsumu norobežojums (Abgrenzung der Quartalrechnung, разграничение квартальной отчетности) → Nolēsumu norobežojums.

Ceturtais grauds [lat.: quarta pars, quarta mensura] → Desmitā tiesa.

Ceturtnieks (Viertelhäckner, владелец четверти гака) — zemiņnieks, kam ciemats → vakas grāmatā bija noteikts $\frac{1}{4}$ → arķla vērtībā.

Cf. (fr.) [= lat. confer] — salīdzini.

Cf-darījums, vedamizmaksu darījums (Cf-Geschäft, Kostfrachtgeschäft, цф сделка) → Cif-darījums.

Cf-klauzula, vedamizmaksu

klauzula (Cf-Klausel, Kostfracht-klausel, цф клаузула) → Cif-darijums.

cg [saisin. Ljas lik.] — centi-grams.

CGS — fizikā pieņemta absolūtā mēru vienību sistēma, kas dibinās uz garuma, masas un laika pamatvienībām: centimetru (C), gramu (G) un sekundi (S). Visas pārējās mēru vienības atvasinātas no šām pamatvienībām, t. i., izteiktas kā garuma, masas un laika funkcijas. Atšķirā no CGS sistēmas, t. s. → tehniskā mēru sistēma dibinās uz garuma, laika un spēka pamatvienībām: metru (m), sekundi (sec) un kilgoramu (kg). Šeit visus spēkus salīdzina ar 1 kg svaru resp. zemes pievilksanas spēku. Tehniskā mēru sistēmā tādēļ masa nav pamata vienība, bet atvasināta vienība, kuŗu dabū, dalot ķermeņa svaru ar zemes smaguma spēka paātrinājumu $g \approx 9,81 \text{ m/sec}^2$. Jāatzīmē tomēr, ka elektrotehnikā lietotās mērīšanas vienības atvasinātas no absolūtās sistēmas pamatvienībām.

Absolūtā mērīšanas sistēma un to mērīšanas pamatvienības.

Garums	1 cm
Laukums	1 cm ²
Tilpums	1 cm ³
Masa	1 g
Laiks	1 sek.
Blīvums jeb	
īpatnējā masa	1 g cm ⁻³
Ātrums	1 cm sek. ⁻¹
Paātrinājums	1 cm sek. ⁻²
Svars (spēks)	1 cm g sek. ⁻² = = 1 dins
Īpatnējs	1 gcm ⁻¹ sek. ⁻² =
spiediens,	= 1 dins cm ⁻² =
spraiģums	= 1 mikrobars
Darbs	1 g cm ² sek. ⁻² =
(enerģija)	= 1 dins cm = = 1 ergs

Jauda 1 g cm²sek.⁻³ =
= 1 ergs/sek.

CH — saisin.: Confoederatio Helvetica = Šveice.

Chambre de compensation [fr.] (Abrechnungsstelle, расчётная палата) → Klirings.

Charta (Charte, хартия) — likumdošanas, satversmes vai cits akts Lielbritaniņā, kas nostiprina kādas tiesības. Pazīstamākā — **Lielā brīvības charta** (große Freiheitscharte, великая хартия вольностей), kas izdota 1215. pilsoņu tiesību aizsardzībai pret karaļa patvaļu.

Chartālie maksāšanas līdzekļi (chartale Zahlungsmittel, хартальные платёжные средства) → Кнара naudas teōrija.

Chartered Companies — kapitālistiskas s-bas Anglijā, kam piešķirtas sevišķas politiskās tiesības. Pazīstamākās Ch. C. ir Royal Niger Company *1886., Imperial British East Africa Company *1888., British South Africa Company *1889.

Ch. h. — saisin.: cheval heure [fr.] apzīmējums darba mērvienībai — zirgspēka stundai.

Chi (²) **kritērijs** (Abweichungsmaß ², критерий ²) → Saskaņas kritērijs.

Chrēmatistika (Chrematistika, хрematистика) — Aristoteļa mācībā (viņa grāmatā Politeia) bagātības un vispār mantas iegūšana mainās kārtā. Turpretī termins **oikonomija** (Oikonomia) nozīmē mantas patērēšanu vajadzību apmierināšanas nolūkos, kā arī tādu priekšmetu sagādāšanu, kas var noderēt vajadzību apmierināšanai. Ar citiem vārdiem, oikonomija Aristoteļa izpratnē nozīmē to sāimniecisko darbību, kas raksturīga → mājturībai. Aristotelis šķīr divējādu ch-ku: da-bisko un nedabisko. Pirmajā

ietilpst naturālā maiņa. Ar to cilvēki iegūt sev priekšmetus, kas nepieciešami viņu vajadzību apmierināšanai. Šī ch. iekļaujas oikonomijā jeb mājturībā. Nedabiskā ch. ietver sevī tirdzniecību, kuŗas nolūks iegūt un uzkrāt naudu un vispār tādu mantu, kas nav vajadzīga ar tirdzniecību nodarbojošos personu pašu vajadzību apmierināšanai. aa

Chrizodromija (Chrysodromie, хризодромия) → Kņapa naudas teorija.

Chrizofantisms (Chrysophantismus, хризофантизм) → Kņapa naudas teorija.

Chrizolēpsija (Chrysolepsie, хризолепия) → Kņapa naudas teorija.

Chronika (Chronik, хроника) — gadu secībā rakstīts viduslaiku vēsturnieka darbs, pretstatā **annālēm** (Annalen, анналы), kur gadu ailēs ievietotas ziņas bez sakarīga apstrādājuma. Tagad ch-kas vārdu attiecina uz kādā sociālā grupā relatīvi svarīgu notikumu aprakstu laika secībā (ģimenes, pilsētas ch.), vai laikrakstu nodaļu ar lokāla rakstura ziņojumiem. ba

Chronociklografēšana (Chronozyklographieren, хроноциклографирование) → Kustību studijas.

Chronoloģija (Chronologie, Zeitrechnung, хронология) — mācība par laika skaitīšanu, kā arī zināmu faktu datējums noteiktā laika skaitīšanas sistēmā. Kā vēstures paliginātne ch. noskaidro vēstures avotos atrodamo **chronoloģisko** datu attieksmi savā starpā un pret mūsdienās pieņemto ch-ju. ba

Chronoloģiskā grāmata (chronologisches Buch, Grundbuch, книга хронологической записи) → Grāmatvedības grāmata.

Chronoloģiskais grāmatojums (chronologische Buchung, Grundbuchung, хронологическая запись) → Grāmatvešana.

Chronometrs (Chronometer, хронометр) → Laika studijas.

Cie., Co., Comp., saīsin.: Compagnie (Gesellschaft, компания) → Sabiedrība.

Ciekuru kalte (Darre, Klenganstalt, луцильня, семяносушильня) — mēzsaimniecībā ēka, kur, sasildot gaisu līdz noteiktai temperatūrai, speciālās ierīcēs no ciekuriem atbrīvo sēklas. ve

Ciema saimniecība (Dorfwirtschaft, деревенское хозяйство) — ciema sētu kopīgo saimniecisko interešu kārtošana, kas saistās ar ciema kopējo mežu, ūdeņu, ganību un pļavu lietošanu, kā arī ar lauku apsaimniekošanu pēc āru kārtības. → Āre. Ciema satversme. eš

Ciema satversme (Dorfverfassung, деревенское устройство, деревенский строй) — ciema iedzīvotāju kā sociālas grupas publiskās iekārtas pazīmju kopums. Te ietilpst parasti ieradumu tiesībās pamatotie ciema ļaužu kopdarbības un vadības principi, it īpaši noteikumi par agrāro iekārtu, ciema vecākā izvēli un kompetenci, kārtību un tiesu, kā arī par kopīgu pienākumu un darbu veikšanu vai darbu saskaņošanu. ba

Ciema tiesības (Dorfrecht, деревенское право) — apzīmējums rakstītām tiesībām, kuŗu normas attiecas uz → ciema satversmi. ba

Ciemats (Zeemath, semat, хутор, крестьянский двор) — Ljas vēstures avotos — viensēta (savrupciemats) vai atsevišķa ciema sēta. Neapdzīvotu c-tu sauc par **postažu** (Pustos, no poļu:

pustosz, wüste Zeemathstelle, пустошь). ed

Ciems (Dorf, село, деревня) — tāda biezi apdzīvota vieta, kuŗas iedzīvotāji pārtiek no pašu lauksaimniecības darba vai no zvejas, un kuŗai ir vairāk vai mazāk izkopta → ciema satversme. Pēc topografiskām pazīmēm ciemus iedala šādi: **ailes ciems** (Reihendorf, Zeilendorf, село «одной полаты») ir c., kur dzīvojamās ēkas celtas vienā pusē samērā taisnai ielai; **ielas ciems** (Straßendorf, село «в две полаты») ir c., kas atšķiras no iepriekšējā ar to, ka dzīvojamās ēkas celtas abās ielas pusēs; **apaļciems** (Runddorf, село в виде круга) ir c., kur ēkas grupētas ap kopēju laukumu, ko šķērso iela. Apaļciemam paplašinoties ar jauniem ciematiem, kas grupējas ap to kā ap kodolu, rodas **kodola ciems** (Kerndorf). Ja grupējumā nav saskatāma likumbīda, šo c-ma tipu sauc par **viengubu ciemu** (Haufendorf, село скученное). Sevišķa apaļciema forma ir **apalis** (Rundling). Apaļa raksturīgā pazīme ir, ka 8 ciematu ēku bloki grupējas vadžā veidā ap kopēju laukumu, no kuŗa ir tikai viena izeja. Bez šiem c-mu pamattipiem ir vēl citi, atvasināti tipi, piem., **plavas ciems** (Angerdorf), kas īstenībā ir ielas c., bet kuŗa iela paplašināta un atgādina zālainu laukumu. Mazu c-mu, kuŗā apvienoti nedaudzī ciemati, sauc par **arciemu** (Weiler, приселок, поселок). Ljā valdošais c-ma tips ir ielas c. (Latgalē) un arciems (zvejnieku c-mi jūrmalā). Pēc 1936. likuma (Lkr. 181) c. Ljā bija legāla katēgorija, jo c-ma apzīmējumu kādai vietai piešķīra iekšlietu ministrs, kas arī noteica tā robežas un nosaukumu. ed

Cienītāju cena (Liebhaberpreis, Affektionspreis, аффекиционная цена) → Cenu veidi.

Ciešmētrs (Festmeter, плотный кубометр) — apaļkoku tilpuma vienība = 1 kubikmetram blīvas koka masas. Apzīmējums: csm (fm). Masas aplēšanai mēri apaļkoka gaŗumu un caurmēru vai nu vidū, vai tievgali; pirmajā gadījumā lieto cilindra tilpuma, sauktas arī **Kōlmana tabulas** (Kohlmanntabellen, таблицы Кольмана), otrā — uz izmēģinājumos iegūto vidējo skaitļu pamata sastādītas tabulas. b

Cieta atlīdzē (feste Gebühr, твердая, постоянная пошлина) → Atlīdzē.

Cietā atstarpe (Festspanne) → Atstarpe.

Cietā cena (Festpreis, твердая цена) → Cenu veidi.

Cietais kurss (fester Kurs, твердый курс) → Biržas kurss.

Cietes ekvivalents (Stärkewert, крахмальний эквивалент) — salīdzinājuma skaitlis, kas rāda, cik kg tīrās cietes vajadzētu izēdināt, lai dzīvnieks iegūtu tik lielu tauku uzkrājumu organismā, kāds rodas, ja izēdina 100 kg attiecīgā barības līdzekļa. Piem., kartupeļu c. e. ir 20. Tas nozīmē, ka, izbarojot 100 kg kartupeļu, dzīvnieka organismā radīsies tik liels tauku uzkrājums, kāds būtu iegūts, ja izbarotu 20 kg tīras cietes. Tādā kārtā c. e-ta skaitļi dod iespēju salīdzināt šāvā starpā dažādu barības līdzekļu barības vērtību (spējas ražot). C. e-tu, tāpat kā → barības vienību, lieto mājlopu barības devu aplēšanai. Dažreiz c. e-tu sauc arī par **cietes vērtību**, bet tas var radīt pārpratumus, jo vārds «vērtība» ir lietots neparastā nozīmē. aa

Cietes vērtība (Stärkewert, крахмальный эквивалент) → Cietes ekvivalents.

Cietie augļi (fester Zins, твердые проценты) → Augļi.

Cietie koki (Hartholz, твердые древесные породы) — koku sugas ar cietu koksni: ozols (Eiche, дуб), osis (Esche, ясень), kļava (Ahorn, клен), skābarde (Buche, бук) un daudzas augļu un eksotiskas koku sugas. b

Cietumnieku darbs (Gefängnisarbeit, труд заключенных) — darbs, ko strādā uz ilgāku laiku cietumos ieslodzītie. Lai noziedzniekus atradinātu no bezdarbības un iemācītu kādā amatā, tos sistēmātiski nodarbinā cietumos. Daļu peļņas saņem paši ieslodzītie, bet vienu daļu dabū valsts. Nopelnīto naudu noziedzniekam izmaksā, kad tas atstāj cietumu, un šī nauda domāta jaunās dzīves uzsākšanai. Ljas likums par ieslodzītiem (Lkr. 1936. 12. nr.) paredz ieslodzīto darbus. Šos darbus organizē un vada cietuma departaments, bet uz vietām tos kārtoti ieslodzījuma vietu priekšnieki. l3

Cif-cena (Cifpreis, циф цена) → Cif-darījums. Cenu veidi.

Cif - darījums (Cif - Geschäft, сделка циф) — izplatītākais un galvenais → kraušanas darījumu paveids, kas raksturīgs ar to, ka pircēja kalkulācijas ērtuma pēc pirkuma cenā — **cif-cenā** (Cifpreis, циф цена) jau ieskaitīta preču → fob-cena, **jūras apdrošinājuma prēmija** (Seeversicherungsprämie, insurance, премия морского страхования) un **vedammaksa** (Fracht, freight, фрахт). C.-d-ma nosaukums ir cēlies no angļu vārdu cost, insurance, freight pirmo burtu saīsinājuma. Līdzīgā kārtā ir izcēlies

arī **cf-darījuma** (Cf-Geschäft, Kostfrachtgeschäft, сделка цф) nosaukums, gan aptverot kalkulētā cenā vienīgi fob-cenu un vedammaksu. Pārdevējam uz → dokumentu klauzulas pamata jāiegādā pircējam konosaments, faktūra un apdrošinājuma polise par jau peldošu aizjūras → kravu. Par **cif-vietu** (Cif-Ort, место доставки циф) dēvē destinācijas ostu, uz kuŗu adresēta krava. Cif-vieta nav uzskatāma par c.-d-ma izpildīšanas un riska pārņemšanas vietu. Par **cif-klauzulu** (Cif-Klausel, циф клаузула) dēvē norādījumu pirkuma līgumā vai korespondencē, parasti blakus cif-cenai vai cif-vietai, pēc kuŗa darījumu kvalificē par c.-d-mu. Atbilstoša nozīme ir **cf-klauzulai** (Cf-Klausel, цф-клаузула). jg

Cif-kalkulācija (Cif-Kalkulation, циф калькуляция) → Kalkulācija.

Cif-klauzula (Cif-Klausel, циф или сиф клаузула) → Cif-darījums.

Cif-vieta (Cif-Ort, место доставки циф или сиф) → Cif-darījums.

Cifici-klauzula (Cifici-Klausel, цифци клаузула) — komisijas tirdzniecībā lietotais cif-klauzulas paveids, kas raksturīgs ar to, ka cenas kalkulācijā ietilpst arī komisija un procenti. C.-k. praksē sastopama ļoti reti.

Cifici-klauzula (Cifici-Klausel, цифик клаузула) = Cifici-klauzula.

Cigāru nodoklis (Zigarrensteuer, налог на сигары) → Tabakas nodoklis.

Cikliskās svārstības (zyklische Schwankungen, циклические колебания) — atkārtotošās svārstības saimnieciskajā dzīvē, þie kam šās svārstības var pētit

visā saimnieciskajā dzīvē un arī tās atsevišķos faktos (piem., ražošanas apmēros, cenās u. c.). C. s. dažreiz sauc arī par saimnieciskiem cikliem. Attēlojot c. s. grafiski, dabūjam viļņveida līkni. Tādēļ arī bieži cikla vietā runā par vilni. Laika gaitā cikla ilgums un veids var mainīties, kādēļ nevar teikt, ka visas c. s. ir periodiskas. Atkarā no cikla ilguma izšķir šādus c-ko s-bu veidus: sezonas svārstības ar vienu gadu garjiem cikliem, konjunktūras svārstības ar dažu (apm. 4—11) gadu garjiem cikliem un garos viļņus ar garākiem cikliem. **Sezonas svārstības** (Saisonschwankungen, saisonelle Schwankungen, сезонные колебания) — saimnieciskās dzīves pārmaiņas, kam pamatā ir gada laiku radītie apstākļi. Šādas svārstības redzamas laika rindās, kas attēlo zināmas saimnieciskās parādības biežumu pa gada mēnešiem vai ceturkšņiem. Pazīstamas svārstības ar vēl īsāku ciklu, piem., a) mēneša svārstības, kam sakars ar dažu mēneša datumu īpatnējo nozīmi saimnieciskajā dzīvē (termiņi, u. c.), b) nedēļas svārstības, kas atkarīgas no nedēļas dienām, c) diennakts svārstības, kas atkarīgas no dienas stundām. **Sezonas svārstību izlīdzināšana** (Saisonausschaltung, выравнивание сезонных колебаний). Salīdzinājumiem un dažādiem aplēsumiem bieži nepieciešams zināt, kāds būtu zināmās parādības biežums, ja sezonas svārstību nebūtu. Sezonas svārstības var izlīdzināt 1) radot virsgrupas. Ņemot laika rindas atsevišķo mēneša biežumu vietā gada kopsummu vai mēnešu vidējo, sezonas svārstības vairs nav redzamas; 2) ar slidošo vidējo.

ņem tik daudz locekļu, cik garš ir cikls. Ja cikls ir 12 mēneši un atsevišķo mēnešu biežums ir f , tad

$$M_7 = \frac{\frac{1}{2}f_1 + f_2 + f_3 + \dots + f_7 + \dots + f_{11} + f_{12} + \frac{1}{2}f_{13}}{12};$$

3) ar analitiskiem paņēmieniem aplēšot tieši pamatvirzienu (trendu); 4) ja ir zināmi sezonas indeksi, tad aplēsums šāds: no sezonas svārstībām attīrīts biežums = $\frac{\text{novērotais biežums}}{\text{sezonas indekss}} \cdot 100$.

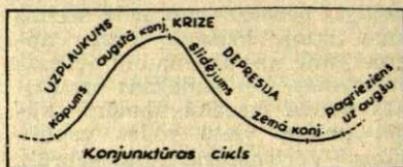
Sezonas svārstību aplēšana (Berechnung von Saisonindexziffern, исчисление сезонных колебаний). Lai raksturotu sezonas svārstības, tās izteic kā indeksus, kas rāda šās parādības biežumu atsevišķos mēnešos, salīdzinot ar vidējo (normālo) = 100. 1) No garākas laika rindas (vairākiem gadiem) aplēš aritmētisko vidējo katram mēnesim un izteic to % no visu mēnešu caurmēra. Šis vienkāršais paņmiens rāda pareizas sezonas svārstības tikai tad, ja atsevišķiem novirzījumiem pirmatnējos datus ir gadījuma raksturs un laika rindas pamatvirziens ir parallēls x asij. Kāpjoša vai krītoša pamatvirziena gadījumā rezultāti jākorrigē par pamatvirziena radītām pārmaiņām. Ja pamatvirziena gadskārtējais pieaugums ir z , tad x pieaugums vienā mēnesī būs $\frac{z}{12}$. Sakarā ar to no februāra mēneša rezultāta jāatskaita $\frac{z}{12}$, no marta $\frac{2z}{12}$ u. t. t., no decembra $\frac{11z}{12}$. 2) Ar slidošā vidējā palīdzību izlīdzinā laika rindā sezonas svārstības, un tad sezonas indekss = $\frac{\text{novērotais biežums}}{\text{no sezonas svārstībām attīr. biež.}} \cdot 100$.

Šis indekss rādīs sezonas svārstības vienā gadā, bet pareizākus rezultātus dabūsim, ja aplēsīsim vidējo katram mēnesim no visiem gadiem. Pazīstami ir arī vēl citi, sarežģītāki sezonas svārstību aplēšanas paņēmieni.

Konjunktūras svārstības (Konjunkturschwankungen, конъюнктурные колебания) — dažus gadus ilgas c. s., kas norit saimnieciskajā dzīvē. Līdz šim novēroto konjunktūras ciklu garums parasti ir 4—11 gadi. Konjunktūras cikla atsevišķās sastāvdaļas sauc par **fazēm** (Phase, фаза). Iedalījums fazēs atkarīgs no tam, cik sīki konjunktūras cikla norisi vēlas iedalīt un kam piegriež galveno vērību. Parasti izšķir 4 vai 5 fazes. Iedalot konjunktūras ciklu 4 fazēs, tās būtu: 1) uzplaukums, 2) krīze, 3) depresija, 4) pagrieziens augšup. Starp atsevišķām fazēm nav stingri nospraustu robežu, bet tās pamazām pāriet cita citā, un viena cikla pēdējā faze pamazām pāriet nākamā cikla pirmajā fazē. Parasti konjunktūras svārstības nenorit vienas tautas saimnieciskajā dzīvē vienādi, bet dažādās nozarēs norises var atšķirties. Tādēļ izšķir a) vispārīgās konjunktūras svārstības, kas norisinās saimnieciskajā dzīvē kā vienā veselā, un b) speciālās konjunktūras svārstības, kas norisinās atsevišķās saimnieciskās dzīves nozarēs (piem., būvniecībā, lauksaimniecībā). Arī atsevišķas konjunktūras fazes raksturīgās pazīmes ne vienmēr parādās, tomēr konjunktūras fažu norisi varētu raksturot šādi: 1) **Uzplaukums** (Aufschwung, Hochkonjunktur, хозяйственный расцвет, высокая конъюнктура). Šī faze raksturojas ar to, ka cenas kāpj,

pie tam ražojumu cenas kāpj straujāk nekā izmaksas, nodarbinātība un ražošana pieaug, uzņēmumi paplašinās, algas lēni seko cenām, vērtspapīru kursi kāpj, naudas daudzums apgrozībā palielinās, uzņēmumi strādā ar lielu peļņu. Šo fazi var sīkāk iedalīt divās daļās: **kāpienā** (Aufschwung, подъем, процветание) un **augstās konjunktūras posmā** (Hochkonjunktur, период высокой конъюнктуры). 2) **Krīze** (Krise, Abschwung, кризис). Tā raksturojas ar pagriezienu uz leju. Banku krediti sasnieguši savu augstāko stāvokli, bankas jaunus kreditus vairs nevar piešķirt, bet sāk tos atprasīt. Cenu augšana apstājas, un sākas cenu krišana. Ražošana sašaurinās, iestājas bezdarbs, un ar to saistās algu likmju krišana. Preču apgrozījumi un uzņēmumu ienesas samazinās, bet izmaksas samazinās daudz mazākā apmērā, kādēļ peļņas vietā rodas zaudējums. Vērtspapīru kursi sabrūk. Bankrotu skaits pieaug. 3) **Depresija** (Depression, Tiefstand, депрессия, упадок). Šo fazi var iedalīt divās pakāpēs: slīdēšanas pakāpē un zemas konjunktūras pakāpē. Raksturīgs saimnieciskās dzīves zemais stāvoklis. Banku krediti joprojām samazinās. Bankās uzkrājas brīva nauda, bet uzņēmēji arī nen cenšas pēc aizņēmumiem. Ražošana joprojām samazinās. Bezdarba radītā pirktpēju samazināšanās rada arī patēriņa preču ražošanas samazināšanos. Preču krājumi samazinās. Darba algas, cenas un kapitāla augļu likme sasniedz savu zemāko stāvokli. Pamazām nokārtojas nesaskaņa starp izmaksām un ienesu. Šās fazes zemāko posmu, kad saimnieciskā dzīve nonākusi it kā sa-

stinguma stāvoklī, sauc par **stagnāciju** (Stagnation, стагнация). 4) **Pagrieziens augšup** (Erholung, поворот к улучшению). Tas raksturojas ar to, ka zemākais stāvoklis sasniegts un pārsniegts. Preču krājumi patērēti, rodas pārlicība, ka sāksies uzlabošanās. Pasūtījumi sāk lēni pieaugt, cenas sāk lēni celties. Banku krediti sāk pieaugt, un vispār saimnieciskajā dzīvē rodas optimisms. Konjunktūras svārstību aplēšana: lai raksturotu konjunktūras svārstību radītās pārmaiņas, tad tās izsaka % no pamatvirziena (tenda) un attēlo grafiski. 1) Ar slidošā vidējā palīdzību dotā laika rindā izlīdzina sezonas svārstības. Dabūtā likne rāda pamatvirzienu

kopā ar konjunktūras svārstībām. Ar otrreizēju slidošā vidējā paņēmieni izlīdzina konjunktūras svārstības un dabū pamatvirzienu. Otrreizējā izlīdzināšanā jāņem tik daudz locekļu, cik garš ir konjunktūras cikls. Izšakot no sezonas svārstībām atīrītu laika rindu % no pamatvirziena, dabūjam rindu, kas rāda konjunktūras svārstības:

konjunktūras svārstības =
no sezonas svārstībām atīrīts biežums
pamatvirziens . 100.

2) Harvarda skolas paņēmieni, ko izveidojis V. M. Persons. Vispirms ar analītiskiem vienādojumiem aplēš pamatvirzienu. Tad ar speciāla paņēmiena palīdzību aplēš sezonas indekusu un pamatvirziena biežumus reizina

ar sezonas svārstību indekiem. Aplešot starpību starp pirmatnējiem biežumiem un šo rindu un izteicot starpību % no pamatvirziena (dabot ar pamatvirzienu), dabūjam konjunktūras svārstības. **Garie viļņi** (lange Wellen, langwellige Bewegungen, долгие циклы) — c. s. ar vairāku gadu desmitu (40—60 gadu) ilgiem cikliem. Šās kustības saistās ar vispārīgām pārmaiņām saimnieciskās dzīves pamatos (techniski pārkārtojumi, jaunu tirgu atklāšana pasaules saimniecībā u. c.). Šos garos viļņus nedrīkst sajaukt ar pamatvirzienu (trendu), kaut gan bieži nākas grūti atšķirt, kur kustība ir pamatvirziens un kur tā ir garo viļņu daļa. No c-kām s-bām ir jāatšķir: pamatvirziens jeb → trends, → struktūras pārmaiņas un → gadījuma pārmaiņas. → Laika rindas. ev

Ciklografiskie uzņēmumi (zyklographische Aufnahmen, циклографические снимки) → Laika studijas.

Cikstu dreni (Faschinendräng, фашинные дренажи) → Drenēšana.

Cilme — 1) (Abstammung, происхождение) ģeneoloģiskā nozīmē — vienas personas rašanās, izcelšanās no otras personas. **Cilmes pierādījums** (Abstammungsbeweis, Filiationsbeweis, доказательство происхождения) — pierādījums, ka viena persona radusies tieši no kādas noteiktas otras personas. **Āriskās cilmes pierādījums** (Nachweis der arischen Abstammung, доказательство арийского происхождения) — pierādījums, ka attiecīgai personai noteikts senču (→ Radniecība) skaits (parasti abi vecāki un četri vecvecāki) ir ārieši. Āriskās c-mes apzīmējums saistīts ar **senču pierādījumu** (Ahnenbeweis)

jeb **senču pārbaudi** (Ahnenprobe, проверка предков) — dokumentāru apliecinājumu par noteikta senču skaita vajadzīgo kvalifikāciju;

2) (Entstehung, возникновение) → Dibināšana.

Cilmerētā prēmiju rezerve (ge-zillmerte Prämienreserve, Цильмеровский резерв премий) → Apmērošanas tehnika.

Cilmes apliecības (Ursprungszeugnisse, удостоверение о месте происхождения [товара]) — preču izcelšanās apliecības, ko pieprasa importa zemes muitas iestādes tādos gadījumos, kad ievēdējs grib saņemt eksporta zemei paredzētos muitas atvieglinājumus. C. a. izsniedz eksporta valsts oficiālās iestādes vai arī citas kompetentas organizācijas, ko jau iepriekš atzinusi katra ieinteresētā valsts. C. a. var sastādīt kā ievēdējas, tā arī izvedējas valsts valodā; pēdējā gadījumā ievēdējai valstij ir tiesība pieprasīt tulkojumu. C. a. principā atsvabinātas no konsulārās vīzas, īpaši, ja tās izsniegušas muitas iestādes. Tuvāki noteikumi par c. a.-bām Tautu savienības 1923. konvencijā par muitas formālitāšu vienkāršošanu. → Certificāts.

Cilmes pierādījums (Abstammungsbeweis, Filiationsbeweis, доказательство происхождения) → Cilme.

Cilmes zīme (Ursprungszeichen, знак места происхождения [товара]) → Denaturālizēšana.

Cilnis (Gepräge, чекан) → Cilojums.

Cilojums (Prägung, тиснение) — metalla ripinām ar sitienu vai spiedienu uzkaltais attēls, uzraksts vai ornaments. Šādā veidā gatavo naudu vai medaļas. C.-ma izveidoto attēlu u. t. t. sauc

par **cilni** (Gepräge, чекан). Suverēnu, kam tiesības kalt naudu, sauc par **monētas kungu** (Münzherr). Ja monētas kungs neatļauti atdarina kāda cita monētas kunga naudu, tad šo darbību sauc par **ateļošanu** (Nachprägung, перечеканка). Ja to dara persona, kam nav kalšanas tiesību, tad tā ir **naudas viltošana** (Münzfälschung, подделка монет).

Cilts 1) (Stamm, племя) [angl.: tribe] — plašākā nozīmē: etniska grupa, kuŗu tās locekļi paši, kā arī tās kaimiņu grupas atzīst par dabisku kopumu un apzīmē ar vienu nosaukumu; šaurākā (tiesiskā) nozīmē: sociāla grupa ar vienkāršu struktūru, kuŗas locekļi runā kopēju dialektu, pakļauti vienai augstākai varai (c. sapulcei vai karalim) un karā rikojas vienoti kopējās interesēs. C. ir šaurāka grupa nekā → tauta un plašāka nekā → ģimene un → dzimta. Tā uzskatāma par pārejas formu no lokālām grupām uz lielām politiskām grupām (tautām un valstīm). ba

2) (Stamm, koleno) civiltiesībās — no kāda viena **ciltstēva** (Stammvater, родоначальник) vai **ciltsmātes** (Stammutter, родоначальница) izcēlusies radnieku kopa. CL (209. p.) definīcija: «No vienas kopējas trešās personas cēlušos radnieku kopību sauc par cilti». C.-tij svarīga nozīme → mantošanas tiesībās, jo, pamatojoties uz c. atvasēm piederošām **pārstāvības tiesībām** (Repräsentationsrecht, Eintrittsrecht, право представительства), visi pārstāvamā pēcnācēji dabū kopā to mantojumu, kāds piekristu pārstāvamajam, ja tas mantošanas aicinājuma laikā būtu bijis dzīvs (CL 408.—415. p.). p

3) (Nachkommen, Nachfahren, потомство) — genealģijā tādu

radnieku kopums, kas cēlušies no vienas kopējas trešās personas — ciltstēva. Ģenealoģijā vācu termins Stamm aptver tikai visus kādas personas agnātus (→ Radniecība), tātad daudz mazāku ļaužu kopu nekā lietojot šo terminu vārda plašākā nozīmē. k

Cilts īpašums (Stammgut, родовое имущество) → Dzimtīpašums.

Cilts muiža (adeliges Stammgut, дворянское родовое имение) → Dzimtīpašums.

Cilts raduraksts (Nachfahren-tafel, Enkeltafel) → Raduraksts.

Cilts satversme (Stammesverfassung, племенное устройство, племенной строй) → cilts kā augstākās varas ziņā vienotas sociālas grupas publiskās iekārtas pazīmju kopums; te ietilpst tiesiskie noteikumi par karavadoņa, karaļa, svētnieku, cilts sapulces u. c. locekļu kopas savstarpējo attieksmi. ba

Ciltsgrāmatas (Herdbücher, Zuchtbücher, племенные книги) — grāmatas, kurās sakopotas ziņas par mājdzīvnieku cilšu izcelšanos un to svarīgākajām saimnieciskām īpašībām. Sugas lopus c-tās uzņem saskaņā ar noteikumiem, kas paredz zināmas minimālas prasības. Ljā ir govslōpu, cūku un aitu c., zirgu ciltsraksti un vaislas putnu registri. C-tās ierakstītos dzīvniekus apzīmē: govslōpiem iedezina kreisajā ragā katrai sugai noteiktu cilts zīmi un labajā ragā c. numuru. Zirgiem cilts zīmi iedezina uz kreisā gurna. Cūkām un aitām labajā ausī iespiež metalla marku ar c. numuru un cilts zīmi. Registrētos putnus gredzeno vai ieliek tiem spārnos markas. C. nepieciešamas mājdzīvnieku sekmīgai izlasei, jo ar to

palīdzību iespējams noskaidrot, kurās ciltis, līnijas un kuņi īpatņi ir ar labākām īpašībām un to iedzemdinašanas spējām. Vecākā, vēl tagad turpinātā c-ta ir angļu pilnasiņu zirgu 1808. iesāktā General Studbook. vs

Ciltskoks (Stammbaum, родословное дерево) → Raduraksts.

Ciltstēvs (Stammvater, родоначальник) → Radniecība. Cilts.

Cilvēka darbaspēks (menschliche Arbeitskraft, человеческая рабочая сила) → Darbaspēks.

Cilvēku barība (Nahrung der Menschen, пищевые продукты) → Barība.

Cilvēku saimniecības mācība (Menschenwirtschaftslehre) → Darba zinātne.

Cinisms (Zynismus, цинизм) — visu labo tikumu noliegšana vai nicināšana un šādas nostājas atklāta izpausme. kk

Ciņas cena (Kampfpreis, Schädigungspreis, руинирующая цена) → Cenu veidi.

Cionisms (Zionismus, ционизм) — žīdu nacionālā kustība, kurās mērķis ir žīdu pulcināšana Palestīnā ar nolūku tur izveidot žīdu valsti.

Circa (zirka, ungefähr, приблизительно) — apmēram.

Circa-klauzula (circa-Klausel, цирка клаузула) → Pirkuma darījums.

Circulus vitiosus (Zirkelschluss) — pierādījums, kad kā pamatu lieto tādu spriedumu, kas savukārt ir pierādīts ar to pašu pamatu. Piem.: spriedums A bija pierādīts ar spriedumu B, bet spriedumu B savukārt pierāda ar spriedumu A. lš

Cirkulācija (Zirkulation, циркуляция) — apgrozība (→ Apgrozījums). Piem., mēdz runāt par kapitāla cirkulāciju (Zirkulation des Kapitals, циркуляция

капитала), kas nozīmē → kapitāla apgrozību; par **kapitāla cirkulācijas procesu** (Zirkulationsprozeß des Kapitals, процесс циркуляции капитала), kas nozīmē kapitāla apgrozības procesu; par **naudas cirkulāciju** (Zirkulation des Geldes, циркуляция денег), kas nozīmē naudas apgrozību. Angļu literatūrā par **cirkulācijas līdzekļiem** (circulating media) jeb apgrozības līdzekļiem sauc → maksāšanas līdzekļus, t. i., naudu plūs naudas aizstājējus. Tāpat arī → fiziokratu mācībā apskatītā **labumu cirkulācija** (Zirkulation der Güter, циркуляция благ) nozīmē saimniecisko labumu apgrozību jeb, precīzāk sakot, saimniecisko labumu sadalīšanos maiņas procesā. Tāpēc par c-ju vācu literatūrā dažreiz sauc arī to tautsaimniecības teorijas nodau, ko parasti sauc par → maiņu.

aa

Cirkulācijas līdzekļi → Cirkulācija.

Cirkulārs (Zirkular, Rundschreiben, циркуляр) = apkārt raksts.

Cirsmā (Schlag, лесосека) — 1) katrs ciršanai nodomāts un dabā apzīmēts meža nogabals;

2) ikgadējā pēc platības ciršanai noteiktā meža norma. ve

Cirsmu saimniecība (Schlagbetrieb, лесосечное хозяйство) — ar mežu izmantošanu saistīti meža atjaunošanas paņēmieni, kādus prasa mežu ciršana cirmās; pretstats — izlases meža saimniecība. ve

Ciršana (Fällung, рубка) — meža ražas ievākšana. Ja mežu cērt ziemā, tad runā par **ziemas cirtumu** (Winterfällung, зимняя рубка), ja cērt vasarā — par **vasaras cirtumu** (Sommerfällung, летняя рубка). Visu

vienā gadā izcirstās koksnes vairumu sauc par **N gada izcirtumu** (Einschlag, рубка). b

Ciršanas plāns (Hauungsplan, Fällungsplan, план рубки) — mežsaimniecībā 1) cirsmu saikārtojums novadā pēc platības un laika;

2) noteikumi meža izmantošanai nākamajam saimniecības gadam. ve

Cirte (Hieb, рубка) — mežsaimniecībā — meža kopšanas vai atjaunošanas nolūkā izmantojamas mežaudzes ciršanas veids. → Kailcirte. Pakāpeniskā cirte. Izlases cirte. Skrajcirte. ve

Cirtmets (Umtriebszeit, оборот рубки) — mežsaimniecībā laiks, kurā nocirstās audzes vietā izaug un sasniedz cērtamību, t. i., ciršanas gatavību jauna audze. ve

Cisālijas (Zissalien, презаные, негодные монеты) — kļūdaini izkaltas monētas vai monētu kalšanai kļūdaini sagatavotas metālu ripiņas.

Cisternu vagoni (Zisternenwagen, Kesselwagen, вагоны-цистерны) — preču vagoni, kam vagona virsbūves vietā ir metāla tvertnes (rezervuāri) dažādu šķidru vielu kā petrolejas, naftas, darvas, spirta, vīna, piena u. c. pārvadāšanai. Tvertnēm ir dažāda forma un dažāds lielums. Ir tvertnes, kas izveidotas kā horizontāli cilindriski katli ar diametru 1,5—2,0 m un 4—6 m garumā, ir vagoni ar vairākām vertikāli novietotām mucām, ir kastveida tvertnes u. t. t. C. v-nus būvē ar 2 vai 3, retāk ar 4 asīm. Parasti tvertņu tilpums svārstās no 100 līdz 280 hl, ar vagonu ceļamspēju 10,5—25,0 t un pašsvaru 8,5—17,0 t. jl

Citāts (Zitat, цитата) — vārdu pa vārdam izdarīts izrakstījums no kāda cita autora darba; c-tu

rākstos parasti ievieto pēdējās. C-tu var izteikt arī runā.

Citissime [lat.] — ļoti steidzami. → Cito.

Cito [lat.] — steidzami; agrāk lietotais uzraksts steidzami kārtotajām aktīm.

Citvietas čeks (Distanzscheck, иногородний чек) → Čeks.

City [angl.] → Sitija.

Civilāģents (Zivilagent, гражданский агент) → Āģents.

Civilais dienesta pienākums (zivile Dienstpflicht, обязательное отбывание гражданской службы) → Dienesta pienākums.

Civildienests (Zivildienst, гражданская служба) — dienests, kuŗā atrodas valsts civiļiestāžu darbinieki, atšķirā no → kara jeb militārā dienesta. C-tā esošo darbinieku tiesiskais stāvoklis dibinās uz striktiem likuma noteikumiem, kas saistīgi darbiniekiem un viņu priekšniecībai un ko nevar grozīt vienošanās kārtā; ar to c. atšķiras no → privātā dienesta, kā pamatā ir vienošanās → darba līgums. C-tu šķiro: **tiesu dienestā** (Justizdienst, судейская служба), ko veic maģistrātūrā un prokurātūrā, un **administratīvā jeb pārvaldes dienestā** (Verwaltungsdienst, административная служба), ko veic administratīvās iestādēs.

Civīlie augļi (zivile, bürgerliche Früchte, цивильные плоды) → Augļi.

Civilizācija (Zivilisation, цивилизация) — tehniskā un saimnieciskā attīstība, kādu sasniedz zināma tauta. Pretstats — barbarisms. Individuālajā nozīmē runā par civilizētu cilvēku — individu, kas spēj iekļauties kādā sociālā kopībā un respektēt tās izdotās normas. C. jāatšķir

no **kultūras** (Kultur, культура), kas ir garīgu vērtību sistēma (relīģijas, zinātnes, ētikas un mākslas vērtību kopums). Pēdējā laikā vācu filozofs Osv. Špenglers jo asi nostādīja c-ju kā tehniski mehanisku fainomenu preti kultūrai kā organiski garīgam faktoram. Pēc Špenglera domām kultūra ar laiku pārvērstos c-jā un tādējādi virzoties preti savai bojā ejai. Angļu un franču valodā terminu civilizācija lieto arī kultūras nozīmē. lš

Civīlkōdeks (Zivilgesetzbuch, гражданский кодекс, гражданское уложение) — sistēmatiski apstrādāts civiltiesisku normu kopojums.

Civīllikums (Zivilgesetzbuch Lettlands, Латвийский гражданский кодекс) — Ljas civīlkōdeks, kas izsludināts 1937. 28. 1., spēkā no 1938. 1. 1.

Civīllikumu kopojums (Sammlung der Zivilgesetze, свод гражданских законов) — civiltiesisku normu sakopojums bez to sistēmatiska apstrādājuma.

Civīlliste [angl. civillist] (Zivilliste, цивильный лист) — naudas līdzekļi, ko budžetā piešķir karalim izlietošanai bez parlamenta kontroles. Jaunākā laikā c. domāta l. t. tikai karaļa un galma uzturam; senāk tajā bija ietverti arī izdevumi civīlai pārvaldei. ba

Civīlmāklēris (Zivilmakler, гражданский маклер) → Māklēris.

Civiloquia → Namnieku runas.

Civīlprocesa pamatprincipi (Grundsätze des Zivilprozesses, основные принципы гражданского процесса) — noteikumi, uz kuŗiem balstās kādas valsts civīlprocesa likumi. Pastāv šādi

pamatprincipi: 1) **Tiesu patstāvības princips** (Grundsatz der Selbständigkeit der Gerichte, принцип самостоятельности судебной власти) — ikviena tiesa pati izšķir, vai iesniegtā prasība piekrīt viņai, un izspriež lietas pilnīgi patstāvīgi, rikojoties vienīgi pēc likuma noteikumiem. 2) **Dispozīcijas princips** (Dispositionsmaxime, принцип диспозитивности) — vienīgi prasītājs var ievadīt tiesā prāvu, atteikties no prasības un ar atbildētāja piekrišanu to izbeigt, apturēt iztiesāšanu vai izlīgt. 3) **Sacīkstes princips** (Verhandlungsmaxime, принцип состязательности) — tiesa pati pēc sava ierosinājuma nevāc pierādījumus, bet pamato spriedumu vienīgi ar prāvinieku iesniegtiem pierādījumiem. 4) **Tiesuma princips** (Grundsatz der Unmittelbarkeit, принцип непосредственности) — tiesnešiem, kas lietu iztiesā, pašiem jāuzklausa prāvinieki, jānopratina liecinieki, jāuzklausa lietpratēju atzinums un jāiepazīstas ar lietiskiem pierādījumiem. 5) **Prāvinieku vienlīdzības princips** (Grundsatz der Gleichheit der Parteien vor dem Gericht, принцип равноправности сторон) — abiem prāviniekiem piešķirtas tiesā vienādas tiesības: kas atļauts vienam, nav liegts arī otram. 6) → Atklātības princips. 7) **Mutvārdu izteiksmes princips** (Grundsatz der Mündlichkeit, принцип устности) — tiesa ņem vērā tikai prāvinieku mutes vārdiem izteiktos prasījumus un paskaidrojumus. 8) **Rakstveida izteiksmes princips** (Grundsatz der Schriftlichkeit, принцип письменности) — tiesa ņem vērā tikai prāvinieku ar rakstu tiesai iesniegtos prasījumus un paskaidrojumus. Ljas

CPL abi pēdējie principi lietderīgā kārtā apvienoti. j p

Civilprocesa zinātne (Zivilprozeßwissenschaft, наука гражданского процесса) → Civilprocess.

Civilprocess (Zivilprozeß, гражданский процесс) — likumā noteikta kārtība, kas jāievēro prāviniekiem un civiltiesām, iztiesājot lietas. **Civilprocesa zinātne** (Zivilprozeßwissenschaft, наука гражданского процесса) — tiesību zinātnes nozare, kas pēti, kādas normas regulē civiltiesāšanas kārtību. j p

Civiltāvokļa akts (Zivilstandsakt, акт гражданского состояния) → Dzimtsarakstu nodaļa.

Civiltiesas (Zivilgerichte, гражданские суды) — valsts iestādes, kas izspriež un izlemj no privāttiesiskām attieksmēm, privāttiesiskiem stāvokļiem izrietošas lietas pēc civiltiesāšanas kārtības noteikumiem. C. ir pretstats kaŗa un valsts pārvaldības (administratīvām) tiesām. j p

Civiltiesības (bürgerliches Recht, гражданское право) — 1) zinātne, kas pēti civiltiesiskas normas; 2) privāttiesību galvenā daļa, kas aptver privāttiesiskās normas, kuŗas attiecas uz valsti, personu, ģimeni, mantojumu, īpašumu un saistībām. C-bas, sekojot **pandektu sistēmai** (Pandektensystem, пандектная система), iedala piecās daļās: vispārīgajā daļā, lietu, saistību, ģimenes un mantošanas tiesībās. Pēdējos gados veidojas vēl viena jauna daļa — personiskas tiesības. **Personiskas tiesības** (Personenrecht, Persönlichkeitsrecht, личное право) ir tās c., kas cieši saistītas ar personu un tādēļ nav tālāk dodamas un arī nepieļauj atteikšanos no tām.

Vispārīgajā daļā (allgemeiner Teil, общая часть) sakorotas uz visām vai vairākām daļām attiecinātās tiesiskās normas. Še parasti ietilpina nodaļu par personu, tiesību objektu un tiesisku darījumu. **Lietu tiesības** (Sachenrecht, вещное право) ir c-bu daļa, kas piešķir tiesīgai personai noteiktās robežās dažāda apjoma tiešu varu pār lietu. Lietu tiesību institūtu skaits c-bās ir ierobežots (numerus clausus). Ljas CL paredz tikai šādas lietu tiesības: īpašumu, servitūtu, reālnastas, ķilas un izpirkumu. **Saistību tiesības** (Recht der Schuldverhältnisse, обязательственное право) — c-bu daļa, kurā ietilpst tās civiltiesiskās normas, kas piešķir vienai personai — kreditoram — tiesības prasīt no otras personas — parādnieka — kādu darbību vai atturēšanos no darbības. Zinātne un prakse agrāk saistību tiesības bieži konstruēja kā **prasījuma tiesības** (Forderungsrecht, право требования). Šis apzīmējums pēc būtības ir šaurāks, jo tas pasvītvoja kreditora prasījumu un atstāja neievērotu parādnieka pienākumu un vispār parādnieka tiesisko stāvokli. **Ģimenes tiesības** (Familienrecht, семейное право) — c-bu daļa, kurā nosaka personu attiecsmes, kas izriet no ģimenes. Šai daļā ietilpina arī aizbildnības un aizgādības institūtus. **Mantošanas tiesības** (Erbrecht, наследственное право) — c-bu daļa, kas nosaka mirušam piederējušu un citiem atdodamu tiesību un saistību pāreju uz mantiniekiem. Mantojums pāriet uz likuma, testaamenta vai mantošanas līguma pamata. kč

Civiltiesiska sabiedrība — 1)

(Gesellschaft, товарищество) → sabiedrība, kas nodibināta saskaņā ar civiltiesisku s-bas līgumu; kč

2) (bürgerliche Rechtsgemeinschaft, гражданско-правовое общество) — tāds normatīvs kopums, kurā normētājam izdevies saskaņot atsevišķo personu intereses ar s-bas interesēm. C. s. ir katra civilkodeka iezes baze kā tiesību subjekta stāvokļa normēšanai, tā arī šo tiesību subjektu savstarpējo attiecsmju nodibināšanai, pārgrozišanai, izlietošanai un izbeigšanai, lai izmantotu savu tiesisko stāvokli. s

Civiltiesiskais delikts (zivilrechtliches Delikt, гражданско-правовой деликт) → Delikts.

Civiltiesiskās atbildības apdrošināšana (Haftpflichtversicherung, страхование от гражданской ответственности) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Civiltiesisks strīds (zivilrechtlicher Streit) — ikviens strīds, ikviena prāva, ko izspriež civiltiesas uz CL pamata un pēc CPL noteikumiem. jр

Civitas [lat.] (Civitāt, Bürger-schaft, община, гражданство) — pilsoņu kopums romiešu laikos. vk

cl [vāc.] centilitrs ($1/100$ litra).

CL — šai vārdnīcā lietots saīsinājums: Civillikums.

Clearing [angl.] → Klīrings.

Clearing house [angl.] (Abrechnungsstelle, расчётная палата) → Klīrings.

cm — centimetrs ($1/100$ metra, 10 milimetru).

cm² [vāc.] — kvadrācentimetrs.

cm³ [vāc.] — kubikcentimetrs ($1/1000$ litra).

cmm [vāc.] — kubikmilimetrs.

Co., Cie. (= Compagnie) → Kompanija. Tirdzniecības sabiedrības.

Coastcon → Čārterlīgums.

C. O. D. — saisin.: cash on delivery [angl.] samaksājams nodot.

Codex → Kōdeks.

Codex iuris canonici — kanoņisko tiesību kōdeks katoļu baznīcai, ko publicēja pāvests Benedikts XV 1917. 27. 5. ar bullu Providentissima mater ecclesia un kas stājās spēkā 1918. 19. 5. Šis kōdeks izstrādāts pāvesta Pija X uzdevumā, kas 1904. 19. 3. rakstā lika uzsākt baznīcas tiesību kōdifikāciju un iecēla šim darbam īpašu (kardināju) komisiiju. Faktiskā kōdifikācijas vadība bija sekretāra kanonista P. Gasparri rokās. Kōdeka latīņu tekstu publicēja oficiālajā pāvesta organā Acta apostolicae sedis. Kōdekā 2414 kanonu (pantu), kas iedalīti 5 grāmatās (Normae generales, de personis, de rebus, de processibus, de delictis et poenis). ba.

Colla (Zoll, дюйм) — garuma mēra vienība, ko lieto kokrūpniecībā un koktirdzniecībā. Angļu c. = $\frac{1}{12}$ pēdas $\approx$ 2,54 cm. Bez tam lieto Amsterdamas c-lu un franču (metrisko) c-lu. 1 angļu c. = 0,9868 Amsterdamas c-las = 0,9140 metriskās c-las. Atsevišķās valstīs c. bija šādā garumā: ASV (inch) = 2,5400051 cm; Austrijā (Zoll) = 2,634 cm; Dānijā (Tomme) = 2,615 cm; Francijā (Pouce) = 2,707 cm; Krievijā (Djuim) = 2,540 cm; Ljā, tāpat kā Krievijā; Lielbritānijā (inch) = 2,5399956 cm; Somijā = 2,969 cm; Šveicē (Zoll) = 3,0 cm; Vācu valstīs: Bādenē = 3,0 cm; Bavārijā = 2,4316 cm; Braunšveigā = 2,378 cm, Brēmenē = 2,4112 cm, Ham-

burgā = 2,38812 cm, Hanoverē = 2,433 cm, Hesenē = 2,5 cm, Hesenē Kaselē = 2,3974 cm, Hesenē Nasavā = 2,3717 cm, Nasavā = 3,0 cm, Lipēs Detmoldā = 2,41129 cm, Lipēs Šaumburgā = 2,4167 cm, Libekā = 2,39679 cm, Meklenburgas Šverīnā = 2,42505 cm, Rostokā = 2,39685 cm, Šverīnā = 2,38812 cm, Oldenburgā = 2,46565 cm, Prūsijā = 2,615 cm, Reisā = 2,3833 cm, Saksijā = 2,3599 cm, Saksijas Altenburgā = 2,350 cm, Saksijas Kōburgā = 2,525 cm, Saksijas Gōtā = 2,3975 cm, Saksijas Meiningā = 2,35991 cm, Saksijas Veimarā = 2,35 cm, Švarcburgas Rūdolštātē = 2,354 cm un 2,61544 cm, Švarcburgas Zonderhauzenā = 2,35991 cm un 2,3974 cm, Valdekā = 2,43412 cm, Virtembergā = 2,8649 cm; Zviedrijā = 2,969 cm. C-lai atbilstošs garummērs citās valstīs bija: Argentīnā 1 pulgada = 2,405 cm; Beļģijā 1 pouce = 2,607 cm; Birmā 1 pulgat = 2,5399 cm; Bolīvijā 1 pulgada = 2,35405 cm; Brazīlijā 1 pollegada = 2,775 cm; Čīlē 1 pulgada = 2,354 cm; Dienvidslāvijā 1 palacz = 3,634 cm; Franču Indijā 1 pouce = 2,1646 cm; Itālijā 1 onca: Parmā = 4,542 cm, Lombardijā = 3,6266 cm, Venecijā = 2,8978 cm, Neapolē = 2,6455 cm, Toskanā = 2,615 cm, Sicīlijā = 2,150 cm, Dženovā = 2,075 cm; Kostarikā 1 pulgada = 2,328 cm; Kolumbijā 1 pulgada = 2,32226 cm; Ķīnā 1 pant (arī tsun) = 3,581 cm; Lietuvā 1 culov = 2,70699 cm; Maltā 1 onca = 2,175 cm; Meksikā 1 pulgada = 2,32775 cm; Nīderlandes Indijā 1 duim = 2,616 cm; Nīderlandēs 1 duim Rijnl. = 2,615 cm, 1 duim = 2,54 cm; Paragvajā 1 pulgada = 2,4056 cm; Polijā 1 calow = 2,4 cm; Portugālē 1 pollegada = 2,775 cm; Spānijā 1 pulgada = 2,3219 cm

(Madridē = 2,358 cm); Urugvajā 1 pulgada = 2,388 cm; 24 c-las ir → 1 olekts.

Commis voyageur (Reisender, комми-вояжер) — ceļojošais komijs, komivojažieris; tirdzniecības ceļotājs.

Commonwealth [angl.] — 1) zināmas valsts iedzīvotāji, arī pati valsts; valšķu savienība, piem., Austrālija;

2) valsts, kurā valda tauta, republika. Četri no ASV statiem saucas par c. (Kentucky, Massachusetts, Pennsylvania, Virginia);

3) personu kopa ar kopīgām interesēm un vienādām tiesībām, kas vienādi tiek pārvaldīta.

Commune pretium → Cenu veidi.

Comp., saīsin.: Compagnie → Sabiedrība.

Compromissum → Kompromiss.

Conditio sine qua non [lat.] — nepieciešams nosacījums.

Consulatus maris [lat.] — viduslaiku jūras tiesību kopums.

Conto a metà [it.] «kants uz pusēm» (Konto zur Hälfte, счет исполу) → Participācijas darījumi.

Conto a terzo, conto a tre [it.] «kants pa trim» (Konto zu dreien, счет в трети) → Participācijas darījumi.

Conto commune [it.] «kopējs kants» (Konto commune, счет общий) → Participācijas darījumi.

/Conto corrente/ → Kontokorrents.

Conto de Reis → Nauda.

Conto dubio [it.] (Dubiosenkonto, Konto Dubio, Konto pro Dubiose, счет сомнительных дебиторов) — kants, kurā grāmato → nedrošus prasījumus.

Conto finto [it.] «iedomāta lēse» (fingierte Rechnung, воображаемый счет) → Proformā lēse.

Conto loro, conto vostro [it.] «viņa kants», «jūsu kants» (Lorokonto, Vostrokonto, Konto vostro, их счет, ваш счет) → Korespondentu konti.

Conto mio [it.] «mans kants» (Miokonto, Konto mio, мой счет) → Korespondentu konti.

Conto nostro [it.] «mūsu kants» (Nostrokonto, Konto nostro, наш счет) → Korespondentu konti.

Conto nuovo [it.] «jaunais kants» (Konto a nuovo, новый счет) → Nolēsumu norobežojums.

Conto pro diverse [it.] «dažādu kants» (Konto pro Diverse, Konto für Verschiedene, счет разных) — parasts dažādu personu kanta apzīmējums. → Kants.

Conto pro errata [it.] (Konto pro errata, счет выявляемых ошибок) → Noskaidrojamo kļūdu kants.

Conto secreto [it.] «slepenais kants» (Geheimkonto, секретный счет) → Slepenā grāmatvešana.

Conto suo [it.] «viņa kants» (Suokonto, Konto suo, его счет) → Korespondentu konti.

Conto transitorio [it.] «pārejšais kants» (Konto transitorio, Übergangskonto, переходящий счет) → Pārejošo summu kants.

Conto vecchio [it.] «vecais kants» (Konto a vecchio, старый счет) → Nolēsumu norobežojums.

Contra [lat.] — pret.

Contradictio in adiecto [lat.] — iekšēja pretruna, piem.: apaļš trīsstūris.

Copyright by... [angl.] — vācu un ASV grāmatās sastopamā formula, kas apliecina autoram vai apgādam literāra ražojuma īpašuma tiesības.

Coram publico [lat.] — atklāti, visas pasaules priekšā.

Corpus delicti [lat.] — 1) nozieguma rīki, ar kuriem delinkvents pastrādājis noziegumu;

2) noziegumā cietusī persona vai arī kāda lieta. C. d. atrašana palīdz atrisināt notikušo noziegumu un norāda uz varbūtējo delinkventu. lš

Corpus iuris [lat.] — likuma grāmata, kodeks. **Corpus iuris civilis** — Austrumromas valsts keizara Justiniāna (527.—565.) izdots kodeks, kurā ietvertas romiešu tiesības to gadsimtenus ilgstošajā attīstības laikā. Uzskatāms par mūsdienu civiltiesību pamatu. lš

Corpus iuris canonici — kopš 1580. oficiāls kopējs nosaukums slēgtai virknei kanonisko tiesību kopojumu, kurū praktiskā nozīme katoļu baznīcā sniedzās līdz 1918., kad stājās spēkā → Codex iuris canonici. C. i. c. aptver: 1) t. s. Decretum Gratiani, kas ir Bolonas mūka Graciāna privāts darbs ap 1140.; 2) Gregorija IX dekrētālijas, ko šā pāvesta udevumā sakopojis Raimunds de Penaforte un kas 1234. publicētas kā autentiska eksklūzīva kodifikācija (t. s. Liber Extra, t. i., ārpus Graciāna dekrēta); 3) Bonifācija VIII dekrētālijas, kurū autentisks eksklūzīvs kopojums publicēts 1298. (t. s. Liber Sextus, kā pielikums Gregorija IX dekrētāliju 5 grāmatām); 4) t. s. Clementinae, kā nosauktas pāvesta Klementa V 1298.—1314. izdotās dekrētālijas, ko 1317. autentiski publicēja Jānis XXII. Bez tam pie C. i. c. pieskaita vēl 2 privāta rakstura kopojumus, kas publicēti 15. g. s. beigās: 5) Jāņa XXII Extravagantes un 6) t. s. Extravagantes communes.

Daudzos C. i. c. izdevumos atrodamī vēl citi privāti pielikumi.

ba
Corpus iuris civilis → Corpus iuris.

CPL — šai vārdnīcā lietots saīsinājums: Civilprocesa likums.

CQD (= Come quick, danger) → SOS.

cr — saīsin.: currentis [lat.] — tekoša (gada vai mēneša diena).

Crossed check, crossing [angl.] (gekruzter Scheck) — krustotais čeks.

C\$ — saīsin.: Nikaraguas kordoba. → Nauda.

Ct (= centime) → Nauda.

Cujus regio, ejus religio [lat.] — uzskats, ka zemes valdniekam jānosaka savu pavalstnieku ticība.

Cukura nodoklis (Zuckersteuer, налог на сахар) — nodoklis, ar ko apliek cukuru. Importēto cukuru apliek ar muitu, bet iekšzemē ražoto — ar akcīzi; ar pēdējo apliek gatavu produktu, pusfabrikātu, izejvielas vai ražošanas rīkus (kublus, spiedes). Tagad šo nodokli parasti ņem no gatava produkta, ievērojot arī tā kvalitāti. Iznēmuma veidā sastopams arī cukura monopols (agrāk Ljā). kp

Cukurbiešu nodoklis (Zucker-
rübensteuer, налог на сахарную свекловичу) — nodoklis, ko ņem no cukurbietēm pēc to svara vai mēra, kad tās nodod cukurfabrikai; pēc būtības c. n. ir cukura nodoklis, ko ņem no izejvielām. C. n-ļa nolūks attīstīt cukura ražošanas tehniku un uzlabot cukurbiešu kultūru. kp

Culpa [lat.] — 1) privāttiesībās — vaina, kas dod tiesības pieprasīt zaudējumu atlīdzību; 2) krimināltiesībās — neuzmanība pretstatā nodomam kā nozieguma izdarīšanas pamatam. Noziedzīgu

nodarījumu, kas izdarīts aiz neuzmanības, soda vieglāk nekā tādu, kam pamatā bijis nodoms.

lš

Cum grano salis [lat.] «ar sālsgraudiņu» — pareizi approtot.

Cum laude [lat.] «ar uzslavu» — agrāk akadēmisko pārbaudījumu atzīme.

Cum tempore [lat.] — ar akadēmisko ceturksni, t. i., ceturtdaļu stundās pēc noteiktā laika.

/Cunfte/(Zunft, цех) = amats.
Currency-theory → Banknošu teorijas.

Curriculum vitae [lat.] — dzīves apraksts.

cv — saīsin.: cheval vapeur [fr.], jaudas tehniskās mēru vienības — zirgspēka saīsināts apzīmējums.

cwt — saīsin.: centweight, hundredweight [angl.] = 50,8023824 kg.

Č

Čarka (Tscharka, чарка) — tilpuma mērs Krievijā (= 0,122989 l).

Čārterētājs (Charterer) → Čārterlīgums.

Čārterlīgums, čārters (Chartervertrag, договор чартера, чартер) — viens no izplatītākajiem → jūras transporta darījumiem, ar ko nodod visu kuģa kravas telpu vai tās daļu citas personas lietošanā preču transportam. Tādējādi pie č-miem nav pieskaitāmi gabalpreču jeb → konosamenta līgumi, kuģos apņemas pārvaldāt atsevišķas → kravas, nenododot pašu kuģi vai kravas telpu kravas devēja rīcībā. Kontrahentus č-mā sauc par **čārterētāju** (Charterer) jeb nomnieku un par → transportieri. Atkarā no tam, vai č. attiecas uz visu kravas telpu vai tikai uz kādu tās daļu, mēdz atšķirt **pilno čārteru** (Vollcharter, полный чартер) no **daļējā čārtera** (Teilcharter, долевой чартер). Atkarā no kuģa, kapteiņa un komandas pakļautības apjoma čārterētājam, č-mus mēdz iedalīt: kuģa nomas jeb **brauciena čārterlīgumos** (Reisecharter-

vertrag, schlichte Schiffsmiete), **laika čārterlīgumos** (Zeitchartervertrag, договор таймчартера) un **kuģa armatēšanas līgumos** (Ausrüstervertrag, договор «арматорный»). Kuģa nomas līgumos transportieris — kuģa saimnieks cedē čārterētājam tikai daļu no savām rīcības tiesībām pār kuģi, otrā gadījumā — visas rīcības tiesības, trešajā gadījumā čārterētājs jeb **armatieris** (Ausrüster, арматор) iestājas kuģa saimnieka → jūras dienesta līgumā ar kapteini. Dokumentu par č-mu sauc par **čārterpartiju** jeb **čertepartiju** (Chartepartie, чартепартия, чертепартия). Kravas personifikācijai un vijīgākai dispozīcijai pār to kravas devējam mēdz izsniegt arī → konosamentu. Atkarā no čārterpartijas satura un tur ieviegotajām klauzulām ir izveidojušies, attiecoties uz dažādām kravas grupām un pārvadāšanas joslām, vairāki standarta formulāri jeb **standart-čārteri** (Standardcharter, типовые формы чартера), kuģus parasti dēvē vispār pieņemtos saīsinātos nosaukumos

kā, piem.: **Austral** (kravām Austrālijas piekrastē), **Baltcon** (ogļu kravām Baltijas un Baltajā jūrā), **Balttime** (vispārīga rakstura laika č-miem), **Baltwood** (koka kravām Baltijas jūrā), **Blackfar** (kravām Klusajā okeanā un Ķīnas jūrās), **Centrocon** (labības kravām Dienvidamerikā), **Coastcon** (ogļu kravām Anglijas piekrastē un Ziemeļu jūrā), **Deuzeit** («deutscher Zeitfrachtvertrag» — vācu laika č-miem), **Form C** (labības kravām Ziemeļamerikā), **Form D** (kokvilnas kravām), **Gencon** (labības, ogļu, naftas un dažām gabalpreču kravām), **Medcon** (ogļu kravām no Anglijas ostām, izņemot Amerikas un Donavas virzienā un Coastcon), **Pitwoodcon** (propa kravām no Francijas ostām), **Russwood** (kokmateriālu kravām Baltijas jūrā), **Scanfin** (kokmateriālu kravām no Skandināvijas un Somijas ostām), **Sowetor** (rūdas kravām Melnajā jūrā), **Sowlescon** (SPRS kokmateriālu kravām Melnajā jūrā), **Timon** (angļu laika č-miem), **Welcon** (ogļu kravām no Bristolas rajona). → Armatieris. jg

Ārterpartija (Charte-partie, чартепартія, цертепартія) → Ārterlīgums.

Ārters (Chartervertrag, договор чартера, чартер) → Ārterlīgums.

Ārtisms (Chartismus, чартизм) — sabiedriska, pirmām kārtām strādnieku kustība Anglijā 1837.—1848., kas prasīja parlamenta un dažas sociālas reformas.

Caste (Tschastj, часть) — tilpuma mērs Krievijā (=0,109323 l).

Cechoslovaku krona (tschechoslowakische Krone, чехословацкая корона) → Nauda.

Ceka klauzula (Scheckklausel, чековая метка) → Ēks.

Ceka līgums (Scheckvertrag, чековый договор) → Ēks.

Ēks (Scheck, чек) — formāls vērtspapīrs ar uzdevumu bankierim izmaksāt vai pārskaitīt noteiktu naudas summu no čeka devēja noguldījuma vai tam atvērtā kredita. Čekā jābūt: **čeka klauzulai** (Scheckklausel, чековая метка) — apzīmējumam, kas izteic, ka akts ir č.; apzīmējums jāizteic akta tekstā; **maksājuma uzdevumam** (Zahlungsanweisung) — pavēlei maksāt noteiktu naudas summu, kuŗu nedrīkst aprobežot ar nosacījumu; maksātāja (trasāta) vārdam; maksāšanas vietas apzīmējumam; izrakstīšanas laika un vietas apzīmējumam un čeka devēja parakstam. Bankiera spēju uzņemties čeku maksātāja pienākumu sauc par **pasīvo čeka spēju** (passive Scheckfähigkeit, пассивная чекоспособность). Čeku var izrakstīt uz banku, kur atrodas čeka devēja naudas summas, uz **čeka līguma** (Scheckvertrag, чековый договор) pamata. Čeka līgums ir līgums, kas piešķir čeka devējam tiesību rīkoties, čekus izrakstot, ar naudas summām, kas atrodas pie bankiera. **Vārda čeks** (Namenscheck, именной чек) ir č., kas izrakstīts noteiktai personai; tas ir → tehnisks orderpapīrs. **Uzrādītāja čeks** (Inhaberscheck, чек на предъявителя) var būt trejāds: 1) č., kuŗā nav apzīmēta persona, kam tas izrakstīts; 2) č., kuŗā minēts, ka tas izrakstīts uzrādītājam; 3) č., kuŗā minēta noteikta persona, bet aiz personas vārda seko atzīme «vai uzrādītājam». Pēdējo sauc par **alternatīvo uzrādītāja klauzulu** (alternative Inhaberklausel). Vārda č. pāriet ar → indosamentu, uzrādītāja č. — ar nodošanu. Ar **rekta-klauzulu**

(Rēktaklausel) — atzīmi «ne orderim» vai līdzīgu atzīmi vārda čeku pārvērs par → rekta-papīru. Šādas rekta-klauzulas bieži lieto **krustota čekiem** (Reiseschecks). **Krustotais čeks** (likumā: **svītrotais čeks**) (gekrezuter Scheck) ir č., uz kuŗa čeka devējs vai turētājs izdara svītrojumu ar divi līdzteku līnijām čeka priekšpusē. Tas var būt vispārīgs vai tikai speciāls svitrojums. Svitrojums ir speciāls, ja līniju starpā ierakstīts bankiera vārds; ja tāda nav, tad svitrojums ir vispārīgs. **Speciāli krustoto** (likumā: **speciāli svītrotu**) **čeku** (besonders gekrezuter Scheck) maksātājs var maksāt tikai čekā minētajam bankierim, bet ja šis bankieris pats ir maksātājs, tad tikai savam klientam. **Vispārīgi krustotu** (likumā: **svītrotu**) **čeku** (allgemein gekrezuter Scheck) maksātājs var maksāt tikai bankierim vai savam klientam. **Nolēsuma čeks** (likumā: **norēķina čeks**) (Verrechnungsscheck) ir č., ko čeka devējs vai turētājs ir aizliedzis samaksāt naudā ar čeka priekšpusē šķērsām uzrakstītu atzīmi «nolēsumiem» vai līdzīgu atzīmi. Sai gadījumā maksātājs var čeku izlietot tikai pārskaitīšanai kādā citā kontā. C. jāsamaksā uzrādot; arī iepriekš **datēts čeks** (vordatierter Scheck), t. i., č., kuŗš izrakstīts pirms dienas, kas apzīmēta par izrakstīšanas datumu, jāsamaksā uzrādīšanas dienā. Č., kas izrakstīts un maksājams vienā un tai pašā vaišī, jāuzrāda samaksai astoņu dienu laikā, bet ja tas izrakstīts citā vaišī nekā valsts, kuŗā tas maksājams, tad č. jāsamaksā divdesmit vai septiņdesmit dienu laikā. (→ Ārzemju čeks). Samaksu var nodrošināt ar galvojumu. Čeka turētāja regresa prasība

pret personām, kas atbildīgas uz čeka pamata, noilgst sešu mēnešu laikā. Nozudušu, nozagtu vai iznīcinātu čeku var anulēt CPL paredzētā uzaicinājuma kārtībā. Ja čeku nesamaksā, tas protestējams, lai paturētu regresa tiesības pret visiem atbildētājiem (→ Protests).

Blanko čeks (Blankoscheck, бланковый чек) — nepilnīgi aizpildīts č., kuŗu nododot piešķir katram šā čeka turētājam tiesības to aizpildīt. Ja čeku aizpilda pretēji norunai, tad pret labticīgu čeka turētāju nevar celt iebildumus par norunas neievērošanu. kč Pēc maksāšanas vietas čeki ir šādi: 1) **citvietas čeks** (Distanzscheck, иногородний чек) — č., kuŗa izrakstīšanas vieta ir cita nekā maksāšanas vieta. 2) **Preteji** — **vietējais čeks** (Platzscheck, местный чек). rr

Čeku likums (Scheckgesetz, закон о чеках) → Čeku tiesības.

Čeku tiesības (Scheckrecht, чекое право) — speciālo tiesisko normu kopums, kuŗas normē čeku apgrozību. Šās normas sakoportas **čeku likumā** (Scheckgesetz, закон о чеках). 1931. starptautiskā konference Ženēvā pieņēma **vienveidīgu čeku likumu** jeb **uniformu čeku likumu** (einheitliches Scheckgesetz), kas pēc tam pieņemts daudzās valstīs, 1937. arī Ljā. kč

Čeku viltojumu apdrošināšana (Scheckfälschungsversicherung, страхование от подлога чеков) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Centezims (Centesimo, чентезим) → Nauda.

Certerpartija, čarterpartija (Charte-partie, чартепартия, чертепартия) → Čarterligums.

Červoņecs (Tscherwonez, червонец) → Nauda.

Cetrgades plāns (Vierjahresplan, четырехлетний план) — programma tautsaimniecības politikai un sociālpolitikai Vācijā ar atbilstošu izpildorganizāciju. Č. p-nu sistēmas pirmsākumu sastopam Vācijas nacionālsociālistiskās partijas 1933. 1. 2. deklarācijā, kur starp citu teikts, ka nākamo četru gadu laikā galīgi jālikvidē bezdarbs un vācu zemnieks jāizglābj no pagrimšanas. Tuvākus norādījumus č. p-na realizēšanai dod nacionālsociālisma partijas gada kongress 1936. 9. 9. Kongresa deklarācijā norādīts, ka nākamajos 4 gados Vācijai jāklūst neatkarīgai to visu no ārzemēm ievadamo izejvielu u. c. materiālu ziņā, kuŗus kaut kādā veidā iespējams iegūt pašā Vācijā. Ar Vācijas vaŗoŗa 1936. 19. 10. rikoŗumu č. p-na realizēšanas pārraudzība uzdots toreizējam Prūsijas ministru prezidentam H. Geringam (H. Goring) līdz ar tiesībām izdot priekšrakstus un rikoŗumus visām valsts un partijas iestādēm, arī visaugstākajām, attiecoties uz č. p-na realizāciju un tās saskaņošanu. Pirms šā rikoŗuma H. Geringam jau bija pilnvaras dot noteikumus un rikoŗumus valsts mērogā jautājumos, kas saŗa izejvielu un deviŗu saimniecību (1936. 28. 4. rikoŗums). Plāna pamatdoma bija celt iekŗzemes saimniecisko rosību un ietaupīt

ārējo maksājumu līdzekļus tām vajadzībām, ko nav iespējams apmierināt ar paŗu raŗojumiem. Organizācijas ziņā nekādas jaunas iestādes netika radītas, bet uzdevumus sadalīja pastāvoŗo valsts organu starpā, pie kam pienākumu galvenā daļa piekrita valsts saimniecības ministrijai; pēdējai piekrita šādas uzdevumu grupas: 1) vācu izejvielu raŗošana, 2) izejvielu sadale, 3) darbspēka izkārtoŗana, 4) lauksaimnieciskā raŗošana, 5) cenu veidoŗana, 6) deviŗu lietas. Vienvadības principa vēl pilnīgākas realizēšanas nolūkos 1940. 4. 1. č. p-na pilnvarotais H. Geringš pārņēma visu augstāko kaŗa saimniecības vadību, klūstot šai ziņā par augstāko instanci; valsts saimniecības ministrs patur kaŗa finansēšanas un saimnieciskās politikas vadību vārda ŗaurākā nozīmē. fm

Cetveriks (Tschetwerik, четверик) — tilpuma mērs Krievijā (=26,2377 l).

Cetverka (Tschetwerka, четverka) — tilpuma mērs Krievijā (=6,55942 l).

Cetverte (Tschetwert, четверть) — tilpuma mērs Krievijā (= 2,09902 hl).

Cičerons (Cicerone, чичероне) — gīds, tūristu pavadoņs.

CSR — saĩsin.: Āeskoslowenskā Republika, bijusī Āechoslovakijas republika.

D

d — saisin.: penijs (no denarij) → Nauda.

D — romiešu cipars 500.

ð = deleatur. Korrektūras zīme svītrotšanai.

Daba (Natur, природа) — 1) ražošanas elementu kopums, kas aptver visus tos dabas elementus, kuŗi piedalās ražošanā. Šos elementus iespējams iedalīt 3 grupās: zeme, → klimats un bioloģiskie spēki. No tām tikai → zeme ir → ražošanas faktors, jo zeme ir šaura (→ Šaurība), kāpēc cilvēki rikojas ar to ekonomiski (→ Ekonomiskais princips) un cilvēkiem ir iespējams to valdīt (→ Valdišana). Pārējās divas grupas ir brīvie elementi, kas cilvēkiem pieejami bez pūlēm neaprobežotā daudzumā, pie kam cilvēki tos nevalda, kāpēc tie tautsaimnieciskajā skatījumā neietilpst. → Labums;

2) viss tas, kas veidojies un attīstījies pats no sevis, pretstatā kultūrai, kas ir cilvēka darbības rezultāts;

3) visu to materiālo lietu kopums, ko cilvēks apjauž ar seviem jutekļiem, pretstatā → garam. → Dabas zinātnes. Gara zinātnes.

Dabas filozofija (Naturphilosophie, философия природы) → Filozofija.

Dabas zinātnes (Naturwissenschaften, естественные науки) — kopējs apzīmējums pēc principa sakārtotai pieredzes atziņu sistēmai par dabu. D. z. aptver antrpologiju, zoologiju, botaniku, bioloģiju; minerāloģiju, fiziku, ķīmiju; astronomiju, ģeografiju, ģeoloģiju. D. z. reizēm uzskata par pretstatu **gara zināt-**

nēm (Geisteswissenschaften). Šāds uzskats ir tagad atmests, jo arī d. z. ir tikai patiesās ār pasaules atveidojums cilvēka garā. → Gara zinātnes.

Dabiskā alga (naturgemäßer Arbeitslohn, естественная заработная плата) → Algas teorija.

Dabiska atjaunošanās (Naturverjüngung, natürliche Verjüngung, естественное возобновление) — mežsaimniecībā — dabiska izcirstās platības apsēšanās un jaunas audzes izveidošanās. Apsēšanās notiek vai nu reizē ar mežaudzes nociršanu, vai pēc tam ar sēklām, kas nokritušas no kokiem vai citādi pārvietotas. ve

Dabiskā cena (natürlicher Preis, естественная цена) → Cenas teorija.

Dabiskā izlase (natürliche Auslese, естественный отбор) → Darvinisms.

Dabiskā kārtība (natürliche Ordnung, естественный порядок) — → fiziokratu mācībā kārtība, kas izriet no dabas likumiem un ko ir noteicis Dievs. Cilvēkiem šo kārtību jācēnšas uzzināt un pie tās jāpieturas, lai nodrošinātu sev laimi. Šo d-ko k-bu daudzkārt literatūrā mēdz apzīmēt arī ar franču terminu **ordre naturel**, kā to mēdza saukt fiziokrati, kuŗu galvenie pārstāvji bija franči. D-ko k-bu viņi nostatīja pretstatā **pozitīvai kārtībai** (positive Ordnung, позитивный порядок) jeb **ordre positif**, t. i., tai kārtībai un tiem likumiem, kas zināmā valstī faktiski pastāv. Jo vairāk pozitīvā kārtība tuvojas d-kai k-bai, jo labāks stāvoklis attiecīgai tautai. Fiziokratu ievērojamākie autori

(piem., Mercier de la Rivière) domāja, ka cilvēks pats savas intereses izprot labāk nekā valdība un ka, ļaujot cilvēkiem brīvību, viņi tiri spontāni rikožas saskaņā ar d-ko k-bu. Sakarā ar to radās teiciens «laissez faire, laissez passer», kas nozīmē, ka jāļauj, lai viss rit netraucēts savā gaitā. Valdības uzdevums, saskaņā ar šo doktrīnu, ir tikai aizsargāt individu dzīvību, brīvību un īpašumus, jeb, kā daži autori vēlāk zobgalīgi teica, būt tikai par naktssargu. Šī doktrīna bija viena no tām, uz kurām pamatojās brīvītdzniecības ideja. aa

Dabiskais pieaugums (natürlischer Zuwachs, естественный прирост населения) → Iedzīvotāju dabiskās kustības statistika.

Dabiskās algas teorija (Theorie des naturgemäßen Arbeitslohns, теория естественной заработной платы) → Algas teorijas.

Dabiskas grupas (natürliche Gruppen, естественные группы) → Grupēšana.

Dabiskās tiesības (Naturrecht, естественное право) — normu kopums, kas pastāv kādas sabiedrības locekļu tiesiskajā apziņā. Pretstats — → pozitīvās tiesības, kas ir formāli spēkā dotajā laikā un vietā. D-ko t-bu avots nav kāds konkrēts likumdevējs (kā pozitīvām tiesībām), bet augstāki, absolūti principi kā, piem., daba, saprāts, taisnība u. c. D. t. tomēr nav morāles normas, kā nereti nepareizi apgalvo, bet gan tiesiskas regulas, kurām piemīt visas būtiskās tiesību īpatnības. Tāpēc var sacīt, ka d. t. ir **potenciālas pozitīvās tiesības** (potenziales positives Recht, потенциальное позитивное право). Tās katrā laikā sprīdī var aktualizēties un pārvērsties par pozitīvām tiesībām. Atšķirā no pozi-

tīvām tiesībām, kuŗas izdod konkrētais likumdevējs un kuŗas tāpēc var būt pretrunā ar morāles normām, var būt netaisnas tiesības, d. t. savā saturā vienmēr pieskaņotas augstākai tiesību idejai — taisnībai. Tāpēc arī d. t. bieži sauc par **taisnām tiesībām** (gerechtes Recht, справедливое право), pareizām tiesībām (piem., Štamlera termins «das richtige Recht»). Tiesību ideja, augstāko tiesību kritērijs, kuŗu vislabāk var formulēt kā → taisnību (aequitas), tomēr noteikti jāatšķir no d-kajām t-bām. Tiesību ideja iederas tīrā morāles sfairā, kamēr d-kajām t-bām piemīt visas tiesību normu īpatnības. D. t. tāpat atrodas vidus stāvoklī starp tiesību ideju no vienas puses un pozitīvām tiesībām no otras puses. Savu praktisko nozīmību d. t. gūst l. t. divos novados: tiesību piemērošanas procesā tiesās un jaunu kōdeku izdošanas laikā. Piemērojot pozitīvās tiesības konkrētiem dzīves gadījumiem, atklājas, ka tajās ir robi un nepilnības, kas jānovērš tulkojot. Šos pozitīvo tiesību trūkumus tad aizstāj d. t. Izdodot jaunus kōdekus, to pamatā ir jāliek zināmi principi, kas noteic visu kōdeka sistēmu un garu. Šos principus sniedz d. t. Tā, piem., jaunajā Ljas CL pašā 1. pantā ietverts d-ko t-bu princips, ka tiesības izlietojamas un pienākumi veicami pēc labas ticības. D-kām t-bām visos laikos bijusi liela nozīme kā pozitīvo tiesību paraugam un vadītājam zvaigznei ceļā uz labākām un pilnīgākām tiesībām. lš

Dabiskie augļi (natürliche Zinsen, естественные проценты) — 1) augļi, kas līdzinās kapitāla robežienesai, t. i., → ienesai, ko dod pēdējā ieguldītā kapitāla

vienība. Augļu likme tirgū tiecas uz d-ko a-ļu likmi, kaut gan ar to nesakrīt, jo augļu likmi tirgū ietekmē arī → naudas apgrozības ātrums, naudas daudzums apgrozībā u. c. apstākļi, kas var ietekmēt → kapitāla piedāvājumu. (K. Wicksell); 2) dažu Amerikas tautsaimnieku darbos — kapitāla ienesa, ko saņem kapitāla īpašnieks, nodarbinot kapitālu savā uzņēmumā (Broadus Mitchell); tātd d. a. [angl. natural interest] šajā izpratnē atbilst sākotnējiem augļiem (→ Augļi). Angļu tautsaimnieki tos visbiežāk sauc par **implicitiem augļiem** [angl. implicit interest] pretstatā **eksplicitiem augļiem** [explicit interest], kas atbilst aizdevuma augļiem. aa

DaD → Informācija.

DAF (saīsin.: Deutsche Arbeitsfront) — vācu darba frontes organizācijas saīsināts apzīmējums.

dag [saīsin. Ljā] — dekagrams.

Daktilografs (Daktylograph, дактилограф) — mašīnrakstītājs.

Daktiloskopija (Daktyloskopie, дактилоскопия) — metode, kas identificē personu pēc tās pirkstu nospiedumu īpatnībām.

dal [saīsin. Ljā] — dekalitrs.

Dalāma lieta (teilbare Sache, делимая вещь) → Lieta.

Dalāma saistība (делимое обязательство) → Saistība.

Dālderis (Taler, талер) — 1) sudraba (Zviedrijā arī vara) nauda, kas apgrozījās 15.—19. g. s. Tā kā d-ŗus kala dažādās vietās, dažāda lieluma un labuma, tad, lai šos d-ŗus atšķirtu, tos apzīmēja pēc kalšanas valsts nosaukuma (piem., Prūsijas d., Hamburgas d.), pēc izkaltā zīmējuma (piem., Krusta d., Vistas d., Jurga d.), pēc kāda sevišķa notikuma kalšanas laikā (piem., Miera

d., Dzimšanas d., Kāzu d.), pēc valdnieka vārda (piem., Alberta d.) vai ar sakropļotu d-ŗa nosaukumu (piem., ASV dolars, Krievijā — jefimka, no vācu Joachimstaler). Ljā d-ŗus kaluši 16. g. s. ordeņa mestri, 16. un 17. g. s. — Kurzemes hercogi, 17. g. s. — Zviedrijas valdnieki un 18. g. s. — Krievijas valdnieki. Bez šiem d-ŗiem tomēr saskaņā ar sugas naudas iekārtu Ljā, kā visās citās zemēs, apgrozījās visi pārējie d-ŗi. To starpā redzamākā vieta bija nīderlandiešu ievestajiem **Alberta dālderiem** (Albertus-Taler, Альбертовский талер), **specijas dālderiem** (Spezialtaler) un **Lauvas dālderiem** (Löwentaler, левинные талеры). Arī to bija vairāki, piem., 17. g. s. Ljā apgrozījās šādi Alberta d-ŗi: Ulmas d., Lāča d., Bāzeles d., Mecenasa d., Sakšu d., franču Lauvas d., jaunais Brandenburgas d., holandiešu Alberta d. un spāņu Alberta d. Katrs no šiem d-ŗiem vēl atšķīrās atkarā no kalšanas gada. Apgrozoties tik lielam d-ŗu skaitam, dažas valstis, piem., Zviedrija, dažus savus pašu kalto d-ŗus sauca par valsts d-ŗiem (Riksdaler). Latviešu senākos rakstos šie d-ŗi saukti par **vecdālderiem** (Reichstaler, рейхсталер). Tā kā d-ŗos maksājamo cenu reizēm nolīga maksāt kādā citā naudas sugā, piem., dukātos, tad, lai apzīmētu, ka summa maksājama tieši d-ŗos, tos sauca par specijas /d-ŗiem (kas nav samaināms ar tā paša nosaukuma d-ŗu sugu), atšķīrā no **kurantiem dālderiem** (Taler courant, курантные талеры). Pēdējie principā bija aplēsuma nauda, bet bieži ar šo terminu tomēr saprata pretējo, t. i., tieši fizisku naudu. Arī šāds modernos apstākļos pilnīgi neiedomājams ter-

minu sajakumai raksturīgs sugas naudas iekārtai. Dažādo d-ņu svars svārstījās no 18—37 g, bet zviedru vara d-ņu svars bija ļoti svārstīgs, sasniedzot vairākus kg;

2) kadastrāls zemes mērs Vidzemē. 17. g. s. beigās Vidzemē, izdarot lielo kadastru (→ Arklū revīzija), arklā sāka skaitīt 60 d-ņus. Sākot ar 18. g. s. arklū daļās sāka izteikt d-ņos, bet vietām 18. g. s. beigās zemes t. s. **dāldeņu vērtība** (Talerwert, талерная ценность) stājās arklū vietā. Zemi joprojām apzīmēja d-ņos arī pēc tam, kad d-ņi kā nauda vairs nepastāvēja. ed

Dāldeņu vērtība (Talerwert, талерная ценность) → Dālderis.

Dalība (Beteiligung, участие) — uzņēmuma vai personas piedalīšanās ar kapitālu, darbu vai izmantojamām tiesībām kādā citā uzņēmumā vai atsevišķā darījumā, piem., → konsorcijs vai → participācijas darījums. D. saistīta ar riska uzņemšanos. Ar kapitālu uzņēmumā var piedalīties arī uzņēmuma darbinieki, kas praksē maz izplatīts d-bas veids. D. ar darbu parasti ir d. tīrienesā; šo d-bu nevar grāmatot un parādīt bilancē. D. var būt **dalība kapitālā** (Kapitalbeteiligung, участие в доходе) un → dalība peļņā. D. ienesā ir arī d. ar darbu vai izmantojamām tiesībām, piem., ar izgudrojumu patentu, koncesiju vai tml. D. kapitālā saistīta ar mantu nodošanu kopējā uzņēmuma vai darījuma financēšanai. D-bas mērķi var būt: 1) ienesas gūšana, piem., ieguldot brīvos maksāšanas līdzekļus akcijās vai citās d-bas zīmēs; 2) noteicējas ietekmes iegūšana, piem., iegūstot kādas A/S akciju kontrolpaketu (→ Akciju pakets); 3) saimniecis-

ka sadarbība, piem., preču noietā vai jēlvielu piegādes nodrošināšana. D. var būt **pārejoša dalība** (vorübergehende Beteiligung, временное участие), piem., īslaicīgs kapitālu ieguldījums **dalības vērtspapīros** (Mitgliedschaftspapiere, Beteiligungswertpapiere) un participācijas vai konsorcijs darījumos, vai **ilgstoša dalība** (dauernde Beteiligung, langfristige Beteiligung, продолжительное участие), ja kapitāli kādā uzņēmumā ieguldīti ilgām laikiem. Praksē runā arī par → segtu dalību, ja tā atklātībā kā d. neparādās, piem., aizņēmumu saņemšana no dalībniekiem, kas var aizstāt pamatkapitāla paaugstināšanu. D. var piederēt → personālās sabiedrībās, → kapitāla sabiedrībās, → kooperatīvos, → civiltiesiskās sabiedrībās, kā arī atsevišķu darījumu izpildīšanai dibinātās → gadījuma sabiedrībās. D-bas īpašnieku sauc par → dalībnieku; zīmi, kas apliecina d-bu kādā s-bā, sauc par → dalības zīmi. Atsevišķa dalībnieka d-bu s-bas kapitālā sauc par → kapitāla daļu. Ja dalībnieks daļu no savas kapitāla daļas atdod (pārdod) kādai trešajai personai, pats paliekams pret piekritīgo s-bu par d-bas īpašnieku, tad runā par → pādalību. Ja dalības zīme reizē pieder divām vai vairākām personām, tad to sauc par **kopdalību** (Mitbeteiligung, соучастие). Īslaicīgā d. bilancē ievietojama vērtspapīru vai citā apgrozības → mantu postenī, bet ilgtermiņa d. kā ieguldīto mantu sastāvdaļa izdalāma sevišķā d-bas postenī. Pēc LV A/S likumu noteikumiem šaubu gadījumos par d-bu uzskatāmas A/S akcijas, ierobežotas atbildības s-bu d-bas zīmes un kalnrūpniecības s-bu → kuksi, ja

šāda d. sastāda 25% no piekri-
tīgā uzņēmuma pamatkapitāla.
D-bu kapitālā literātūrā sauc
arī par **finanču dalību** (Fi-
nanzbeteiligung, участие финан-
сами). Ja dalībniekam, kas uz-
ņēmumā piedalās ar darbu, iz-
mantojamām tiesībām vai kapi-
tālu, ir ne vien tiesība uz daļu
no tīrienesas, bet arī tiesības
piedalīties uzņēmuma vadībā vai
pārvaldīšanā, tad tādu d-bu sauc
par **aktīvu dalību** (aktive Betei-
ligung, активное участие). Ja
dalībniekam ir vienīgi tiesība uz
daļu no tīrienesas, tad tādu d-bu
sauc par **pasīvu dalību** (passive
Beteiligung, пассивное участие).
→ Dalībnieks. Dalības sabiedrība.
Dalības zīme. kb

Dalība apgrozījumā (Umsatz-
beteiligung, участие в обороте)
→ Dalība peļņā.

Dalība darbības tīrienesā (Be-
teiligung am Betriebsreinertrag)
→ Dalība peļņā.

Dalība ienesā (Ertragsbeteili-
gung, участие в доходе) = da-
lība darbības tīrienesā.

Dalība kapitālā (Kapitalbeteili-
gung, участие капиталом) →
Dalība.

Dalība nodaļas tīrienesā (Be-
teiligung am Abteilungs-erfolg,
участие в чистом доходе отде-
ления) → Dalība peļņā.

Dalība peļņā arī **līdzdalība**
peļņā (Gewinnbeteiligung, уча-
стие в прибыли) — procentuāls
atalgošanas veids, kad atlīdzību
maksā nevis par atsevišķa darbi-
nieka darba rezultātu, bet gan
pēc visa uzņēmuma (vai uzņē-
muma daļas) darbības rezultāta
noteiktā laika posmā, piem., 4%
no NN nodaļas janvāra mēneša
tīrienesas RM 5 000,—. Nosau-
kums «dalība peļņā» savā būtībā
ir nepareizs, jo faktiski jārunā
par «dalību darbības rezultātā».

Pēc aplēsuma pamatā liekamā
darbības rezultāta izšķir: 1) **da-
lību uzņēmuma ienesā** (Erfolgsbe-
teiligung, Beteiligung am Unter-
nehmensreinertrag, участие в
чистом доходе предприятия), kur
algū aplēš, izejot no uzņēmuma
bilancē uzrādītās tīrienesas. Šī
praksē lietotā aplēšanas metode ir
skaitliski nepareiza, jo šajos gadī-
jumos uzņēmuma tīrienesa būs
nevis bilancē parādītā summa,
bet gan bilancē parādītā sum-
ma, atskaitot aplēsto dalību uz-
ņēmuma ienesā. Uzņēmuma
vadībai aplēsto dalību ienesā
sauc par **tantjēmu** (Tantieme,
Erfolgsprämie, тантьема); 2) **da-
lību darbības tīrienesā** (Betei-
ligung am Betriebsreinertrag), kad
aplēsumos uzņēmuma tīrienesu
korrigē, neņemot vērā no darbi-
niekiem neatkarīgo pozitīvo vai
negatīvo darbības rezultātu,
piem., konjunktūras peļņu vai
zaudējumus, ugunsgrēku zaudē-
jumus u. t. t.; 3) **dalību nodaļas**
tīrienesā (Beteiligung am Abtei-
lungserfolg, участие в чистом
доходе отделения), kur aplēsu-
mos ņem vērā tikai tās nodaļas
darbības rezultātus, kurā darbi-
nieks vai darbinieku kopa tieši
strādā. Īpatnējs paveids šē ir t.
s. **Batjas algū veids** (Thomas Bat-
tas Lohnverfahren, вид зарабо-
тной платы по системе Батя),
kur strādnieki par noteiktām
cenām no citām nodaļām pērk
izejvielas vai pusfabrikātus un
par noteiktām cenām nodod tālāk
citām nodaļām savus ražojumus,
paturot iegūto starpību sev kā
algū; 4) **dalību atsevišķa darī-
juma peļņā**, ja ņem vērā vienīgi
atsevišķa darījuma vai darījumu
kopuma peļņu. Uzņēmuma pār-
devēju personālam to sauc par
pārdošanas proviziju (Verkaufs-
provision, Absatzprovision, про-

визия от продажи). Pēdējā nav saļaucama ar provīziju, ko saņem tirgotāja patstāvīgie palīgi. Ļoti tuva iepriekš minētajiem dalības veidiem ir **dalība apgrozījumā** (Umsatzbeteiligung, участие в обороте), kur skaitliskā aplēsumā neņem vērā dažādas izmaksas, t. i., apleš un maksā arī tad, kad nav tirienesas, bet ir tikai zaudējumi. Dalību apgrozījumā, ko apleš no visa apgrozījuma, sauc par **apgrozījuma provīziju** (Umsatzprovision, провизия с оборота), bet ja maksā tikai par to daļu, kas pārsniedz kaut kādu par normālu pieņemtu apgrozījumu, tad runā par **apgrozījuma bonu** (Umsatzbonus, вознаграждение от оборота, комиссионные с оборота). Pēc izmaksāšanas veida izšķir 1) **individuālu dalību** resp. **individuālpēmijas** (Einzelbeteiligung, Einzelprämie, индивидуальное участие, индивидуальные премии), ko izmaksā katram atsevišķam darbiniekam tieši, un 2) **grupu dalību** resp. **grupu pēmijas** (Gruppenbeteiligung, Gruppenprämie, групповое участие, групповые премии), ko izmaksā darbinieku grupai. → Algu veidi. Tirienesas. Gratifikācija. Tantjēma. Dalība. Dalības zīme.

vv

Dalība uzņēmuma ienesā (Erfolgsbeteiligung, Beteiligung am Unternehmensreinertrag, участие в чистом доходе предприятия) → Dalība peļņā.

Dalības financēšana (Beteiligungsfinanzierung, Eigenfinanzierung, финансирование в виде участия) → Financēšana.

Dalības nauda (Geschäftsguthaben, паевой взнос) → Financēšana.

Dalības sabiedrība (Beteiligungsgesellschaft) — s-ba, kuŗas

vienīgais vai galvenais mērķis ir → dalības iegūšana un pārvaldīšana. Tā kā šādas s-bas aktīvi ir gandrīz vai vienīgi vērtspapīri, tad tās pretstatā → darbības sabiedrībām ir tīrās **pārvaldes sabiedrības** (Verwaltungsgesellschaften). Izšķir 3 šo s-bu tipus: 1) **vērtspapīru pārņemšanas sabiedrības** (Effektenübernahmegesellschaften), kas izveidojušās LV; šās s-bas pārņem citu uzņēmumu parasti tirgū grūti novietojamus vērtspapīrus un pircējiem pārdod savas akcijas; 2) **vērtspapīru turētājas sabiedrības** (Effektenhaltungsgesellschaften, Haltegesellschaften) jeb **kontroles sabiedrības** (Kontrollgesellschaften), kas izveidojušās ASV; d. s., lai kontrolētu uzņēmumu darbību, dibina kādu A/S ar nolūku iegūt kāda uzņēmuma vai uzņēmumu grupas akciju kontrolpaketu, pie kam pati tā patur jaundibinātās A/S akciju kontrolpaketu. Šādas kombinācijas var notikt vairākās pakāpēs, kas dod iespēju ar mazu kapitālu pārvaldīt lielus kapitālus; piem., s-ba A ar kapitālu 2 milj. RM var pārvaldīt s-bu B ar 4 milj. RM un ar pēdējās palīdzību s-bu C ar 8 milj. RM u. t. t.; ja kādai personai pieder A/S akciju kontrolpakets, t. i., akcijas par 1 milj. RM, tad tā var kontrolēt visas minētās s-bas; 3) **kapitāla ieguldījumu sabiedrības** (Kapitalanlagegesellschaften, Investment Trust), kas dibinātas riska samazināšanai; neiegulda kapitālus vienā uzņēmumā, bet iegulda d. s-bā, kas uzpērk dažādu uzņēmumu akcijas, ar ko panāk riska izlīdzināšanu. Radnieciskas d. s-bām ir t. s. **patentu izvērtēšanas sabiedrības** (Patentverwertungsgesellschaften), kas pret uzņēmumiem

nodotām licencēm saņem licenču ieguvēju akcijas. → Financēšana. Ieguldījumu sabiedrība. kb

Dalības tiesa (Anteil, доля) → Dalības zīme.

Dalības vērtspapīri (Mitgliedschaftspapiere) → Dalība.

Dalības zīme (Anteilschein) — vērtspapīrs vai citāds dokuments, kas apliecina kādas personas tiesību uz **dalības tiesu** (Anteil, доля) kādā uzņēmumā. Atskaitot klusā biedra dalību → klusā sabiedrībā, d. z. norāda uz → tirdzniecības sabiedrības attieksmēm → dalībnieku starpā. D. z. parasti norāda vienīgi uz zināmu dalības tiesu kādā uzņēmumā, bet var arī norādīt uz d. zīmes īpašnieka lietiskām tiesībām uz kādu sevišķu mantu; d. z. → koprēderejā var norādīt uz to, ka koprēderim pieder kuģa domājamā daļa. A/S d. zīmes sauc par → akcijām, P/S un kopdarbības s-bās — par → pajām, kalnrūpniecības s-bās — par → kuksiem, Vācijas partu rēderejās — par **partu zīmēm** (Partenbrief). A/S par d. zīmēm bez tam jāuzskata visi pirms akciju izdošanas dibinātājam vai akcionāram izdotie dokumenti kā, piem., **pagaidu zīmes** jeb **pagaidu apliecības** (Interimsschein, Zwischenschein, Promesse, временное свидетельство). D. zīmes parasti reprezentē arī tiesību uz dalību → peļņa. → Dalībnieks. Financēšana jg

Dalībnieks (Gesellschafter, Teilnehmer, Teilhaber, Sozius, участник, вкладчик, пайщик, товарищ) — fiziska vai juridiska persona vai uzņēmums, kas piedalās ar darbu, kapitālu vai izmantojamām tiesībām kādā → sabiedrībā, → savienībā, → uzņēmumu apvienībā vai darījumā, piem., → konsorcijs vai → participāci-

jas darījumā. D-ka pienākumus un tiesības nosaka s-bas līgums vai → statūti. A/S d-kus sauc par → akcionāriem, P/S d-kus — par pajiniekiem, K/S d-kus — par komplementāriem vai komanditistiem, kooperatīvu d-kus — par → biedriem u. t. t. D-kus sauc par biedriem arī A/S u. t. t., no kam būtu jāizvairās, atstājot šo terminu → biedrību locekļu un kooperatīvu dalībnieku (Genosse) apzīmēšanai. S-bu d-ku sastāvs parasti ir noslēgts, nemainīgs, bet → biedrību un → kooperatīvu biedru sastāvs ir mainīgs. → Dalība. Kapitāla daļa. kb

Daliešu rase (dalische Rasse) → Rase.

Dalījuma kalkulācija (Divisionskalkulation) → Kalkulācija.

Dalīšana (Teilung, раздел) → Mantojums.

Dalīšanas prasība (Teilungsklage, иск о разделе) — viena vai vairāku kopīpašnieku pret pārējiem kopīpašniekiem celta prasība kopīpašuma sadalīšanas dēļ. → Prasība. jp

Dalīšanas sūdzība (Teilungsklage, иск о разделе) = dalīšanas prasība.

Dalīts īpašums (geteiltes Eigentum, раздельная собственность) → Īpašums.

Daļas izpildījums (Teilleistung, частичное исполнение) → Izpildījums.

Daļas maksājums (Teilzahlung, Teilbetrag, частичная уплата) → Izpildījums. Maksāšana.

Daļas noma (Teilpacht, арендная плата условленными долями, частичная аренда) → Zemes noma.

Daļas prasība (Teilklage, иск о присуждении лишь части) — LV apzīmējums tādām prasībām, kas celtas par kāda prasījuma daļu vai nu paturot, vai nepatu-

rot tiesību celt nākotnē prasību par atlikšu prasījuma daļu. jp

Daļas prēmija (Ratenprämie, Teilprämie, частичная премия) → Apdrošināšanas maksa.

Daļas spriedums (Teilurteil, postanovlenie suda, разрешающее часть предъявленного спора) → Tiesas nolēmumi.

Daļas zaudējuma klauzula (Teilschadenklausel, оговорка, клаузула о частичном убытке) → Apdrošinājuma klauzula.

Daļas zaudējums (Teilschaden, частичный убыток) → Apdrošināšanas zaudējums.

Daļēja apgrūtināšana (Teilbelastung, частичное обременение) → Hipotēkārā vienība.

Daļēja fūzija (Teilfusion, Teilverschmelzung, частичная фюзия, частичное слияние) → Fūzija.

Daļējā inventūra (Teilinventur, частичная инвентаризация) → Inventūra.

Daļēja izpārdošana (Teilausverkauf, частичная распродажа) → Izpārdošana.

Daļēja kalkulācija (Teilkalkulation, частичная калькуляция) → Kalkulācija.

Daļēja korrelācija (Teilkorrelation, частичная корреляция) → Korrelācija.

Daļēja reģistrācija (Teilerhebung, несплошное наблюдение) → Statistikas surrogāti.

Daļējais autsaideris (Teilaußenseiter, частичный аутсайдер) → Autsaideris.

Daļējais cēlonis (Teilursache, частичная причина) → Cēlonība.

Daļējais čārteris (Teilcharter, Raumcharter, долевого чартера) → Čārterlīgums.

Daļējais darba tirgus (Teilarbeitsmarkt, частичный рынок труда) → Darba tirgus.

Daļējais laiks (Teilzeit, частичное время) → Laika studijas.

Daļējas masas (Teilmassen, частичные совокупности) → Grupēšana. Statistiskās masas.

Daļējs finanču plāns (Teilfinanzplan, частичный финансовый план) → Uzņēmuma saimniecības plāns.

Daļu jeb parceļu darījumi (Parzellgeschäfte, Parzellkontrakte, долевые сделки или операции) → Biržas darījums.

Daļu samēra skaitļi (Anteilsziffern, аналитическая отношения или отношения распределения) → Relatīvie skaitļi.

dam [saisin. Ljā] — dekametrs (10 metru).

Dambis (Damm, дамба, насыпь) — 1) mākslīgi ierīkots iegarens zemes, cikstu, akmeņu vai šo materiālu sajaukuma uzbūruma vaļņa veidā, kā nolūks ir būt par ceļa ķermeni jeb klātni (dzelzceļam, šosejai vai lauku ceļam) vai aizsargu pret ūdens aplūdinājumiem;

2) → Aizsargdambis;

3) **aizsprosts** (Staudamm, Talssperre, плотина) — celtnē šķēršāms tekošai upei vai upes ielejai; tās nolūks ir uzkrāt lielākas ūdens masas ūdenskrituma rašanās — spēkstacijas ierīkošanai, vai arī ūdens uzkrāšana ūdens piegādei, zemes apūdeņošanai, ūdens pievadīšanai kuģojamiem kanāļiem. Šāds aizsprosta d. rada mākslīgus ūdens rezervuārus, dīķus, ezerus (piem.: Ņeguma ezers). eš

Damno (Abgeld, Damno, Damnum, дамно) — % atvilkums hipotēkārū aizdevumu darījumos. D. atvilkuma lielums atkarīgs no hipotēkas drošības pakāpes, pie kam atvilkšanu izdara arī turpmāk, aizdevumu prolongējot. Ljā d. aplēsa arī par diskontētiem

vekselēm ar maksāšanas vietu ārpus Rīgas, izējot no aplēsuma: līdz Ls 1000, — 2⁰/₀₀, pāri par Ls 1000, — 1⁰/₀₀. → Disažio. rr

Damnum emergens → Zaudējums.

Dancigas guldenis (Danziger Gulden, данцигский гульден) → Nauda.

Dāņu krōna (dānische Krone, датская корона) → Nauda.

d. a. p. (documents against payment, Kasse gegen Dokumente) → Banku darījumi.

Darba aizsardzība (Arbeitsschutz, охрана труда), agrāk **strādnieku aizsardzība** (Arbeiterschutz, охрана рабочих) — tiesību normas, kas uzliek darba devējam publiski tiesiskus pienākumus darbinieku aizsardzības ziņā visas tautas resp. publiskās interesēs. D. a-bas publiski tiesiskais raksturs izpaužas tā, ka darba devēja pienākumu izpildīšanu uzrauga valsts iestāde — → darba inspekcija, kamēr ieinteresētam darbiniekam nav tiešas prasības par d. a-bas noteikumu ievērošanu; tas var prasīt tikai zaudējumu atlīdzību sakarā ar d. a-bas noteikumu neievērošanu. Tāpat darbinieks nevar atteikties no d. a-bas, jo, neraugoties uz darbinieka piekrišanu, darba devējam tomēr draud publiski tiesiska atbildība — sods par d. a-bas noteikumu nepildīšanu. D. a-bas veidus atšķir pēc divi pazīmēm: aizsardzības noteikumu satura un aizsargājamām personām. I. Pēc d. a-bas noteikumu satura atšķir 1) **darba apstākļu aizsardzību** (Betriebsschutz, меры к устранению вредных условий работы) — noteikumus, kas vērsti uz darbinieka dzīvības, veselības un tikumības aizsardzību darba veikšanas laikā. Savukārt atšķir 3 darba apstākļu

aizsardzības paveidus: a) **dzīvības aizsardzību** (Lebensschutz, охрана жизни), arī **nelaimes gadījumu novēršanu** (Unfallverhütung, Gefahrenschutz, предупреждение несчастных случаев), kas aptver noteikumus par darba telpu, ierīču, mašīnu, darba rīku un aizsardzības līdzekļu tādu iekārtošanu, lai darba vietā netiktu apdraudēta strādnieku dzīvība, lai novērstu vai, cik iespējams, izvairītos no nelaimes gadījumiem; b) **veselības aizsardzību** (Gesundheitschutz, охрана здоровья, здравоохранение), **rūpniecības higiēnu** (Gewerbehygiene, фабричная гигиена), **sociālo higiēnu** (soziale Hygiene, социальная гигиена), — noteikumus par darba telpu un visa uzņēmuma ierīkošanu saskaņā ar higiēnas prasībām, lai būtu pietiekami gaiss un tīra gaisa, novērst putekļus, gāzes un atkritumus; higiēniski darba apstākļi mazina strādnieku vispārīgo saslimšanu un it īpaši saslimšanu ar — arodslimībām; c) **tikumības aizsardzību** (Sittlichkeitsschutz, охрана нравственности) — noteikumus par darba apstākļu tādu iekārtošanu, lai uzturētu darbiniekos pieklājību un labus tikumus, it īpaši, iekārtojot vīriešiem un sievietēm atsevišķas gērbtuves, mazgājamās telpas un atejas; 2) **darba laika aizsardzību** (Arbeitszeitschutz, охрана рабочего времени) — noteikumus par darba laiku, pārtraukumiem, svētdienas atpūtu, atvaļinājumiem; 3) **darba līgumu aizsardzību** (Arbeitsvertragsschutz, охрана трудовых договоров) — noteikumus par darbinieku aizsardzību darba attieksmju izveidošanā, it īpaši algas apmēra noteikšanā un izmaksā. II. Pēc aiz-

sargājamām personām atšķir 1) vispārīgo un 2) speciālo d. a-bu.

1) **Vispārīgā darba aizsardzība** (allgemeiner Arbeitsschutz, общая охрана труда) aptver noteikumus, kas attiecas uz visiem darbiniekiem, ciktāl nav paredzēti noteikti izņēmumi. Šādi izņēmumi parasti pastāv laukstrādniekiem, mežstrādniekiem un mājkalpotājiem, kam d. a-bas noteikumi piemērojami tikai pa daļai. 2) **Speciālā darba aizsardzība** (besonderer Arbeitsschutz, специальная охрана труда), kas attiecas tikai uz noteiktām darbinieku grupām. Kā atsevišķas aroda grupas, kam pastāv sevišķas, no vispārīgajām atšķirīgas d. a-bas normas, ir jāmin kalnrači, jūrniki, tirdzniecības darbinieki un maiznieki. Sievietēm un jauniešiem ir **paaugstināta darba aizsardzība** (erhöhter Arbeitsschutz, повышенная охрана труда): sievietei aizsarga kā māti un ģimenes kopēju, bet jauniešus — garīgās un fiziskās audzināšanas nolūkā. m

Darba alga (Arbeitslohn, заработная плата) → Alga.

Darba algas dzelzs likums (ehernes Lohngesetz, железный закон заработной платы) → Algas teōrijas.

Darba algas teōrijas (Arbeitslohntheorien, теории заработной платы) → Algas teōrijas.

Darba algu fonda teōrija (Lohnfondstheorie, теория фонда заработной платы) → Algas teōrijas.

Darba apgāde (Arbeitsnachweis, биржа труда), **darba vidotājības, starpniecības** (Arbeitsvermittlung, Stellenvermittlung, посредничество по спросу и предложению труда) iestāde, kuras uzdevums ir atvieglot darba meklētājiem piemērotas darba vietas un darba devējiem piemē-

rota darbaspēka atrašanu. Pēc d. a-des organizācijas izšķir: 1) **privātus darba apgādes birojus** (private Stellenvermittlungsbüros, частные биржи труда), ko organizē privātas personas vai s-bas, lai no darba vidotājības iegūtu peļņu (gewerbsmäßige Stellenvermittlung). Šādus birojus atver tikai lielās pilsētās un saimnieciskos centros, kur ir cerības uz plašākām apmeklētāju aprindām. Apmeklētāju trūkuma gadījumā tos sameklē biroja aģenti, dažkārt pamudinādami darbiniekus un darba devējus lautz pastāvošo darba līgumu. Tāpēc valdība prasa no privātiem d. a-des birojiem dažu nosacījumu ievērošanu; piem., biroja darbībai nepieciešama piekritīgās valdības iestādes atļauja, ko dod tikai tad, ja birojs attiecīgā pilsētā vai novadā tiešām vajadzīgs; biroja vadītājam jābūt arodnieciski un personiski piemērotam. Tagadējā laikā privātus d. a-des birojus vai nu ar likumu pilnīgi noliedz, vai arī pielaiž tikai izņēmuma veidā un noteiktām darbinieku kategorijām, kā, piem., LV artistiem; 2) **sabiedriskas darba apgādes** (gemeinnütziger Arbeitsnachweis, общественные биржи труда) — organizē darbinieku, darba devēju vai labdarīgas organizācijas. Šās d. a-des neņem atbildību par saviem pakalpojumiem darba vidotājībā (nichtgewerbsmäßige Arbeitsvermittlung), un tās uztur attiecīgā sabiedriskā organizācija. Tā kā darbinieku vai darba devēju organizāciju atsevišķi dibinātām d. a-dēm neuzticas pretējā līgumslēdzēja puse, tad cenšas organizēt darbinieku un darba devēju kopīgi pārvaldītās jeb paritāras d. a-des. Uz paritātes pamata organizētas d. a-des

līdz pēdējam laikam ir pastāvējušas atsevišķos arodos, piem., jūrniecībā, grāmatrūpniecībā. LV sabiedriskas d. a.-des var noorganizēt ar valsts darba ministra atļauju; 3) **publiskas darba apgādes** (öffentlicher Arbeitsnachweis, публичные биржи труда), ko organizē valsts vai pašvaldības saskaņā ar likuma noteikumu. Veikdamas darba vidotājību kā publiski tiesisku funkciju, publiskās d. a.-des par saviem pakalpojumiem neņem atlīdzību, un tās tiek uzturētas ar valsts vai pašvaldību budžetos paredzētiem līdzekļiem. Pēdējā laikā šis d. a.-des veids ir parastais, un publisko d. a.-des iestāžu tikls vienmērīgi pārklāj visu valsts teritoriju. Tagad d. a.-des iestāžu uzdevumi jau pārsniedz darba vidotājības funkcijas, un, ievērojot valsts tautsaimniecības vajadzības, tās sniedz pēc iespējas pilnīgu pārskatu par darba roku piedāvājumu un pieprasījumu; tās arī cenšas ievērot darba meklētāju fiziskās, garīgās un rakstura īpašības, novietojot istos vīrus istajās vietās. Ljā darba vidotājības iestādes agrāk sauca par d. a.-dēm, pie kam sākumā tās bija pilsētu pašvaldību, bet pēc 1939. — Ljas darba centrālās vietējas iestādes; sākot ar 1941., darba vidotājības uzdevumi piekrīt → darba pārvaldēm pēc LV parauga. m

Darba apliecība (Arbeitsbescheinigung, Arbeitszeugnis, рабочее удостоверение) — darba devēja rakstveida apliecinājums par darbinieka veikto darbu un tā ilgumu, kā arī — par tā uzvešanas un arodnieciskajām spējām. LV darbiniekam ir tiesība prasīt d. a.-bas izsniegšanu pēc darba līguma izbeigšanās, bet Ljas likumi viņam šādu tiesību

neparedz, kaut gan prakse to atzīst. Austrumu apgabalu reichskomisārs 1942. 31. 1. un 7. 10. izpildnoteikumos par darbā novietošanas kārtību d. a.-bas (Arbeitsausweis) terminu lieto → darba grāmatīņas termina nozīmē. m

Darba apstākļu aizsardzība (Betriebsschutz, меры к устранению вредных условий работы) → Darba aizsardzība.

Darba artelis (Arbeitsgenossenschaft, трудовая артель) → Artelis.

Darba attieksme (Arbeitsverhältnis, трудовое отношение) — tiesiska attieksme starp darbinieku un darba devēju sakarā ar darba veikšanu; tā nodibinās ar → darba līgumu. m

Darba atvaļinājums — 1) → atvaļinājums, kas piešķirts atpūtai; 2) (Werksbeurlaubung) — atvaļinājums, ko saskaņā ar kolektīvo vai atsevišķo darba līgumu vai arī ar īpašu vienošanos piešķir darbiniekam uzņēmuma darbības pilnīga vai daļēja pārtraukuma gadījumā, pie kam darba attieksme paliek spēkā, bet darba līgumā paredzētie darba un algas izmaksas pienākumi pagaidām netiek pildīti. Ljā šādus atvaļinājumus mēdz saukt par **bezalgas atvaļinājumiem** (отпуск без жалования), ko piešķir arī neatkarīgi no uzņēmuma darbības apstākļiem kā, piem., citu valstij svarīgu darbu (lauksaimniecībā) veikšanai vai darbinieka izglītības nobeigšanai. m

Darba augļu teorija (Arbeits-theorie des Kapitalzinsens, трудовая теория процентов) → Augļu teōrijas.

Darba birža (Arbeitsbörse, биржа труда) — no franču tautsaimniecības un tiesību literātūras ieviesies apzīmējums → darba apgādei kā iestādei, kurā ierodas

darbinieks, lai it kā pārdotu savu darbaspēku, bet darba devējs, — lai to pirktu. D. b. nav pareizs darba vidotājības iestādes apzīmējums, jo darbaspēks nav prece. Ljā d. b-žas nosaukumu lietoja līdz 1921., kad atteicās no Krievijā izplatītā termina un sāka lietot darba apgādes terminu.

m

Darba boikots (Arbeitsboykott, рабочий бойкот) → Boikots.

Darba brigāde (Arbeitsbrigade, рабочая бригада) → Brigāde.

Darba cīņa (Arbeitskampf) — saimniecisku vai sociālu cīņas līdzekļu lietošana no darbinieku vai darba devēju resp. to organizāciju puses, lai piespiestu pretējo pusi uz tādiem darba noteikumiem, kādiem tā labprātīgi nepiekrīt. D. c. atļauta demokrātiskās valstīs, bet to aizliedz ar soda priedraudēšanu autoritārās valstīs. D. cīņas veidi: → boikots, lokauts, pasīvā pretošanās, streiks.

m

Darba dalīšana (Arbeitsteilung, разделение труда) — tāda vairāku cilvēku kopīga darbība, kur katrai personai ir citādi darba uzdevumi. D. d. parādās vairākās formās: 1) **arodu skaldīšanās** (Berufsspaltung, Berufsteilung, разделение по профессиям) — cilvēku speciālizēšanās pa atsevišķiem arodiem jeb profesijām; 2) **darba uzdevuma sadalīšana** jeb **techniskā darba dalīšana** (Arbeitsstückzerlegung, innerbetriebliche Arbeitsteilung, разделение трудового задания, техническое разделение труда) — darba uzdevuma sadalīšana atsevišķos, techniskā ziņā ļoti viegli veicamos posmos. Klasiskais piemērs: kniepatatas izgatavošanas process sadalīts atsevišķās sīkās operācijās, no kurām katru veic atsevišķi strādnieki; 3) **ražo-**

šanas procesa sadalīšana (Produktionsprozeßzerlegung, разделение процесса производства) — ražošanas procesa sadalīšana atsevišķos saimnieciski patstāvīgos procesos. Piem., audumu ražošanas process ir sadalījies vēršanā, aušanā un krāsošanā, pie kam katru no šiem procesiem veic jau pilnīgi patstāvīgi uzņēmumi — vērptuves, austuves un krāsotavas; 4) **territoriālā darba dalīšana** (territoriale Arbeitsteilung, территориальное разделение труда) — ražošanas nozaru sadalīšanās pa atsevišķiem ģeogrāfiskiem apgabaliem sakarā ar attiecīgo avīdu dabas bagātībām, iedzīvotāju vairākās paaudzēs attīstītām spējām (piem., pulksteņu ražošana Šveicē) u. c. apstākļiem. Ja šī d. d. notiek starp atsevišķām valstīm, tad to mēdz saukt arī par **starptautisko darba dalīšanu** (zwischenstaatliche Arbeitsteilung, internationale Arbeitsteilung, международное разделение труда). → Salīdzināmās izmaksas.

aa

Darba devējs (Arbeitgeber, работодатель) — darba līguma līdzēja puse, kurai pēc šā līguma ir tiesība prasīt no darbinieka darba pienākuma izpildīšanu un pienākums samaksāt darbinieka nopelnīto darba algu. Vācu nacionālsociālistiskie likumi un literatūra izvairās no d. d-ja termina, jo tas atgādina darbinieku un d. d-ja interešu pretišķības liberālisma laikā. Tomēr vienota termina, kas izteiktu to pašu, ko d. d-ja termins, pagaidām vēl nav. → Nacionālā darba kārtības likums lieto terminu → uzņēmējs; literatūra nav pilnīgi atmetusi BGB **dienesttiesīgā** (Dienstberechtigter) terminu, ar ko apzīmē ikvienu personu, kas nodarbina kādu citu personu kā

strādnieku vai garīga darba darbinieku. Vācu darba tiesības sevišķu vēribu veltī → uzņēmuma vadītājam, kas nav pilnīgi identificējams ar d. d-ju. Personu ar d. d-ja tiesisku stāvokli mēdz saukt arī par → fabrikantu, maižestēvu, principālu, rēderi, saimnieku, šefu, atkarā no saimniecības nozares, kādā tas darbojas. D. d. juridiskā nozīmē aptuveni atbilst darba pieprasītājam (bet ne darba piedāvātājam!) tautsaimniecības izpratnē. m

Darba devēju biedrība (Arbeitgeberverband, союз работодателей) — organizācija ar sevišķu mērķi pārstāvēt darba devēju intereses visos sociālpolitiskās un sociālo attieksmju veidošanas jautājumos, it īpaši pārstāvēt viņu intereses pret darbinieku organizācijām darba attieksmju kolektīvā kārtotānā. Ar savu mērķi šādas organizācijas atšķiras no darba devēju kā uzņēmēju saimnieciskām, tehniskām un labklājības organizācijām. D. d. b-bas var apvienoties savienībās. LV ar 1933. d. d. b-bas ir likvidētas un visi darba dalībnieki — kā darba devēji, tā darbinieki — apvienoti → vācu darba frontē. → Arodbiedrība. m

Darba devēju nodoklis (Arbeitgebersteuer, налог на работодателя) → Algas summu nodoklis.

Darba dienesta pienākums (Arbeitsdienstpflicht, обязанность отбывания трудовой повинности) — obligāta darba dienesta gadījumā noteiktu jauniešu grupu pienākums veikt darba dienestu. → Valsts darba dienests. m

Darba dienests (Arbeitsdienst, трудовая повинность) — nacionāliem, kopības politikas, sociā-

liem un darba ētikas mērķiem kalpojoša darba organizācija, kas audzina jaunatni darba biedriskumam un fiziskam spēkam. D. d-ta institūts izveidojies pēc pirmā pasaules kara un it sevišķi karu zaudējušās valstīs. Tas pazīstams brīvprātīga un obligāta dienesta formā. LV d. d-tu sauc par → valsts darba dienestu. m

Darba diferencēšana (Arbeitsdifferenzierung, дифференцирование труда) — darba (kā ražošanas faktora) sadalīšana tā atsevišķos veidos, starp kuriem pastāv zināma atšķirība. Šī atšķirība pamatojas gan uz cilvēku iedzimtajām spējām, gan arī uz spējām, kas iegūtas mācoties. Katram darba veidam ir savs pieprasījums, sakarā ar ko notiek arī darba tirgus diferencēšanās. → Darba pieprasījums. Darba tirgus. Darbs. aa

Darba dokumenti (Arbeitspapiere, рабочие документы) — → algu grāmata, darba grāmatīņa, darba karte, invaliditātes apdrošināšanas karte, kalpotāju apdrošināšanas karte. m

Darba efektivitāte (Arbeits-effektivität, эффективность труда) — darba rezultāta attiecums pret darba ilgumu. To izteic zināmā laika vienībā (minūtē, stundā, nedēļā u. c.) iegūtās produkta vienībās (kg, l, m, gab. u. c.). D. e. ir l. t. atkarīga no sekojošiem faktoriem: a) no darītāja rases, jo no tās atkarīga intelīgenca un spēja iemācīties noderīgākos darba paņēmienus, pie kam šī spēja, protams, variē arī atkarā no katra atsevišķā individa apdāvinātības; b) no veselības un enerģijas, kas savukārt ir lielā mērā atkarīgas no klimatiskiem apstākļiem un no → dzīves līmeņa; c) no ievingri-

ņāšanās pakāpes attiecīgajā darba nozarē un iegūtās speciālās → arodizglītības; d) no darba dienas ilguma, jo ilgāks darba laiks palielina nogurumu, kas savukārt atsaucas uz d. e-ti; e) no darba organizācijas, kuŗas pētišanai kalpo → darba zinātne. → Darbs. Darba intensitāte. Ieguvums. Veikme. aa

Darba ekonomizēšana (Arbeitsökonomisierung, экономизация работы) → Saimnieciskums.

Darba fidūciārs (Treuhänder der Arbeit) → Valsts darba fidūciārs.

Darba fizioloģija (Arbeitsphysiologie, физиология труда) → Darba zinātne.

Darba gaita, darba process (Arbeitsgang, Arbeitsprozess, трудовой процесс, ход работы, процесс работы) → Kustību studijas.

Darba grāmatīņa (Arbeitsbuch, трудовая книжка) — oficiāls dokuments par darbinieka arodniecisko sagatavojumu (izglītību) un līdzšinējo darbību, kas darba pārvaldes iestādēm dod pārskatu par esošo arodnieciski izglīto darbspēku un atvieglo visa darbspēka lietderīgu novietojšanu darbā. D. g-ņas obligāti vajadzīgas vai nu dažām darbinieku grupām (Ljā, LV), vai arī visiem darbiniekiem (PSRS). Darbinieku, kam pēc likuma obligāti vajadzīga d. g., darbā var pieņemt tikai pēc tās iesniegšanas darba devējam. Darba attieksmes pastāvēšanas laikā d. g. glabājas pie darba devēja. Ja darba attieksmi izbeigt drīkst tikai ar piekritīgās valsts iestādes (darba pārvaldes) atļauju, tad darba devējs var aizturēt d. g-ņu tik ilgi, kamēr tāda atļauja nav saņemta; citādi, pēc darba attieksmes izbeigšanās, tā vienmēr

izsniedzama darbiniekam atpakaļ. Pēc pašreiz Ljā spēkā esošiem noteikumiem d. g. ir nosaukta par → darba aplieciību. Šāda termina lietošana nav ieteicama, jo tad to var sajaukt ar darba devēja izdodamo aplieciību par darbinieka arodnieciskajām spējām un uzvešanos darba attieksmes laikā. m

Darba hipoteze (Arbeitshypothese, рабочая гипотеза) → Hipoteze.

Darba iekļāve (Arbeitseinsatz, включение, распределение рабочей силы) — plānveidīga tautas darba virzīšana, sekojot sabiedriskiem, saimnieciskiem un valsts politikas mudinājumiem. Tā aptver visas noteikta vecuma darbam spējīgas personas, neatkarīgi no viņu kādreizējās nodarbošanās un darba vietas vai dzīves veida un stāvokļa. Mērķi, kādiem šī akcija kalpo, ir: 1) nodrošināt un līdzsvarot ražošanu visās darba nozarēs un 2) novērst un izlīdzināt bezdarbu un darbinieku trūkumu. Šo mērķu realizēšanai var, pirmkārt, iesaistīt darbā personas, kam nav noteiktas nodarbošanās vai kas paliek bez nodarbošanās uzņēmuma slēgšanas vai darbības sašaurināšanas dēļ, kā arī personas, kas nepietiekami nodarbinātas; otrkārt — pārkārtot un regulēt jau pastāvošās darba līguma attieksmes, t. i., darbā esošos darbiniekus pārvietot uz apgabaliem un darbiem, kur tie acumirkli visvairāk vajadzīgi. D. ie-ves akcijas plašumu un mēraukļu noteic nepieciešamība kāpināt ražošanu uzņēmumos un darbos, kuŗu veikšanu prasa pašreizējās vajadzības dažādās saimniecības nozarēs. Ljā šā jautājuma kārtošana iesākta ar 1939. 4. 5. likumu par darba

sagādāšanu un darbaspēka novietošanu (Lkr. 1939. 70. nr.), radot šā uzdevuma veikšanai vienu centrālu iestādi — Ljas darba centrāli. Tagad šo uzdevumu veic → darba pārvalde. d

Darba iekšējās kārtības noteikumi (Arbeitsordnung, правила внутреннего распорядка работы) → Darba reglaments.

Darba ienākums (Arbeitseinkommen, трудовой доход) — → ienākuma veids, ko iegūst darba (kā ražošanas faktora) īpašnieks. Plašākā nozīmē to saprot kā ikvienu ienākumu no darba, neatkarīgi no tā, vai darbs ielikts pasa darba īpašnieka uzņēmumā, vai viņam svešā uzņēmumā. Saurākā nozīmē par d. iemū dažreiz sauc tikai ienākumu no darba, kas iegūts savā uzņēmumā, pretstatā darba → algai, kas ir ienākums, ko iegūst svešā uzņēmumā. → Darba ienesa. aa

Darba ienesa (Arbeitsertrag, трудовой доход) — 1) ienesa, ko par savu darbu saņem uzņēmuma īpašnieks, ja viņš piedalās savā uzņēmumā ar darbu;

2) tiriens, ko dod → darba uzņēmums savam īpašniekam (V. Kosinskis). → Ienesa. aa

Darba inspekcija (Arbeitsinspektion, Arbeitsaufsicht, инспекция труда) — valsts iestāde, kuņas uzdevums ir uzraudzīt darba vietas attiecoties uz darba un citu sociālo likumu piemērošanu, eventuāli saucot vainīgās personas pie tiesas vai administratīvas atbildības. Šādas uzraudzības iestādes sastopam visās kultūralās zemēs, kaut gan to nosaukumi mēdz būt dažādi, kas vedams sakarā ar katras iestādes nodibināšanas laiku un iekreizējiem inspekcijas uzdevumiem attiecīgajā zemē. Visvecākais nosaukums ir **fabriku inspekcija** (Fabrikinspektion, фабричная

инспекция), kas stāv sakarā ar inspekcijas uzdevumu pārraudzīt fabrikas, bet ne citas darba vietas; to sastopam Anglijā un tās dominijās, Dānijā, Japānā, bij. Krievijā, Lietuvā, Norvēģijā, Prūsijā un Vācijā līdz 1891., Serbijā, Sveciē. **Rūpniecības inspekcijas** (Gewerbeinspektion, Gewerbeaufsicht, промышленная инспекция) nosaukums radies kā sekas inspekcijas uzraudzības funkciju attiecināšanai uz visām rūpniecības darba vietām; to sastopam, piem., LV, Zviedrijā. Paplašinot inspekcijas uzraudzību uz visām darba nozarēm, radās d. i.-jas nosaukums, kas ieviesies jaunākajā laikā Beļģijā, Francijā, Holandē, Igaunijā, Itālijā, Ljā, Polijā, Somijā, Spānijā. Parasti d. i. ir darba jeb sociālo lietu ministrijas sastāvdaļa, bet dažās valstīs (Anglijā, Dānijā) tā ietilpināta iekšlietu ministrijā. Tekošās uzraudzības funkcijas veic **darba inspektori** (Arbeitsinspektoren, инспекторы труда) — d. i.-jas vietējās amatpersonas, kas uzrauga darba vietas savā rajonā. Ja uzraudzības iestādes nosaukums ir citāds, tad attiecīgi šo amatpersonu sauc par **fabriku inspektoru** (Fabrikinspektor, фабричный инспектор) vai par **rūpniecības inspektoru** (Gewerbeinspektor, Gewerbeaufsichtsbeamter, промышленный инспектор). m

Darba inspektors (Arbeitsinspektor, инспектор труда) → Darba inspekcija.

Darba institūts (Arbeitsinstitut, исследовательский институт труда) — zinātniska iestāde, kas pēti darba papēmienu ražīgumu, darba apmācību un darba organizāciju. → Darba zinātne.

Darba intensitāte (Arbeitsintensität, интенсивность труда) — 1) tā **darba piepūles** (Arbeits-

mūhe, трудовое усилие, напряжение) pakāpe, ar kādu darbinieks veic savu uzdevumu. Par darba piepūli sauc to enerģijas daudzumu, kuŗu darba veicējs ieliek savā darbā zināmā laika vienībā. Fiziskā darba piepūli

mēri ar $\frac{\text{kg. m}}{\text{sek.}}$ un līdzīgām

vienībām. Garīgā darba (piem., izgudrotāja) piepūles mērīšanai līdz šim vēl nav izdevies atrast noderīgas mēra vienības;

2) darba rezultāta daudzuma attiecīme pret darba ilgumu (laiku). To sauc arī par → darba efektivitāti; tāds termins šim jēdzianam īstenībā ir labāk piemērots. → Darbs. Darba upuris. aa

Darba interešu konflikti (Interessenkonflikte, Interessenstreitigkeiten, конфликты, столкновения интересов в области труда) → Darba konflikti.

Darba izmaksas (Arbeitskosten, издержки на рабочую силу) → Izmaksas.

Darba jurisdikcija (Arbeitsgerichtsbarkeit, юрисдикция по разрешению трудовых конфликтов) — īpaša tiesāšanas kārtība darbtiesisko strīdu lietās ar nolūku vienkāršot un paātrināt šādu konfliktu izšķiršanu. D. j. var būt uzticēta 1) vispārīgajām civiltiesām — Anglijā, ASV, Hollandē, Igaunijā, Ljā, Lietuvā, Zviedrijā. Dažās vietās (piem., Ljā), atzīstot darba konfliktiem zināmas īpatnības, paredz civilprocešā izņēmuma noteikumus darba strīdu izspriešanā; 2) civiltiesām ar darbinieku un darba devēju pārstāvju piedalīšanos tiesas kollēģijā (Itālijā, Ungārijā); 3) speciālām **darba tiesām** (Arbeitsgerichte, суды для разрешения трудовых конфликтов). Darba tiesu institūtu pilnā mērā izveidojusi LV, kur pa-

stāv triju instanču darba tiesa, pie kam pirmās instances tiesu sauc par darba tiesu (Arbeitsgericht), otras — par **zemes darba tiesu** (Landesarbeitsgericht) un trešās — par **valsts darba tiesu** (Reichsarbeitsgericht). Tiesas sastāvā bez juristiem ietilpst arī darbinieku un darba devēju pārstāvji. m

Darba kamera (Arbeitskammer, камера труда) — publiski tiesiska iestāde, par kuŗas locekļiem izrauga darba un sociālo jautājumu lietpratējus — praktiķus un teorētiķus un kuŗas uzdevums ir apspriest — sociālpolitiskos jautājumus, dodot par tiem atsauksmes un iesniedzot attiecīgus priekšlikumus valdībai. Parlamentārās valstīs kameras locekļus ievēlē darbinieku un darba devēju organizācijas, bet autoritārās valstīs tos ieceļ resp. apstiprina valdība. Ljā 1936.—1940. darbojās **Latvijas darba kamera** (Arbeitskammer Lettlands, Латвийская камера труда) bez vietējām iestādēm. LV pastāv **valsts darba kamera** (Reichsarbeitskammer, имперская камера труда) visai valstij un pa vienai d. k-rai katram novadam (Gau). m

Darba karte (Arbeitskarte, трудовая карточка) — atļauja nodarboties zināmā arodā vai darba vietā. D. k-ti izsniedz valsts vai pašvaldības iestādes vai amata personas uz darbinieka vai darba devēja lūguma pamata. Ljā šādas darba atļaujas kartītes ievestas 1929. (Lkr. 74) ārvalstniekiem bezdarba posta mazināšanai un 1939. (Lkr. 70) arī savas valsts piederīgiem atsevišķos likumā noteiktos gadījumos. LV d. k-tes vēl ir mazgadīgiem strādniekiem, lai kontrolētu viņu vecumu, skolas apmeklēšanu un veselības stāvokli. d

Darba konflikti (Arbeitskonflikte, Arbeitsstreitigkeiten, трудовые конфликты, столкновения в области труда) — strīdi starp darba devējiem un algotiem darbiniekiem vai starp darba devēju un darbinieku organizācijām par darba attieksmju jautājumiem. Strīdi, kas iespējami starp darba devējiem un valsts iestādēm par darba aizsardzības noteikumu piemērošanu, d. k.-tiem, šā jēdziena parastajā un specifiskajā nozīmē, šē nav pieskaitāmi. Tie ietilpst administratīvā procesa tiesībās un izšķirami administratīvā tiesā vai administratīvo instanču kārtībā. Normas, kas nosaka darba strīdu izšķiršanas kārtību un ir domātas šo strīdu novēršanai, pieskaitāmas formālām jeb procesuālām tiesībām, un tās sauc par **darba konfliktu tiesībām** (Recht der Arbeitsstreitigkeiten, право, регулирующее трудовые конфликты) vai arī par **darba procesa tiesībām** (Arbeitsprozessrecht, процесс трудового права). Pēc strīda iemesla d. k.-tus iedala 1) interešu konfliktos un 2) tiesību konfliktos. 1. **Darba interešu konflikti** (Interessenkonflikte, Interessenstreitigkeiten, конфликты, столкновения интересов в области труда) ir strīdi, kas rodas algotu darbinieku grupai vai organizācijai ar atsevišķu darba devēju, darba devēju grupu vai organizāciju par labākiem darba noteikumiem nākotnē, kas darba attieksmju dalībniekiem būtu jāievēro turpmāk līgstamos darba līgumos. Šādi strīdi izceļas sakarā ar pastāvošo darba noteikumu pārgrozīšanu vai jaunu darba noteikumu izstrādāšanu, kur katra puse cenšas savas intereses labāk nodrošināt jaunajos darba noteikumos. Piem., algoti darbinieki cenšas panākt darba algas

paaugstināšanu, bet darba devēji — tās eventuālu pazemināšanu. Tā kā šiem strīdiem nav prasības rakstura, tad neviena puse nevar prasīt, lai otra kaut ko dara uz jau pastāvošo noteikumu pamata. Te pieskaitāmi darba strīdi, kas rodas, kolektīvu (tarifa) līgumu vai tamlīdzīgu aktu noslēdzot, papildinot vai pārgrozot, kad izstrādā iekšējās darba kārtības un citus līdzīga rakstura noteikumus. Darba interešu konfliktu likvidēšana iespējama 1) ar → darba cīņu, 2) ar → samierināšanas iestāžu starpniecību. 2. **Darba tiesību konflikti** (Rechtsstreitigkeiten, правовые конфликты, конфликты из нарушения трудового права) — strīdi starp atsevišķiem darba devējiem un algotiem darbiniekiem par viņu subjektīvajām tiesībām un pienākumiem uz pastāvošā darba līguma pamata. Šādi strīdi rodas, ja viena vai otra puse pārkāpj tai piešķirtās tiesības un nepilda vai nekārtīgi pilda uzņemtas saistības, ko nosaka likums, kolektīvs līgums vai darba līgums, vai arī attiecīgo iestāžu pavēles un instrukcijas. Piem., ja darba devējs nemaksā algu līgumā paredzētajā laikā un apmērā un darbinieks kārtīgi neveic darba pienākumu, tad katrai darba līguma līdzējai pusei, kuŗas likumīgās intereses ar šāda veida rīcību tiek aizkurtas, pieder prasības tiesība pret viņas tiesību aizkārēju — pretējo darba līguma līdzēju pusi. Šo darba tiesību strīdu izšķiršana piekrīt tiesu iestādēm — vispāriņģajām vai speciālajām tiesām. → Darba jurisdikcija. d

Darba konfliktu tiesības (Recht der Arbeitsstreitigkeiten, право, регулирующее трудовые конфликты) → Darba konflikti.

Darba kontrole (Arbeits-

Saišinājumu saraksts

Katrā atsevišķā rakstā saišināts attiecīgā raksta šķirklis. Piem., 267. lpp. rakstā Cukurbiešu nodoklis saišinājums c. n. nozīmē «cukurbiešu nodoklis».

Šķirkļus lietojot locījumos, saišinājumos parādīti attiecīgie locījumi, piem., 228. lpp. «C. i-mos» lasāms: Ceļa izdevumos.

Ja šķirklis sastāv no vairākiem vārdiem, tad saišināti visi šie vārdi.

Atsevišķie šo šķirkļu vārdi turpretim nav saišināti, piem., 225. lpp. rakstā Caurraksta grāmatvešana vārds «grāmatvešana» nav saišināts.

Datumu apzīmējumos izlaisti vārdi — gads, diena, mēnesis; piem., 282. lpp. iespiestais datums «1942. 31. 1.» lasāms: 1942. gada 31. janvārī.

Pārējie vārdnīcā lietotie saišinājumi ir šādi:

* — dibināts, dzimis

→ — skaties

/ / — izskaužams termins (ievietots slīpās svītrās)

angl. — angļu

A/S — akciju sabiedrība

ASV — Amerikas savienotās valstis

ATT — Valsts statistiskā pārvalde, *Ārējā tirdzniecība un transits*

Außenh. Dt. — Statistisches Reichsamt, *Der Außenhandel Deutschlands*

b-ba — biedrība

CL — civillikums

cm — centimetrs

CPL — civilprocesa likums

DSt — Valsts statistiskā pārvalde, *Darba statistika*

E — žurnāls *Ekonomists*

fr. — franču

g — grams

g. s. — gadu simtenis

ha — hektars

it. — italiešu

kg — kilograms

km — kilometrs

KPL — kriminālprocesa likums

K/S — komanditsabiedrība

kv. — kvintāls

l — litrs

lat. — latīņu

Lik. — likums

Lit. — literatūra

Lja — Latvija

Ljas Lauks. — Valsts statistiskā pārvalde, *Latvijas lauksaimniecība*

Lkr. — Likumu un rīkojumu krājums

lpp. — lappuse

Ls — lats

LStG — Valsts statistiskā pārvalde, *Latvijas statistiskā gada grāmata*

l. t. — lielāko tiesu

LV — Lielvācija

m — metrs

m² — kvadrātmets

MB — Valsts statistiskās pārvaldes, *Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai*

mm — milimetrs

nr. — numurs

p. — pants

piem. — piemēram

P/S — paju sabiedrība

RM — reichsmarka

RPSstG — Rīgas pilsētas valde, *Rīgas pilsētas statistikas gada grāmata*

RV — Rikojumu Vēstnesis

s-ba — sabiedrība

sk. — skaties

SL — sodu likums

Stat. Dt. R. — Statistisches Reichsamt, *Statistik des Deutschen Reichs*

Stat. Jb. Dt. G. — Arbeitsgemeinschaft für Gemeindliche Statistik, *Statistisches Jahrbuch Deutscher Gemeinden*

Stat. Jb. Dt. R. — Statistisches Reichsamt, *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*

t — tonna

t^o — temperatūra

t. i. — tas ir

tml. — tamlīdzīgi

t. s. — tā sauktais

u. c. — un citi

u. tml. — un tamlīdzīgi

u. t. t. — un tā tālāk

vāc. — vācu

Vesel. stat. — Valsts statistiskā pārvalde, *Tautas veselības statistika*

Vjh. Stat. Dt. R. — Statistisches Reichsamt, *Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs*

Wirtsch. u. Stat. — Statistisches Reichsamt, *Wirtschaft und Statistik*.

Autori apzīmēti rakstu beigās ar šādām šifrām:

aa — A. Aizsilnieks

ad — A. Delvigs

ag — A. Grinbergs

aj — A. Jankovskis

ak — A. Kānbergs

al — A. Langins

av — A. Vinovskis

b — K. Birnbaums

ba — B. Ābers

bt — B. Treijs

d — A. Dzērve

eb — E. Balodis

ed — E. Dunsdorfs

ef — E. Fogels

eg — E. Grinbergs

er — E. Raisters

eš — E. Širons

ev — E. Vērzemnieks

fm — F. Mētra

hv — H. Vitols

jb — J. Bogens

jg — J. Grinbergs

jl — J. Leimanis

jp — J. Pagasts

k — V. Klētnieks

ka — K. Andžāns

kb — K. Bērziņš

kč — K. Čakste

kk — K. Kalniņš

kp — K. Puriņš

kz — K. Ziverts

lš — L. Sulcs

m — P. Mucinieks

nl — N. Lagzdīņš

p — A. Pavars

rl — R. Lindenbergs

rr — R. Roze

s — V. Sinaiskis

v — J. Vālbergs

ve — V. Eiche

vk — V. Kalniņš

vs — V. Sunaitis

vv — V. Velēns